

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

©COPYRIGHT 2022, ERZURUM
KÜLTÜR EĞİTİM KİTAP KIRTASIYE

Bu kitabın basım, yayın ve satış hakları Erzurum Kültür Eğitim Kitap ve Kırtasiye'ye aittir. Yayınevinin izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı; mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik, kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz.
Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır.

Erzurum Kültür Eğitim
Kitap Kırtasiye Yay. Elektronik İnş.
Taah. San. Tic. Ltd. Şti.
Cum. Cad. Özel İdare Tic. Sit. No:20
Yakutiye/Erzurum
Tel: (0442) 235 23 23
Fax: (0442) 235 15 15

Bütün Eserleri: 11

Ruh Nedir?

Mehmed KIRKINCI

Editör / Tasarım

Nurgül DERE

Kapak Tasarımı

Hatice UÇAR

ISBN

978-605-73313-6-6

1. Baskı

Temmuz 2022

Basım yeri

Zafer Medya Grup

Muratpaşa Mh. Yenikapı Cd.

Yakutiye/ERZURUM

0 442 234 22 85

Sertifika No: 49883

RUH NEDİR?

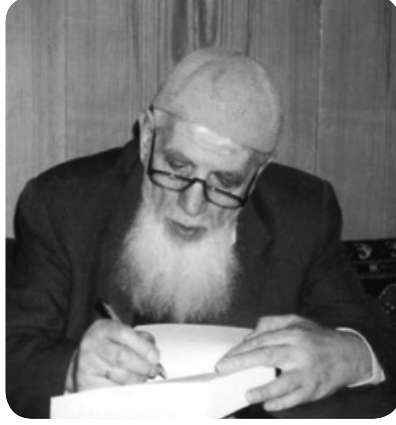
MEHMED KIRKINCI

kültür ve eğitim
kitap ve kirtasiye

Erzurum 2022

MEHMED KIRKINCI HOCA EFENDİ

1928 yılında Erzurum ili, Aziziye ilçesinin Güllüce (Eski ismi Paşaki) Köyü'nde doğdu. Babası Celal Efendi, oğullarını okutmak üzere 1940'da Erzurum'a yerleşti. Kardeşi merhum Hacı Musa Efendi ile birlikte baba dostu Serçemeli Mustafa Necati Efendi'den Arabî ilimleri okumaya başladı. 1941'den 1946'ya kadar tedrisatına onun yanında devam etti.

Merhum Mustafa Necati Efendi'nin Medine-i Münevver'e'ye hicret etmesi üzerine, Erzurum'un Tifnik Köyü'nden büyük bir mütefekkir olan ve hem ulum-u aklîye hem de ulum-u nakliyede fevkalade salâhiyet sâhibi bir âlim bulunan Hacı Faruk Bey'in yanında tahsiline devam etti. İlk icazetini bu büyük âlimden aldı.

Hacı Faruk Bey'in 1953'de dâr-ı bekâya irtihal etmesi üzerine, Mısır Ezher Üniversitesi'ne gitmeye karar verdiyse de, bu durumu istişare için mektup yazdığı Mustafa Necati Efendi'nin yönlendirmesi ile Alvarlı Efe Hazretlerini ziyaret etti. Efe Hazretleri kendisini bir mektupla Ağrı'daki halifesi, hem dinî ilimlerde, hem de takvâ ve hüsn-ü ahlâkta

mümtaz bir zât olan büyük âlim merhum Molla Nadir Efendi'ye gönderdi. İki seneden fazla Nadir Efendi'den ders aldı.

İkinci icazetini aldığı Molla Nadir Efendi'nin yanında askere gidene kadar kalan Hoca Efendi, askerlik dönüşünde kırk senelik Erzurum müftüsü Solakzâde lakabıyla mâruf M. Sâdık Efendi'den ders almaya başladı. 1955-1960 yılları arasında beş yıl kendisinden Mantık, İlm-i Kelâm ve Usûl-ü Fıkıh dersleri aldı.

İlk defa Hocası Nâdir Efendi'den "Münazarat" isimli eserini edindiği Üstad Bediüzzaman'ı 1955 senesinde İsparta'da ziyaret etti ve duasını aldı. Bu ziyaret kendi ruh dünyasında büyük bir çığır açtı ve bu büyük dâvâ adamının dâvâsı, onun dâvâsı oldu. Kalan bereketli ömrünü bu uğurda bezletti. Birçok insanın îman ve Kur'ân dâvâsını tanımmasına vesile oldu.

Çarpıcı zekâsı, dehâsal temsilleri, çıkmazları çözen yorumları, insânî tavırları ile üniversite hocaları ve öğrencilerini etkiledi. Etrafında -tâbir-i câizse- bir akademi oluştu.

Dâvâsı için birçok defa çilelere giriftar olan hocamız, 1960 darbesinde ve 1973'de "Medrese-i Yusufiye"ye girdi.

Güçlü mantığıyla getirdiği misallerle birçok îman hakikatinin açılımına vesile olan Hoca Efendi, iktisab ettiği ilmî ölçüler, kazandığı verimli feyizler sebebiyle çok değerli kitaplar yazmış, kıymetli eserleri istifademize sunmuş, en girift ilmî mevzuları inceleyip kaleme almıştır. Zaman zaman dergi ve gazetelerde çeşitli yazıları neşredilmiştir.

Evli olup, çocuğu olmayan Kırkıncı Hocamız, 88 senelik bereketli bir ömür sonrasında böbrek ve akciğerlerindeki rahatsızlıktan dolayı tedavi gördüğü hastanede 24 Şubat 2016 tarihinde dar-ı bekâya irtihal eyledi.

Eserleri

- 1- Hikmet Pırıltıları
- 2- Nükteler
- 3- Kader Nedir?
- 4- Ruh Nedir?
- 5- Nasıl Aldanıyorlar?
- 6- Dâr'ül Harb Nedir?
- 7- İslâm'da Birlik
- 8- Alevilik Nedir?
- 9- Gönül Damlaları
- 10- Fikir Damlaları
- 11- Nasıl Bir Maarif?
- 12- İctihat Nedir?
- 13- İnsan, Millet ve Devlet
- 14- Rahman'ın Misafiri İnsan
- 15- Siyasette Ölçü
- 16- Anadolu'dan Türkistan'a Selam
- 17- Peygamber Efendimiz
- 18- İslâm Birliği ve Yavuz Sultan Selim
- 19- Merak Edilen Sorulara Cevaplar
- 20- Kırk Soru Kırk Cevap
- 21- Bediüzzaman'ı Nasıl Tanıdım?
- 22- İrşad Sahasında Bediüzzaman
- 23- Cihad Sahasında Bediüzzaman
- 24- Bediüzzaman ve Tasavvuf
- 25- Hayatım Hâtıralarım

İçindekiler

Önsöz.....	11
Ruh Gerçeği.....	15
Ruh Nedir?.....	15
Rûhun Mahiyeti Meçhuldür.....	28
Rûhun Varlığı ile İlgili Naklî Deliller.....	29
Ruh - Beden Münâsebeti.....	39
Rûhun Hassaları.....	44
Rûhun Hâdiseleri İdrâki.....	44
Rûhun Birlik ve Bölünmezliği.....	45
Rûhun Vüs'atı.....	47
Rûhun, Sürur ve Eleme Membâ Olması.....	48
Rûhun Akıl, Kalp ve Vicdanla Münâsebeti.....	51
Rûhun Akılla Münasebeti.....	51
Rûhun Kalple Münasebeti.....	60
Rûhun Vicdanla Münasebeti.....	69
Rûhun Gayesi.....	76
Nefsini Bilen Rabbini Bilir.....	85
Rûhun Tekâmülü.....	92

İlim ve Mârifet ile Terakki	97
Muhabbetullah ve Mehâfetullah	114
İbâdet	129
Dua ve Münâcat ile Kurbiyet (Yakınlık)	138
Tefekkür	143
Hak, Adalet, İlim ve Fen, Rûhun Varlığı ile Kâimdir	164
Tenâsüh.....	166
Tenâsüh Nedir?.....	166
Tenâsühün Tarihçesi.....	167
Tenâsüh İddiasının Bâtl Olduğunu Gösteren Deliller	170
Tenâsühün Mantık ve Hukuk Açısından Tutarsızlığı	173
Tenâsüh, Fıtrat Kanunlarına Muhaliftir.....	175
Tenâsüh, İnsaniyetin Kıymet ve Şerefini Tahkir Eder	183
Tenâsüh Safsatası, Allah'ın (c.c) Emir ve İrâdesine Muhaliftir.....	186
Tenâsüh, Ruh-Beden Münasebetine de Ters Düşer.....	193
Ruh Çağırma Nedir?	196
1- Peygamberlerin ve Velîlerin Ruhları:	203
2- Şehitlerin Ruhları:.....	203
3- Günahkâr Mü'minlerin Ruhları:	203
4- Kâfirlerin Ruhları:	204
Şeytanlar, Cinler ve Mübâreze Kanunu	214
Ruhlarla Münâsebet Kurulabilir mi?	218
Cinler ve Şeytanlar Müsbet Mecerâda Çalıştırılır mı?.....	222

İslâm Âlimleri ile Garp Filozoflarının Ruh Hakkındaki Görüşleri.....	225
İslâm Âlimlerine Göre Ruh.....	225
Filozoflara Göre Ruh	256
Ruh ile İlgili İstılahlar	265
Akl.....	265
Kalp.....	268
Vicdan	269
Kuvve-i Hayaliye	270
Kuvve-i Hafıza	272
Kuvve-i Vehmiye	272
Kuvve-i Mutasarrıfa.....	273
Hiss-i Müşterek	273
İnsan Rûhuna Konulan Üç Kuvve.....	275
Kuvve-i Şeheviye.....	276
Kuvve-i Gadabiyye.....	277
Kuvve-i Akliye	280
Nefis	282
Nefsin Tabakaları	284
Cevher	291
Bibliyografya	293
İndeks	295

Önsöz

İnsandaki cismânîyetin arkasında, onun kayyûmu¹ olan bir mânâ âlemi mevcuttur. Yalnız başına hiçbir kemâl taşımayan o cansız madde, o basit unsurlar, feyze mahal, kemâle müstaid,² cemâle âşık, hayata hâhiş-ger³ bir mânevî mahiyet ile semâlara yükselir, âlemin esrar ve hakikatini araştırır. Madde ile et, kan, pıhtı ile kabul-ü telif olmayan o mahiyet o derece mânîdar, hassas ve güzeldir ki, lisan onu tavsiften⁴ âciz kalır. O mahiyette sürur ve sevgi vardır. Onda sonsuzluk arzusu, ebediyetle kucaklaşma iştıyakı, uçsuz bucaksız emeller vardır. Onda can, hareket, iştıyak ve aşk vardır. Ve nihayet, onda îman ve irfana, mârifet ve muhabbete, havf ve recâa⁵ istîdat⁶ vardır. O mahiyet ise ruhtur.

-
- 1 Kayyûm: Varlığı kendinden olma, başka varlıktan çıkmamış olma durumu.
  - 2 Müstaid: Hazır, meyyal, âmâde.
  - 3 Hâhiş-ger: İstekli, arzulu.
  - 4 Tavsif: Vasıflarını, niteliklerini sayma.
  - 5 Havf ve recâ: Korku ve ümit.
  - 6 İstîdat: Herhangi bir şeye karşı doğuştan gelen yatkınlık, yetenek, kâbiliyet.

İnsanoğlu, yaratılışının bir icâbı olarak, tarihin her devrinde bu hakikati ve mahiyeti araştırmış, böylece kendi nefsinin Şuur ve idrâkine sâhip olmak istemiştir. Gerçekten de bu istek, insan için bütün mülâhazalardan, bütün düşüncelerden önce gelir.

Her devrin fikir adamları, felsefecileri rûhun hakikat ve mahiyetiyle ziyâde meşgul olmuşlar, bu vadide çeşitli fikirler ileri sürmüşler, eserler telif etmişlerdir. Bunlar içerisinde, vahy-i İlâhi'den⁷ medet almayıp, sadece kendi cüz'î ilim ve fikirleriyle hareket edenler rûhun hakiki hikmeti üzerinde durmamış, onun yaratılış sırrına ve ihtiva ettiği derin mânâlara yeterince eğilememişlerdir. Hatta bunlardan bir kısmı tenâsüh⁸ gibi en çirkin bir hurâfeyi ortaya atıp, rûhun sürur ve sevincini, elem ve kederle inkılâb ettirmişlerdir. Onu âdi bir mahlûk, vazifesiz bir varlık olarak telakki etmiş, ispritzma⁹ gibi safsatalarla da hürmetini kırmış, o binler esrarı ihtiva eden Rabbânî latifeyi sefihlerin oyuncağı hâline getirmişlerdir. Hâlbuki ruh, Sâni-i Zülcelâl'in¹⁰ misilsiz bir eseridir ve O'nun gizli hazineleri olan esmâ-i hüsnâsını açacak bir anahtar mahiyetindedir.

7 Vahy-i İlâhi: Allah tarafından peygamberlere bildirilen emir ve yasaklar.

8 Tenâsüh: Dinler tarihinde, ölen insanların rûhunun bir hayvan ya da bir insan bedenine girmesi inancını dile getirir. Türkçe'de ruh göçü denilir. Batı dillerinde bunun karşılığı, "Reincarnation ve Tranmigration"dur. Tenâsuha inananlara da "Tenâsuhıyye" denilir.

9 İspritzma: Ölülerin ruhlarıyla bazı şartlar altında haberleşmenin mümkün bulunduğuna inanan görüş ve bu maksatla yapılan tecrübeler.

10 Sâni-i Zülcelâl: Büyüklük ve haşmet sâhibi, sanatkâr Allah.

O mahiyette her biri, mânen kâinat kadar geniş, deste deste duygular, safha safha sırlar, nihayetsiz hazineler, âlemi kuşatan yoğun hisler mevcuttur. O mahiyette bu hislerden herhangi biri hâkim olsa, âdeta o his, mânen dünyalar kadar genişler.

O mahiyet, himmet ile dolup taşsa, insan bir millet kadar kıymet alır, milleti için yaşar, milleti için ölür. O'nu şefkat zaptetse, insan, bütün kâinatı kucağına alacak derecede yükselir. O mahiyete şecaat hükmetse, orduları perişan eder, zâlimlerin burnunu kırar, mütekebbirleri zelil ve perişan eder. O'nda şevk güneşi doğsa, baharın intibahı¹¹ gibi güzel bir intibaha ayna olur, gülistana döner, etrafa tebessüm çiçekleri dağıtır.

Şayet bunların aksine olarak o âlemi adavet kaplasa, kin ve haset akrepleri insanı kemirir. Artık o insan, intikam hissini tatmin için her şeyi yakar, kavurur, hiddetini okyanuslar bile söndüremez.

O âlemi ümitsizlik kuşatsa; donuklaşır, içine çekilir, bükülür. Hissizleşir, iç dünyası buzullara döner. Ondandır muhabbet çırağı yansa, her şeyin temel taşını, mayasını muhabbet bilir. O zaman değil insanları, bütün mahlûkatı sever.

O âleme şeytanî hisler galebe çalsa, fesatta ve hilekârlıkta şeytana taş çıkartır.

Böyle ulvî ve süflî sayısız mânâlara merkez ve mahal olan bir mahiyet, insanın basit cismine, zerrelere ve hücrelerine verilemez. Bu vasıfları madde âlemi taşıyamaz.

---

11 İntibah: Uyanma, uyanış.

İnsan rûhunun mahiyeti âli, keyfiyeti yüksek, cevheri büyüktür. Onun fikir dünyası sonsuzlara ulaşır. Hafızası nice kitapları hıfz etmekle mükemmel bir arşivi andırır. Aklının cevelân¹² ve seyeran ettiği saha dâire-i imkânı¹³ aşar, dâire-i vücub'a¹⁴ ulaşır.

Cenâb-ı Hakk'a nihayetsiz hamd ve senâlar olsun ki, bizi böyle bir keyfiyette yarattı ve mahlûkatın en şerefli si kıldı. En güzel sûret ve sîret üzere halk edip, zâhirî ve bâtunî duygularla tezyin etti, ilim ve irfanla şereflendirdi. İman ve İslâm ile içimizi nurlandırdı. Kalbimizi kendi mârifetine âyine kıldı.

Ruhla ilgili bu eserin kendimizi daha iyi tanıma-mıza ve böylece mârifetullah¹⁵ ve muhabbetullahta terakki¹⁶ ve teâlî¹⁷ etmemize vesile olmasını Rabb-i Rahim'imden niyaz ediyorum.

Mehmed Kırkinci

---

12 Cevalân: Dolaşma, gidip gelme, deveran.

13 Dâire-i imkân: Varlığı da yokluğu da eşit olan alan, kâinat.

14 Dâire-i vücub: Hiç değişikliğe uğramayan, varlığı zorunlu ve vasıflarının zıddı düşünilemeyen İlahlık dairesi.

15 Mârifetullah: Allah'ı bilme ve tanıma.

16 Terakki: İleri gitme, ilerleme, gelişme.

17 Teâlî: Yükselme, yücelme, âlî olma.

Ruh Gerçeği

Ruh Nedir?

Ruh; insana hayat veren ve onu düşünen, anlayan, idrak eden bir kişi hâline sokan, maddî olmayan ölümsüz varlıktır.

Can, nefes, öz, nefis, ilham, vahiy ve Cebrâil gibi mânâlara da gelir.

İnsanda bir hakikat vardır ki, onun mahiyeti cisme ve ona izafe edilen fiillere tamamen zıttır. O hakikatin, cismin sıfatları ile hiçbir müşterek noktası yoktur. Onun hassaları ile cismin hassaları kıyasa girmeyecek kadar birbirinden farklıdır. Zira bu hassalar cismin tabiatına muhaliftir ve cismin yapısında bulunmaz.

Bilindiği gibi, herhangi bir cisim, ilk şekli bozulmadan yeni bir şekle giremez. Meselâ, bir cisim, aynı anda hem üçgen, hem de dörtgen olamaz. Birinci şeklini tamamen kaybetmeden ikinci şeklini kabullenemez. Gümüş bir plaka zemin üzerine bir nakış işlense, bu silinmeden, aynı zemin üzerine başka bir desen ve

nakış işlenemez. Veya sûre okunmuş bir bant silinmeden, üzerine ikinci bir sûre kaydedilemez. Oysa insanda öyle bir mahiyet vardır ki, sayısız eşyanın plan ve programlarını, sûret ve şekillerini, desen ve nakışlarını en küçük ayrıntılarına kadar kendi hüviyetinde yerleştirebiliyor. O mahiyette, herhangi bir sıkışma ve yer darlığı olmuyor. Birbirlerine zıt değişik şekiller, o mahiyette unutulmadan, silinmeden, değiştirilmeden muhafaza olunuyor.

O, birbirlerinden gerek saha ve özellik, gerekse mahiyet ve yapı itibariyle farklı pek çok ilimleri kabul ve zaptediyor. Sebeb-sonuç münasebetlerini düşünüyor, kavlıyor, terkip ve tahlil ediyor. Düşüncelerini sistemleştiriyor. Kuvvedeki arzularını fiile, fikirlerini amel ve aksiyona dönüştürüyor. Bütün bunlar, cismin özelliklerinden olamaz. Bu vasıflar kan ve ilikten, et ve kemikten beklenemez. Bunlar, insandaki o mahiyetin vasıflarıdır. O mahiyet, bedenle birlikte yıpranmıyor, bilâkis terakki ve teâlî ediyor. Nitekim insanın çocukluk ve gençlik çağlarında cismi taze olduğu hâlde, fikri tam gelişmemekte, ihtiyarlığında ise bedeninin çökmesine mukabil, tecrübe ve ilimle fikri dinçleşmekte ve zindeleşmektedir.

İnsanlarda ilim ve irfana karşı bir iştiyak ve hırs vardır. Daha fazla okumak, daha fazla araştırmak isterler. İşte bunlar, o mahiyetin hassalarıdır.

Bir insan kendi iç âlemini dinlediği zaman, birtakım mânevî sadâlar işitir. Bu mânevî sadâların bedenden gelmediğini yakînen bilir. Onların bedenden ayrı

ve müstakil, yani, mahiyet itibariyle cesetten tamamen ayrı bir âlemden geldiklerini anlar. İşte bu mânevî sadâlar, ruh âleminde haber verirler.

Hem insan; mâzi, (geçmiş) hâl ve istikbal ile alâ-kadardır. Onun meşguliyet alanı, yalnız bulunduğu an ve mekân değildir. Dost ve akrabaları, ecdad ve vatani, millet ve bayrağı, din ve mukaddesatı ile alâkası vardır. Bu vasıflar da insandaki o mahiyetten haber verirler.

İnsan, zaman zaman coşar, gadaba gelir, korkutur, nefret eder, tiksindir, endişe duyar, ihanet eder, sever, sevilir... İlimle zinetlenir, tefekkürle derinleşir, dua ve tevekkülle kurbiyet kesbeder, tevbe istiğfar ile tasaffi¹⁸ eder ve sabırla müşküllerini aşar. Hadsiz iştiyaklar taşır. Binbir perde arkasındaki esrarı sezer, ezele el atar, ebedî kucaklamak ister. Faraza, dünyada ebedî kalsa da, bütün bu vasıflarında bir değişme olmayacaktır. Zira o hâdiseleri ebedî kuşatabilecek bir vüs'at ve mahiyet taşımaktadır. Bunlar, yine o mahiyetin vasıflarıdır.

İnsandaki âzâların belirli görevleri vardır. Meselâ gözün vazifesi görmek, kulağınki işitmektir. Fakat bu âzâların hiçbirisi yalnız başına, alınan bilgileri değerlendiren bir hüküm çıkaramaz. Yani göz gördüğü, kulağın işittiği şeylerin isabetli veya hatalı olduğu hakkında bir hüküm veremez. Diğer âzâlar da böyledir. Demek ki, bu malzemeleri değerlendiren, kurcalayan, hüküm veren, tesbit ve muhakeme eden bir mahiyet vardır ve bunlar o mahiyetin özellikleridir.

---

18 Tasaffi: Safflaşma, temizlenme.

Mârifet ve müşâhade için, hayalen seyahate çıkan bir insan düşününüz. Bu seyyah, dünyadaki bütün mârifetleri bir gonca gül gibi desteleyip fikir âlemine yerleştirdikten sonra, bir uzay gemisine binip uzaya yükselse, terakki ede ede binlerce yıldızları gezse, semâ tabakalarını, yıldız kümelerini, galaksi sistemlerini temâşâ etse, sayısız âlemleri dolaşsa, o kimse, vâkıf olduğu bütün hakikatleri ve müşâhade ettiği bütün sistemleri ilminde ve fikrinde aynen muhafaza edebilecek ve aynen geri getirebilecektir. O zât, dünyadaki eşyanın mahiyetine vâkıf olduktan sonra, semânın ötelere geçse, taa arş-ı a'lâya kadar yükselse, ebediyeti temâşâ etse, varlığındaki o mâhiyet âyinesi, “*Artık almaya ve kaydetmeye takatim kalmadı*” demeyecektir. Bilâkis o kabiliyet, her temâşâda artacak, her hayrette ziyâdeleşecektir. Cisminde ise bir değişiklik olmayacaktır. İşte insandaki bu mahiyet, hâdiseleri ebediyyen kuşatabilecek bir vüs'at (genişlik) taşımaktadır. Bu mâhiyetin cesetle, cisimle ne alâkası olabilir? Ebediyete uzanabilen bu hususiyetler, cismâniyetimize hükmeden o mâhiyetten haber vermektedirler.

“Nefsime baktım, gördüm ki: Hayvanat içinde beni dahi menşeim olan bir katre sudan yaratan yaratmış, mû'cizâne yapmış, kulağımı açıp gözümü takmış, kafama öyle bir dimağ, sineme öyle bir kalp, ağızıma öyle bir dil koymuş ki, o dimağ ve kalp ve dilde rahmetin umûm hazinelerinde iddihar¹⁹ edilen bütün Rahmanî

19 İddihar: Toplama, biriktirme, cemetme.

hediyeleri, atiyeleri²⁰ tartacak, bilecek yüzer mizan-cıkları, ölçücükleri ve Esmâ-i Hüsnâ'nın nihayetsiz cilvelerinin defînelerini açacak, anlayacak binler âletler yaratmış, yapmış, yazmış; kokuların, tatların, renklerin adedince tarifeleri o âletlere yardımcı vermiş..."²¹

Dikkat edilse görülür ki, yukarıdaki belîğâne ifadelerde, her şeyden önce bir "Ben" den bahsedilmektedir. Bu "ben", menşei olan bir katre suyun kendisi değildir. Bu "ben", göz, kulak, dil de değildir. Bu "ben", ruhtur. Beden ise, rûhun hânesi hükmündedir... Sultan-sız saray düşünülemez gibi, ruhsuz insan bedeni de düşünülemez. Hak dostu Yunus: "Bir ben vardır bende benden içeri" derken, bu hakikate parmak basmaktadır. İşte, "Ete, kemiğe bürünüp Yunus diye görünen" de ruhtan başkası değildir.

Bu noktaya kadar açıklamaya çalıştığımız insan rûhunun iki cephesi vardır. Bir cephesiyle müteessirdir, yani te'sir altındadır. Hakîm ve Kadîr olan Allahu Azimüşşân, insan rûhunun terakki ve teâlî etmesi için peygamberlerini vazifelendirmiş, ruhların ta'limine onları mürebbi (terbiye eden), muallim ve mürşid kılmıştır. Ruhların saadet ve kemâl içerisinde terakki²² ve tasaffî²³ etmeleri için Cenâb-ı Hak, vahy-i İlâhisiyle hakikati, ezel ve ebed sırlarını açık bir şekilde beyan buyurmuştur. Vahyin hakikatlerini, Peygamberimizin (s.a.v) beyanlarını kabul eden ve bu hakikatlerin te'siri

20 Atiye: Hediye, bağış, ihsan.

21 Bediüzzaman Said Nursî, Şuâlar, RNK Neşriyat, İstanbul 2020, s. 68.

22 Terakki: İlerleme, yükselme.

23 Tasaffî: Saflaşma, temizlenme.

altına giren ruhlar, mânâ ikliminde öylesine bir kıymet ve keyfiyet kazanırlar ki, bu hâl ve sıfatları kalem izah etmekten âcizdir.

Ruh, ikinci cephesi itibariyle müessirdir. Çok yönlü bir te'sir sâhibidir. Bedeninde müessirdir; bütün âzâlarını evirir çevirir, arzu ettiği hedefe sevk eder. Maddî ve hâricî âlemde müessirdir. Tamir eder, inşâ eder, yapar, çizer, tertip eder. Ayrıca kâinattaki konulardan istifade ederek, ilim ve tekniğin gücü ile birçok sahalara el atar, medeniyeti terakki ettirir. Ruh, dünya nizâmında, âsâyiş ve sükûnette, içtimâî ve siyasî hayatta da müessirdir. Yön verir, idare eder, etkiler, coşturur, dâvâ eder, cemiyeti kendi arzu ve idealine göre şekillendirmeye çalışır.

Hülâsa: İnsan rûhu, hem şu görünen âlemlerle, hem de görünmeyen yani gayb âlemiyle devamlı münasebet hâlinindedir. Gayb âleminden feyz alır; şehâdet âlemine ise ilim ve irfânıyla te'sir eder.

Ruh, bizâtihi kâimdir, fakat hadis ve mahlûktur; yani sonradan yaratılmıştır. Zâtıyla idrâk eden ruh; âzâ ve hisler vasıtasıyla bedende tasarrufta bulunur. Ruh, ebedîdir; fakat ezeli değıldir. Ebediyeti Kitab ve Sünnet ile sâbittir. İdrâk edicidir; idrâki ile ilgili merkezlerin en önemlisi dimağ, yani beyindir.

Ruh, görünen âlemdeki varlıkları hissedip anlamak için her zaman vücuttaki organları kullanmaya muhtaç değıldir. Zira rüyada, göz, kulak gibi organları kullanmadığı hâlde görüp işittiği vâkidir.

Diğer taraftan, ruh ile ceset arasında mâhiyet farkı vardır. Birinin yükünü diğeri taşıyamaz. Atom ve zerrelerin mâhiyetinde hayat, ilim ve irâde gibi sıfatların bulunmadığı bilinen bir gerçektir. Bütün canlı ve cansız varlıklar, ilim ve irâde gibi hassaları bulunmayan cansız, şuursuz atomlardan yapılmışlardır. Bu atomlar ne kendilerini, ne de başka bir varlığın vücudunu yapabilirler. Cenâb-ı Hakk'ın emirber neferleri olan bu atomlar, bir kitabı meydana getiren mürekkebin zerreleri gibi Kâinat Kitabı'nın telifinde istihdam edilmekte veya bir binanın taşları gibi bu kâinat sarayına gönderilen hayattâr misafirlerin vücutlarının inşâsında kullanılmaktadırlar. Bilindiği gibi mürekkep başka, mânâ başkadır. Saray başka, misafir başkadır. Tefekkür, şefkat, merhamet, sevgi, korku gibi hususiyetler sarayın taşlarında aranmaz. Bunun gibi, insan rûhunun hususiyetleri de rûhun hânesini meydana getiren atom ve zerrelerde yoktur. Bunlar maddenin dışında, mânevî hayata ait hususiyetlerdir. O mânevî hayat ruhtan başkası değildir. O hayat ortada iken rûhu inkâr etmek divanelik olur. Çünkü insanın maddesini meydana getiren zerrelerin hareket etmeleri için bir muharrike,²⁴ bir müdeb-bire²⁵ ihtiyaçları vardır. İşte o muharrik, yani, hareket ettirici varlık ruhtur. Ruh olmazsa beden, bütün çark ve makinalarıyla âtl bir fabrika döner.

24 Muharrik: Harekete geçirci.

25 Müdeb-bir: İdare eden, iş ve davranışlarının sonucunu inceden inceye düşünerek hareket eden.

İnsanlarda lütuf ve kerem, celâdet²⁶ ve cömertlik gibi sıfatlar derece derecedir. Birinde damla iken, diğesinde denizdir. Eğer bunlar maddenin özellikleri olsaydı, bütün insanlarda aynı derecede bulunmaları gerekirdi. Çünkü maddenin sıfatları sâbittir. Öyleyse, bu özellikler bir mâhiyetten kaynaklanmaktadır. O mâhiyet ise ruhtur. Bu mâhiyet, ilim, mârifet ve diğer sıfatların da merkezidir. Ruh maddeden mücerret²⁷ bir cevher veya bir lâtife-i Rabbaniye²⁸ olduğundan, onun mâhiyetini idrâk etmek insanlar için mümkün değildir. İlim ve hikmet ehli, rûhun varlığını kabul edip mâhiyetini çözemediklerini itirafla beraber, bu inceliği Allah'ın kendi ilmine mahsus kıldığını da kabul etmişlerdir.

Kur'ân-ı Kerîm, rûhun, âlem-i emirden gelen bir kanun olduğunu, mâhiyetini ancak Allah'ın bilebileceğini ve bu konuda insanlara pek az şey bırakıldığını ifade ediyor. Ruh hakkında görüş beyan eden mütefekkirlerin hareket noktası da budur. Bu noktada ne kadar ince ve derin araştırma yapılırsa yapılsın, rûhun hakikatine vâkıf olunamayacaktır.

Varlıklarını bildiğimiz hâlde, mâhiyetlerini bilemediğimiz çok şeyler vardır. Meselâ, güneş sistemini birbirine bağlayan cazibe ve dâfia,²⁹ yani, itme ve çekme kanunlarını, hararet ve elektrik gibi görülmeyen kuvvetlerin varlıklarını eserleriyle ve neticeleriyle bilir ve

26 Celâdet: Yiğitlik, metânet.

27 Mücerret: Madde ve cisim hâlinde olmayan, yalın, soyut.

28 lâtife-i Rabbaniye: İlâhî hakikatleri hisseden ve mânevî zevkleri alan his.

29 Dâfia: Def eden, muhafaza eden.

görürüz. Fakat mâhiyet ve hakikatlerini kavrayamayız. Rûhun da mâhiyeti bizce meçhuldür. O kendini, eserleri ve faaliyetleriyle gösterir.

Evet, insan kendi vücudunda akılları hayrette bırakan çeşitli tezgâhların çalıştığını (beyin, his ve akim işlediklerini) idrâk eder. Elbette tezgâh başka, tezgâhı çalıştıran başkadır. Binâenaleyh, beden tezgâhını çalıştıran, bedenden farklı mâhiyette bir varlıktır. İşte o varlık ruhtur. Aynı şekilde, müdebbir başka, tedbir edilen başkadır. Mürebbi başka, terbiye edilen başkadır. Hareket eden başka, hareketi başlatan başkadır. İşte o müdebbir, o mürebbi ve o muharrik ruhtur.

Bilindiği gibi, bir saray, ne onu meydana getiren taş, tuğla, demir vs. için; ne de şekli, tezyinatı³⁰ ve boyası için yapılır. O ancak, içinde oturacak bir sultan için hazırlanır. İnsan bedeni de hücreler için değil, vücut sarayında oturacak efendi için yapılmıştır. Bir Sultanın işlerinin tanzimi için bir sadrazama, hariciye ve dâhiliye vekillerine lüzum olduğu gibi, beden sarayında oturan ruh sultanının da, sadrazam makamında akla, dış ve içişleri bakanları mevkiinde zâhiri ve bâtûnî hislere ihtiyacı vardır. Akıl, rûhun sadrazamı kabul edilirse, kalp de onun arşı, saltanat kürsüsü olur. Kalbde doğan bir mânâ, meselâ, “*Bismillah*”, fikrin tasdikinden geçtikten sonra, söz, yazı vs. olarak tezâhür eder. Bu tezâhür, rûhun faaliyet ve eseridir. Görülmemekle beraber, rûhun varlığı, beden ülkesindeki fiil ve hareketleriyle bilinmektedir. O, beden bütünü hücrelerinde

---

30 Tezyinat: Süsler, ziynetler.

hazır ve nâzırdır. Meselâ, ölen bir insanın organlarında hiçbir canlılık eseri kalmaz. Öyleyse, o bedenden onun cinsinden olmayan, şuurlu ve müstakil bir hakikat ayrılmıştır. Bu hakikat ruhtan başkası değildir. Şu hâlde, rûhun varlığı şüphe götürmez bir gerçektir.

Bir zamanlar bir bedevî sahrada yol alıp giderken, devesi âniden hastalanıp ölür. Bedevî taaccüp³¹ ederek devesine şöyle der: “*Demek sende, senden başka bir şey var ki, o hem seni, hem beni, hem de yükümü götürüyordu. Acaba, seni, beni ve yükümü götüren o kuvvet neydi?*”

Bedevî haklıydı. Zira o vücut biraz evvel yürüyor, görüyor ve yük taşıyordu. Demek o vücuttan, bedevinin göremediği bir şey çıkıp gitmişti. İşte o, ruhtan başkası değildir.

Muntazaman idare edilen bir memleket bir sultanı gösterdiği gibi, beden de, onda tasarruf ve hükmeden bir rûhu gösterir. Bir ülkeyi idare eden kumandanın kendisini inkâr etmesi ne kadar garipse, bir vücudu idare eden rûhun da kendi varlığını inkâr etmesi ondan binlerce derece daha gariptir...

Düşünen her insan, vücut organlarının bizzat kendileri için, yani, gözün göz için, kulağın kulak için yaratılmadıklarını, aksine bunların bir başka varlığa hizmet etmek maksadıyla halk edildiklerini kolaylıkla anlayabilir.

---

31 Taaccüp: Şaşma, hayret etme.

İnsanın, bütün varlıklardan farklı olarak, tasavvur, tefekkür ve irâde gibi hasletleri gösteriyor ki, ondaki bu sıfatların başka canlılardan tamamen ayrı bir kaynağı vardır. Bir atomdaki çekirdekleri ayakta tutan cazibe ve dâfia kanunu, onun bir nevi hayatıdır. Bitkilerde maddî yapıyı meydana getiren atomların dışında, onların büyümelerini temin eden ayrı bir hayat ve onlara mahsus bir kanun vardır. Hayvanlarda da nebatat hayatının dışında, birtakım hislerle mücehhez³² ve bir nevi irâde sâhibi bir ruh vardır. İnsanlarda ise, bütün canlıların üstünde ve ötesinde her çeşit his, şuur, fikir ve idrâkle donatılmış apayrı bir hayat görülmektedir.

Maddeciler bile “*Ruh, gerçekte var olmayıp, mücerred bir mefhûmdan ibarettir*” diyerek, rûhu inkâra sapsmışlarsa da, “*Ancak, bilemediğimiz bir mâhiyeti vardır*” sözleriyle de ikrardan kurtulamamışlardır. Esasen, maddecilerin inkârında da rûhu tasdik çıkar. Zira inkâr eden de, tasdik eden de ruhtur. Ne var ki inkâr, onun ceherine, tasdik ise ilmüne delâlet eder. Zira inkâr ve tasdik birer fiildirler, fail isterler. Bu fail “*Ben inkâr ediyorum*” veya “*Ben tasdik ediyorum*” cümlelerindeki “*Ben*” ile ifâde edilen ruhtan başkası değildir.

Hiçbir vicdan sâhibi, vücudun esas olan bu hakikatten habersiz olamaz. Zira rûhun hakikati vicdanın âyinesinde görünür. Yani, insan vicdanen bilir ki, bu bedeni sevk ve idare eden bir başka mâhiyet vardır. Vicdanın doğruladığı şey ise, ilmî bir hükümdür, inkârı mümkün

32 Mücehhez: Yapacağı iş için gerekli her türlü malzeme ile donanmış, hazır duruma getirilmiş, donatılmış, teçhiz edilmiş.

değildir. Böyle bir hakikatin inkârı, telâfisi imkânsız müşküller ortaya koyacak, yaradılışın sırları çözülemeyecek, insan ve kâinatın gayesi anlaşılamayacaktır.

Evet, rûhun mâhiyeti, insan idrâkine sığmayacak derecede yüksek olduğu gibi, onun varlığı da her türlü şek ve şüpheden berîdir. İnsan bedeninde hükümrân olan o sultanı inkâr ederek hususiyetlerini sadece câmid ve cansız, kör ve sağır maddelere vermek insaniyeti vahşete doğru sevk etmek olur. Bunu, temsilî bir hikâye ile tavzih³³ edelim:

Daha önce hiç gemi görmemiş iki adam, hareket hâlindeki bir gemiyi seyrediyorlardı. Biri diğerine sordu:

“*Şu cismi idare eden kimdir?*”

Öbürü cevap verdi:

“*Arkadaşım, sen yanlış düşünüyorsun ve hata ediyorsun. Bu deniz vasıtasının mutlaka bir müdebbiri³⁴ olmalı. Onu, göremediğimiz için inkâr edemeyiz. Görmemekle bir şeyin yokluğuna hükmedilemez. Bak, biz az evvel şu vasıtayı da görmemiştik, ama o yine vardı; inkâr etseydik yanılmış olacaktık. Hem sen de kabul etmelisin ki, bu cisim ilim, irâde ve hikmet ile idare olunuyor. Ona hareket emrini veren, rotasını tâyin eden, istediği yerde durduran, çarptırmadan yüzdüren, hâsılı, onu kumanda eden biri mutlaka vardır.*”

Öteki ortaya başka bir fikir attı:

33 Tavzih: Açıklama, aydınlatma, açıkça ifâde etme.

34 Müdebbir: İş ve davranışlarının sonucunu inceden inceye düşünerek hareket eden, tedbirli ve ihtiyatlı davranan.

“Böyle bir kumandan olmaksızın, bu vasitanın parçaları onu idare edemez mi?”

“Mümkün değil. Çünkü o parçalar, akıldan, fikirden ve ilimden mahrumdurlar. Onlar, şu yüzen cismi idare etmek şöyle dursun, kendilerini tanımaktan, vazifelerini bilmekten bile âcizdirler.”

Arkadaşı hâlâ inat ediyordu. Bu defa da şöyle dedi:

“Belki de bu işleri, o cismin akaryakıtı yapıyordu.”

Diğeri buna cevaben:

“Bu da mümkün değil. Çünkü bahsini ettiğin akaryakıt da, o cismin parçaları gibi akılsız, şuarsuz ve câhildir. Âlimane, şuirkârane işleri nasıl yapsın.”

“O hâlde bu cisim kendi kendini idare ediyor.”

“Yanıyorsun. Bu cisim, az önce bahsini ettiğimiz parçalardan müteşekkildir. Binâenaleyh bu da onlar gibi akılsız, şuarsuz, kör, sağır ve câhildir. Ne kendini, ne de denizi bilir. Bu yüzen cismin kendini idare etmesi ve rotasını tâyini, kalemin kendi kendine yazması kadar akıldan uzak bir hurafedir.”

Bu izah karşısında öteki adam söyleyecek söz bulamadı ve sustu.

Temsildeki gemi, insanın bedeni, kaptan ise rûhudur. Parçalardan maksat, vücuttaki organlardır. Akaryakıt ise, insan bedenindeki enerji, kan ve sair sıvılardır. İki adamdan biri rûha inanmayan bir materyalist, diğeri, rûhun varlığını kabul eden bir mü'mindir.

Rûhun Mahiyeti Meçhuldür

İnsan, değil rûhun, en basit bir bitki hayatının dahi mâhiyetini bilememektedir. Eşyanın mâhiyetini ancak Allah (c.c) bilir. Çünkü mevcudatın ustası ve yaratıcısı O'dur. Üstad Bediüzzaman, "Akıl, ubûdiyet vazifesini îfâ içindir, esrar-ı Rubûbiyet'i idrâk için değildir" ifadesiyle, insanın Rubûbiyyet'in sırlarını çözmek için vazifeli olmadığını ve ona gücü yetmeyeceğini bihakkın ortaya koymuştur.

Meselâ, elektriğin varlığını aklımızla anladığımız hâlde, duygularımızla göremez, mâhiyetini bilemeyiz. Bununla beraber, elle tutulmayan, gözle görülmeyen, eni ve boyu, ağırlığı ve hafifliği, katılığı ve sıvılığı bulunmayan, rengi, tadı, kokusu olmayan bu hakikatin varlığından da şüphe etmeyiz. Zira o hakikat, eserleri ve hareketleriyle, meyve ve neticeleriyle ortadadır. Biliyoruz ki, bilgisayarda hesap yapan, radyoda konuşmayı, televizyonda görüntüyü, teypte hıfzıtmeyi ve avizede aydınlatmayı te'min eden hep elektriktir. Yukarıda sözü edilen eşyaları yürüten, sevk eden, yönlendiren, çekip çeviren hep odur.

Lâkin bütün bu maharetlere sâhip olan elektrik faraza şuurlu olsa, kendi mâhiyetini idrâk edemez. Görmesi olsa, ancak çalıştırdığı makinanın âletlerini görebilir. Ruh da, kendi mâhiyetini bilememekle birlikte, ceset fabrikasında birçok işi bir arada, beraber ve yanlış yapmaktadır.

Netice olarak şunu söyleyebiliriz: İnsanın zâhirî ve bâtinî duygularıyla görüp hissedemediği ve mâhiyetini idrâk edemediği hakikatler vardır. Ruh da bunlardan biridir.

Rûhun Varlığı ile İlgili Naklî Deliller

Bir hakikatin araştırılmasında en önemli kaynak “Mütehassıslar”dır. Gelişmiş cemiyetlerin en mümtaz vasıflarından biri ve belki de en önemlisi ihtisasa hürmet ve vazife taksimine riâyettir. İktisadî, içtimâî, ilmî ve fikrî sahalarda güvenilir ve sıhhatli bilgi elde etmenin yolu, hayatlarını ve mesâilerini belli bir sahaya hasretmiş mütehassıs kişilere başvurmaktır. İhtisasa hürmet, ilmin izzetinin gereğidir; aklen, dinen, hikmeten ve vicdanen zarurîdir. Bu sebeble, “Ruh nedir? Niçin yaratılmıştır?” sorularına güvenilir cevaplar alabilmek için bu sahanın mütehassıslarını bulmak ve onlara müracaat etmek icab eder.

Şimdi düşünelim: Acaba, ruh ve rûha ait hakikatler konusunda ilim bize güvenilir bir bilgi verebilir mi? Bilindiği gibi müsbet ilimler, varlıklarını tecrübe ve deney metodu ile incelerler. Hâdiselerin “Nasıl” olduğunu araştırırlar, fakat “Niçin”i üzerinde durmazlar. Şu hâlde, ruh ve rûha ait hakikatler müsbet ilmin faaliyet sahası dışında kalmaktadır.

Felsefeye gelince: Felsefe hâdiselerin “Niçin”i üzerinde durur, eşyanın özünü araştırır. İnsan, yaratılış, ezel, ebed ve ruh gibi konulardan bahseder. Ancak, felsefe tarihi tetkik edildiğinde görülür ki, ne kadar filozof varsa, âdeta o kadar da tezatlar, tutarsızlıklar, şüpheler

vardır. Şu hâlde, hangisinin yolundan gidilecek, hangisinin sözüne itibar edilecektir? Gerçekte, filozofların ekserisi rûhun varlığını kabul etmişlerdir; ancak, rûhun hakikati, mâhiyeti ve gayesinde birçok tezatlarla düşmüşler, hakikatten sapmışlardır.

Her şeyin hakikatini araştıran filozoflar, vazifeleri icabı vahyi de araştırsa, incelese ve gerçeğine vâkîf olsalardı, karşlarına çıkan derin engelleri sühûletle³⁵ aşacak, evhamlardan kurtulup insanlara rehber olmaya hak kazanacaklardı.

Felsefî doktrinleri tetkik ettiğimizde görürüz ki, filozofların çoğu maalesef vahyin ziyâsı altına girmemiş veya girememişlerdir. Onlar sanki, eşyanın yaratılmasında payları varmış gibi, müstakil ve müstağni³⁶ konuşmuşlar, ahkâm kesmişlerdir. Kendilerini mükemmel zannedip, acz ve fakrlarını, kusur ve noksanlarını görememişlerdir. Yani, “*Kimin mahlûkuyum*”, “*Kimin masnûuyum*”, “*Kimin tedbir ve inâyeti ile besleniyorum?*” diye düşünmemişlerdir. Şâyân-ı hayrettir ki, çok güvendikleri fikir ve irâdelerinin de kendileri gibi mahlûk olduğundan gaflet etmişlerdir.

Bilhassa materyalist³⁷ ve marksist³⁸ filozoflar, felsefelerinin esasını kin, iğbirar³⁹ ve inkâr üzerine kurmuşlar;

35 Sühûlet: Kolaylık.

36 Müstağni: İlgi, alâka göstermeye tenezzül etmeyen, umursamaz, kayıtsız.

37 Materyalist: Materyalizmi benimseyen kimse, maddeci.

38 Marksist: Karl Marks'ın, mülkiyeti kabul etmeyen ve ana gayesi sınıf çatışması yoluyla komünizmi gerçekleştirmek olan materyalist doktrinini benimseyen kimse veya görüş.

39 İğbirar: Gücenme, darılma, hatırı kalma.

Allah, yaradılış, ruh, ahlâk, inanç, itibar ve faziletle ilgili bütün yüksek hakikatleri küfürlerinden gelen bir inatla inkâra sapsmışlardır. Maddeye saplanıp, inkâr ile kendilerini güya teselli etmek istemişlerdir. Her türlü inanç ve fazilete düşman olup, inkârdan lezzet alan bu habis ruhuların ruh hakkında söz söylemeye selâhiyetleri yoktur.

Şu hâlde, ruh mevzuunda, ne müsbet ilim erbabı, ne de felsefeciler mütehasıs olamazlar. Bu sahanın asıl söz sâhipleri peygamberler (a.s) ve onların vârisleri olan âlimlerdir. Zira o nûranî zâtlar, kendiliklerinden konuşmazlar, vahy-i ilâhî'ye tercümanlık ederler.

Bir kaide-i mukarrereder⁴⁰ ki, “*Yapan bilir, bilen konuşur.*” Bu bakımdan, ruh hakkında kesin ve gerçek hüküm, rûhun yaratıcısı olan Allah'ındır. Evet, bir makineyi kim yapmışsa, onun hakkında söz onun olacaktır. O makinanın yapılış gayesi ve işleyiş tarzı sadece ustasından öğrenilecektir. Sıhhatli bilginin kaynağı budur. İşte bu kaynak “*Memba-ı Hak ve maden-i hakikat*”⁴¹ (Hakkın ve hakikatin kaynağı) olan Kur'ân-ı Azîmüştân'dır. Kur'ân-ı Kerîm mânâ âleminin güneşidir. Ruhlar onunla nûrlanır, kalpler onunla zulûmattan kurtulur. Bilindiği gibi, güneş bütün bitkilere, kabiliyetlerine göre feyiz verir; ziyâsıyla onları hayatlandırır. Mânâ âlemimizin güneşi olan Kur'ân-ı Azîmüştân da ona uyanların ruhlarına inkişaf, akıllarına istikamet, kalblerine nûr verir.

O, hem maziyi, hem hâli, hem de ebediyeti aydınlatan bir Nurdur. İnkârlardan, ümitsizliklerden, kederlerden terekküp eden cehâlet karanlıklarını gönüllerden

40 Kaide-i mukarrere: Kesin bir şekilde ortaya konulan kural.

41 Nursî, Sözlere, RNK Neşriyat, İstanbul 2020, s. 490.

silip atmıştır. O'nun ziyâsı altına giren akıllar, nice hakikatlerin keşfi yanında, kendi efendileri olan ruhlarını da bilmişler ve onların varlığını tasdik etmişlerdir. O ezel güneşi, selim akıllara, rûhun varlığını hiçbir şüpheye yer bırakmayacak bir kat'iyette göstermiş ve ispat etmiştir. Bu husustaki âyet-i kerimelerden bir kaçını takdim etmekle yetineceğiz.

وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتٌ بَلْ أَحْيَاءٌ
وَلَكِنْ لَا تَشْعُرُونَ

1. “Allah yolunda öldürülmüş olanlar için ‘Ölüler’ demeyiniz. Bilâkis onlar diridirler. Fakat siz iyice anlamazsınız.”⁴²

Bu âyetten iki hususu anlıyoruz:

a) Cesedin öldüğünü görmemize rağmen, Cenâb-ı Hak'ın, “Ölüler” demeyiniz buyurması, cesedin dışında ölmeyen bir mâhiyetin varlığını gösteriyor ki, o da ruhtur.

b) Âyet-i Kerîme, o hayatın keyfiyetini, yaşayanların bilemeyeceklerini beyan ediyor.

Bu âyetle Cenâb-ı Hak, şuur ve aklımızla anlayamadığımız hakikî bir hayatın olduğunu apaçık bildirmektedir.

وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ
رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ ﴿٩٦١﴾

42 Bakara, 2/154.

فَرِحِينَ بِمَا آتَيْهُمْ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَيَسْتَبْشِرُونَ بِالَّذِينَ لَمْ يَلْحَقُوا
بِهِمْ مِنْ خَلْفِهِمْ إِلَّا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٧١﴾

2. “Allah yolunda öldürülenleri sakın ölüler sanma. Bilâkis onlar Rableri katında diridirler. (Öyle ki, Allah’ın) Lütf-ü inâyetinden, kendilerine verdiği (şehitlik mertebesi) ile hepsi de şâd olarak (Cennet nimetleriyle) rızıklanırlar. Arkalarından henüz onlara katılmayan (şehid dindaş)ları hakkında da: ‘Onlara hiçbir korku yoktur. Onlar mahzun da olacak değillerdir’ diye müjde vermek isterler.”⁴³

Âyet, maddî cesedin öldüğünü görmemiz yanında, Allah’ın inâyetine mazhar olan başka bir hayat tabakasından haber veriyor ki, o da şehidlerin hayatıdır. Onlar, sürur ve neş’e içinde Cennet nimetlerinden rızıklanmaktadırlar.

Cenâb-ı Hak bu âyetle, ruhların bedene bağlı olmaksızın kâim olduklarını ve ölümden sonra da bâkî kaldıklarını ifâde buyurmaktadır.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِنَا سَوْفَ نُضَلِّيهِمْ نَارًا كَلَّمًا نَضِجَتْ جُلُودُهُمْ
بَدَلْنَاهُمْ جُلُودًا غَيْرَهَا لِيَذُوقُوا الْعَذَابَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَزِيزًا حَكِيمًا

3. “Şüphesiz âyetlerimizi tanımayan kâfirler var ya, muhakkak ki biz onları yarın bir ateşe yaslayacağız, derileri piştikçe azabı duysunlar diye kendilerine (tebdîlen)⁴⁴ başka deriler vereceğiz. Çünkü Allah, izze-tine nihayet olmayan bir hikmet sâhibidir.”⁴⁵

43 Âl-i İmrân, 3/169-170.

44 Tebdîlen: Değiştirmek sûretiyle, değiştirerek.

45 Nisâ, 4/ 56.

Yine bu âyette de yanıp yok olan bir maddeye mukabil, yanmakla yok olmayan bir hakikate işaret ediliyor. O hakikat de ruhtur. Ruh sâbit olup, onun elbisesi olan cesed ise dağılmaya mahkûmdur. Dünyaya geldiğimizden bu yana bedenimizin durmadan değiştiğini, buna karşılık değişmeyen sâbit bir hakikatin varlığını hepimiz biliyoruz. Bu dünyada böyle olunca, öbür dünyadaki bu keyfiyeti inkâr etmek, yaşadığımız şu hayatı inkâr etmek kadar divanelik olur.

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي وَمَا أُوتِيتُمْ مِنَ
الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا

4. “Sana, rûhu sorarlar. Deki: Ruh, Rabbimin emri (cümlesi)ndedir. (Zaten) Size az bir ilimden başkası verilmemiştir.”⁴⁶

Cenâb-ı Hak, bu âyette de rûhun var olduğunu, onun mâhiyet ve keyfiyetini bize perdelediğini ve insanlara bu hususta az bilgi verdiğini beyan buyurmaktadır. Öyleyse, rûhun varlığını kabul akıllılık, mâhiyetini anlamaya zorlanmak ise cerbezidir,⁴⁷ abesle iştiğaldir.

النَّارُ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا غُدُوًّا وَعَشِيًّا وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ
أَدْخِلُوا آلَ فِرْعَوْنَ أَشَدَّ الْعَذَابِ

5. “(Azaptan biri de) Ateştir ki, onlar buna sabah-akşam arz olunacaklar. Kiyâmetin kopacağı günde, ‘Firavun Hânedanı’⁴⁸’nı azabın en çetinine sokun’ (denilecek).”⁴⁸

46 İsra, 17/85.

47 Cerbeze: Doğruyu yanlış, yanlışsı doğru gösterecek derecede aldatıcılık.

48 Mü’min, 40/46.

Bedenin ölmesine, çürüyüp değişmesine rağmen devam eden bir hakikat olmazsa, Firavun ve Hânedanı azaba nasıl mâruz kalacaktır?

يَا أَيُّهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ﴿٧٢﴾

ارْجِعِي إِلَىٰ رَبِّكِ رَاضِيَةً مَّرْضِيَّةً ﴿٨٢﴾

فَادْخُلِي فِي عِبَادِي ﴿٩٢﴾

وَادْخُلِي جَنَّتِي ﴿١٠٣﴾

6. “Ey itmi’nana ermiş ruh! Dön Rabbine. Sen O’ndan razı olarak. Haydi gir kullarımın içine. Gir Cennetime.”⁴⁹

Bu âyette de apaçık rûha hitap vardır. Muhatap olmazsa hitap olmaz. Ruhtan rızâ ve kulluk isteniyor. Hâlbuki “yok”tan bir şey istenmez.

اللَّهُ يَتَوَفَّى الْأَنْفُسَ حِينَ مَوْتِهَا وَالَّتِي لَمْ تَمُتْ فِي مَنَامِهَا
فِيُمْسِكُ الَّتِي قَضَىٰ عَلَيْهَا الْمَوْتَ وَيُرْسِلُ الْأُخْرَىٰ إِلَىٰ أَجَلٍ
مُّسَمًّى إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ

7. “Allah alır o canları öldükleri zaman; ölmeyenleri de uyuduklarında. Sonra üzerlerinde ölüm hükmünü verdiklerini alıkor da diğerlerini salıverir; bir müsemmâ⁵⁰ ecele kadar. Şüphesiz ki, bunda düşünecek bir kavim için âyetler var.”⁵¹

49 Fecr, 89/ 27-30.

50 Müsemmâ: Belirlenmiş, tâyin edilmiş.

51 Zümer, 39/42.

Bu âyette, alındığı yahut bir müsemmâ ecele kadar alıkonulduğu ifâde edilen “can” ruhtan başkası değildir.

Ruh mevzuunda takdim ettiğimiz âyet-i kerîmelerden sonra, şimdi de Rasûl-i Ekrem Efendimiz’in (s.a.v) hadîs-i şeriflerinden birkaçını nakledelim. Her mevzuda olduğu gibi, ruh hakkında da en ihatalı izahı, vahyin ziyâsı altında Peygamber-i Zîşân Efendimiz (s.a.v) yapmıştır.

Bütün İlâhî hakikatlerde ve eşyanın mâhiyetine âit esrarda Kur’ân’dan sonra en emin kaynak, Peygamber Efendimiz’in sözleridir. Zira O Zât (s.a.v), Mi’raç mucizesiyle Sidre-i Müntehâ’yı⁵² aşmış, Kâ’b-ı Kavseyn’e⁵³ varmıştır. Hiçbir nebinin uçamadığı idrâk merhalelerini geçmiş, hiçbir ârifin hakkıyla mülâhaza edemediği hakikatleri yakînen temâşâ etmiştir. Hatta Cebrâil’in seyr ve temâşâsının bittiği mıntukalardan gözleri şaşmadan, ayakları dolaşmadan geçmiştir. Hiçbir mârifet şehbazının pervaz edemediği bir ufk-u kemâle yükselmiştir. Bütün mükevvenatın idare edildiği en yüksek makamları görmüş, beşerin mukadderatını yazan kalemlerin seslerini duymuştur.

Cenâb-ı Hak, O Zât’ı insanlara hakikati göstermekle vazifelendirip, bütün insaniyete bir nümûne-i imtisal⁵⁴ kılmıştır. Nebileri içerisinde hususî iltifatı ile seçtiği O Zât’ı (s.a.v), umumî ve küllî feyze mazhar etmiştir.

52 Sidre-i Müntehâ: Yedinci kat gökte olduğu rivâyet edilen ve Peygamberimizin (s.a.v) ulaştığı en son makam, son zirve.

53 Kâ’b-ı Kavseyn: Cenâb-ı Hakk’a en yakın olan makam; Peygamberimiz Mi’raç’da bu makamda bizzat Cenâb-ı Hakk ile görüşmüştür.

54 Nümûne-i imtisal: Örnek alınacak model, nümûne.

Bu sebeble O'nun beyan buyurduğu her hakikat, itikad edilmesi lâzım gelen bir vecibedir.

Rivâyet olunduğuna göre, Hz. Câbir (r.a) şöyle anlatır:

Bir gün, Rasûlullah Efendimiz'e sordum:

– *Yâ Rasûlallah, Cenâb-ı Hak ilk önce neyi yarattı? Cevaben şöyle buyurdular:*

– *Yâ Câbir, Cenâb-ı Hak evvelâ senin Nebî'nin nûrunu yarattı. Nûr katresinden ruh katresi halk edildi. Bu ruhlar, evvelâ enbiyâ-i izâmın ruhlarıydı. Onların nefislerinden ise velîlerin, şehidlerin, sırasıyla Allah'a itaat edenlerin ve mü'minlerin ruhları yaratıldı...*⁵⁵

Hz. Âişe validemiz (r.a) der ki: *Peygamber (s.a.v)'in şöyle dediğini işittim:*

*“Ruhlar muhtelif neviler, toplu gruplar hâlinde-dir, onlardan birbirini tanıyanlar kaynaşır, sevişirler; tanımayanlar ise ayrı ayırırlar.”*⁵⁶

Ebû Hüreyre'den (r.a) gelen bir hadîste, Allah Rasûlü (s.a.v) şöyle buyurmuşlardır:

“Mü'minin rûhu bedeninden çıkınca, iki melek onu alır yukarı çıkarırlar. Semâ ehli der ki: “Bu yer cânibinden”⁵⁷ gelen temiz bir ruhtur. Ey temiz ruh, Allah sana ve içinde ömrünü tamamladığın cesedine rahmet

55 Aclûnî, İsmail b. Muhammed, Keşfu'l-Hafa, Daru İhyai't-Türâsî'l-Arabî, II. Baskı, Beyrut 1351, 1, 265; el-Kastallânî, Ahmed b. Muhammed, Mevahibü'l-Ledünniyye Şerhi; 1, 46.

56 Buhârî, Enbiya: 2; Müslim, 1, 159.

57 Cânib: Yan, taraf, yön, cihet.

eylesin.” Sonra o ruh Azîz ve Celîl olan Rabbine götürülür de, Rabb-ı Celîl’i der ki: Onu Sidre-i Müntehâ’ya götürün. Kâfirin rûhu bedeninden çıkınca semâ ehli der: “Bu, yerden gelen habîs, kötü bir ruhtur. Onu da siccîn (Cehennem)’e götürün” denilecektir.”⁵⁸

Sevbân’dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerifte de Rasûlullah Efendimiz şöyle buyurmuştur:

“Her kimin rûhu, gayr-i meşru bir hazine bırakmadan, günah-ı kebâirle zedelenmeden ve borçtan uzak olarak cesedinden ayrılırsa, o Cennet’e girer.”⁵⁹

İbn-i Abbas (r.a) diyor ki: Rasûlullah (s.a.v) buyurdular ki:

“Kardeşlerinizden birisi şehid olduğu zaman, Allah onların ruhlarını (Cennet) kuşların(ın) cevfine⁶⁰ koyar. Onlar Cennet’in nehirlerinden içer, meyvelerinden yer, arşın gölgesindeki altından kandillere girerler. Yiyecek, içeceklerinin hoşluğunu ve güzel karşılanmalarını her gördüklerinde derler ki: “Keşke kardeşlerimiz, Cenâb-ı Hakk’ın bize neler yaptığını (nasıl muamele ettiğini) bilselerdi de, cihaddan geri kalmasalar ve harbten vazgeçmeselerdi.” Azîz ve Celîl olan Allah: “Sizin bu arzunuzu ben onlara ulaştıracağım.” buyurdu ve Rasûlüne (s.a.v): “Allah yolunda öldürülenleri ölümler sanma, bilakis onlar diridirler. Rableri katında rızıklanmaktadırlar.”⁶¹ âyetini indirdi.

58 Müslim, Cennet: 75.

59 İbni Kayyim el-Cevziyye, İ’lâmü’l-Muvakkîn, s. 39-40.

60 Cevf: Boşluk, iç boşluğu, oyuk.

61 İbni Kayyim el-Cevziyye, a.g.e., s. 39-40.

Ruh - Beden Münâsebeti

İnsanı ruh ve beden olmak üzere iki ayrı mâhiyetten halk eden Cenâb-ı Hak, bunlar arasında akılları hayrette bırakan bir münasebet tesis etmiştir.

Şöyle ki: Hâlik-ı Hakîm, insanın rûhuna nutuk, beyan, tefekkür gibi kabiliyetler vermiş; bedenini ise, bu kabiliyetlerin her türlü inkişafına müsait kılmıştır. Meselâ ağız, harfleri yan yana getirip, kelimeler, cümleler hâlinde ifâde eden, böylece fikirleri dışarıya aksettiren çok hârîka bir konuşma mekanizmasıdır. Bu mekanizmadaki dudakları, dişleri, damakları, ses tellerini ve dili mânâlı bir şekilde hareket ettiren ruh ile beden arasındaki bu münasebettir.

Bir terzinin elbiseyi insan bedenine göre biçip dikmesi, bir mühendisin binayı içinde oturacak kimselere göre planlayıp yapması gibi, Cenâb-ı Hakîm-i Mutlak da, bütün hayat sâhiplerinin bedenlerini, ruhlarına en uygun biçimde nescetmiş,⁶² en münâsîp tarzda yaratmıştır.

---

62 Nescetme: Dokuma.

İnsanoğlu, tavuklara kümes, kanaryalara kafes yaptığı gibi, O Hakîm-i Kerîm de her bir nevi hayvanın rûhuna, onlara en münasip ve istifadelerine en müsait cesetler giydirmiştir. Arslan haşin rûhu ile, kuvvetli bedeni ve keskin dişleri arasında tam bir münasebet olduğu gibi, bülbülün hassas rûhuyla nâzik bedeni, nârin tüyleri, tatlı sesi arasında da yine tam bir tenâsüb vardır.

İnsan hayatı, hayat tabakalarının en mükemmeli olduğundan, ruh-beden münasebeti de en güzel şekilde yine onda tezâhür etmiştir. Bedendeki her âzâ ruh için, en güzel sûrette, en faydalı şekilde, en münasip yerde yaratılmıştır. İnsanın gördüğü bütün işler, ortaya koyduğu bütün san'atlar, telif ettiği bütün kitaplar hep bu hârika münasebetin mahsulüdür. İlim ve irfan sâhibi bir insanın rûhundan elindeki kalem vasıtasıyla ölçülü sözler, faydalı bilgiler, hikmetli hünerler, dünya ve âhîret mutluluğuna götüren esaslar dökülür.

Evet, ruh birçok kabiliyetlere sâhiptir, ancak bu kabiliyetlerini, kendisine giydirilen beden sayesinde ortaya koyabilmektedir. Meselâ, el ruhtaki yazı yazma ve diğer san'atla ilgili kabiliyetleri ortaya koyar, gösterir. Eğer el buna müsait olmasaydı, rûhun kabiliyetleri bu noktada nasıl inkişaf edecekti? İnsan rûhu bu kabiliyeti ile birlikte, –faraza– bir devenin bedenine yerleştirilseydi, belki helak olacaktı. Zira dimağıyla ince şeyler düşünüp planladığı hâlde okuyup yazamayacak, kürsüde ders veremeyecek, minbere çıkıp hutbe okuyamayacak, hiçbir san'at dalında maharet gösteremeyecekti.

Bütün bunlardan anlıyoruz ki, rûhu kim yaratmış ise, bedeni de O yaratmıştır.

Ruh-beden münasebeti konusunda bir hususa daha temas edelim: Ruh, bedene dâhil olmadığı gibi, hariç de değildir; bitişik olmadığı gibi, ayrı da değildir. Bir şeye dâhil veya hariç olma, cisim ve maddenin özelliğidir. Ruh ise, maddeden mücerred bir cevher ve lâti-fe-i Rabbanîye'dir. Bu hakikate bir misâl:

Bilindiği gibi, elektrik, ziyâyâ dönüştüğü avizeye dâhil olmadığı gibi, hariç de değildir. Hariç değildir; çünkü elektriğin ışığı onda tezâhür etmektedir. Dâhil de değildir; zira avize kırıldığında, onun parçalarında elektrik bulunmaz. Bir başka misâl:

Bir fabrikadaki bütün âlet ve çarkları çalıştıran elektriktir. Elektrik kesilince faaliyetin duracağı muhakkaktır. Cereyan, o fabrikaya vücud veren maddelere dâhil değildir. Zira aynı fabrikanın çarklarında elektrik yoktur. Ancak, fabrikayı çalıştıran o olduğundan, elektrik o âlet ve çarkların haricinde de değildir. Çünkü fabrikaya hareket veren odur.

Ruh, bedenini tamamını idare eder. Bedenin her yerinde mevcuttur, bölünmez ve parçalanmaz. Eli çalıştırır, ayağı yürütür; gözden bakar; dilden söyler, kulaktan işitir, yani, bütün âzâlarda tasarruf eder. O, bizâtihi kâimdir, dâimdir. Herhangi bir uzvu kesseniz, rûha hiçbir noksan ve zeval ânız olmaz. Cesede fena ve yokluk da ânız olsa, o yine varlığını devam ettirir.

Ruh, tecezzî⁶³ ve inkısam⁶⁴ etmez; yani ruh, insan bedenini bölünmeden ve parçalanmadan idare eder. Ruh için, beden ülkesinde uzak-yakın farkı yoktur; bütün ihtiyaçlara aynı anda cevap verir; bütün hücreleri birlikte ve bir anda idare eder.

Bu hakikati bir temsil ile izaha çalışalım. Hayâlen bir karaciğer hücresine girdiğinizde, o küçük menzilin bir şehir gibi idare edildiğini görürsünüz. O şehirde tanıştığınız atomlardan birisine, o memleketin kim tarafından ve nasıl idare edildiğini sorarsanız, şöyle bir cevap alabilirsiniz:

“Bu şehirde her işin muntazam yapıldığını, her ihtiyacın en iyi şekilde karşılandığını hayretle seyrediyorum. Lâkin bu derece geniş bir sarayı hatasız, yanlışsız idare eden ve sadece adının ruh olduğunu bilebildiğim o sultanın zâtı hakkında hiçbir şey söyleyecek durumda değilim.”

Rûhun tasarruf ettiği sahanın sadece o surlarla çevrili dar menzilik olduğunu zanneden o atomun elinden tutup bedenın bütün hücrelerini gezdirirseniz, hayreti her menzilde bir kat daha artacak, bu uçsuz bucaksız âlemi tek başına idare eden rûha îmanı, mârifet ve muhabbeti gittikçe ziyâdeleşecektir. Eğer fıtratı bozulmamışsa, şu sözlerinizi göz ve baş üstüne kabul edecektir:

Bu beden ülkesinin yegâne sultanı olan ruh, her hücrenin yanında hâzır, fakat hiçbir hücreyi de kendine

63 Tecezzî: Küçük parçalara ayrılma, bölünme.

64 İnkısam: Bölünme, kısımlara ayrılma, parçalanma.

mekân tutmamıştır. Ona göre, bedenın uzağıyla yakını, organların büyüğü ile küçüğü fark etmez. Bütün işleri birden görür, bütün ihtiyaçlara aynı anda yetişir. Ruh, bu ülkedeki her organı bizzat idare eder. Bedeni istediğı yere götürür, gezdirir, dilediğı işte çalıştırır.

Bediüzzaman bu hakikati veciz bir şekilde şöyle ifade eder:

“İnsanın nasıl rûhu bütün cesedine öyle bir münasebeti var ki: Bütün âzâsını ve eczasını birbirine yardım ettirir. Yani, irade-i İlâhiye⁶⁵ cilvesi olan evâmîr-i tekvîniye⁶⁶ ve o emirden vücud-u hâricî⁶⁷ giydirilmiş bir kanun-u emrî⁶⁸ ve latife-i Rabbaniye⁶⁹ olan ruh, onların idaresinde onların mânevî seslerini hissetmesinde ve hâcatlarını⁷⁰ görmesinde birbirine mâni olmaz, rûhu şaşırılmaz. Rûha nisbeten uzak-yakın bir hükmünde, birbirine perde olmaz. İsterse, çoğunu birinin imdadına yetiştirir. İsterse bedenın her cüz’ü ile bilebilir, hissedebilir, idare edebilir. Hatta çok nûraniyet kesbetmiş ise, her bir cüz’ü ile görebilir ve işitebilir.”⁷¹

65 İrade-i İlâhiye: Allah’ın iradesi, dilemesi.

66 Evâmîr-i tekvîniye: Yaratılışla ilgili emirler.

67 Vücud-u hâricî: Varlık âlemine çıkmış olan; ilim dairesinden çıkıp varlıklar dünyasına geçmiş olan.

68 Kanun-u emrî: Cenâb-ı Hakk’ın doğrudan emrinden gelecek vasıtasız işleyen kanunu.

69 Latife-i Rabbaniye: Doğrudan doğruya Allah ile bağ kuran Rabbâni his.

70 Hâcat: İhtiyaçlar.

71 Nursî, Sözler, s. 755.

Rûhun Hassaları

Rûhun Hâdiseleri İdrâki

Ruh; his, idrâk, ihtisas ve irâde üzerinde hâkimiyet kurar. Onları vesile ederek değer kazanır. Bunu bir misâl ile izaha çalışalım: Bir kokuyu alabilmemiz için burnumuz hava ile temas eder. Bu temas burunda bir te'sir bırakır. İşte bu te'sir histir. Vâki olan bu his, derhâl sinirler vasıtasıyla zihine ulaşır. Bu hâl, yani, kokunun zihne nakşedilmesi, bir intibâdır. Bu intibâi müteakip, zihnin bu kokuyu diğerlerinden ayırması sonucu bir ilim hâsıl olur ki, bu da ihtisastır. Aklın bunu, kaynağına, sebebine isnat etmesi ise idraktır. Rûhun, bu kokunun membânını, hakikatini ve sıfatlarını incelemesiyle mârifet meydana gelir. Bu kokudan memnun olma veya olmama neticesi, kokuyu alıp almama şıklarından birini tercihe irâde denir. Görme, işitme, tatma ve dokunma gibi hislerimiz de aynen böyledir. Şu hâlde beş duyu hisse, sinirler ihtisasa, dimağ idrâke hizmet etmektedir.

İnsandaki idrâkin teşekkül tarzı da ayrıca hayrete şâyândır. Nasıl oluyor da, insanın bedeninde, hârîka

bir sÛrette hâsıl olan hareketle, dimağın merkezinde bir ilim ve şuurlanma husûle geliyor? Nasıl oluyor da, hücrelerden meydana gelen hareket, dimağdaki şuura intikal ediyor, ruh bundan haberdar oluyor ve mârifet meydana geliyor? Ruh kadar acîp olan bu mes'eleyi ne felsefe, ne de psikoloji izah edebilir. Bu hâdiseler arasında büyük ve inkişafı müşkül sır ve perdeler vardır.

Rûhun Birlik ve Bölünmezliği

Ruh; vâhit ve basittir. Terkip değildir. Terkip olmadığı için de, zaman, mekân ve hâricî hâdiseler onu çözüp dağıtamaz, eskitip yıpratamaz. Birçok kanunlar vardır ki, kâinatın yaratılışından beri vâhidîyet⁷² ve besatetlerini⁷³ muhafaza etmektedirler. Hâdiseler bunlara te'sir edememiştir. Buna misâl olarak, "Yerçekimi Kanunu" verilebilir. Bu ve benzeri kanunlar gibi, ruh da varlığını muhafaza edip ebede gidecektir. Zira ruh bu kanunlardan daha kuvvetlidir; çünkü hayat sâhibidir. Daha itibarlıdır; zira irâde sâhibidir. Daha mükemmeldir; çünkü idrâk sâhibidir. Daha nezihdir; çünkü letâfeti vardır. Kabiliyetçe daha câmi ve daha zengindir; çünkü kâinatın fihristesi, özü ve özetidir. Ebede daha lâayk ve daha müştaktır; çünkü Samediyet'in⁷⁴ aynasıdır.

İşte bu özellikler rûhun birlik ve bölünmezliğinden haber vermektedir. Fikren terakki etmeyen âmi bir

72 Vâhidîyet: Allah'ın birliği.

73 Besatet: Basitlik, karmaşık bir yapıya sâhip olmama, birleşik olmama.

74 Samediyet: Allah'ın hiçbir şeye muhtaç olmayıp, her şeyin O'na muhtaç olması.

insan bile “ben” derken, vücudunun, göz, kulak, diş, turnak gibi âzâlarını kastetmez. Maddî cismaniyetinin ötesinde bir mücerred mâhiyeti anlatmak ister. İşte bu mâhiyet birdir, müteaddid olamaz. Rûhun birliği vicdanen ve hissen bilindiği gibi, aklen de sâbittir. Rûhun bedene hâkimiyeti, birliğiyle mümkündür. Malumdur ki, bir insanın hayatını sâlimen⁷⁵ sürdürebilmesi, menfaatlerini celbedip, zararlarından sakınabilmesi bedene hâkimiyeti ile olur. O da, rûhun birliğine bağlıdır. Yani, insanın hayatı, zâhirî ve bâtınî bütün duygularının bir tek rûhun emrinde olmasıyla devam eder ve semeredâr⁷⁶ olur.

Göz rûha pencerelik yapacak; ayaklar onun istediği istikamete gidecek; kulak onun hesabına dinleyecek; hâsılı bütün kuvve ve işihâlâr onun emrine girecektir. Aksi hâlde, yani, her organ ve kuvvetin kendi başına hareket etmesi ve mesâisini ve gayretini bir merkez nâmına yapmaması hâlinde vücut harap olacaktır. Hakikat şu ki, el bir şeyi tutarken kendi nâmına tutmamakta; ayaklar kendileri için yürümemekte; göz kendi zâtı için seyretmemektedir. Diğer hisler de bunlara kıyas edilebilir. Bütün bunlar, ancak bir merkeze bağlanmak, bir ruhtan emir almakla faydalı hizmetler vermekteler. Rûhun birliği kabul edilmeyince hücreler, hatta zerrelere adedince ruhların kabulü lâzım gelecektir. Burada Üstad Bediüzzaman Hazretleri'nin şu harika misâline dikkat edelim:

---

75 Sâlimen: Zarar görmeyerek.

76 Semeredâr: Verimli.

“Nasıl şu katrelerde ve camın zerreciklerinde olan güneşçikler ve çeşit çeşit renkler, güneşin cilve-i aksine ve in’ikasının tecellisine verilmezse, bir tek güneşe mukabil nihayetsiz güneşleri kabul etmek lâzım gelir.”⁷⁷

Aynen bu misâl gibi, bir tek rûhun inkârî hâlinde, rûhun yaptığı bütün vazifeler, –faraza– beyindeki veya kalpteki her bir hücreye yüklenecektir. O takdirde, beyindeki bir hücre, aynı anda hem görüp işitecek, hem tadıp hem koku alacak, hem sevinip hem üzülecek, hem coşup hem sükûnete kavuşacak, hem düşünüp hem hayâl kuracaktır. Bu ise, yüz derece akıldan uzaktır.

Rûhun Vüs’ati

Rûhun vüs’at ve ihatasının iki cephesi vardır: Bir cephesini bâtınî duygular, diğer cephesini zâhirî duygular teşkil eder. Ruh, bâtınî duygular vasıtasıyla öyle bir vüs’at teşkil eder ki, kâinat bile rûhun bu keyfiyeti yanında küçülür, mazruf⁷⁸ olur. Bu vüs’ate sâhip bir ruh: “Bazen kâinatı ihata etmekle kucağına alır. Bazen dâire-i imkândan çıkar, en yüksek bir dâireye müdahaleye çalışır. Yani, o kadar yükseğe çıkar ki, Vâci-bü’l-Vücûd’u görmeye çalışır. Hatta kâinatı misafireten getirir, akıl odasında misafir eder.”⁷⁹

Her cihetten gelen sadâlara bir santral gibi karşılık verir. Kâinat, hayat ve ruh gibi büyük muammaları çözmeye çalışır. Âlemin menşeyini ve hilkatın sırrını araştırır.

77 Nursî, Sözlür, s. 317.

78 Mazruf: İçte bulunan şey, bir şeyle sınırlı.

79 Nursî, Mesnevî-i Nuriye, RNK Neşriyat, İstanbul 2020, s. 92.

Ruh, ikinci cephesiyle, yani, zâhirî duyguları ile hâricî âleme açılır. Renkler âlemine gözler vasıtasıyla; kokulara burun vasıtasıyla; sesler âlemine kulak vasıtasıyla; tadlara dil vasıtasıyla vâkîf olur. Bediüzzaman'ın ifadesiyle, “Göz bir hassedir ki, ruh bu âlemi o pencere ile seyrederek.”⁸⁰

Evet ruh, göz vasıtasıyla şu Kâinat Kitabı'nın mütâlaacısı, araştırmacı ve inceleyicisi ve Allah'ın sıfatlarının tecellîsinin bir seyircisi olur. Cenâb-ı Hak, çatı-misâl kaşlarla muhafaza altına alıp, kirpiklerle süslediği gözleri, zarâfetli bir san'atla yaratmıştır. Ruh, bu nâzenin uzuvları gece perdeleri gibi açıp kapayarak âlemi seyrederek, renklerin letafetini tadarak. Öte yandan, ruh, dildeki tad alma duygusu ile rahmet hazinelerini ve Kudret-i Sâmedaniyye⁸¹ matbahlarını⁸² teftiş eden mâhir bir nâzır ve şâkir bir müfettiş olur. Bir saraydaki vezirlerin, sultanlarına karşı, iç ve dış münasebetleri tesis etmeleri gibi, his ve duygular da, rûhun vüs'atli tasarrufuna vesile olurlar.

Rûhun, Sürur ve Eleme Membâ Olması

İnsanlara sürur ve elem, iki kaynaktan gelir. Biri, hisler yoluyla gelen cismanî elem ve lezzetlerdir. Diğeri ise, hayâl, tasavvur, fikir gibi rûhun sıfatlarından gelen rûhanî sürur ve ızdıraplardır. Nitekim “Kılıç yarası

80 Nursî, Sözler, s. 29.

81 Kudret-i Sâmedaniyye: Her şey kendisine muhtaç olduğu hâlde, kendisi hiçbir şeye muhtaç olmayan Allah'ın kudreti.

82 Matbah: Mutfak.

iyileşir ama, dil yarası iyileşmez” sözünde, kılıç yarası ile cismanî elemeler, dil yarası ile de rûhanî elemeler kastedilmektedir.

İnsan, sadece maddeden ibaret olmadığından elem, keder, korku ve sevgi gibi hislerle karşı karşıyadır. Az bir dikkat ile cismin aldığı zannedilen elem ve lezzetin de rûha ait olduğu anlaşılabilir. Ancak, ruh o elem ve lezzeti, cismin herhangi bir organı vasıtasıyla aldığı için ona cismanî denir. Rûhun çıkmasıyla, cesedde hayat, ilim, irâde, şuur, lezzet, ızdırap, korku, sevgi ve benzeri sıfat ve hisler kalmaz. Bütün bu lezzet ve elemelerin hepsi rûha aittir.

Her insan, rûha âit zevk, korku, neş’e, sevgi, mutluluk gibi rûhanî lezzet ve elemelerin cismanî lezzet ve elemelerden farklı olduklarını vicdanen bilir.

Ruh olmazsa cesed lezzetlerden ve elemelerden nasibini alamaz. Lezzet ve elemelerin kökleri rûhun derinliklerindedir.

Evet sürur, akıl ve mantığın kontrolünden ve vicdanın süzgecinden geçtikten sonra, dâima rûhun başarılarını ve zaferlerini terennüm eder. Her büyük zafer, ruh için bir sürur güftesi olduğu gibi, her büyük sürur da, onun bir zafer bestesidir. Sürurun doğduğu yerde, mutlaka bir terakki hamlesi vardır. Bu hamle ne kadar yüksekse, sürur da o kadar derinden kaynaklanır. Sürur gibi elem ve ızdıraplar da, tevekkül ve teslimiyet şartıyla, rûhu kemâlâta kamçılar, tasaffî ettirir, olgunlaştırır. Bediüzzaman insan rûhunun elem ve sürurlara memba olduğunu şöyle ifade eder:

“Ruh-u insanî gayr-ı mütenahî⁸³ ihtiyaçlara giriftar,⁸⁴ gayr-ı mütenahî elemlere mahaldir. Gayr-ı mahsur⁸⁵ lezzetlere iştihalıdır. Gayr-ı mahdut⁸⁶ âmâlî⁸⁷ beslemektedir. Hatta kalbin dalaletiyle beraber ruhtan fıskıran şefkat, gayr-ı mütenahî elemleri tazammun⁸⁸ ediyor.”⁸⁹

---

83 Gayr-ı mütenahi: Sonsuz.

84 Giriftar: Bir şeye dalmış, tutulmuş.

85 Gayr-ı mahsur: Belli bir şeyle sınırlanmayan, pek çok.

86 Gayr-ı mahdut: Sınırsız, sonsuz.

87 Âmâl: Emeller, arzular, istekler.

88 Tazammun etmek: İçermek, kapsamak.

89 Nursî, Mesnevî-i Nuriye, s. 147.

Rûhun Akıl, Kalp ve Vicdanla Münâsebeti

Rûhun Akılla Münasebeti

Akıl; düşünme ve tefekkür âletidir. Akıl, mahiyetinin tam olarak anlaşılması mümkün olmayan ilâhî bir sırdır.

Akıl, hayrı ve şerri birbirinden ayıran, insanı doğru yola sevk eden ilahî bir nurdur. Eserden müessire intikale vesile olan bir idrak âletidir. Zira akıl, insanı göz ile görünen eserden, görünmeyen ve müessir-i hakiki⁹⁰ olan Cenâb-ı Hakk'a götürür.

Akıl, rûhun müsteşarıdır. Ruh, kuvve-i şehviye,⁹¹ kuvve-i gadabiyye,⁹² kuvve-i behimiyye⁹³ gibi duyguları akıl vasıtasıyla kontrol eder; ifrat ve tefritlerini kırar, onlara istikamet kazandırır. Ruh, akıl sayesinde

---

90 Müessir-i hakiki: Eseri var eden gerçek özne, Allah.

91 Kuvve-i şehviye: Şehvet gücü.

92 Kuvve-i gadabiyye: Öfke gücü.

93 Kuvve-i behimiyye: Hayvanî güç.

zararları def, menfaatleri celbeder, vücudu dünya âhîret tehlikelerinden korur. Hilekâr ve öldürücü bir zehir olan kuvveleri bu müşâvere neticesinde bir panzehir ve iksir hâline getirir. Nihayetsiz isyan ve şer kabiliyetlerini, nihayetsiz itaat ve hayra çevirir.

Akıl, Cenâb-ı Hakk'ın varlığını ve birliğini idrak ettiğinden, onun değerine paha biçilmez. Bir saadet anahtarı olan akıl, Cenâb-ı Hakk'ın kâinatta tecelli eden sonsuz azamet ve kudretini, rahmet ve inâyetini, lütuf ve keremini müşâhede eder. Zaten aklın en birinci ve en mühim vazifesi de budur.

Akıl; hak ve bâtlı, hayır ve şerri, faydalıyı ve zararlıyı birbirinden ayıran Rabbânî bir mürşittir. Bundan dolayı akıl, Allah'ın insanlara ihsan ettiği nimetlerin en büyüğü ve en hayırlısıdır. Nitekim Peygamber Efendimiz (s.a.v): “*Cenâb-ı Hak akıldan daha büyük bir nimet yaratmamıştır.*”⁹⁴ buyurmakla, bu nimetin kıymetini ortaya koymuştur. Akıl, öyle bir nimettir ki, din de, dünya da onunla anlaşılır ve onunla kazanılır. Bütün eşyanın mahiyet ve hakikati onunla idrak olunur ve inkişaf eder.

Bu kıymetinden dolayıdır ki, dinimizin korunmasını zaruri kıldığı değerlerden biri de akıldır. İslâm dini Cenâb-ı Hakk'ın insana bahşettiği en büyük nimetlerden birisi olan akla zarar veren şarap ve rakı gibi içkileri; afyon ve esrar gibi uyuşturucu maddeleri haram kılmıştır.

94 İmam Gazâlî, İhyâu Ulûmi'd-Dîn, Bedir Yayınevi, İstanbul 1975, 1/217.

Aklın zararlardan kurtulması için nûr-u ilâhî ile tenvir⁹⁵ edilmesi lazımdır. Zira akıl, dünyada her şeydeki hayır ve şerri iyilik ve kötülükleri ancak vahiy sayesinde ayırabilir.

İslâmiyet nazarında akıl dinin temeli, ilim ve hikmetin vesilesidir.

Aklın dinde esas olduğunu anlatan şöyle bir temsil vardır: “Cebrâil (a.s) Hz. Âdem’e taraf-ı İlâhî’den akıl, hayâ ve din olmak üzere üç hediye getirmiş ve ‘Bunlardan birini tercih et!’ demiş. O da akli tercih etmiş. Cebrâil (a.s) din ve hayâyı geri götürmek istemiş. Ancak onlar: ‘Bizim akılla beraber olmamız yaradılışımızın gereğidir. O neredeyse biz de oradayız.’ demişler. Demek ki akıl; din, iffet, namus ve fazilet gibi güzel meziyetlerin esasıdır.

İlim ve fazilet ile bezenmiş bir aklın en önemli faydalarından biri de akla zıt görünen nakilleri tevil etmesidir. Bediüzzaman Hazretleri bu hakikati şöyle ifade eder:

*“Akıl ve nakil teâruz ettikleri vakitte, akıl asıl itibar ve nakil te’vil olunur.”*⁹⁶

Mesela:

يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ

95 Tenvir: Işıklandırma, aydınlatma.

96 Muhâkemat

“Allah’ın eli onların ellerinin üstündedir.”⁹⁷ âyeti Allah’ın kudretinin ve gücünün her şeye yettiği anlamındadır. Cenâb-ı Hak, cisimden münezzehe olduğundan âyette O’na el isnad edildiğinde, akıl ile nakil arasında muhalefet görünür. Bu durumda akıl esas alınarak nakil tevil edilir.

İlim ile akıl, ruh ve ceset gibidir. Bazı tefsirlerde, kâmil îman, akl-ı kâmile bina edilmiştir. Şu da bir hakikattir ki, akıl, ancak ilim ve irfan ile tekâmül⁹⁸ ederse kemale erer. Zira ilimsiz akıl, her zaman sırat-ı müstakimde yürüyemez, ufku her şeyi kuşatamaz. İlimsiz bir akıl, çoğu zaman hayırdan çok şerre âlet olur. Çünkü akıl mahlûktur ve sınırlıdır. İlim ise Allah’ın sıfatıdır ve sonsuzdur. Akıl, her şeye kâfi gelmediğinden dolaydır ki, insanları irşat için, kitaplar, peygamberler ve mürşitler gönderilmiştir. İnsan, akıl sayesinde dinî ve dünyevî birçok vazifeler ile mükellef kılınmıştır. Bu vazifelerin güzel bir şekilde yerine getirilmesi, ilim ve mârifet sayesinde olur. O hâlde aklın hâkimiyet ve galbesi için onu mârifet ve faziletle kuvvetlendirmek ve nurlandırmak lazımdır.

Mârifetin yolu, vahiy ve felsefe olmak üzere ikidir. Vahiy, enbiyâların ve onların yolundan giden müçtehid, mürşit ve müceddidlerin yoludur. Vahiy, rûhu tatmin ve kalp-i beşerî her türlü buhran ve ızdıraplardan kurtaran bir nûr-u ilahidir. Felsefe ise akli esas alan hükemanın yoludur.

97 Fetih, 48/10.

98 Tekâmül: Olgunlaşma, olgunluk.

Mârifetin birinci yolu, akıl ve vahyi beraber götürdüğünden hatadan berîdir. Felsefe, sadece akıl ile hareket ettiğinden, çoğu zaman bataklık ve dalalete sürüklenmişlerdir. Vahiy, Peygamberlerin yoludur. Bu yol, yalnız akla veya yalnız hislere hitap etmez. Bilakis, akıl, kalp ve diğer bütün latifelere hitap eder ve onları tatmin eder. Akıllı okşadığı gibi, kalbi ve diğer hisleri de okşar. Kalbin tatmin edilmesi aklın idrakinden daha önemlidir. İnsan, yalnız akıl ile sadece hâdisatı bilir, ancak onun mahiyetine ve künhüne vâkıf olamaz. İnsan kendine yakın olan nefsinin mahiyetini dahi bilemiyor.

Felsefe hep ihtimaller üzerine hareket eder. Bu bakımdan felsefeciler, tarih boyunca bir noktada ittifak edememişlerdir. Onlar hep birbirlerini tekzip ve fikirlerini çürütmekle meşgul olmuşlardır. Çünkü onların membaı akıl ve fikr-i beşerdir.⁹⁹ Herkes kendi akıllı ile hareket etmiş, kendi ilmini kâfi görmüştür. Sadece akıl ile hareket etmek, hâdiselerin iç yüzünü, necat yolunu, âlem-i âhirette olacak vukuatları bilemez ve bilemedi de. Demek ki akıl, tek başına hâkim olamaz, bir şeyi helal veya haram kılamaz ve sırat-ı müstakimde¹⁰⁰ yürüyemez. İnsanın istikamette yürümesi, dünya ve âhiret saadetine kavuşması için peygamberlere, kitaplara ve mürşitlere ihtiyaç vardır. Kur'ân ve diğer semâvî kitaplar, âlem-i âhirette olacak bütün hâdiseleri bir harita gibi insan aklının önüne koymuştur. Vahy-i ilâhî de

99 Fikr-i beşer: İnsanın fikri.

100 Sırat-ı müstakim: Doğru yol, İslâmiyet.

akıl ve mantığın kabul edemeyeceği veya iptal edeceği hiçbir hakikat yoktur.

Evet, “*her ne ki meşrudur, o makuldür.*” Allah’ın emrettiği ibâdetler, takva, ilim, adalet, ihsan, şükür ve tevazu gibi güzel hasletler ile yasaklamış olduğu zulüm, kul hakkı, gıybet, haset ve yalan gibi kötü hasletler insanın dünya ve âhiret saadetine kavuşması içindir.

Evet, gelen her peygamber aynı dâvâyı anlatmış ve aynı hakikati ders vermiş ve aynı çizgide ittifak etmişlerdir. Onlar arasındaki bu ittifak ve ahenk kıyâmete kadar da devam edecektir. Her gelen peygamber, bir önceki peygamberi kabul ve tasdik edip, daha sonra gelecek peygamberi de tebşir¹⁰¹ etmiştir.

Akıl; insanı diğer hayvanlardan ayıran mânevî bir nurdur. Eğer bu mürşid-i rabbani olmasa idi, insanın diğer mahlûkata karşı bir meziyet ve üstünlüğü olmazdı. İnsanın üstünlüğü şekil ve sûretinde değil, akıl, kalp ve mâneviyatındadır. Onun şeref ve değeri bu sahadaki terakkisi iledir.

İlim ve medeniyet sahasındaki terakkiler, akılla gerçekleştirildiği gibi, mâneviyat sahasındaki terakkiler de yine akıl sayesinde olmuştur. İlim ve tefekkürle ulvîleşen bir insanın, kalbinde nur, azminde kuvvet, vicdanında feyiz, hareketlerinde ahenk, lisanında halâvet, tavrında izzet, seciyesinde güzellik tahakkuk eder. Böyle bir insan ind-i İlâhî’de¹⁰² meleklerle tercih edilir. Bu yönü ile

---

101 Tebşir: Müjde verme.

102 İnd-i İlâhî: Allah’ın yüce katı.

insan, melekleri bile gıpta ettirecek bir unvana layıktır. Demek ki akıl, beşeriyeti en yüksek ve mümtaz derecelere çıkararak ve onlara şan ve şeref kazandıran rabbânî bir nurdur, mevhibe-i uzmadır ve en kıymetli nûranî bir cevherdir. İlim ve fen sahasındaki gözleri kamaştıran harikulade inkişaf ve terakkiler akıl sayesinde olmuştur. Kim bilir kıyâmete kadar da beşer, akıl sayesinde daha nice nice keşifler meydana getirecektir.

Evet akıl; *“öyle tılsımlı bir anahtardır ki, şu kâinatta olan nihayetsiz rahmet hazinelerini ve hikmet definelerini açar. Ve bununla sâhibini, saadet-i ebediyeye¹⁰³ müheyya¹⁰⁴ eden bir mürşid-i Rabbanî derecesine çıkar.”¹⁰⁵*

Her şeyin bir hakikati olduğu gibi, insanlığın hakikati de mârifet ve feyizden ibarettir. Bu meziyetler kimde varsa, gerçek insan odur. İnsan fânî olduğundan mevte mahkûmdur; ölür ve fena bulur. Ancak, akıl sayesinde insanlığa yaptığı hizmetler bâkidir. Böyle bir insan hakikatte ölmüş sayılmaz.

İnsan aklının en mühim ve aslî vazifesi tefekkürdür. Yüce kitabımız Kur’ân-ı Kerîm’de tefekkürle ilgili beş yüze yakın âyet vardır. Kur’ân, insanın kendi mahiyetinde ve kâinatta tecelli eden esmâ-i ilâhiye’yi¹⁰⁶ tefekkür edip ibret almasını ve Allah’ın nimetlerini tezekkür¹⁰⁷ ile fikrini Hakk’a tevcih etmesini emreder.

103 Saadet-i ebediye: Sonu olmayan sonsuz mutluluk.

104 Müheyya: Hazırlamak.

105 Nursî, Sözler, s. 29.

106 Esmâ-i ilâhiye: Allah’ın isimleri.

107 Tezekkür: Hatıra getirme, hatırlama.

Zira hayatta en temel esas îman, amel ve tefekkürdür. Bu da ancak akılla mümkündür.

Akıl için müessirden esere intikal yolu da vardır. Bir mimarda bulunan mimarlık sanatı onu bir eser yapmaya sevk edecektir. O sanat, o eserin vücut bulacağına bir delildir. İşte bu delile de bürhan-ı limmî¹⁰⁸ denilir. Cenâb-ı Hakk'ın Rezzak olması rızkın yaratılmasına, keza Muhyî olması hayatı vermesine, Hâlîk olması da mahlûkatı yaratmasına bir “bürhan-ı limmî”dir.

Aklın üç mertebesi vardır.

“...Aklın tefrit mertebesi gabâvettir¹⁰⁹ ki, hiçbir şeyden haberi olmaz. İfrat mertebesi cerbezedir ki; hakkı bâtil, bâtili hak sûretinde gösterecek kadar aldatici bir zekâyâ mâlik olur. Vasat mertebesi ise hikmettir ki; hakkı hak bilir imtisal eder, bâtili bâtil bilir içtinab eder.”¹¹⁰

Vahye istinad eden aklın bir vazifesi de insanı nefsi-emmarenin şerrinden ve her türlü ahlâk-ı seyyieden muhafaza etmesidir. Aklını istikamet ve hikmete muvafık kullanan bir kimse, başkasının malına, canına ve namusuna tecavüz etmediği gibi, onları muhafazaya çalışır. Hukukullah’a¹¹¹ ve hukuk-u ibâd’a¹¹² riayet eder.

---

108 Bürhan-ı limmî: Kanunlardan hâdiselere, sebeplerden neticelere, eser sâhibinden esere giden delil; ateşin dumana delil olması gibi.

109 Gabâvet: Kalın kafalılık, bönlük, anlayışsızlık, gabîlik.

110 Nursî, İşârâtü'l İ'caz, RNK Neşriyat, İstanbul 2020, s. 27.

111 Hukukullah: Allah'ın hakları; zekât, şer'î cezâlar, keffaretler, farz ibâdetler gibi genel menfaati ilgilendiren haklar; namaz, oruç, zekât, içki, zina, kumar gibi emir ve yasaklara uyma.

112 Hukuk-u ibâd: Kul hakları; diyet, tanzimat, borç hakkı gibi özel menfaati ilgilendiren haklar (mülkiyet, sağlık, alışveriş, borç gibi).

İnsanların en kâmilî, nefs-i emmaresini sırat-ı müstakimde olan bir aklın hükmü altına alanıdır. Bunu yapmak en büyük bir cihattır. Eğer aklın hâkimiyeti nefs-i emmarenin elinde olursa, insan ona karşı koyamaz ve uçuruma doğru yuvarlanır.

İnsan şu dünyada, şiddetli ve dehşetli dalgalara maruz kalan bir sefine gibidir. Onu o müthiş dalgaların tehlikesinden kurtarıp, sahil-i selamete çıkaracak kapitan ise akıldır. Zira insanın insanıyeti akıl iledir. Dünya ve âhiret saadeti onunla kazanılır. Hayatın bedene nisbeti ne ise, aklın rûha nisbeti de odur.

İnsan bir işe teşebbüs etmeden önce onun her cihetini derinlemesine akıl terazisiyle tartar ve faydasına inandığı takdirde yapılmasına karar verir.

Akıl ve hikmetin tezgâhından çıkmayan hiçbir şey, makul ve isabetli olamaz. İnsan, ancak akıl ve mantığın tayin ettiği kanunlara ittiba ile hatalardan emin olur. Akıl insanı zararlı olan şeylerden muhafaza için verilen bir cevher-i nûranî¹¹³ ve bir burhan-ı rabbânî'dir.

Şunu da ifade edelim ki, akıl her meselede kaynak olamaz. Gerçeği bulmak ve Hakk'a kavuşmak için aklın, İlâhî Kitaplara, Rabbânî düsturlara başvurması, Kur'ân ve Sünnet'ten meded istemesi zarurîdir. Bunlara müracaat etmediği müddetçe yanılır ve yanılırdır, aldanır ve aldatır.

---

113 Cevher-i nurânî: Nurlu cevher, öz.

Rûhun Kalple Münasebeti

Kalp, maddî ve mânevî olmak üzere iki mânâda kullanılır. Birincisine yürek, diğeri de gönül denilir. Maddî kalp, çam kozalağı şeklinde, kılcal damarlara kadar kan pompalayan ve insan hayatını devam ettiren bir organdır. Diğeri ise şuur, vicdan, idrak ve muhabbet gibi mânevî âlemlerin merkezi konumunda ve mekânı olmayan rabbânî bir duygudur. İşte insanın asıl kıymeti ve hakikati bu mânevî kalp sayesinde anlaşılır ve bilinir.

Kalbe, beytullah ve arş-ı Samedâni de denilmiştir. Bir cevher-i mücerret olan kalp, bütün âlemleri içine alacak kadar geniş olmasındandır ki, İslâm âlimleri: *“İnsan, âlemleri içine alan bir nüsha-i kübradır.”* demişlerdir.

Kalp, îmanın mahalli, mârifet ve muhabbetin, sıfat ve esmâ-i ilâhiyenin tecelligâhı, bütün feyizlerin ma’kesi ve mânevî duyguların merkezidir. Kudsî bir hadiste Cenâb-ı Hak şöyle buyurmaktadır:

*“Ben yerlere ve göklere sığmadım, ancak mü’min kulunun kalbine sığdım (Yani onunla bilindim).”*¹¹⁴

Âyine-i Samed¹¹⁵ olan kalp, beden ikliminde itaat olunan bir melik gibidir. Cenâb-ı Hakk’ın mârifet ve muhabbetine mazhar ve ayna olan bu kalbin değeri, bütün tasavvurların fevkindedir.

114 bk. Aclunî, 2/195.

115 Âyine-i Samed: Hiçbir şeye muhtaç olmayan ve her şey kendisine muhtaç olan Allah’ın eserlerini gösteren ayna.

Eğer kalp, îman, mârifet, muhabbet ve fazilet gibi ulvî hakikatlere ayna olursa, diğer duygular da onunla kıymet kazanır ve nurlanır. Peygamber Efendimiz (s.a.v) şöyle buyurmaktadır:

أَلَا وَإِنَّ فِي الْجَسَدِ مُضْغَةً إِذَا صَلَحَتْ صَلَحَ الْجَسَدُ كُلُّهُ،
وَإِذَا فَسَدَتْ فَسَدَ الْجَسَدُ كُلُّهُ، أَلَا وَهِيَ الْقَلْبُ

“Vücutta bir parça vardır ki, o sağlam olursa bütün vücut sağlam olur. O bozuk olduğu zaman bütün vücut harap olur. Dikkat edin, işte o kalptir.”¹¹⁶

Kalbin hayatı îman, mârifetullah ve muhabbetullah; ölümü ise, küfür ve günahlarda ısrar iledir. Bediüzzaman Hazretleri bu tehlikeye şöyle dikkat çekmektedir:

“Evet günah kalbe işleyip, siyahlandıra siyahlandıra taa nûr-u îmanı çıkarıncaya kadar katılaştırıyor. Her bir günah içinde küfre gidecek bir yol var. O günah istiğfar ile çabuk imha edilmezse, kurt değil, belki küçük bir mânevî yılan olarak kalbi ısırıyor.”¹¹⁷

Bir âyette de mealen şöyle buyrulur:

أَفَمَنْ شَرَحَ اللَّهُ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ فَهُوَ عَلَى نُورٍ مِنْ رَبِّهِ فَوَيْلٌ
لِلْقَاسِيَةِ قُلُوبُهُمْ مِنْ ذِكْرِ اللَّهِ أُولَئِكَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ

“Allah’ın, göğsünü İslâm’a açtığı, böylece Rabbinden bir nur üzere bulunan kimse, kalbi îmana kapalı kimse gibi midir? Allah’ın zikrine karşı kalpleri

116 Buhârî, İmân, 39.

117 Nursî, Lem’alar, RNK Neşriyat, İstanbul 2020, s. 10.

kaskatı olanların vay hâline! İşte onlar açık bir sapıklık içindedirler.”¹¹⁸

Bu âyet, nûr-u îman ile kalbi genişleyen ve nûraniyete eren bir kimse ile gaflet ve cehâlet içinde kalan ve Allah’ı zikirden yüz çeviren ve böylece kalbi katılaştan kimsenin bir olmayacağını açıkça ifade etmektedir.

Evet, Allah zikredilince mü’minin kalbinde havf ve haşyet, O’na karşı tâzim¹¹⁹ ve tebcil¹²⁰ hissi tecelli eder; îmanı artar, kalbi nurlanır, tasdikleri ziyâde kuvvet bulur. Cenâb-ı Hak bu hususu bir âyette şöyle ifade buyurur:

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ

“Mü’minler ancak o kimselerdir ki; Allah zikredildiği zaman kalpleri ürperir, Onun âyetleri kendilerine okunduğu vakit (bu) onların îmanlarını artırır. Onlar sadece Rablerine tevekkül ederler.”¹²¹

Evet, kalbin uyanık olması zikir ile meşgul olmak; gaflette olması da ondan uzak kalmaktır. Zira zikir gafleti izale eder.

Demek ki, kalbi haram nazardan, yalandan, gıybet, kin ve haset gibi ahlâk-ı seyyieden muhafaza edip onun islahına çalışmak ve onu mârifetullah, muhabbetullah,

118 Zümer, 39/22.

119 Tâzim: Hürmet etme, saygı gösterme, büyük sayıldığını belli edecek şekilde güzel muamelede bulunma.

120 Tebcil: Ululama, ağırlama, saygı gösterip ikram etme.

121 Enfâl, 8/2.

ubûdiyet ve zikir ile “kalp-i selime” kavuşturmak, insanın en mühim ve hayatî vazifelerinden biridir.

Kalp-i selim sâhibine şeytan yanaşıp vesvese veremez. Nitekim bir âyette mealen şöyle buyrulur:

يَوْمَ لَا يَنْفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ ﴿٨٨﴾

إِلَّا مَنْ آتَى اللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ ﴿٩٨﴾

“O gün ki, ne mal faide verir, ne de evlatlar. Ancak Allah’a selim bir kalp ile varan kimse müstesna.”¹²²

Kalbini şirk ve nifak gibi marazlardan selamete erdiren kimsenin malı ve evladı faydalı olur. Dünyada selâmet-i kalbe ve sağlam bir îmana sâhip olunmalıdır ki, âhirette de saadet ve selamete kavuşulsun.

Evet, kalbin rikkati¹²³ Allah korkusu; sefası, mü’minler hakkında iyi düşünüp, onları Allah için sevmektir. Kalbin salâbeti¹²⁴ de din düşmanlarına karşı şiddetli ve izzetli olmak ve mü’minlere karşı da zillet içinde merhamet ve muhabbet göstermektir. Peygamber Efendimizin (s.a.v) sürekli okuduğu:

اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ حُبَّكَ وَحُبَّ مَنْ يُحِبُّكَ وَالْعَمَلَ الَّذِي
يُبَلِّغُنِي حُبَّكَ

122 Şuarâ, 26/88-89.

123 Rikkat: İncelik.

124 Salâbet: İnanç ve ahlâk üstünlüğünden doğan kuvvet, sebat, sağlamlık, metânet.

“Allah’ım! Senden seni sevmeyi, seni sevenleri sevmeyi, senin rıza ve muhabbetine kavuşturana amel-i sâlihi işlemeyi niyaz ederim.”¹²⁵ duasını her mü’min, kâmil îmanı kazanmak için lisanından düşürmemelidir. Zira insanın kalbi, Allah’ın ve Hz. Peygamberin (s.a.v) muhabbeti ile dolmazsa, kemal-i îmanı elde etmiş olamaz.

Evet, kalp, Allah’a dost olmanın, O’nu sevmenin ve O’nu zikretmenin şevk ve heyecanı ile mesrur olur. O cemalin dîdarına¹²⁶ velev bir saniyecik olsun nail olmak, o kalp sâhibi için cennetlere değışilmez bir makam-ı âlâdır.

Bir insan, kalp ve rûhunu, akıl ve hissiyatını kelime-i tevhid ile tenvir¹²⁷ ederse, derece derece kemal-i îmanı kazanır, Allah’ın feyzine, rızasına ve saadet-i ebediyeye mazhar olur.

Allah için olan muhabbetler hem lezzetli, hem dâimi, hem kedersiz ve hem de sevaplı olur. İnsanı dünya ve âhîret saadetine mazhar eder. Eğer dünya zevkleri ve mâşukaları, cazibeleri ile o kalbi kendisine çekmese, o kalp, muhabbet ve aşk-ı ilâhînin neşesiyle huzur bulur. Zira o cemalin sonsuz cazibesi, sürur-u zevki ve O’nun muhabbeti, fani ve geçici olan dünyanın birkaç günlük zevkiyle mukayese edilmez.

Dünya, insanın arzu ve emellerini tatmin için kâfi değildir. Bunun içindir ki, dünyanın güzel manzaralarını

125 Tirmizî, Deavât, 72.

126 Dîdar: Yüz, güzel yüz, çehre, görünüş, tecellî.

127 Tenvir: Işıklandırma, aydınlatma.

kısa bir zamanda temâşâ edip; onun zevk ve sürurlarını tatmak, ancak insanın iştihasını açar, fakat doyurup tatmin etmez.

*“Ancak o rûhun arzularını ve meyillerini tatmin ve temin edecek, âlem-i âhirettir.”*¹²⁸

İnsan, ebed için yaratıldığından, onun kalbi dünyanın fâni lezzetleri ile asla tatmin olmaz; ancak ebedî âlemde, ebedî nimetlerle tatmin olur. İnsan, ancak zevali mümkün olmayan Kâdir-i Zülcelal’e kalbini bağlayıp, O’na intisap etmekle saadete kavuşur. Böyle bir insan her şeye rağmen, ömrünü daima elemsiz ve kedersez geçirir.

Saadet ve sürurla yaşamak isteyen bir kimse, kalbini asla fâni ve zevale¹²⁹ mahkûm olan şeylere bağlamaz. Zira dünyada mükemmel bir saadet yoktur. Uzaktan sesini duysak bile kendisine kavuşmak mümkün değildir. Dünya ancak ızdırıp, meşakkat ve musibetlerin mahallidir. Bediüzzaman’ın ifadesiyle:

*“Bir lezzet verse bin elem takar çektirir. Bir üzüm yedirse yüz tokat vurur.”*¹³⁰

Mânevî kalbin yedi tabakası vardır. Her bir semâ tabakasında bir nebinin rûhu hâkim olduğu gibi, kalbin her bir tabakasında da bir tavır ve hâl hâkimdir. Birinci tabakanın semâsına “*Sadr*” yani göğüs denir. Göğüs, îman ve mârifetle genişlenip gelişir ve ferahlanır.

128 Nursî, İşârâtü’l İ’caz, s. 180.

129 Zeval: Yok olma, yok edilme, ortadan kalkma. Bozulma, iyi bir durumdan kötü duruma dönme, düşme, alçalma.

130 Nursî, Lem’alar, s. 150.

İnsandaki sadr, feza âlemine benzer. Nasıl yıldız ve güneşler o feza âleminde seyelân ederse, insandaki muhtelif lâtife ve duygular da göğüs fezasında cevelân ederler. Evet sadr, bütün kudsî, ilâhî mârifetlerin meydanı, mâneviyat yıldızlarının semâsı, feyiz ve kemâlâtın arşdır. Böyle bir arştan huzur ve sürur yağmur gibi yağar. Böylece, insanın göğsüne inşirah,¹³¹ nefesine genişlik, kalbine ferahlık gelir.

Mevlâna ne güzel buyurur:

“Testide ne vardır ki, nehirde olmasın...
Evde ne vardır ki, şehirde bulunmasın!

Bu âlem, bir testidir, gönül de ırmak suyuna benzer. Bu âlem odadır, gönülse görülmedik ve şaşılacak şeylerle dolu bir şehir!”

Böyle bir ruh, Cenâb-ı Hak’ın lûtfuyla, hâl ve istikbalde, dünya ve âhirette, her bir müşkülâtı yenip, hayretten hidâyete, gamdan sürura, darlıktan genişliğe çıkar. Nitekim Cenâb-ı Hak, Peygamberimizin kalbini fezâlardan daha geniş bir hâle getirerek O’na huzur, rahat ve inşirahı bütün kemâliyle bahşetmiştir.

İkinci tabakanın semâsına “*Kalp*” denir. Kalp, îmanın mahallidir. Hidâyet nûru onda parlar. Bu kalp, Allah’ı sever, O’na teveccüh eder. Zevk ve hazzını O’nun mârifetinden alır.

Üçüncü tabakanın semâsına “*Şiğaf*” denir. Muhabbet nûru, aşk ve şevk güneşi bu tabakada doğar. İnsan,

---

131 İnşirah: İç açılması, gönülde duyulan ferahlık.

îmanın halâvetini, irfanın tadını, muhabbetin zevkini bu tavır ile tadar. Bu zevki tadan insanın kalbi selim, akli kâmil olur.

Dördüncü tabakanın semâsına “*Fuat*” denir. Nûr-u müşahede, keşif ve keramet bu tabakada olur. Mânâ ve melekût âlemlerinin perdeleri bu mertebede açılır. Kalbin bu tabakası nazargâh-ı İlâhî’dir.¹³²

Beşinci tabakanın semâsına “*Hubbü’l-Kulûb*” denir. Muhabbetullah, kemâliyle bu mertebede olur ve aşka inkılab eder. Bu mertebede dünya sevgisi hakkıyla terk edilir.

Altıncı tabakanın semâsına “*Süveyda*” denir. Bu tabaka, esrar-ı İlâhiyye’nin hazinesidir. Bâtınî ilimlerin nûru bunda parlar. Bu semâ âlem-i gayb¹³³ ve şehâdete teveccüh için yaratılmış iki yüzü parlak bir ayna gibidir, parlaklığı nisbetinde, hakikat âlemine muttali¹³⁴ olur. Öyle esrar keşfolunur ki, bunu melekler dahi bilmez. Peygamberimiz şöyle buyuruyor:

“Benimle Allah arasında öyle bir vakit olur ki, oraya ne melâike-i mukarrabîn, ne de nebiyy-i mürselîn girmiştir.”

132 Nazargâh-ı İlâhî: Allah adamlarının kalpleri, Hakk’ın nazargâhıdır. O kalplere girmiş olanlara da, o nazardan nasip erişir.

133 Âlem-i gayb: Zâhir duygularımızla bilinemeyen ve ervah ve meleklerle, cinlere mahsus olan âlem. Mâzi ve müstakbeldeki mahlûkatın mânevî hayatlarının âlemi.

134 Muttali: Bir işi haber almış olan, bilen, öğrenen, vâkif ve haberdar olan.

Yedinci tabakanın semâsına “*Sırru’l-Kalp*” denir. Bu tabaka, nurların tecellî yeridir. Cenâb-ı Hak hayır murad ettiği kullarına, kalplerinde birer kapı açar ve onlara acaip ve garip âlemlerini seyrettirir. Ulemâ-i Kiram efendilerimiz, bu yedi tabakanın her birini tek bir âyetten istihraç¹³⁵ ve istinbat¹³⁶ etmişlerdir.

Mânevî kalp hususunda, yukarıda yaptığımız açıklamalarla ilgili olarak, Cenâb-ı Hakk’ın Hz. Mûsâ’ya (a.s) vahyettiği ulvî bir hakikati teberrüken beyan etmeyi uygun gördüm:

“Yâ Mûsâ, ben kulumun göğsünde bir saray yarattım. Ona kalp ismini verdim. Sonra onun zeminini mârifet, âsumânını îman, güneşini şevk, kamerini muhabbet, toprağını himmet, gök gürültüsünü havf, yıldırımını reca, bulutunu faziletler, yağmurlarını rahmetler, ağaçlarını vefa, meyvelerini hikmet, gündüzünü feraset, gecesini musibetler kıldım. Onun kapılarını ilim, hilm, yakîn, sadakat kıldım. Onun kilidi fıkirdir. Benden başka kimse ona muttali olamaz.”

Bu hakikatin izahında, Abdülkadir-i Geylânî Hazretleri şöyle buyurmaktadır:

“Mü’minin kalbinde ilk önce hilm yıldızı, sonra ilim kameri ve mârifet güneşi tulû eder. Böyle bir mü’min, hilmin ziyâsıyla dünyasını tedvir, ilim kameriyle âhîretini tenvir eder; mârifet güneşiyle de Mevlâsına nâzır olur.

135 İstihraç: Sonuç çıkarma, anlam çıkarma.

136 İstinbat: Bir sözden, bir işten bir anlam çıkarma, dolayısıyla anlama.

Rûhun Vicdanla Münasebeti

Vicdan, insanın kendi fiil ve hareketlerini tetkik ve muhakeme ederek, lehinde veya aleyhinde hüküm veren sâdık bir hâkim ve gizli bir histir. Bediüzzaman Hazretleri de vicdanı şöyle tarif eder:

“Vicdan denilen fitrat-ı zîşuurdur.”¹³⁷

Vicdan, aklın temyiz kuvvetidir. Ruh, aklın, akıl da vicdanın tanzim ve tedbiriyle hareket eder. Şu hâlde akla dayanan hâllerin ıslâhı vicdan ile olur. Vicdan temyiz mahkemesine benzer. Akim fiil ve hareketlerinde, isabet edip etmediğine o karar verir.

Akıl, düşünce ve tasarruflarında vicdana karşı sorumludur. Vicdana müracaat etmeyen mes’uliyetsiz bir akıl, nefsanî arzulara daima mağlûb olur. Rûhun kemâlât arşına çıkması için, akıl ve vicdanın imtizacı şarttır.

Vicdan dahi hakikati görmekte bir ziyâya muhtaçtır. Bu ziya ise Kur’ân-ı Kerîm’dir. Vicdan Kur’ân’la aydınlanırsa, ruh için şaşırtmaz bir rehber olur.

Vicdan insanın iç âleminde bir nâzır, bir müfettiş ve emr-i mânevîdir. Bu lâtife, maddeden mücerred olan adalet, istikamet, gazab ve zulüm gibi mânevî mefhumlarla meşguldür. Hem bilen, hem de bildiğini bilen bir kuvvedir. Evet, bilmek başka, bildiğini bilmek başkadır.

Eğer dikkat edersek, ezelde rûhumuzun derinliklerinde bize tevcih edilen Hitab-ı Sübhâniyye’yi dinleyebiliriz. O ezeli hitap, rûhumuzun kulağına, her an

137 Nursî, Mesnevî-i Nuriye, s. 246.

“*Hâlikınızı ve Rabbinizi unutmayınız*” diye nida etmektedir.

Cenâb-ı Hakk’ın ihsan ettiği bir mârifet nûru olan vicdan, hayrı kabul ve şerri reddeden, haksızlığı kabul etmeyen emin bir mürşittir. Saadet, istikamet, nefis muhasebesi, tedbir, insaf, merhamet ve adalet gibi ulvî hasletler vicdanın mümeyyiz vasıflarındandır.

Vicdanın en önemli ve en birinci özelliği, insana sonsuz âciz ve fakir olarak yaratıldığını her zaman hatırlatmasıdır. Böylece insanı, Hâlık’ını aramaya sevk eder. “*Evet fıtrat ve vicdan akla bir penceredir. Tevhidin şuâını neşrederler.*”¹³⁸ İnsan, bütün düşmanlarına karşı onu koruyacak bir Kadîr-i Mutlak’a dayanır ve Ondan medet ister. Bütün ihtiyaçlarını yerine getirecek bir Ganiyy-i Rahim’in dergâhına iltica eder. Her vicdan sâhibi bütün bu kâinatı ve içindeki eşyayı ona hizmet ettiren bir zâtın varlığını kabul eder. Bediüzzaman Said Nursî Hazretleri bu hakikati şöyle ifade eder:

“*Akıl ta’til-i eşgal etse de, nazarını ihmal etse, vicdan Sâniî unutamaz. Kendi nefsinin inkâr etse de; onu görür, onu düşünür, ona müteveccihdir.*”¹³⁹

“*Vicdan, cezbesiyle Allah’ı tanır.*”¹⁴⁰

Ayrıca insanın uzun yaşama arzusu, ölmek istememesi de onun vicdanındaki beka arzusundan kaynaklanmaktadır. Zira insanın vicdanında bekaya arzu

138 Nursî, Mesnevî-i Nuriye, s. 246.

139 Nursî, a.g.e, s. 255.

140 Nursî, Âsâr-ı Bedîiyye, RNK Neşriyat, İstanbul, s. 557.

ve ebediyete meyil ve iştiyak vardır. Bediüzzaman bu hakikati şöyle ifade eder:

“İnsanın fitrat-ı zîşuuru olan vicdanı, saadet-i ebediyeye bakar, gösterir. Evet, kim kendi uyanık vicdanını dinlerse “Ebed! Ebed!” sesini işitecektir. Bütün kâinat o vicdana verilse, ebede karşı olan ihtiyacının yerini dolduramaz. Demek o vicdan, o ebed için mahlûktur.”¹⁴¹

Bundan dolayıdır ki, hiçbir insanın, vicdanından gelen “Necisin? Nereden geliyorsun ve nereye gidiyorsun?” gibi müthiş suallerin cevabını düşünmemesi ve onların cevabını bulmadan huzur ve rahata kavuşması mümkün değildir. Bazı kimseler zaman zaman vicdanlarını rahatsız eden bu gibi suallerin cevabını düşünmeden işi halletmeye çalışırlar. Hâlbuki inanma hissi insanın fitratında ve vicdanında dercedilmiştir. Bazıları da bu fitrî hissi teslis inancı gibi bâtil inanışlara sapaarak bulmaya çalışmışlardır. Bir kısmı da insana ulûhiyet¹⁴² isnat etmiş, kimisi de kendileri gibi mahlûk olan güneşe, ateşe, nehire, yıldızlara ve sığıra taparak dalaletle sapmışlardır.

Bediüzzaman Hazretleri insanın ancak Allah’a ve âhirete îman etmesiyle vicdanının tatmin olacağını şöyle ifade eder:

“Ey insan! Senin nokta-i istinadın ancak ve ancak Allah’a olan îmandır. Rûhuna, vicdanına nokta-i istimdad¹⁴³ ise ancak âhirete olan îmandır. Binaenaleyh

141 Nursî, Sözler, s. 574.

142 Ulûhiyet: İlahlık.

143 Nokta-i istimdad: Yardım alınan yer.

bu her iki noktadan haberi olmayan bir insanın kalbi, rûhu tevahhuş¹⁴⁴ eder; vicdanı daima muazzep¹⁴⁵ olur. Lâkin birinci noktaya istinad ve ikincisinden de istimdad eden adam kalben ve rûhen pek çok zevk ve lezzetleri, ünsiyetleri hisseder ki; hem müteselli, hem vicdanı mutmain olur.”¹⁴⁶

Hakkı kabul, haksızlıktan nefret etmek vicdanın şânındandır. Vicdan o kadar doğrudur ki, sâhibini her zaman mahkûm etmekten çekinmez. Bunun içindir ki, “Vicdan yalan söylemeyen bir muhbir-i sâdıktır.” sözü darb-ı mesel¹⁴⁷ olmuştur.

Vicdan, verdiği hükümlerde yanılmaz ve aldanmaz. Zira vicdanın müsteşarı akıl ve ilimdir. O, daima adalet ve insafı, ittifak ve ülfeti sever. Hasenattan hoşlanır, seyyiattan nefret eder. O, insanın akıl ve hakikate muhalif işlerinde, onu ölünceye kadar tâzip¹⁴⁸ eder. Hayır ve hasenat yaptığı zaman ise, onu huzur ve saadete gark eder. Bu dünyada vicdanen rahat olmak kadar tatlı bir şey yoktur.

Haksızlık ve zulüm yapan bir insanın vicdan azabı çekmemesi mümkün değildir. İnsanın taşıdığı vicdanı, yaptığı zulüm ve kötülüklerden dolayı daima sâhibini tâzip eder. Öyle ise bir insan, bir fiili işlemeden önce çok iyi düşünmeli, eğer yapacağı iş, dünya ve âhiretine zararlı ise terk etmelidir. Hatta müftü o işin yapılmasına

144 Tevahhuş: Vahşete düşme, ürkme, korkma.

145 Muazzep: Eziyet çeken, sıkıntı gören.

146 Nursî, Ramazan İktisat Şükür, RNK Neşriyat, İstanbul, s. 80.

147 Darb-ı mesel: Atasözü.

148 Tâzip: Eziyet verme, azaba sokma, üzme.

fetva verse bile o kendi vicdanına danışmalı, eğer vicdanen rahat ediyorsa o işi yapmalıdır. Nitekim Peygamber Efendimiz (s.a.v):

“Müftü (senin lehine) fetva verse de, sen yine kalbine danış (üç defa tekrar ederek).”¹⁴⁹ buyurmaktadır. O hâlde tutum ve davranışlarımızda vicdanımıza soralım. Bakalım o ne hüküm veriyor. Hâlimizi ve efâlimizi beğeniyorsa ne büyük şeref, ne büyük nimet! Beğenmiyor ise, kusurumuzu anlayıp ıslahına çalışalım. Onun hâlisane nasihatlerini can kulağıyla dinleyelim ki, saadet ve selamet ondadır.

Bir ârif-i billâh¹⁵⁰ da vicdana şöyle sesleniyor:

Ey Vicdan! Ey nûr-u irfan! Seni hakkıyla kim tarif edebilir. Sen melekût âlemine mensup mücerret¹⁵¹ bir mânâ-yı muallasın. Letafet ve nezahette ancak ruh sana şerik olabilir. Ruh nasıl göze görünmezse, nasıl idraki mümkün değilse, nasıl latif ve şerif bir cevher-i nûranîyse sen de öylesin. Evet, her ikinizin mahiyeti de biz insanlara göre birer muammadır. Fakat mevcudiyetiniz faaliyetiniz ile bilinir.

Ey Vicdan! Ey Feyz-i Yezdân! Âlem senin ulvî şânına hayrandır. Hayır ve şerri, hak ve bâtıllı gayet kat'î bir isabet, bir vukuf ve irfan ile tefrik ve temyiz ederek doğru yolu bize gösteren sensin. Hasenatımızı takdir,

149 Ahmed, IV/194.

150 Ârif-i billâh: Mürşid, ermiş, evliyâ. Hakkın nûru ile Cenâb-ı Hakk'ı bilen. Âlemi, hâdiseleri İlahî feyz ve ilimle gören veli.

151 Mücerret: Madde ve cisim hâlinde olmayan. Düşüncede var olan, zihinde soyutlama, tecrit yoluyla elde edilen, soyut.

seyyiatımızdan dolayı bizi tevbih ve tazip eden, iyiliğimizi isteyen sensin. Kalbimizin serir-i saltanatında senin gibi bir hükümdar-ı âdilın bulunması bizim için ne büyük bir saadettir!

Ey Vicdan! Ey Mürebbi-i insan! Beşeriyet her zaman senin irşadına muhtaçtır. Biz eminiz ki, dünyada beşeriyet buldukça sen bu lütf-u irşadı esirgemeyeceksin. Şâyân-ı teessürdür ki, her vakit emir ve irşadına muhalif hareketlerde bulunanlar da oluyor. Keşke onlar seni dinleselerdi de ebedî bir azap ile mahkûm ve muazzep olmasalardı.”

Cenâb-ı Hakk’ın insana lütfu, keremi ve inâyeti aşikârdır. Her hayır ve nimetin, saadet ve huzurun tükenmez membaı yine O’nun ihsanıdır. Faraza Cenâb-ı Hak, kullarından şükür istemese bile insanın vicdanı, böyle rahmet ve kerem sâhibi bir Zât’a karşı sonsuz hamd ve şükretmeyi emreder. “Bir fincan kahvenin kırk yıl hatırı vardır.” sözü darb-ı mesel olmuştur. İnsana verilen kalp, ruh ve akıl gibi enfüsî nimetler ile göz, kulak ve dil gibi âfâkî nimetlerin hatırı ve şükürü nasıl ödenir? Her insan vicdanen bilir ki, başta vücudu olmak üzere bütün bu nimetler hep Allah’tandır.

Bediüzzaman bu hakikati şöyle ifade eder:

“Hem insanın vücudu ve cesedi bile onun değildir. Çünkü kendisinin eser-i san’atı değildir. O vücudu yolda bulmuş, lakîta¹⁵² olarak temellük¹⁵³ de etmiş

152 Lakîta: Buluntu.

153 Temellük: Sâhiplenme, kendine mal etme.

*değildir. Kıymeti olmayan şeylerden olduğu için yere atılmış da insan almış değildir. Ancak o vücud hâvi¹⁵⁴ olduğu garib san'at, acib nakışların şehâdetiyle, bir Sâni'-i Hakîm'in dest-i kudretinden¹⁵⁵ çıkmış kıymet-
tar bir hâne olup, insan o hânedede emaneten oturur. O vücudda yapılan binlerce tasarrufattan ancak bir tane insana aittir. Ve keza esbab içerisinde en eşref, en kuvvetli bir ihtiyar sâhibi insan iken, ef'âl-i ihtiyariye¹⁵⁶ nâmıyla kendisine mal zannettiği ef'alın ekl,¹⁵⁷ şürb¹⁵⁸ gibi en âdi bir filin husulünde, yüz cüz'ünden ancak bir cüz'ü insana aittir.”¹⁵⁹*

---

154 Hâvi olma: İçinde bulundurma.

155 Dest-i kudret: Allah'ın kudret eli.

156 Ef'âl-i ihtiyariye: İradeyle yapılan davranışlar, fiiller.

157 Ekl: Yeme.

158 Şürb: İçme.

159 Nursî, Mesnevî-i Nuriye, s. 63-64.

Rûhun Gayesi

Gaye, eşyanın var olma sebeplerinden biridir. Yani, herhangi bir şeyin vücud bulmasının bir sebebi, o şeyde gözetilen gayeler ve ondan beklenen semerelerdir.

Gaye, eşyanın kıymet ve bekâsının da sebebidir. Meselâ, biri dikiş iğnesi, diğeri ise elektronik beyin imâl eden iki fabrikanın kıymet ve önemi elbette bir değildir. Her fabrika, gayesinin büyüklüğü nisbetinde kıymet kazanır. Kâinatta her şeyin bir gayesi vardır. Ve o gaye, onun vücuduna sebeptir. Her şeyin kıymeti gayesiyle ölçülür. Bu hakikat, bütün mevcudat için geçerli küllî bir kanundur.

İnsan, kâinat ağacının en mükemmel meyvesi ve en kıymetdâr neticesidir. Bütün mevcudatın insanın imdadına koşması ve onlardan hâsıl olan faydaların insanda toplanması gösteriyor ki, bu kâinatın yaratılmasından maksat insandır; daha doğrusu insan rûhudur. Kâinat da bu rûha hizmetkârdır, insan bedeni de. Biri sarayı ise, diğeri menzili; biri hânesi ise, diğeri libâsıdır. Cenâb-ı Hak, insan rûhunu, mârifetlere mahal,

faziletlere merkez, âlemlere santral olabilecek keyfiyette yaratmış ve her şeyi onun emrine vermiştir.

İnsanın rûhunda duyduğu hadsiz sürurlar, zihnin-den geçen yüksek fikirler, kalbine doğan âli hakikatler gösteriyor ki, bu derece keyfiyetçe kıymetli insanıyetin gayesi elbette kâinattan daha büyük olmalıdır. Ne kâinat, ne de kâinattaki herhangi bir şey, ebed için yaratılan ve ebede namzet olan insan rûhunun gayesi olamaz. Kâinattaki herhangi bir şeyi rûha gaye tevehhüm¹⁶⁰ etmek, “*terakki*” ve “*tekâmül*”¹⁶¹ kanunlarına zıt düşer. Çünkü kâinattaki her hakikat bir sonrakine hâmilelerdir. Çekirdek ağaca, yumurta tavuğa, bulut yağmura... hâmile olduğu gibi, ruh da elbette kendinden ve kâinattan büyük bir hakikate hâmile olacaktır. Bu hakikat, kulluktaki esrarın inkişafıyla, Allah’a îman etmek, yalnız O’nu hakikî Mâ’bud tanıyıp, O’na ibâdet etmek ve O’ndan yardım dilemektir. İşte rûhun gayesi budur.

Bunu bir misâl ile izah edelim:

Faraza, bir fabrikada üretilen elektronik beynin düşünme kabiliyeti olsaydı, herhâlde önce kendi kabiliyet ve liyâkatine bakar, kendisine bu derece ehemmiyet verilmesini, ince ve dakik olarak yapılmasını, koskoca fabrikanın kendisi için çalıştırılmasını düşünür ve kendi kendine şöyle derdi: “*Bu kadar masraflar benim için yapıldığına göre, elbette benim bir vazifem olmalı. Ben*

160 Tevehhüm: Asılsız şüpheye düşme, kuruntuya, vehme kapılma, delîle dayanmayan ihtimal üzerinde durma.

161 Tekâmül: Olgunlaşma, olgunluk. Zaman içinde meydana gelen gelişme, gelişim.

başıboş olamam. Benim varlığım, benim illetim olamaz. Yani, bu fabrika ben, “ben” diye kurulmamıştır. Ben ancak, kataloğumda yazılan gayeler için yapılmışım.”

Bu misâl gibi, insan da kâinat fabrikasında binbir nakışlarla dokunmuş; kafasına, kâinattaki bütün ince-likleri tartıp tanıyabilecek akıl tâcı takılmış; göğsü en ince hissiyatlar, en lâtif duygularla bezetilmiş bir mah-lûktur. Mevcudatın nizâmında, onun farklı bir yeri ve ayrı bir ağırlığı vardır. O, zeminin sultanı, mevcuda-tın en şerefli, kâinatın semeresidir. İnsan, kendi ka-biliyetlerine, kâinat içerisindeki ehemmiyetine ve kâi-nat ile olan münasebetlerine dikkat etse anlar ki, “*Ben semâvat, arz ve cibâlin yüklenmekten âciz kaldıkları bir emaneti deruhte etmişim. Benim bütün hayat sâhiple-rinden farklı bir hususiyetim var. Bütün mevcudatın tes-bihat ve ibâdetlerini küllî bir şuur ve idrâk ile dergâh-ı İlâhî’ye takdim ediyorum. Bu mânâ için yaratılmışım.”*

Daha sonra, bu vadide tefekkürünü derinleştirerek, düşüncelerini şöyle sıralar:

Tat ve kokularıyla, şekil ve letâfetleriyle, kıvam ve güzellikleriyle ne kadar zengin ve hârîka sofralarla taltif edilmişim.

Ya sarayım!

Güneş gibi bir lamba ile bezetilmiş, yıldızlar gibi avizelerle süslendirilmiş, kamer gibi gece lambasıyla tezyin edilmiş. Bahar bir halı gibi güna gûn¹⁶² çiçek-lerle ziyetlendirmiş ve benim emrime verilmiş.

162 Güna gûn: Türlü. Çeşitli nevilerde olan. Çeşit çeşit. Renk renk.

Ya idrâkim!

Bu muhteşem âlemleri anlayabilecek, kâinatın geniş tabakalarında gezebilecek bir vüs'at ve keyfiyette yaratılmış. Zaman ve mekânı aşarak, şu uçsuz bucaksız kâinatın maverasında, mutlak hakikati sezebilecek bir kabiliyet taşıyor.

Ya kalbim!

En ince hissiyatlarla, en lâtif duygularla bezetilmiş ve o kalbe, kâinatı kuşatabilecek bir muhabbet, bütün mahlûkatı kucaklayabilecek bir şefkat takılmış...

Ya hayatım!

“Esmâ-i İlâhiyye’ye ait garaibin fihristesi, hem şuûn ve sıfat-ı İlâhiyye’nin bir mikyası... hem kâinat-taki âlemlerin bir mizanı... hem bu âlem-i kebîrin¹⁶³ bir listesi... hem şu kâinatın bir haritası... hem şu kitab-ı ekberin bir fezlekesi...¹⁶⁴ hem kudretin gizli definelelerini açacak bir anahtar külçesi... hem mevcudata ser-pilen ve evkata¹⁶⁵ takılan kemâlâtının bir ahsen-i takvimidir.^{166”}¹⁶⁷

Evet, benim bu kabiliyetlerim, bu özelliklerim gösteriyor ki, ben büyük bir mânâ ve ulvî bir gaye için yaratılmışım. Kâinat, bu gayeye hizmet etmem için benim

163 Âlem-i kebîr: Büyük âlem.

164 Fezleke: Bir konuyu ayrıntıya girmeden ana hatları ile veren ifâde, özet, hulâsa, icmal.

165 Evkat: Vakitler, zamanlar.

166 Ahsen-i takvim: İnsanın en güzel şekilde ve tam kıvamında yaratılmış olması.

167 Nursî, Sözler, s. 137.

emrime verilmiş. Bana yapılan bu kadar masraf, gösterilen bu kadar ihtimam, hep insaniyete lâıyk bir gaye taşımam içindir. Madem, kâinat benim hizmetkârımdır. Ben, hizmetkârıma hizmet edemem. Hayatımın hıfzı, hakikati ve bekası için kâinat bana âguşunu¹⁶⁸ açmış, ya ben gönlümü kime açayım? Ben ki, arzın halifesi-yim, benim gönlümün sultanı kimdir? Belki kâinatın tâcıyım, kalbimin sertâcı kimdir? Ben ki, kâinatın gayesiyim, benim gayem nedir?

Evet, bir tek elektronu dahi çekirdek etrafında gayesiz döndürmeyen Hakîm-i Mutlak'ın, insan rûhunu gayesiz, neticesiz, semeresiz bırakması düşünülemez. Rûhun gayesi bilinmekle, kâinatın yaratılış sırrı çözülmüş olur. Cenâb-ı Hakk'ın nihayetsiz hikmeti, rahmeti, inâyeti, bütün berraklığıyla tezâhür eder.

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ

“Ben insanları ve cinleri ancak bana ibâdet etsinler diye yarattım.”¹⁶⁹ âyeti, rûhun gayesinin şükür ve ibâdet olduğunu açık bir şekilde ifade eder.

Kâinat sarayı ve içindeki her şey, rûhun bu âli gayesine erişmesinin yolları, vesileleri, vasıtalarıdır. “İbâdet” ifâdesinin içinde tesbih, tahmid, tekbir vardır; ta'zim, tevhid, tehlil vardır; zikir, fikir, şükür vardır. Hakîm-i Mutlak, rûhun bu vazifeleri yerine getirebilmesi için onu hassas bir mîzan, doğru bir mikyas, mükemmel bir harita, câmi bir ayna, güzel bir takvim

168 Âguş: Kucak.

169 Zâriyât, 51/56.

olarak yaratmıştır. Rûhun en güzel şekilde yaratılmasından gaye, güzellerin güzeli olan Hak Teâlâ'yı güzel anlamak ve mutlak güzel olan kemâl sıfatlarını tanıyarak, cüz'î iradesiyle O'nun küllî irâdesinin istek ve meşietinde erimektir. Ruh, bu ulvî vazifeleri kemâliyle yapmak ve böylece Allahu Azimüşşân'ın isimlerine, sıfatlarına ve şûunatına bir ölçü ve mîzan olmak için yaratılmıştır.

İnsan her şeyin hikmetle, yerli yerinde yaratılmasını görmekle, Cenâb-ı Hakk'ın Hakîm ismini; kâinatdaki rızıkların verilmesinden Hak Teâlâ'nın Rezzâk ismini; her şeyin ilim ve kudretle yaratılmış olmasından Alîm ve Kadîr isimlerini okuyabilir. Güç ve gayreti nisbetinde terakki ederek doksan dokuz isme, hatta binbir isme ulaşır. İsim müsemmasız, sıfat mevsufsuz olamayacağı için, Cenâb-ı Hakk'ın isim ve sıfatlarının, kâinatdaki tezahürlerini okuduktan sonra, Zât-ı Akdes'in, rü'yetine, cemâline iştiyakı uyanır. Rü'yete ebediyyen mazhar olabilmek için azim gayretler gösterir. Bilir ki, ibâdet yalnız O'na mahsustur; şükür yalnız O'nun şânına lâyıktır; hamd yalnız O'nun ulûhiyyetine hastır. Arş ve ferşi çınlatan bir vecd ve hayret içerisinde nihayetsiz bir minnettarlık ile kalbini, rûhunu ve bütün latifelerini O'nun emrine verir. İşte rûhun gayesi budur.

Bu hakikati, Üstad Bediüzzaman Hazretleri'nden dinleyelim:

“Mâhiyet-i hayatım esmâ-i İlâhiyye'nin definelerini açan anahtarların mahzeni ve nakışlarının bir küçük haritası ve cilvelerinin bir fihristesi ve kâinatın büyük

hakikatlerine ince bir mikyas ve mîzan ve Hayy-ı Kayyûm'un manidar ve kıymetdâr isimlerini bilen, bildiren, fehmedip tefhim¹⁷⁰ eden yazılmış bir kelime-i hikmettir."¹⁷¹

Evet, o şefkati ve ikramı bol olan Rahîm-i Kerîm, sonsuz fakirlik üzere yarattığı insanı, nihayetsiz bir şefkat ve keremle beslemekle, insan rûhunun önüne azim bir hamd ve şükür levhası koymuştur. İnsanın nimetlendirilmesinden maksat, rûhun bu kudsî mânâlara vukûfiyeti, Cenâb-ı Hakk'ı, Mün'im, Muhsin, Mücemmil, Mufaddıl gibi esmâ-i cemile ile tanıyıp, ihsanına perestiş,¹⁷² in'âmına¹⁷³ teşekkür, ikramına tahabbûble¹⁷⁴ mukabelede bulunmasıdır.

Yine o Kadîr-i Zülcelâl, insanı mutlak bir acz üzere yaratmakla insan rûhunun nazarına, bedendeki bir hücrenin tedbirinden taa arz ve semâvâtın tanzimine kadar geniş bir tefekkür levhası koymuş, onu takdir, tahsin ve tekbire dâvet etmiş, tebcil¹⁷⁵ ve ta'zime¹⁷⁶ çağırmıştır.

Bu levhalarda, hikmet, inâyet, adalet, ilim, irâde gibi daha nice İlâhî hakikatler görülebilir ve okunabilir. İnsan rûhu, bu hakikatleri idrâk edip kavramak ve bunlara âyine ve mazhar olmak üzere pek çok âlet ve hissiyatla, sıfat ve ahvâl ile donatılmıştır.

170 Tefhim: Bildirme, anlatma.

171 Nursî, Şuâlar, s. 72-73.

172 Perestiş: Tapma, taparcasına sevmeye, tapma derecesinde sevgi duyma.

173 İn'âm: Lütuf ve ihsanda bulunma, iyilik etme.

174 Tahabbüb: Kendini sevdirmeye.

175 Tebcil: Ululama, ağırlama, saygı gösterip ikram etme.

176 Ta'zim: Hürmet etme, saygı gösterme, büyük sayıldığını belli edecek şekilde güzel muamelede bulunma.

Cenâb-ı Hak, her biri nihayet derecede güzel olan isimlerini, bu hayretfezâ¹⁷⁷ âlemde tecellî ettirmekle birlikte, insanı da nihayetsiz cemâl, celâl ve kemâline karşı tahsin, takdir, tebcil, ta'zim, tahmidle mukabele edecek bir mahiyette yaratmıştır. İşte bu mahiyetteki bir rûhun gayesi;

“Aczini bilip, Kudret-i İlâhiyye’ye iltica, zaafını görüp, Kuvvet-i İlâhiyye’ye itimad, kusurunu görüp, afv-ı İlâhî’ye istiğfar, nakşını görüp, kemâl-i İlâhîye’ye tesbihhan olmaktır.”¹⁷⁸

“Esmâ-i İlâhiyye’yi murassaatıyla¹⁷⁹ bilerek süslenmek” ve “Her bir ismin feyz-i tecellisine bir mazhar-ı câmi olmaya çalışmak”tır.¹⁸⁰

Bahsimizi yine Risâle-i Nûr müellifinin beyanlarıyla sona erdirelim:

*“Ben kendi hayatımda ve şuurlu fiillerimde bilmek, işitmek, görmek, söylemek, istemek gibi çok mânâlarıyla bildim ki, bu kâinatın şahsımdan büyüklüğü derecesinde daha büyük bir mikyasta Hâlık’ımın muhîl ilmini, irâdesini, sem’ ve basar, kudret ve hayat gibi evsâfını, muhabbet, gazab ve şefkat gibi şuûnâtını anladım; îman ederek tasdik ettim ve itiraf ederek bir mârifet yolu daha buldum.”*¹⁸¹

177 Hayretfezâ: Hayret verici.

178 Nursî, Sözlür, s. 596.

179 Murassaat: Değerli mücevherler, süs eşyaları.

180 Nursî, Sözlür, s. 388.

181 Nursî, Şuâlar, s. 74.

Rûhun gayesi, bu mârifet yollarında ilerlemek, Muhabbetullah'da kat-ı merâtip¹⁸² etmek ve kemâlâta yükselmektir.

---

182 Kat-ı merâtip: Mertebeleri aşma, yükselme.

Nefsini Bilen Rabbini Bilir

Nefis, zât mânâsına gelir. Yani cisim ve rûhun ikisine birlikte nefis denilir.

“Nefis, insanın daire-i hayatı içindeki cisim, ruh ve kalbin ve onlar içindeki göz, dil, akıl ve hayal gibi zâhirî ve bâtinî hasseleridir.”

Nefsini bilmekten maksat, insanın yaratılış ve mahiyetini bilmesi demektir. İslâm âlimleri ittifakla buyurlar ki: *“Allah’a giden yollar nihayetsizdir. Zira zerreden yıldızlara, kamerden güneşlere kadar her şey O’nun mevcudiyetine delildir.”*

Bu mevcudat içinde Allah’ın varlık ve birliğine en büyük delil, en kısa ve yakın yol insanın kendisidir. Esmâ-i Hüsnâ ve Sıfat-ı Kudsiye’nin¹⁸³ en geniş ve en berrak aynası insandır. Zira bu kutsî hakikatler kemaliyle yalnız insanda tecelli etmektedir. Bu bakımdan mahlûkatın en mükemmeli insandır. Onun hilka-tindeki garabeti ve mahiyetindeki ulvîyeti düşünmekte

---

183 Sıfat-ı Kudsiye: Kutsal sıfatlar, kusursuz özellikler.

akıl âciz kalıp, hayrete düşmektedir. İnsan kendi nef-sine ve mahiyetine dikkatle bakar ve tefekkür ederse, yüzlerce belki binlerce harikulade esrarı görür ve Allah'ın en büyük eseri olduğunu idrak eder.

Cenâb-ı Hakk'ın en büyük eseri insandır. Allah (c.c) insandan daha büyük, daha şerefli, daha itibarlı, daha sevgili ve daha üstün bir mahlûk yaratmamıştır. Bu vasıflarından dolayıdır ki, Allah'ı kemal mânâda anlayıp anlatan insandır. O, bu yönüyle cin ve meleklerden üstün kılınmıştır.

Evet insan, şu kâinat kitabının bir nüsha-i camiasıdır.¹⁸⁴ Ondaki her sahife, her cümle ve kelime nihayetsiz mânâlar ihtiva eder. Basiret sâhibi her insan, bu sahifelerde tecelli eden binler âyeti ve ilâhi hikmetleri görür, okur ve onu yazan Hâlık'ın mevcudiyetini bilir ve O'nun azamet ve kudretini tasdik eder.

“Ey kendini insan bilen insan! Kendini oku! Yoksa hayvan ve câmid hükmünde insan olmak ihtimali var!”¹⁸⁵ cümlesi yukarıda belirtilen gerçeğin vecîz bir ifadesidir. Evet, insanın zâtı maddeten küçük bir cüz ve cüz'î gibi görünse de, ihtiva ettiği ilâhî sırlar itibariyle sanki büyük bir âlemdir. Hz. Ali (r.a) bu hakikati şöyle ifade buyurmuştur: “İnsan maddeten küçük bir mahlûk olmakla beraber, onda bütün âlem gizlidir.”

Cenâb-ı Hakk'ın en mükerrem mahlûku olan peygamberler ve onların izinden giden kâmil mü'minler, “*Nefsini*

184 Nüsha-i camia: Çok geniş ve kapsamlı nüsha.

185 Nursî, Sözler, s. 755.

bilen Rabbini bilir.” hakikatini hayatlarına en mükemmel mânâda tatbik etmişler ve başkalarına da örnek olmuşlardır.

İnsanın nefsinin tanımasını çok cihetleri vardır. Bir âyette mealen şöyle buyurulmaktadır:

هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ مِّنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْئاً مَّذْكُوراً ﴿١﴾

إِنَّا خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ نُّطْفَةٍ أَمْشَاجٍ نَّبْتَلِيهِ فَجَعَلْنَاهُ سَمِيعاً

بَصِيراً ﴿٢﴾

“Dehrin (zamanın) akışı içinde öyle zaman geçti ki, o dönemde insanın adı dahi anılmazdı. Biz insanı katışık bir meniden yarattık. Onu imtihan ediyoruz. Bu sebeple kendisini işiten ve gören bir varlık olarak yarattık.”¹⁸⁶

Evet, insanın vücudundan hiçbir eser yok iken, nasıl oldu da bir katre sudan hâlden hâle, tavırdan tavra değişip tekâmül ederek insan şeklini aldı? O bir damla su içinde ne et, ne kemik, ne göz, ne kulak, ne can, ne de akıl... Hâsılı zâhirî ve bâtunî hiçbir âzâ ve duygu yok iken, nasıl gören ve işiten bir varlık hâline geldi. İnsan, kendisine nasıl muntazam bir vücut verildiğini, her şeyi tefekkür eden bir akla, dünyayı temâşâ eden bir göze, sesleri işiten kulağa nasıl mâlik olduğunu düşünüp, bunların Allah’ın inâyeti, ihsanı ve keremi olduğunu idrak etmelidir.

186 İnsan, 76/1-2.

İnsanın vücudundaki âzâların birbiri ile münasebeti ve birbirine yardımını ne kadar mühim ve ne kadar hikmetlidir. Mesela, bütün âzâlar aralarındaki münasebet ve yardımlaşma olmasa idi, akıl mânâsız kalırdı ve bugünkü fen ve terakkیاتlar¹⁸⁷ vücuda gelemezdi. Göz ve kulak gibi sair âzâlar da aynı şekilde birbirine yardım etmese idi, hayat azap olurdu. İşte insan, vücudundaki her bir âzânın binler hikmetini düşünüp tefekkür ederek kendini ve Rabbini bilir. Kâinattaki her mahlûkun, insanın istifadesine göre yaratılmasını ibretle ve hayretle tefekkür eder. Bu ise, kişinin kendini bilmesinin başka bir vechesidir.

İnsanın kendisini bilmesinin diğer bir ciheti de, esmâ-i İlahiye'ye âyine olmasıdır.

Evet, insanın kendi mahiyetine takılan sıfatlarını tefekkür edip, onlarla Hâlık'ının sıfatlarını kıyas yoluyla bilmesi ve “*üstünde nakışları görünen esmâ-i İlâhîye'ye âyinedarlık*” etmesidir.

Evet, bu mahiyetteki bir insan, nefisini derinden derine tefekkür etmekle Hâlık'ına tahkikî bir sûrette îman eder. Böyle sağlam bir îman ise, ancak tefekkürle mümkündür. Zaten Cenâb-ı Hakk'ın insana akıl ihsan etmesinin hikmeti de budur.

İnsan, kendisinde tecelli eden esmâ ve sıfatları tefekkür ettikçe, Cenâb-ı Hakk'ın isim ve sıfatlarına en mükemmel bir ayna olduğunu anlar. Evet her mahlûk, bir ayna ve mükemmel bir nakıştır, ama insan “*Nakş-ı*

---

187 Terakkiyat: Terakkîler, ilerlemeler, gelişmeler.

azamdır.” Zira insanın hilkatinde öyle esrar-ı İlâhî ve kudret-i Rabbânî vardır ki, onu ne cin ne de melek tairesi idrak edebilir. Demek ki, insanı kemaliyle anlayan yine kendisi olmuştur. İşte kendini anlayan bir insan, elbetteki Rabbini bilir, bu noktada, melek ve cinlerin fevkine çıkar.

Böyle bir insan kendi mahiyetinin ulvîyetini hayretle tefekkür, yaratılışındaki hakikatleri ibretle ve dikkatle temâşâ ederse, kendisine verilen nimetlerin bir Mün’im tarafından ihsan edildiğini düşünür ve idrak eder. “*Sübhanallah*” der ve O’na şükür ile mukabele eder.

Bu hakikatleri gören bir insanın, kendisine akıl, ruh, istidat, vicdan, aşk, şevk ve îman gibi mânevî ve cihanbaha latifeleri ihsan eden Hâlîk’ını bilmemesi mümkün müdür?

Kendisinin bir damla sudan yaratıldığını ve ona verilen zâhirî ve bâtinî duyguların menfaatlerini düşünen akıl sâhibi bir insanın, Rabbine karşı mârifet ve muhabbeti her an ziyâdeleşir ve kendi âciz kudretinin üstünde merhamet ve inâyet sâhibi bir kudret-i kâmilenin mevcut olduğunu idrak eder.

İnsanın nefsini tefekkür etmesine dair saydığımız bu misaller, denizden bir katre, güneşten bir ziyâdır.

Bir ârif-i billah’ın nazarında bu kâinat nizam ve intizamıyla Cenâb-ı Hakk’ın varlığını ve birliğini ilan eden mücessem bir delil ve bir hüccettir. Kâinatın her bir eczasında, çiçeğinde, meyvesinde, ağacında insanı vecde getirici bir câzibe vardır. İnsan bunların letafet

ve ziynetlerini temâşâ ettikçe, azamet-i subhaniyenin ulvîyetine hayran olur. Erbab-ı kemal için bundan daha büyük bir zevk ve aşk mı olur? Aşk-ı hakiki ile dolu olan gönülleri hangi keder ve üzüntü mahzun edebilir?

Âlemleri tenvir eder envar-ı kemalin
Her zerrede meşhud olur asar-ı kemalin
İdrak edemez kühünü erbab-ı ukul
Akılları mesrur eder esrar-ı kemalin.

İslâm filozofları demişlerdir ki: “*Allah’ın insana verdiği en büyük ve en hayırlı ve en nûranî hediyesi akıldır.*” Zira insan, kendi nefis ve mahiyetini o nur ile bilebilir.

Aklın şerefi, insana kendini bildirmesi ve tefekkür ettirmesidir. Çünkü tefekkür, insanı Hâlık’ını bilmeye götürür.

Musibetlerin en şerlisi ve cehaletlerin en büyüğü kendini bilmemektir. Ehl-i dalalet’in¹⁸⁸ küfürde kalmalarının yegâne sebebi işte budur. Yani kendi nefislerini tefekkür etmemeleridir.

Dalalet ve cehâlet gibi gayr-i insanî yollara süluk etmek, insanın yaratılışındaki hikmetle asla kâbil-i telif olamaz. Kendini bilemeyen kâinattaki nizam ve ahenkteki mânâyı kavrayamaz. Bu ise tam anlamıyla cehl-i mürekkep, yani katmerli bir cehâlettir.

---

188 Ehl-i dalalet: Doğru ve hak yoldan sapmış inançsız kimseler.

Zerrelerden yıldızlara ve güneşlere kadar ibret alan akıl sâhipleri için bu kâinat, kudret ve Azamet-i İlâhîye'yi ilan eden antika eserlerin bir teşhîrgâhıdır...

Gerek kendi nefesine gerekse kâinata sathî ve câhîlane bir nazarla bakmak, hiçbir zaman akıl ve fikirle bağdaşmaz. Her şeyin kıymet ve değeri olduğu gibi, insanın da kıymeti ve değeri Mevlâ'sını bilmesinde ve O'nun âsarını tefekkür etmesindedir.

Yunus Emre'nin dediği gibi, “*İlim ilim bilmektir, ilim kendin bilmektir.*”

İlim hakikatının başlangıcı ve aslı, kişinin kendi nefisini bilmesiyle mümkündür. Buna hiçbir vicdan sâhibi itiraz edemez. İnsanın bu dağdağalı ve keşmekeş dünyada huzur içinde yaşaması nefisini bilip, kendini okumasına bağlıdır. Hem kendi nefesine ve hem de âlem-i insaniyete faydalı olması buna bağlıdır.

İnsanın kendini bilmesinin başka bir ciheti de; kensinin bu dünyada bir memur ve misafir olduğunu, ebedî bir saadeti kazanmak ve kaybetmek imtihanı geçirdiğini, mahiyetinde nihayetsiz acz, fakr ve naksın bulunduğunu, cisminin taştan ve demirden olmayıp, her an yıkılmaya mahkûm et ve kemikten yaratıldığını idrak etmesi ve bu şuur ile Rabbine karşı kulluk vazifesinde hassasiyet göstermesidir.

Rûhun Tekâmülü

Ruh, başta îman olmak üzere, ilim, mârifetullah, muhabbetullah, ibâdet, tefekkür, takvâ, amel-i sâlih ve dua gibi âli hasletlere sâhip olmak ve bunlarda terakki etmekle olgunlaşır.

Îman; güvenmek, emin olmak, güven vermek anlamındadır.

Îman, Allahu Teâlâ'ya ve O'nun meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine ve âhret gününe, kazâ ve kadere (Yüce Allah'tan ve Peygamber Efendimiz'e (s.a.v) vahyolunan bütün hakikatleri) tereddütsüz bir şekilde inanmak, bu hakikatleri kalben tasdik etmek ve bu tasdiki dil ile ifade etmektir.

Îman, Allah'ın varlığını, birliğini ve kemal-i kudretini tasdik edip, Mukaddes Zât'ını her şeyden ziyâde takdir, ta'zim ve tesbih etmektir.

Bediüzzaman Hazretlerinin ifadesiyle:

“Îman, Rasûl-i Ekrem Aleyhissalâtü Vesselam'ın tebliğ ettiği zaruriyat-ı diniyeyi tafsilen ve zaruriyatın gayrisini icmalen tasdik etmekten hâsıl olan bir nurdur.”¹⁸⁹

---

189 Nursî, İşârâtü'l İ'caz, s. 47.

İnsanın en mukaddes vazifesi yaratıcısını bilmektir. Mârifetullah ibâdetten önce gelir. Zira bir şeyin ulviyeti ve azameti bilinmezse, tazimde noksanlık olur. Tazim ise mârifetten sonradır. Cenâb-ı Hakk'a îman her şeyin fevkindedir. Îman mârifetullaha bina edilir. Bu da dinin temeli ve esasıdır.

Mü'min olmanın iki temel şartı vardır: Kalben tasdik ve lisanen ikrar etmek.

Kalben tasdik; kalpteki tasdik hâliyle daimi ve bâkidir. Bu gibi tasdikte değişiklik olmaz. *“Kulun lisanı sâdik olmadıkça inancı sâdik olmaz. Kalbi sâdik olmadıkça lisanı sâdik olmaz.”*

Lisanen ikrar; îman hakikatlerine inanan her insan bu îmanını lisanen ikrar etmelidir. Çünkü kalpteki tasdike ancak ikrar ile vâkıf olunur. Aksi hâlde o kişinin mü'min olup olmadığı bilinmez. Zaten bu ikrar olmazsa o kişi, Allah indinde mü'min olsa bile şeriat nazarında îman sâhibi sayılmaz. Şeriat zâhire göre hükmettiğinden, kendisine dünyevî ve hukukî hükümler de tatbik edilemez.

Îmanın altı rüknüne inanmak farzdır. Îman bir bütündür, parçalanma ve bölünme kabul etmeyen bir küldür. Îman hakikatlerinden bazısına inanıp bazısına inanmayan bir kimse, îman etmiş olmaz. Bediüzzaman Hazretleri bu hakikati şöyle ifade etmektedir:

“Îman altı rüknünden çıkan öyle bir vahdanî hakikattir ki, tefrik kabul etmez. Ve öyle bir küllîdir ki, tecezzî kaldırmaz. Ve öyle bir küldür ki kâbil-i inkısam

olmazlar. Çünkü her bir rükn-ü imanî, kendini isbat eden hüccetleriyle sair erkân-ı îmaniyeyi isbat eder. Her biri her birisine gayet kuvvetli bir hüccet-i a'zam olur."¹⁹⁰

Bir insan, bütün peygamberlere îman ettiği hâlde, Peygamber Efendimiz'in (s.a.v) peygamberliğini inkâr etse, o şahıs İslâm ve îman dairesinden çıkar. Yine bir insan helal olan bir şeye haram derse veya haram olan bir şeyi helal diyerek işlerse, o kimse de îmanını kaybeder ve Allah katında küfre düşer. Namaz, oruç, zekât gibi ibâdetleri ehemmiyetsiz gören ve hafife alan kimse de kâfir olur. Bediüzzaman Said Nursî Hazretleri şöyle buyurur:

*"Îman, yalnız icmalî ve taklidî bir tasdike münhasır değil, bir çekirdekten taa bir büyük hurma ağacına kadar ve eldeki âyinede görülen misali güneşten taa deniz yüzündeki aksine taa güneşe kadar mertebeleri ve inkişafı olduğu gibi îmanın o derece kesretli hakikatleri var ki, binbir Esmâ-i İlahiyye ve sair erkân-ı îmaniyenin kâinat hakikatleriyle alâkadar çok hakikatleri var ki, bütün ilimlerin ve mârifetin ve kemalat-ı insaniyenin en büyüğü îmandır ve îman-ı tahkikiden gelen tafsilli ve bürhanlı mârifet-i kutsiyedir."*¹⁹¹

Îman, insanı Cenâb-ı Hakk'a intisab ettiren, ona kul olmanın şerefine erdiren ve rızasına ulaştıran mukaddes bir râbitadır. *"Îmân, insanı Sâni-i Zülcelâl'ine nisbet ediyor; îmân, bir intisaptır."*¹⁹²

190 Nursî, Şuâlar, s. 235.

191 Nursî, Emirdağ Lâhikası, RNK Neşriyat, İstanbul 2020, I/107-108.

192 Nursî, Sözlür, s. 334.

Îman ve din öyle bir nurdur ki, onların ziyâsı hangi kalpte tecelli ederse, o kalp mârifetullahâ âyine olur.

Îman, mukaddes ve muazzam bir fazilet membaıdır, vicdanın ziyâsı, fikrin meşalesidir. O, öyle bir nur ve bir saadettir ki, ruh ancak onunla tatmin olur ve huzur bulur, öyle bir kuvvettir ki, insan o kuvvetle her musibete ve her elim hâdiseye karşı dayanabilir. O öyle bir vüs'attedir ki, insanı geçmiş ve gelecek bütün zamanlarda aklen ve rûhen yaşatabilir. Şayet îman tecessüm¹⁹³ etse, onun kemal ve cemâlini temâşâ edenler kendilerinden geçerler.

İnsan, îman sayesinde Peygamberimizden ve Cenâb-ı Hakk'ın O'na inzâl ettiği Kur'ân-ı Kerîm'den istifade ederek insan-ı kâmil mertebesine ulaşabilir. Zira îman insana kudret-i ilâhîye'ye karşı acz ve kusurunu hissettirip, nefsini gurur ve kibirden muhafaza ettirir.

Îman öyle sağlam ve hiç kopmaz bir bağdır ki, sıdk ile ona sarılan doğrudan doğruya Allah'a vasıl olur. Böylece rûhu, akli ve kalbi huzur bulur. İnsan, îman sayesinde önce kendi nefsini tefekkür ederek nasıl bir kudret kalemiiyle yazılmış bir nüsha-i kübra¹⁹⁴ olduğunu, sonra kâinatın ulviyetine, nizamına dikkat ederek, bu ahengin bir Sâni-i Kadîr'in¹⁹⁵ varlığına ve birliğine şehâdet ettiğini tasdik eder.

193 Tecessüm: Cisim ve vücut peydâ etme, hacimli ve vücutlu olarak aslı gibi görünme. Canlanma, göz önüne gelme, görünme.

194 Nüsha-i kübra: En büyük kopya.

195 Sâni-i Kadîr: Sonsuz güç ve kudret sâhibi ve her şeyi sanatla yaratan Allah.

Peygamber Efendimiz (s.a.v) bir hadis-i şeriflerinde şöyle buyurmuştur:

*“Îman çıplaktır, elbisesi takvâ, ziyneti hayâ, sermayesi ibâdet ve meyvesi de ameldir.”*¹⁹⁶

Bir insan kalp ve rûhunu, akıl ve hissiyatını kelime-i tevhid ile tenvir ederse, derece derece kemal-i îmanı kazanır, Allah'ın feyzine, rızasına ve saadet-i ebediyeye mazhar olur. İnsan, kelime-i tevhidi lisanen zikrettiği gibi, onu hayatına tatbik etmeli ve tevhid inancına uygun olarak yaşmalıdır ki, kâmil îmana vâsıl olsun.

Kâmil îman sâhiplerinin, Allah'ın yanında dereceleri pek yüksek ve çok âlidir. Onlar, Mevlâ'nın yanında aziz ve mükerrer oldukları gibi, diğer insanların yanında da kalplerin mahbubu, gönüllerin mâşukudur. Onların bütün fiilleri ve sohbetleri mârifetullah ve muhabbetullah üzerinedir.

---

196 Gümüşhânevî, Ahmed Ziyâüddin, Ramûz el-Ehadis, (Mütercim, Abdülaziz Bekkine) Milsan Basın. 1982, 193. sayfa, 7. hadis.

İlim ve Mârifet ile Terakki

İlim; bir şeyi olduğu gibi idrak etme, düşünme, hayal etme ve fehmetme gibi mânâlara gelir.

İlim cehlin zıddı ve ortada olan bir şeyin akıl-daki tezahürüdür. İlim ve mârifet fikrin nûru, vicdanın ziyâsıdır.

Peygamber Efendimiz (s.a.v): “*Hikmet mü’minin yitiğidir, velev ki kâfirlerin elinden de olsa alınız.*”¹⁹⁷ demekle, ilmin ehemmiyetini ortaya koymuştur. Ehl-i hikmet ise: “*Cismin gıdası taam olduğu gibi, aklın gıdası da hikmet ve ilimdir.*” diye buyurmuşlardır.

Cenâb-ı Hak, meâlen şöyle buyurmaktadır:

قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ

“Âlimlerle câhiller bir olur mu?”¹⁹⁸

فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْجَاهِلِينَ

197 Tirmizi, İlim 19; İbn Mâce, Zühhd 17.

198 Zümer, 39/9.

“Sakın ha câhillerden olma.”¹⁹⁹

Peygamber Efendimiz (s.a.v):

“İlim talep etmek her erkek ve kadın üzerine farzdır.”²⁰⁰

“Beşikten mezara kadar ilim tahsil ediniz.”²⁰¹

“Mahşerde ulemâ-i hakikatin sarf ettikleri mürekkebin, şehidlerin kanıyla müvazene edilir; o kıymette olur.”²⁰² gibi birçok hadislerle, ilmin yüksek kıymetini ve nihayeti olmadığını anlatmıştır.

İlim, başlı başına büyük bir fazilet ve meziyettir. Semeresi ve faydası ancak amel iledir. İlim ile amel arasında esaslı bir münasebet vardır. İlmin kıymeti ve şerefi amel ile tezâhür eder. Amelsiz ilim sâhiplerinin ne kendilerine ne de diğer insanlara pek faydası yoktur. Peygamber Efendimiz (s.a.v) “Amelsiz ilim meyvesiz ağaca benzer.” buyurarak bu hakikati ifade etmiştir. Zira dünyevî ve uhrevî terakkinin muktezası olan ilim, amel ile birleşirse iki dünya saadetini netice verir.

“...Mahiyet ve istidad itibariyle her şey ilme bağlıdır. Ve bütün ulûm-u hakikiyenin esası ve madeni ve nûru ve rûhu; mârifetullahtır.”²⁰³

---

199 En’âm, 5/35.

200 İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd, es-Sünen, Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, s. 17.

201 Kâtip Çelebi, Keşfü’z-Zünun, I/51.

202 Suyûtî, el Câmîu’s Sağîr, nr 10026; İbn Abdilberr, Câmîu Beyânî’l-İlm, nr. 139.

203 Nursî, Sözler, s. 339.

Mârifetullah, Allah'ı Kur'ân-ı Kerîm'in bildirdiği ve Peygamber Efendimiz'in (s.a.v) ders verdiği gibi tanımadır. İnsan, ilâhî hakikatlere vukufiyetle ve kâinata tecelli eden esmâ ve sıfat-ı ilâhîye'yi daima tefekkür etmekle mârifet sahasında terakki ve teâlî²⁰⁴ eder.

Allah'ı bilmek, evvelâ, varlığını ve birliğini bilmekle mümkün olur. Bu da ancak âfâkî ve enfüsî deliller ile Allah'ı şek ve şüphesiz, yakînen, gözle görür gibi bilip inanmak sayesinde mümkün olur ki, Hz. Ali (r.a) Efendimiz de *“Perde-i gayb açılrsa, yakînîm ziyâdeleşmeyecek”* buyururken bunu vurgulamaktadır.

Nitekim bu enfüsî ve âfâkî delilleri yani insanın kendi yaratılışındaki ve âlemdeki isimlerin tecellilerini tedkik eden bir mü'min, *“Allah birdir, O'nun şeriki, nazîri, zıddı ve benzeri yoktur ve bu kâinat O'nun mülküdür. Hakiki varlık O' dur, zira O Vâcibü'l Vücut'tur. Vâhid, Ehad ve Samed'dir. Benzeri, şeriki ve yardımcısı yoktur. Cisimden münezzehtir. İlmi her şeyi kuşatmıştır, eşyanın mahiyetini bilir. O Azîz'dir, Kahhar'dır, Halîm'dir ve Kadîr'dir. Mağfiret edici ve günahları örtücüdür. O, yardım edici ve çok merhametlidir. O, Evvel'dir, Âhir'dir ve bütün mahlûkatın Hâlık'ıdır.”* der ve her şeyin üstünde Cenâb-ı Hakk'ın sikkesini görür. Her şeyin cephesinde bulunan mührünü, damgasını okur. Ve bu sayede, dalalet ve evhamın taarruzundan kurtulur. Böylece kâmil îmanı elde eder.

Evet, Cenâb-ı Hakk'ın hayatı ezeli ve ebedîdir. İzzet ve azameti sermedîdir. O azizdir ve intikamı şeditir.

---

204 Teâlî: Yükselme, yücelme, âlî olma.

Bütün hareket ve sükûn O'nun iradesiyedir. Cenâb-ı Hakk'ın bütün sıfatları *sonsuz ve mutlaktır*. Allah Samed'dir. Yani her şey O'na muhtaçtır; O ise hiçbir şeye muhtaç değildir. Her varlığın, her ihtiyacını bizzat O görür.

Allah Kayyûm'dur. Yani, Zâtında kâimdir. Bütün mevcudat ise, O'nun kudretiyle, ilmiyle ayakta durmaktadır. Allah, "*Ma'bûdün bilhak*"tır. Yani, ibâdete lâıyk ve müstehak ancak O'dur.

Allah, zâtında mutlak kadîr, mutlak ganîdir. Allah, maddeden mücerrettir.

Allahu Teâlâ Hazretleri, yerin ve göğün hem Hâlık'ı, hem Ma'bûd'u, hem Hafîz'i, hem idarecisidir. Kudreti gayr-i mahdut, ilmi gayr-i mütenahî, sıfatları muhittir. O'nun mebd ve müntehası yoktur. Ezelî ve Ebedî'dir. Allah'ın vücûdu vâcibdir. Yani, varlığı Zâtındandır; olmaması muhaldir.

O, yegâne yaratıcıdır. Bütün varlıklar O'nun yaratmasıyla vücud sahasına çıkmışlardır. Her şeyin Hâlık'ı ve Mâlik'i Allah'tır. Gök ve göktekiler, yer ve yerdekiler ancak O'nun irade ve kudretiyle, lütuf ve keremiyle yokluktan varlık sahasına geldikleri gibi, O, dilediği anda bunların hepsine kahretmeye, yok etmeye de muktedirdir. Allah, kahrı irade buyurduğu takdirde, hiçbir mahlûk bundan ne kendisini, ne de başkalarını kurtarabilir.

Sonradan yaratılan, Allah'ın lütfuyla tavırdan tavra giren, uyuyup uyanma, yiyip içme gibi nice ihtiyaçlara

maruz bulunan bu âciz mahlûkların, kâinatın yaratılmasında, arz ve semânın tanziminde, bitkiler ve hayvanların icadında elbette bir te'sirleri yoktur.

Bütün kemâl sıfatlarla muttasıf, kudreti nihayetsiz, ilmi muhît, iradesi mutlak olan Cenâb-ı Hakk'ın zâtında şeriki olmadığı gibi, fiil ve icraatında, tasarruf ve tedbirinde, terbiye ve idaresinde de şeriki yoktur. Her mahlûk, vücuda gelmesinde, hayatının devamında ve bütün hallerinde her an O'na muhtaçtır.

Allah, vehimlerin tasavvurundan ve zihinlerin takdirinden, yani akıl ve fikrin ihatasından münezzehtir. Zira Cenâb-ı Hak, sûret ve cisim olarak vasıflandırılmaz ve şekil olarak hayal edilemez.

Mü'minler, Allah'a maddeden münezzehe, zaman ve mekânla kayıtlı olmayan, ezeli ve ebedi bir Zât-ı Akdes olarak îman ederler. Zira Hâlık'ın hakikati başka, mahlûkatın mahiyeti başkadır. Hiçbir eserin, ustasına benzemediği bilinen bir gerçektir. Meselâ, bir saat ne zâtı, ne mahiyeti, ne sıfat ve fiilleri itibariyle ustasına benzemez. Bunların her ikisi de mahlûk cinsinden oldukları hâlde, aralarında büyük bir mahiyet farklılığı vardır. O hâlde, bütün varlıkların Hâlık'ı olan Cenâb-ı Hakk'ın kudsî mahiyeti, O'nun yarattığı hiçbir mahlûkun mahiyetiyle iltibas edilemez.

Ancak her eser, ustasının ilim, irade ve kudret gibi sıfatlarını göstermesiyle, onun aynasıdır. Binaenaleyh Cenâb-ı Hak, kudretinin mucizeleri olan eserleriyle bilinir.

لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ

*“O’nun hiçbir benzeri yoktur.”*²⁰⁵

*“Yani, ne zâtında, ne sıfâtında, ne ef’âlinde nazîri yoktur, misli olmaz, şebîhi yoktur, şerîki olmaz. Evet, bütün kâinatı, bütün şuûnâtıyla ve keyfiyâtıyla kabza-i rubûbiyetinde tutup bir hâne ve bir saray hükmünde, kemâl-i intizamla tedbîr ve idare ve terbiye eden bir Zât-ı Akdes’e, misil ve mesîl ve şerîk ve şebîh olmaz, muhâldir.”*²⁰⁶

Hz. Ali’ye (r.a) tevhidden sual sorulduğunda şöyle cevap vermiştir:

“Tevhid, Allah’ı; kalbine gelen, tahayyül, tasavvur ve tevehhüm ettiğın bütün ahvâlin maverasında bilmektir.” Yine, bu mânâyı te’yiden şöyle buyurmuştur:

“Allah, fehimlerde tasavvur, zihinlerde tahayyül olunan her şeyin mâverasıdır.”

Yani, insanın kalbi, zihni, aklı, hayâli hep mahlûk olduklarından, onlara gelen her şey de mahlûktur. Allah ise; zâtında, sıfatlarında, fiillerinde mahlûkata benzemez. Akla, zihne, hayâle gelen her şey mahlûk olduğuna göre, onlara ulûhiyet isnad etmek apaçık şirktir.

Evet, Allah’ın zât, sıfat ve mahiyetini anlama hususunda akl-i beşer âciz kalır. Nitekim Hz. Ebû Bekir (r.a): *“Allah’ı bilmede aczini bilmek, Allah’ı bilmektir.”* buyurmaktadır. Allah’ı hakkı ile ancak kendisi bilir. Cenâb-ı Hakk’ın azamet ve büyüklüğü sonsuzdur.

---

205 Şûrâ, 42/11.

206 Nursî, Lem’alar, s. 393.

Şu nihayeti olmayan uçsuz bucaksız kâinat, O'nun azamet ve ilmi yanında bir zerre kadardır.

O her şeyden müstağnidir, ama her şey ona muhtaçtır. Her şeyin mülk ve melekûtu O'nun kabza-i tasarrufundadır. Allahu Teâla, hayat sıfatıyla Hayy, ilim sıfatıyla Âlîm, irade sıfatıyla Mürîd, kudret sıfatıyla Kadîr, kelim sıfatıyla Müttekellim, emriyle Âmir, nehyi ile Nâhi, hüküm ve icraatında Âdil, in'âmında Muhsin, gücü yettiği hâlde ceza vermeyen ve erteleyen olmasıyla Halîm'dir.

O, kalpleri dilediği gibi evirip çevirendir. İsteddiğini izzetle şereflendirir ve dilediğini de zilletle rezil eder.

Sonsuz kudret sâhibi Cenâb-ı Hakk'ın ilmi, âlemin her tarafını ihata etmiştir. Her an birçok âlemi götürüp başka nice yeni âlemleri getirir. Bir anda yazı kışa, kışı yaza çevirir. Yoğu var, varı yok eder. Öyle ise, kudreti ve rahmeti nihayetsiz olan Allah'a îman ve intisap et.

“Başka şeylere müracaat edip yorulma, onlara tezellül edip minnet çekme, onlara temellük edip boyun eğme, onların arkasına düşüp zahmet çekme, onlardan korkup titreme... Çünkü: Sultan-ı Kâinat birdir, her şey'in anahtarı onun yanında, her şey'in dizgini onun elindedir; her şey onun emriyle halledilir. Onu bulsan, her matlubunu buldun; hadsiz minnetlerden, korkulardan kurtuldun.”²⁰⁷

Cenâb-ı Hakk'ı böyle bir itikatla tanıyan bir mârifet sâhibi, her şeyde olduğu gibi bir yumurtada ve bir

207 Nursî, Mektubat, RNK Neşriyat, İstanbul 2018, s. 244.

çiçekte de O'nun mührünü okur, onlarda “*vehüve alâ külli şey'in kâdir*” cümlesinin yazılı olduğunu görür. Yani “*her şeye kâdir olamayan, bu yumurtayı ve çiçeği yaratamaz der*” ve bu sayede sarsılmaz bir îmana sâhip olur.

Bir kişi, Allah'ı ne kadar tanırsa, o nispette O'na muhabbeti artar. Çünkü bütün güzellikler, lütuf ve ih-sanlar O'ndandır. Zaten insanın yaratılış gayesi de Allah'ı tanıyıp O'na îman, muhabbet ve ibâdet etmektir. Bediüzzaman Hazretleri bu hakikati şu veciz sözle-riyle ifade eder.

“Kat’iyyen bil ki: Hilkatın en yüksek gayesi ve fit-ratın en yüce neticesi îman-ı billahtır. Ve insanîyetin en ulvî mertebesi ve beşerîyetin en büyük makamı, îman-ı billah içindeki mârifetullahtır. Cin ve insin en parlak saadeti ve en tatlı nimeti, o mârifetullah içindeki “mu-habbetullah”²⁰⁸tır.

İnanma ihtiyacı insanın fıtratında dercedildiğinden, insanın mârifetullah ve muhabbetullahtan müs-tağni²⁰⁹ kalması mümkün değildir.

Bundan da anlaşıldığı gibi, bir mü'min için en yük-sek mertebe, mârifet ve muhabbetullahtır. Mârifet ol-madan muhabbet olamaz. Kalbi muhabbet ile dolu olan bir insanın derecesi çok âlî ve pek yüksektir.

208 Nursî, Mektubat, s. 243.

209 Müstağni: İhtiyaç duymayan.

Mârifetullah bir nurdur ki, hangi ârif-i billahın kalbinde tecelli ederse, o kalp nazargâh-ı İlâhî²¹⁰ olur. Zevk-i îman, feyz-i irfan, şevk-i şühud ve sırr-ı esmâ bu sayede inkişaf eder. Bârigâh-ı Bâri'ye (Allah'ın kapısına) bu yoldan gidilir. Lütuf ve ihsan kapıları bu yolun kara sevdalısı olan âriflere açılır.

Mârifetullah, rûhun gıdası, kalbin ziyâsı ve aklın nûrudur. Bediüzzaman Hazretleri şöyle buyurur:

*“Dünyanın lezzetleri, zevkleri ve zînetleri, Hâlık'ımızı, Mâlik'imizi ve Mevlâ'mızı bilmediğimiz takdirde cennet olsa bile cehennemdir. Evet öyle gördüm ve öyle de zevk ettim. Bilhassa şefkatin ateşini söndürecek, mârifetullahtan başka bir şey var mıdır? Evet, mârifetullah olduktan sonra, dünya lezzetlerine iştiha olmadığı gibi, Cennet'e bile iştiyak geri kalır.”*²¹¹

Mârifetullahta az bir inkişaf, mârifetsiz çok amel-den daha hayırlıdır. Mârifetullah ile beraber amel-i sâlih olursa nûrun ala nurdur.

Seyyidü'l ârifin ve Fahr-i Âlem olan Hz. Peygamber (s.a.v) ashâbına hitaben şöyle buyurdular:

*“Yâr-ı fedakârim ve şefiki refikim olan Ebû Bekir (r.a), çok oruç tutmak ve çok namaz kılmakla sizden daha efdal olmadı. Onun sizden üstünlüğü, kalbinde tecelli eden nûr-u mârifetten dolaydır.”*²¹²

210 Nazargâh-ı İlâhî: Allah adamlarının kalpleri, Hakk'ın nazargâhıdır. O kalplere girmiş olanlara da, o nazardan nasip erişir.

211 Nursî, Mesnevî-i Nuriye, s. 104.

212 Aclûnî, Keşfu'l-Hafa, II/190; İbnü'l-Esîr, el-Kâmil fi't-Tarih, V/213.

Evet, bir insanın şeref ve haysiyeti, mârifetullah-taki derecesi nisbetindedir. Bir kul, mârifette terakki ettikçe, en mukaddes vazifesi olan Hâlık'ını bilir ve emirlerini yerine getirir. Zira kulluk sıfatı bunları icab eder.

İnsan, mârifetullahta terakki ettikçe, yani Cenâb-ı Hakk'ı tanıdıkça ubûdiyet, tâzim, zikir ve tefekküre daha ziyâde mazhar olur ve onlardan zevk alır. Bütün ulum-u diniye²¹³ ona isnad eder. İlimlerin en eşrefi ve en âlâsı ve en kıymetlisi mârifetullahtır. Kulun izzeti, fazilet ve meziyeti ve uluvv-i himmeti²¹⁴ mârifetullah-taki dereceleri nispetindedir. O hâlde, şeref ve izzet arayan bir insan, mârifetullahtaki hissesinin ziyâde olması için azami gayret etmelidir. İnsanın Cenâb-ı Hakk'ın yanındaki kıymeti, bu sahadaki terakkisi iledir.

Mârifet ve hakikati aramanın yolu nihayetsizdir. Bu işin sırrını anlayan ârif kimseler ve insaflı vicdanlar, Cenâb-ı Hakk'ın büyüklük ve azameti karşısında baş eğmiş, hayretle secdeye varmışlardır.

İnsanın bedeni gıdalarla beslendiği gibi, ruh ve vicdanı da îman, mârifet ve muhabbet gibi mânevî gıdalarla beslenir ve hayat bulur. Böylece sürur ve saadetlere gark olur.

Cenâb-ı Hakk'ın varlığı ma'lum, mahiyeti ise meçhuldür. Yani, her mahlûkta O'nun sıfat-ı mukaddesesi²¹⁵ ve esmâ-i ilahiyesi tecelli ettiğiinden, bu tecelliler ile

213 Ulum-u diniye: Dinî ilimler.

214 Uluvv-i himmet: Yüksek gayretlilik.

215 Sıfat-ı mukaddese: Mukaddes sıfatlar.

bilinir. Hiçbir aklın O'nun hakikat ve mahiyetini ihata etmeye asla muktedir olamaması cihetiyle de mahiyeti meçhuldür. Cenâb-ı Hakk'ın bir ismi 'Zâhir"dir. Yani O'nun varlığı her şeyden daha âşikârdır. O'nun diğer bir ismi de "Bâtın"dır. Yani mahiyeti beşerin idrakine sığmaz. Çünkü:

*"Hakikat-ı mutlaka, mukayyed enzar ile ihata edilmez."*²¹⁶

Akl ve mârifette en ileri, Cenâb-ı Hakk'ı tanımada en mükemmel bir bahr-i kemalat olan Peygamber Efendimiz (s.a.v) bile mi'raçta Cenâb-ı Hakk'a: "*Subhâneke maarefnake hakka mârifetike yâ Mâruf*" (Seni noksan sıfatlardan tenzih ederim. Ben seni tam bir mârifetle bilemedim) buyurarak acziyetini itiraf etmiştir. Evet, bütün nebiler, ârifler ve melekler Cenâb-ı Hakk'ı hayretle tesbih ve tâzim ettikleri hâlde, O'nun mahiyet ve hakikatini ve şân-ı kudsiyyetini tam bir mârifetle bilememişlerdir.

Ârif-i billah, başka insanların duymadığı, görmediği veya idrak edemediği bir feyiz ve şevk ile dünyanın gürültülü dağdağlarından ve hadisatın dağlarvari dalgalarından uzaklaşarak, vahdet âleminin derinliğine daldığı zaman, ezel ve ebed sâhibi Fâtır-ı Zülcelal'in bütün mükevvenattaki şaşaa-i tecelliyatını hayretle temâşâ eder.

Kâinatta olan bu nizam ve ahenk içindeki deveran ve hâkimane fiiller, bir Kadîr-i Mutlak'ın varlığını ve

---

216 Nursî, Sözler, s. 480.

birliğini, hudutsuz sıfat ve isimlerini, mutlak ilim ve kudretini güneş gibi göstermektedir. Mârifetullah'ın delillerini derin bir düşünce ile mütalaa eden bir mütefekkir, yerleri ve dağları, denizleri ve bağları ve bütün galaksileri kudretine ve iradesine musahhar eden bir Zât-ı Celili görür, onu sever ve sevdirebilir. Böyle bir ârifin aklında zerre kadar şek ve şüphe kalmaz. Artık mârifette mertebeler kat eden o mütefekkir insan, Cenâb-ı Hakk'ın isimlerini rengârenk çiçeklerde, meyveli ve meyvesiz ağaçlarda büyük bir iştıyakla okur; rûhunda ebediyen sönmeyen bir sürur uyanır ve vecde gelir. Lütuf ve keremi âlemi ihata eden şefkatli bir Rahim-i ZülkemaI'in varlığına müştak olur. Hayatı boyunca böyle devam eder.

Her şeyde İlâhî isimlerin tecellilerini gören bir ârif, dehşet verici gök gürültüsünde Cenâb-ı Hakk'ın celal ve azametini, bülbüllerin ahenkli ve sürurlu nağmelelerinde de O'nun cemaI ve rahmetini müşahede eder. Böylece saadet anahtarı olan îmanı kuvvetlenir ve maddî ve mânevî terakkiyatın anahtarı olan mârifeti ziyâdeleşir.

Evet, insan mârifetin şâhikalarına yükselmek için bu İlâhî vecdin kucağına atılmalıdır. Dağların vakur sükûneti, semânın derinliklerine sokulan galaksilerin heybetli duruşu, kudret-i ezeliyenin tecellileridir. Bir an bile susmayan denizlerin hışırtısı ve ormanların uğultusu, insanların yazmış olduğu hiçbir kitapta görülmeyen bir fesahat ve belağat ile insana Allah'ın varlığını, birliğini, güzel sıfat ve isimlerini okutur ve kâinatın

sırlarını ona açar ve onu mârifet sahasında durmadan terakki ve teâlî ettirir.

Mârifet âşığı bir ârif, kâinattaki her mahlûkun bir şefkatperverin terbiyesinde olduğunu idrak eder. Dünyada bunlardan aldığı mârifet aşkı ile yaşar ve âhirette de ebediyen saadet ve huzur ile rüyetullah'a²¹⁷ müşerref olur.

Evet, ibret alan akıl sâhipleri için, bu kâinat, kudret ve azamet-i ilâhîyye'yi ilan eden antika ve harika sanat eserlerin teşhircâhıdır. Mârifet ve tefekkür erbabı için bu âlem bir seyrangâh ve bir temaşağâhtır. Ezelî bir aşkın cezbesiyle kendinden geçen bir insan, semâda nurlar saçan yıldızların birinden diğerine fikren seyahat eder ve oralarda şevk ile dolaşır. Nazarına açılan esrarengiz mârifet hazineleri, kalbinde inkişaf eden aşk-ı ilâhînin cezbeleri durmadan onu mârifet âleminde seyran ettirir.

Mârifet sâhibi bir insan, kendi mahiyetinin ulvîyetini hayretle tefekkür, yaratılışındaki hakikatleri ibretle ve dikkatle temâşâ ettikçe, "Sübhanallah" der ve Hâlık'ına şükür ile mukabele eder. İbâdete layık Ma'bud'un ancak O olduğunu bilir, yalnız O'na ibâdet eder ve ancak O'ndan yardım ister.

Allah'a Kur'ân'ın bildirdiği itikat üzere inanan mü'minler, Cenâb-ı Hak'ı bütün âlemlerin Rabbi olarak bilirler. Âhret gününün yegâne Mâliki'nin O olduğunu, şeksiz ve şüphesiz kabul ederler. Yalnız O'na

---

217 Rüyetullah: Kulların âhirette Allah'ı görmesi.

ibâdet edip, O'ndan yardım dilerler. Bütün fiillerinde, sözlerinde, hâllerinde Kur'ân'ın gösterdiği Sırat-ı Müstakim üzere olurlar. Allahu Teâlâ'nın:

*“Her şeyin dizgini elinde, her şeyin hazinesi yanında, her şeyin yanında nâzır, her mekânda hâzır, mekândan münezzeh, âcizden müberra, kusurdan mukaddes, nâkistan muallâ bir Kadîr-i Zülcelâl, bir Rahîm-i Zülcemâl, bir Hakîm-i Zülkemâl.”*²¹⁸ olduğuna itikad ederler. Bütün hayırları O'ndan bilirler. Güneşi, yağmuru, baharı... Rızık için, rızık da hayatın devamı için birer sebep olarak kabul ettikleri gibi; peygamberleri, müridleri, âlimleri de hidâyete ve ilâhî feyze birer vesile olarak bilirler. Her türlü şirkten âzâde, bütün hurafelerden müberrâ, akıl ve hikmete muvâfık olan İslâmî hakikatler etrafında toplanırlar.

Bu hakikatleri gören bir insanın, kendisine akıl, ruh, istidat, vicdan, aşk, şevk ve îman gibi mânevî ve cihanbaha latifeleri ihsan eden Hâlîk'ını bilmemesi mümkün müdür?

Kendisinin bir damla sudan yaratıldığını ve ona verilen zâhirî ve bâtınî duyguların menfaatlerini düşünen akıl sâhibi bir insanın, Rabbine karşı mârifet ve muhabbeti her an ziyâdeleşir ve kendi âciz kudretinin üstünde merhamet ve inâyet sâhibi bir kudret-i kâmilenin mevcut olduğunu idrak eder. Bir insanın rûhunda ve vicdanında mârifet ve muhabbet tecelli ederse, artık o insan hiçbir mahlûka perestiş etmez.

---

218 Nursî, Sözler, s. 343.

Bir ârif-i billah'ın nazarında bu kâinat, nizam ve intizamıyla, Cenâb-ı Hakk'ın varlığını ve birliğini ilan eden mücessem bir delil ve bir hüccettir. Kâinatın her bir eczasında, çiçeğinde, ağacında, meyvesinde, bağında ve bostanında insanı vecde getirici bir cazibe vardır. İnsan bunların letafet ve ziynetlerini temâşâ ettikçe, azamet-i subhaniyenin ulvîyetine hayran olur. Erbab-ı kemal için bundan daha büyük bir zevk ve aşk mı olur? Aşk-ı hakiki ile dolu olan gönülleri hangi keder ve üzüntü mahzun edebilir? İnsan en sevdiği bir şeyden dahi usanabilir, ancak mârifet ve muhabbetten asla usanmaz ve bıkmaz. Mârifet sâhibi bir insan, Allah'ın kâinattaki saltanat-ı rububiyetini, yani her şeyi olduğu gibi, onu da en mükemmel şekilde terbiye ettiğini düşünür ve bütün hayatını O'na itaat ve ibâdetle geçirir.

Kâinatın güzel ahengini, aşikâr görünen muhteşem nizamını ve hayatın sırr-ı hakikatini hakkıyla anlamayan tabiatperest²¹⁹ bir insan ise, kâinata sathî bir nazarla bakar ve onu tabiata isnat eder. Ondaki sırları anlayamaz, ne kendini ne de kâinat kitabını okumadan geçip gider. Hem dünyada hem de âhirette azap içinde yaşar. Kâinatın gizli sırlarını okuyan ve kendini bilen insan Cenâb-ı Hakk'ı tanır ve bilir. Bu mârifet ile kalbine ilâhî bir aşk hâkim olur ve nâmütenahi tefekkür âlemleri fikrine açılır. Gerek semavat ve arzdeki güzellikleri, gerek hayvanatın insanların imdadına koşmalarındaki rahmet-i ilâhîye'nin tecellilerini seyreder.

---

219 Tabiatperest: Tabiata tapan.

İnsan rûhunu tekâmüle götüren en büyük ilim mârifetullahtır. Bu mârifet, en güzide hakikatlerin temelidir. Mârifet, akıl ve kalpleri aydınlatan bir güneştir. Hak ve bâtulı, hayır ve şerri temyiz eder ve birbirinden ayırır. İnsan mârifetiyle dünya ve âhirette rağbet kazanır; rûhu tekâmül eder. Mârifet, kalbte doğan bir nurdur. Bütün eşyanın hakikati bu nûr ile zâhir olur, görünür. Mârifetullah ilimlerin en şereflişidir. Mârifetullah olmazsa, insanın akıl, kalp, ruh ve sır gibi havas ve letâifi elmas derecesinden âdi cam parçaları derekesine iner.

Mârifet-i Îlâhiyye’de hissesi olmayan bir ferd, diğer ilimleri bilse dahi kemâlâtı nâkıstır. Bedenin sıhhati gıdaya bağlı olduğu gibi, ruh ve kalbin sıhhati de mârifete, Allah’ı bilmeye bağlıdır.

Evet, her şeyin bir merkezi olduğu gibi, ilim ve fünûnun da bir merkezi vardır. İşte bu merkez mârifetullahtır. Diğer ilimler bununla hayat kazanır ve ebedîleşir.

O merkeze bağlı olmayan ve mârifette hissesi bulunmayan ilim bir hiçtir, vehimden ileri gidemez. İlim, hikmet ve fünûn-u medeniyyenin hakikî mânâda kemâl ve terakkileri mârifetullaha âyine olmalarına bağlıdır. Aksi hâlde, o kıymetli hakikatler neticesiz bir hayâlden ibaret kalır.

İlim ve mârifetle takviye edilmemiş bütün izzetlerin sonu zillettir. Güneş, yeryüzünü yeşillendirdiği gibi, ilim ve mârifet de, kalp, hissiyat ve vicdanları yeşertir. Gerçek ilim, bu hissiyatlara hayat veren ilimdir. Bu hissiyatın hayatlanmasıyla insan, Hakk’ı idrâk eder, basireti açılır, kâinat içindeki sâbit hakikatleri görebilir.

İnsan bu hakikatleri tefekkürle Allah'ı (c.c) bilir. Böylece; kitap, nübüvvet ve haşır gibi büyük hakikatlerin kapıları kendisine açılır.

Muhabetullah ve Mehâfetullah

İnsan Allahu Teâlâ'yı sevmelidir. Çünkü sevgiye sebep olan her güzellik, her kemâl, her cemâl O'ndadır. Hayat, ilim, kudret... gibi ezeli ve ebedî olan kemâl sıfatlar O'nundur. Bunlar ise zâtında sevilirler. Şu kâinatta çiçeğinden baharına, zemininden semâsına kadar sevdiğimiz, takdir ve tahsin ettiğimiz her şey Cenâb-ı Hakk'ın Esmâ-i Hüsnâ'sının âyineleridir. Ezelden ebede bütün nimet ve ihsanlar, lütuf ve ikramlar O'nun hazinesinden gelmekte, O'nun kereminden akmaktadır. Nitekim bir âyette mealen şöyle buyrulur:

فَإِنَّ رَبَّكُمُ لَرُؤُفٌ رَحِيمٌ

“Şüphesiz Rabbiniz çok şefkatli, pek merhametlidir.”²²⁰ Öyle ise insan için “sebebsiz ve bizzât mahbub olan kemal-i mutlak sâhibi, Zât-ı Zülkemal'in ve Zülcecal'in”²²¹ sevgisine mazhar olmaktan daha büyük bir saadet düşünülemez.

220 Nahl, 16/47.

221 Nursî, Lem'alar, s. 295.

Evet, insanı Allah’a dost eden ve sevdiren muhabbettir. Kudsî bir hadiste Cenâb-ı Hak: “Ben yerlere ve göklere sığmadım, ancak mü’min kulumun kalbine sığımdım. (Yani onun ile bilindim.)”²²² buyurmuştur. Demek ki, kalp Allah içindir ve ancak O’nun mârifet ve muhabbetiyle tatmin olur. Nitekim bir âyette mealen şöyle buyrulur:

أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ

“İyi biliniz ki, kalpler ancak Allah’ı zikretmekle (anmakla) huzur bulur.”²²³

Bu âyetten de anlaşıldığı gibi, rûhun en büyük gıdası mârifetullah, muhabbetullah ve mehâfetullahtır. Bunlara zerre kadar mazhar olmak, her şeyin fevkindedir. Bunun içindir ki, Bediüzzaman Hazretleri: “Kâinat kadar bir kalbim olsa o ihsana karşı muhabbetle dolmak iktiza eder ve doldurmak isterim.”²²⁴ diye buyurmuştur. Zira her şeyin temeli ve esası muhabbettir.

Bediüzzaman Hazretleri şöyle buyurur:

“Muhabbet, şu kâinatın bir sebab-i vücududur. Hem şu kâinatın rabitasıdır. Hem şu kâinatın nûrudur, hem hayatıdır.”²²⁵

222 bk. Aclunî, 2/195.

223 Ra’d, 13/28.

224 Nursî, Lem’alar, s. 65.

225 Nursî, Sözler, s. 383.

*“İnsan, kâinatın en câmi’ bir meyvesi olduğu için, kâinatı istila edecek bir muhabbet o meyvenin çekirdeği olan kalbine dercedilmiştir. İşte şöyle nihayetsiz bir muhabbete lâıyk olacak, nihayetsiz bir kemal sâhibi olabilir.”*²²⁶

Kalp, Allah’a dost olmanın, O’nu sevmenin şevk ve heyecanı ile mesrur olur. O cemalin didarına ve lev bir saniyecik olsun nâil olmak, o kalp sâhibi için cennetlere değışilmez bir makam-ı âlâdır. O cemalin sonsuz cazibesi, O’nun muhabbeti, fâni ve geçici olan dünyanın birkaç günlük zevkiyle mukayese edilmez.

Bediüzzaman’ın bu mevzuyla alâkalı şu ifadeleri çok çarpıcıdır:

*“Rahmanu’r-Rahîm ismiyle, hûrilerle müzeyyen Cennet gibi senin bütün arzularına câmi’ bir meskeni, senin cismanî hevesatına ihzar eden ve sair esmâsıyla senin rûhun, kalbin, sırrın, aklın ve sair letaifin arzularını tatmin edecek ebedî ihsanatını Cennet’te sana müheyya eden ve her bir isminde mânevî çok hazine-i ihsan ve kerem bulunan bir Mahbub-u Ezeli’nin, elbette bir zerre muhabbeti, kâinata bedel olabilir. Kâinat onun bir cüz’î tecelli-i muhabbetine bedel olamaz.”*²²⁷

İnsan, ebed için yaratıldığından onun kalbi, dünyanın fani lezzetleri ile asla tatmin olmaz. Zira dünyada mükemmel bir saadet yoktur. Dünya ancak ızdırıp, meşakkat ve musibetlerin kaynağıdır. Dünyada

---

226 Nursî, Sözler, s. 383.

227 Nursî, a.g.e., s. 385.

fazilet ve mârifetten başka hiçbir şey insanı tatmin ve mutlu edemez.

*“Evet, bu hayatın gayesi ve neticesi hayat-ı ebediye olduğu gibi, bir meyvesi de, hayatı veren Zât-ı Hayy ve Muhyî’ye karşı şükür ve ibâdet ve hamd ve muhabbet ki, bu şükür ve muhabbet ve hamd ve ibâdet ise, hayatın meyvesi olduğu gibi, kâinatın gayesidir.”*²²⁸

Bu bakımdan akıllı insan, muhabbet hissini, *“Dünyanın bin sene mes’udane hayatı, bir saat hayatına mukabil gelmeyen Cennet hayatının ve o Cennet hayatının dahi bin senesi, bir saat rü’yet-i cemaline mukabil gelmeyen bir Cemil-i Zülcelâl’in”*²²⁹ muhabbetine hasretmeli ve O’nun rızasına mazhar olmak için azami gayret göstermelidir.

Kâmil bir mü’minin maksudu cennet değil, Allah’ın rızasıdır. Zira cennet mahlûk ve mahduttur. Onlar mahlûk ve mahdut olana değil, nihayetsiz cemal ve kemal sâhibi olan mahbub-u hakikiye kavuşmaya, O’na yakın olmaya ve O’nun rüyetine mazhar olmaya âşıktırlar. Cennet ve içindekiler bu nimetin yanında hiç hükümdedir. Bu bakımdan onlar, Allah’tan başka hiçbir şeye meyil ve iltifat etmezler.

Yunus Emre bu gerçeği bütün muhabbet ehli nâmına şöyle ifade eder:

228 Nursî, Lem’alar, s. 381.

229 Nursî, Mektubat, s. 250.

Cennet cennet dedikleri,
Birkaç köşkle birkaç hûri.
İsteyene ver onları,
Bana seni gerek seni.

Bir hadis-i kudside Cenâb-ı Hak şöyle buyurur:

“Yâ Davud! Kullarıma haber ver, beni seveni ben de severim. Bana muî²³⁰ olana ben de ihsan ve lütufta bulunurum, onun her meşru arzusunu yerine getiririm. Beni isteyen ben de isterim. Bana müştak olana, benim iştihakım daha ziyâdedir.”

Hz. İbrahim’e (a.s): *“Sen ne ile bu dostluğu kazanıp “Halilullah” unvanına mazhar oldun?”* diye sorulunca; O da: *“Allah’ın isteklerini kendi isteklerime tercih ettim ve her şeyden ziyâde O’nu sevdim.”* diye cevap vermiştir. Bir kul Allah’ı severse, Allah da onu sever. Bir mü’min Allah’ın rızasına tâlip olursa, Allah da ona tâlip olur, onu sever, onu razı eder, cennet ve cemaliyle müşerref eder. Bir kimse Allah’a dost olmak isterse, Allah da onunla dost olur. Allah’ın dost olduğu kimse ile her şey dost olur. *“Dost istersen Allah yeter. Evet, O dost ise, her şey dosttur.”*

Peki, insan Allah’ı nasıl sevecek?

Allah’ı sevmenin yolu Hz. Peygambere (s.a.v) uymaktan geçer. Nitekim bir âyette mealen şöyle buyrulur:

---

230 Muî: Uyan, itâat eden, boyun eğen, tâbi olan.

قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبِكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ
ذُنُوبَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ

“Ey Rasûlüm, de ki: Ey insanlar! Eğer Allah’ı seviyorsanız, bana uyun ki, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah Ğafûrdur, Rahîmdir.”²³¹

Bu âyetten de anlaşıldığı gibi, Allah’ı sevmenin şartı, Hz. Peygamberi (s.a.v) sevmek ve O’nun sünnet-i seniyyesine tâbi olmaktır. O’nu seven, sünnetine ittiba eder. Cenâb-ı Hakk’ın emirlerine uyar ve yasaklarından kaçınır. Böyle bir insan, her şeye rağmen ömrünü Allah’a muhabbetle daima elemsiz ve kedersiz geçirir.

Başka bir âyette de şöyle buyrulur:

وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ فَازَ فَوْزاً عَظِيماً

“Kim Allah’a ve Rasûlüne itaat ederse, muhakkak büyük bir başarıya ulaşmıştır.”²³²

Hz. Peygamberin (s.a.v) Allah’ın yanındaki kıymet ve mertebesini ifade eden bir hadis-i kudside ise şöyle buyrulur:

“Ey Habibim! Sen olmasaydın âlemleri yaratmazdım.”²³³

Buna göre kâinatın, dolayısıyla insanların yaratılış sebebi olan Hz. Peygamberi (s.a.v) nefsimizden,

231 Âl-i İmrân, 3/31.

232 Ahzâb, 33/71.

233 Aclûnî, II: 164; Hakim, el-Müstedrek, II: 615.

ailemizden ve diğerk bütün mahlûkattan çok sevmemiz aklın, vicdanın ve kâmil îmanın gereğidir.

Bir şairin dediğı gibi;

Muhabbetten Muhammed oldu hâsıl,
Muhammedsiz muhabbetten ne hâsıl.

Eğer insanın kalbi muhabbetullah ve muhabbet-i Rasûlullah ile dolmazsa, kemal-i îmanı elde etmiş olamaz. Hz. Peygamber (s.a.v), Hz. Ömer'e (r.a): “*Yâ Ömer, beni ne kadar seviyorsun?*” deyince, Hz. Ömer (r.a): “*Yâ Rasûllallah, nefsimden sonra en çok seni seviyorum.*” diye cevap verince; Peygamber Efendimiz (s.a.v): “*Sizden herhangi biriniz beni nefsimden ve ailesinden çok sevmedikçe, kâmil îman etmiş olamaz.*” buyurdular. Bunun üzerine Hz. Ömer (r.a): “*Yâ Rasûlallah seni, anamdan, babamdan, aile efradımdan ve canımdan çok seviyorum.*” dedi. Peygamber Efendimiz (s.a.v) de: “*Yâ Ömer! İşte şimdi îmanın kemâle erdi.*”²³⁴ diye buyurdular.

Hz. Peygamber (s.a.v) insanları dünya ve âhiret zararlarından kurtarıp, iki cihanda saadet ve selamete kavuşturacak en sağlam ve en selametli yolu göstermektedir. İnsanın nefs-i emmaresi ise, daima kötülüğü emreder ve onu felakete sürükler. Demek ki, Hz. Peygamberin (s.a.v) şefkati, mü'minlere nefislerinden daha ileridir. Bu bakımdan her şeyden çok O'nun (s.a.v) sevilmesi lazımdır.

234 Buhârî, İmân, 8; Aynî, Umdetü'l-Kârî,1/144.

Burada şöyle bir soru akla gelebilir:

İnsan, diğer mahlûkata karşı nasıl muhabbet etmelidir ki, bu hissi yerinde kullanmış olsun?

İnsanın kendi nefesine muhabbeti, onu zararlı şeylerden muhafaza ederek terbiye etmek, ana babaya muhabbet, onlara hürmet ve ömürlerinin bekası ve ebedî saadete mazhar olmaları için dua etmektir. Allah'ın büyük bir nimeti olan gençliğe muhabbet ise, onu iffetle muhafaza edip, hayırda istimal ederek ibâdetle geçirmektir.

İnsanların birbirini sevmesi de dinimizin bir emridir. Nitekim Peygamber Efendimiz (s.a.v): *“Birbirinizi sevmedikçe hakiki îman etmiş olamazsınız.”*²³⁵ diye buyurmuştur. Bu muhabbet de ancak, ihsan, ikram, yardımlaşma, tebessüm ve ülfetle mümkündür. Ülfet; dostluk, arkadaşlık, cana yakın olma demektir. Allahu Teâlâ mü'minlerin kalplerini birleştirmiş, onların gönülüne dostluk ve ülfet doldurmuştur. Bunu devam ettirmek de her Müslümanın görevidir.

Peygamber Efendimiz (s.a.v) şöyle buyurmaktadır:

*“Mü'min ülfet eden ve kendisi ile ülfet edilendir. Ülfet etmeyen ve kendisiyle ülfet edilmeyen kimsede hayır yoktur.”*²³⁶

Abdullah bin Ömer şöyle buyuruyor:

“Geceleri hep kâim olsam, gündüzleri oruçla geçirsem ve bütün malımı da Allah yolunda infak etsem

235 Müslim, Îmân, 93.

236 Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992, II, 4, 5, 335.

de, Allah'a itaat eden bir mü'mini sevmeden ölsem, vallahi bu yaptıklarımın bana bir faydası olmaz."

Allah için olan muhabbetler hem lezzetli, hem daimi, hem kedersiz, hem de sevaplı olur; insanı dünya ve âhîret saadetine mazhar eder. Eğer bir insan, sevdiklerini Allah nâmına sevmezse, o muhabbet azap olur. Lezzetlerin elinden gitmesiyle de o lezzetler zehirli bal hükmüne geçer. Cenâb-ı Hakk'ın hesabına olmayan muhabbet, insana bir fayda sağlamaz.

Her şeyin ifrat ve tefridi zararlıdır. Muhabbetin de ifrat ve tefridi bir kısım insanları dalalete götürmüştür. İslâm dini her şeyde olduğu gibi, muhabbetin ölçüsünü de koymuştur. İnsan kendini, ana ve babasını sever, ancak Hz. Peygamberden çok sevemez. Hz. Peygamberi (s.a.v) Allah'ın kulu ve Rasûlü, esmâ-i ilâhîye'nin en mükemmel aynası ve saltanat-ı ilâhîye'nin en büyük bir dellalı olarak sever, ama O'na ulûhiyet isnad edemez. Hıristiyanlar Hz. İsa'yı –hâşâ– Allah'ın oğlu olarak, ya da O'na ulûhiyet sıfatı vererek sevdiler ve dalalete düştüler. Bunun gibi bazı insanlar da Hz. Ali'ye (r.a) aşırı muhabbetten dolayı dalalete düştüler.

İnsanın rûhunda muhabbet gibi, korku da mevcuttur. İnsana bu hislerin verilmesinin hikmeti, Allah'ı hakıyla sevmek ve O'ndan lâıykıyla korkmaktır. Bediüzzaman Hazretleri korkunun hikmetini şöyle ifade eder:

“Cenâb-ı Hak hafv damarını hıfz-ı hayat için vermiş, hayatı tahrip için değil! Ve hayatı ağır ve müşkül ve elîm ve azap yapmak için vermemiştir.”²³⁷

Bir âyette mealen şöyle buyrulur:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ

“Ey îman edenler! Allah’tan O’na yaraşır şekilde korkun ve ancak Müslümanlar olarak can verin.”²³⁸

Bu âyet, Müslümanların Allah’tan korkmalarını, dünyevî ve uhrevî felaketlerden korunup, hidâyet ve saadete nâil olmalarını emir ve tavsiye buyurmaktadır. Allah’tan korkmak insanı her türlü kötülük, zarar ve günahtan muhafaza eder ve onun ebedî saadeti kazanmasına vesile olur.

إِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللَّهُ مِنَ الْمُتَّقِينَ

“Allah, ibâdetleri ancak müttakî mü’minlerden kabul buyurur.”²³⁹

إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ

“Allah, kendisini küfürden ve isyandan muhafaza edenleri sever.”²⁴⁰

237 Nursî, Mektubat, s. 462.

238 Âl-i İmrân, 3/102.

239 Mâide, 5/27.

240 Tevbe, 9/4.

وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ

“Biliniz ki, Allah’ın yardımını her cihetle müttakîlerle beraberdir.”²⁴¹

gibi birçok âyet, bu hakikati açıkça ifade etmektedir.

Îmanı muhafaza için günahlardan kaçınıp emir dairesinde hareket etmek her mü’min için gereklidir. Çünkü günah işleyen bir kimse îman dairesinden çıkmasa bile, küfre giden yola bir kapı açmış olur. Bediüzzaman Hazretlerinin dediği gibi: “Her bir günah içinde küfre gidecek bir yol vardır.”²⁴² Onun için hemen tevbe ve istiğfar etmek lazımdır.

Günahlardan kaçınıp, dinin emirlerini yerine getiren bir insan, îmanını bu tehlikeden koruduğu gibi, Allah katında da insanların en çok ikram edileni ve en sevgilisi olur.

İnsanın Cenâb-ı Hakk’ın azabını düşünerek, âkıbetinden korkması ve endişe içinde olması iktiza eder. Bir insanın Allah’tan korkması ve âkıbetinden endişe etmesi yaratılışın ve aklın gereğidir. Bundan dolayıdır ki, sahabîler, evliyalar ve hatta cennetle müjdelenen aşere-i mübeşşere²⁴³ dahi “Acaba bu emaneti hüsn-ü

241 Bakara, 2/194.

242 Nursî, Lem’alar, s. 271.

243 Aşere-i Mübeşşere: Rasûl-i Ekrem Efendimizin (s.a.v) cennetle müjdelemiş olduğu on sahâbîdir. Bunlar: Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Ali, Hz. Abdurrahman bin Avf, Hz. Übeyde bin Cerrâh, Hz. Said, Hz. Sa’d İbni Ebû Vakkas, Hz. Talhâ ve Hz. Zübeyr bin Avâm (r.anhüm).

hâtîme²⁴⁴ ile teslim edebilecek miyim?” diye âkıbetlerinden daima endişe etmişler ve hüsn-ü âkıbet için her an Allah’a niyazda bulunmuşlardır.

Allah’tan korkmanın birçok mertebesi vardır. En aşağı mertebesi, insanın kendini küfürden sakınması, vasat mertebesi kişinin günahlardan sakınmasıdır. En yüksek mertebesi ise, insanın Cenâb-ı Hak’ın muhabbet ve mârifetine mâni olacak her şeyden kalbini muhafaza etmesidir.

Dinin en büyük gayesi, Allah’ın muhabbet ve mehâfetini kalplere yerleştirmesidir. Her hikmet, güzellik ve iyilik Allah korkusundan doğar. İnsanlara fazilet hissini veren Allah korkusudur. Cenâb-ı Hak kendisinden korkanı sever ve hakkıyla korkanı korkutmaz. Peygamber Efendimiz (s.a.v) bir hadis-i şeriflerinde “*Allah korkusundan ağlayan göze cehennem ateşi dokunmaz.*”²⁴⁵ buyurmuştur. Allah’tan korkanın âhiretteki yeri cennettir, korkmayanın yeri ise cehennemdir. İmanı kemale eren bir mü’min, Allah’tan korkmaktan lezzet alır.

Allah korkusunun kalplerde tecellisi Müslüman için büyük bir lütuftur ki, onu isyandan, dalaletten muhafaza eder. Bir âyette mealen şöyle buyrulur:

وَمَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَخْشَ اللَّهَ وَيَتَّقْهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَائِزُونَ

244 Hüsn-ü hâtîme: Güzel son, îmanlı bir şekilde ölme.

245 Heysemî, Mecmâu’z-zevâid, 5/288.

“Kim Allah’a ve Rasûlüne itaat eder, Allah’tan korkar ve O’na karşı gelmekten sakınırsa, işte onlar başarıyı elde edenlerin ta kendileridir.”²⁴⁶

Allah korkusunun hâkim olduğu kalpler her iki dünyanın saadetine nail olurlar. Namus, iffet, haysiyet ve şerefin koruyucusu Allah korkusudur. Bir insanın kalbinden Allah korkusu silinirse, artık o insanda bu ulvî değerlerden hiçbir eser kalmaz. Bu konuda merhum Mehmet Âkif ne güzel demiştir:

*Ne irfandır veren ahlâka yükseklik ne vicdandır.
Fazilet hissi insanlarda Allah korkusundandır.
Yürekler çekilmiş farz edilsin havfı Yezdan’ın
Ne ahlâkın kalır tesiri katiyen ne de vicdanın.*

Allah korkusu insanları bütün dalaletlerden, tehlikelerden ve nice âfetlerden kurtararak sırat-ı müstakime götürür ve insanın aklına nur ve rehber olur.

Erbab-ı irfan buyururlar ki: *“Allah korkusu ikidir: Biri, Cenâb-ı Hakk’ın azabından korkmaktır ki, Allah’a isyan edenlerin korkusu bu kavildendir. Diğeri ise; Allah Teâlâ’nın celal ve azametini tefekkürden meydana gelen bir korkudur. Bu korku hiçbir mahlûkun –ister melek-i mukarreb²⁴⁷ olsun ister nebiyy-i mürsel olsun– kalbinden çıkmaz.”*

Güneş sisteminde, nizâmın sağlanması ve bu sistemden beklenen neticenin alınması, ancak cazibe ve dâfia (çekme ve itme) kuvvetlerinin bir merkeze

---

246 Nûr, 24/52.

247 Melek-i mukarreb: Huzûr-u İlâhîde bulunan melekler.

bağlanmasıyla mümkündür. İnsan rûhunun ahenk içinde, arzu edilen kemâlâta erişmesi de muhabbet ve korku hislerinin Allah'a bağlanmasıyla olur.

Hem insan, Allah'tan korkmalıdır. Çünkü O, Rah-man ve Rahîm olduğu gibi, Kakhâr ve Cebbâr'dır, Azîz ve Celil'dir de. O'nun izzet ve celâline dokunan, karşısında Cehennemi bulur. Evet, “*Şu memleketin haşmetli Mâlik'inin elbette cezası da dehşetlidir.*”²⁴⁸

İnsandaki korku ve sevgi, terakkinin iki büyük esası olan “*takva ve amel-i sâlih*”i meyve verir. İnsan Allah'ı sevmek, O'na itaat etmek ve O'ndan korkmakla rızâyâ nail olur.

İnsandaki havf ve muhabbeti Bediüzzaman Hazretleri, vecîz bir üslûpla şöyle tahlil etmektedir:

“*İnsanın havfa ve muhabbete âlet olacak iki cihaz, fitratında dercolumuştur. Alâküllihal o muhabbet ve havf, ya halka veya Hâlık'a müteveccih olacak. Hâlbuki halktan havf ise, elim bir beliyedir. Halka muhabbet dahi, belâlı bir musibettir. Çünkü sen öylelerden korkarsın ki, sana merhamet etmez veya senin istirhamını kabul etmez. Şu hâlde havf elim bir belâdır.*

Demek, sevdiğin şeyler ya seni tanımıyor, ya seni tahkir ediyor, ya sana refakat etmiyor. Senin rağmında²⁴⁹ müfârat²⁵⁰ ediyor. Madem öyledir, bu havf ve muhabbeti öyle birisine tevcih et ki, senin havfın lezzetli bir

248 Nursî, Sözlür, s. 308.

249 Rağm: İnadına, zıddına davranma.

250 Müfârat: Ayrılma, ayrılık.

*tezellül*²⁵¹ olsun. Muhabbetin zilletsiz bir saadet olsun. Evet, Hâlik-ı Zülcelâl'inden havf etmek, O'nun rahmetinin şefkatine yol bulup iltica etmek demektir. Havf, bir kamçıdır; O'nun rahmetinin kucağına atar. Malûmdur ki, bir valide, meselâ bir yavruyu korkutup sinesine celbediyor. O korku, o yavruya gayet lezzetlidir. Çünkü şefkat sinesine celbediyor. Hâlbuki bütün validelerin şefkatleri, rahmet-i İlâhiyye'nin bir lem'asıdır. Demek, havfullahta bir azim lezzet vardır. Madem havfullahın böyle lezzeti bulunsa, muhabbetullahta ne kadar nihayetsiz lezzet bulunduğu malûm olur. Hem Allah'tan havf eden, başkalarının kasavetli, belâlı havfından kurtulur. Hem Allah hesabına olduğu için mahlûkata ettiği muhabbet dahi, firaklı, elemli olmuyor."²⁵²

Ayrıca, şunu da belirtelim ki, sevgi ve korku, ferdî ve içtimâî hayat için en büyük iki unsurdur. Bir hâne idaresinden, köy, şehir ve devlet idaresine kadar cemiyet hayatının her kademesinde nizâmın zembereği, intizamın esası sevgi ve korkunun beraber ve dengeli olmasıdır. İnsanlar arasında hürmet ve şefkatin, itaat ve disiplinin bu temele dayanmasıyla içtimâî hayatta ahenk hâsıl olur. Gayr-i meşru şeylere karşı olan meyil, ancak Allah korkusuyla dizginlenir.

251 Tezellül: Kendini hor ve hakir gösterme, kendini aşağı kabul etme, zillate katlanma, alçalma.

252 Nursî, Sözlür, s. 383-384.

İbâdet

İbâdet, Ma'bûd-u bilhak olan Allahu Azîmüştân'ı O'nun tarifi veçhile ta'zim, tekbir, tesbih ve tahmiddir.

İbâdet; kulun, “*Ubûdiyetin esası olan; acz ve fakr ve kusur ve naksını bilmek ve niyaz ile dergâh-ı ulûhiyete²⁵³ karşı secde etme*”sidir. Yani, zilleti içinde Allah'ı ta'zim etmesi, zilletini O'nun izzetine bir âyine yapmasıdır. Bu ise, vicdan-ı beşer²⁵⁴ için en büyük bir izzettir. Evet, hakkıyla ibâdet, bir kudret-i kâmilenin dergâhına mutlak acziyetle sığınmaktır.

İbâdet, azamî bir zillet içinde, kemâl-i ta'zime münâfi²⁵⁵ bilinen en cüz'î hareketlerden bile kaçınarak Allah'ın rızasını kazanmaktır. İbâdet, insanın beden ve rûhen, zâhiren ve bâtunen tam bir teveccühle, yalnız Allah'a yaptığı şuurlu bir tâattir. İbâdet, zevalden münezze, kusurdan müberrâ olan Allah'a intisabın senet ve vesikasıdır.

---

253 Dergâh-ı ulûhiyet: İlahlûğın yüce katı.

254 Vicdan-ı beşer: İnsanın vicdanı.

255 Münâfi: Karşıt, aykırı, uymaz, uyuşmaz, muhâlif, mugayir.

İbâdet, İslâm dininin rûhu ve temelidir. İman edip hakkıyla ibâdet eden insan, kâmil mânâda Müslüman olur ve Cenâb-ı Hakk'ın muhabbet ve rızasını kazanır.

Kul ibâdet ederken, benliğinden tamamen sıyrılarak, Ma'bûd'una tam bir edeb ve huşû içinde secde eder. Böyle bir ibâdet, insan rûhunda en yüksek muhabbetle en büyük korkuyu bir noktada birleştirir. Bu, insanın hem zâhirinde, hem bâtınında sonsuz bir tezellül ile nihayetsiz bir ta'zimi ihtiva eder. İnsanın kalbini tatmin ve rûhunu terakki ettirir.

İnsan, ibâdet sayesinde her hâdiseyi Kur'ân'ın mîzanıyla tartma melekesi kazanır. İbâdet insana, dünyevî ve uhrevî hâl ve hareketlerinde istikamet kazandırır. Dünyevî işlerin, ebedî hayat için birer vesile olduklarını öğretir. İnsanı boş ve malâyânî işlerden çekerek, ulvî hakikatlerle meşgul ettirir. Helâl ve haram mevzuunda, insanı müteyakkız kılar. Hukuku sağlam temellere oturtur. Böylece, şahsî ve içtimâî hayat, emniyet, huzur ve saadete kavuşur. Allah sevgisini ta'lim ettirir. Peygamber sevgisini kalplere ilka eder. Vakti değerlendirir, ömrü kıymetlendirir.

İbâdet, insanı Allah'a bağlar ve O'nun rızâsına kavuşturur. Zaten rûhun en büyük kemâli de bu rızâyâ nail olmaktır. Yani, ibâdet rızâyâ nail olmanın ve ebedî saadete ermenin bir şartıdır. Namaz kılan bir mü'minin meşru dâiredeki bütün dünyevî işlerinin ibâdet hükmüne geçeceği müjdelenmiştir. Bir diğer müjde de, namaz içinde ve dışında, ağızdan çıkan her bir kelime-i tayyibeden (Sübânallah, Elhamdülillah, Allahu Ekber...

gibi) Cenâb-ı Hakk'ın bir melek yarattığı ve o meleğin o kul için sürekli olarak istiğfarda bulunduğu.

Bütün ömrü boyunca, insanları takvâ ve amel-i sâlih yoluna, fevkalâde bir gayret ve azim bir ihlâs ile dâvet eden Bediüzzaman Hazretleri, ibâdetin mânâ ve ehemmiyetini bizlere şu hârika ifadeleriyle hülâsa etmektedir:

“Akaidî ve îmanî hükümleri kavî²⁵⁶ ve sâbit kılmakla meleke hâline getiren ancak ibâdetdir. Evet, Allah'ın emirlerini yapmaktan ve nehiyelerinden sakınmaktan ibaret olan ibâdetle vicdanî ve aklî olan îmanî hükümler terbiye ve takviye edilmezse, eserleri ve tesirleri zayıf kalır. İbâdet, dünya ve âhiret işlerinin tanzimine sebeptir ve şahsî ve nev'î kemâlâta vasıtaadır. Ve Hâlık ile abd arasında pek yüksek bir nisbet ve şerefli bir râbitadır...

İbâdet, fikirleri Sâni-i Kerim'e çevirtmek içindir. Abdin Sâni-i Hakîm'e olan teveccühü, itaat ve inkiyadını²⁵⁷ intac²⁵⁸ eder. İtaat ve inkiyad ise, abdi intizam-ı ekmele²⁵⁹ altına idhal²⁶⁰ eder. Abdin intizam altına girmesiyle ve nizama ittibâ etmesiyle, hikmetin sırrı tahakkuk eder.

256 Kavî: Güçlü, kuvvetli, sağlam, güvenilir.

257 İnkiyad: Boyun eğme, baş eğme, itâat etme.

258 İntac: Sonuçlandırma, sonunu alma, bitirme, meydana gelmesine sebep olma.

259 İntizam-ı ekmele: Çok mükemmel düzen.

260 İdhal: İçeri koyma, içeri sokma, dâhil etme.

İnsan, santral gibi, bütün hilkatın nizamlarına ve fıtratın kanunlarına ve kâinattaki nevâmis-i İlâhiyye'nin²⁶¹ şualarına bir merkezdir. Binâenaleyh, insanın, o kanunlara intisab ve irtibat etmesi ve o namusların eteklerine yapışıp temessük²⁶² etmesi lâzımdır ki, umumî cereyanı te'min etsin. Ve tabakat-ı âlemde²⁶³ deveran²⁶⁴ eden dolapların hareketlerine muhalefetle o dolapların çarkları altında ezilmesin. Bu da ancak, o emir ve nevâhîden²⁶⁵ ibaret olan ibâdetle olur.

İnsan, İslâmiyet sayesinde, ibâdet saikasıyla bütün Müslümanlara karşı sâbit bir münasebet peyda eder ve kavî bir irtibat ve bağlılık elde eder. Bunlar ise, sarsılmaz bir uhuvvete, hakikî bir muhabbete sebep olur. Zaten hey'et-i içtimâîyenin kemâline ve terakkisine ilk ve en birinci basamaklar, uhuvvet ile muhabbettir...

İşte böyle bir insanın o yüksek rûhunu inbisat²⁶⁶ ettiren ibâdetdir; istidatlarını inkişaf ettiren ibâdetdir; meyillerini temyiz ve tenzih ettiren ibâdetdir; emellerini tahakkuk ettiren ibâdetdir; fikirlerini tevsi²⁶⁷ ve intizam altına alan, ibâdetdir; şeheviye²⁶⁸ ve gadabiyye²⁶⁹ kuvvelerini had altına alan ibâdetdir; zâhirî ve bâtınî uzuvlarını ve duygularını kirleten, tabiat paslarını izâle eden

261 Nevâmis-i İlâhiyye: İlâhî hüküm ve kanunlar.

262 Temessük: Sıkıca sarılmak.

263 Tabakat-ı âlem: Âlem tabakaları.

264 Deveran: Dönüp dolaşmak.

265 Nevâhî: Yasaklar.

266 İnbisat: Genişlemek, yayılmak, açılmak.

267 Tevsi': Genişletme, yayma.

268 Şeheviyye: Şehvete ait.

269 Gadabiyye: Öfkeye ait.

ibâdetdir; insanı, mukadder olan kemâlâtına yetiştiren ibâdetdir; abd ile Ma'bûd arasında en yüksek ve lâtif olan nisbet, ancak ibâdetdir.”²⁷⁰

Evet, Cenâb-ı Hak, bütün âlemi birbirine rapte-dip insanın hizmetine verdiği gibi, insanı da kendisine ibâdet için yaratmıştır. Taa ki insanın îman, ubû-diyet ve tefekkür ile Allah’a olan irtibatı devam etmiş olsun. İbâdet vesilesiyle halk ile Hâlık arasında ülfet²⁷¹ ve ünsiyet²⁷² olur. Allah onları sever, onlar da Allah’a karşı olan kulluk vazifelerini aşk ve muhabbetle yaparak O’na karşı itaatlerini bildirirler.

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ

“Ben cinleri ve insanları ancak bana ibâdet etsinler diye yarattım.”²⁷³ âyeti bu hakikati açık bir şekilde ifade etmektedir.

Evet, insanın yaratılışındaki asıl gaye, Allah’a îman etmek ve ona gönül hoşluğuyla ibâdet edip rızasını kazanmaktır. Başka bir âyet-i kerimede de mealen şöyle buyurulmaktadır:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿١٢﴾

الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ الْأَرْضَ فِرَاشًا وَالسَّمَاءَ بِنَاءً وَأَنْزَلَ مِنَ

270 Nursî, İşârâtü'l İ'caz, s. 160-163.

271 Ülfet: Alışma, kaynaşma.

272 Ünsiyet: Yakınlık, ahbablık.

273 Zâriyat, 51/56.

السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْ فَلَا تَجْعَلُوا لِلَّهِ
أَنْدَادًا وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٢٢﴾

“Ey insanlar! Sizi ve sizden evvelkileri yaratan Rabbinize ibâdet ediniz ki, takvâ mertebesine vâsıl olabilirsiniz. Ve yine Rabbinize ibâdet ediniz ki, arzı size döşek, semâyı binanıza dam yapmış ve semâdan suları indirmiş ki, sizlere rızık olmak üzere yerden meyve ve sâir gıdalar çıkartsın. Öyle ise, Allah’a misil ve şerik yapmayınız. Bilirsiniz ki, Allah’tan başka Ma’bud ve Hâlık’ınız yoktur.”²⁷⁴

Cenâb-ı Hakk’ın insana ihsan ettiği maddî ve mânevî, enfüsî²⁷⁵ ve âfâkî²⁷⁶ nimetlerin nihayeti yoktur. İnsan, o nimetleri veren Münim-i Kerîm’i düşünerek, muhabbet ve ibâdetini O’na hasretmelidir. İbâdet Allah’ın vermiş olduğu bu sayısız nimetlerine karşı bir şükürdür. Şükür ise, en mühim ibâdetlerden biridir.

İnsan, vazife-i asliyesi olan ibâdeti kendi saadet ve selametine vesile yapıp, Allah’ın ibâdetten müstağni olduğuna itikat etmelidir. Yani insan, Cenâb-ı Hakk’ın hiçbir mahlûkun ibâdetine muhtaç olmadığını şuurunda olmalıdır. Evet, bir hastanın doktorun verdiği ilaçları kullanması onun faydasıdır. O ilaca tabibin değil, hastanın ihtiyacı vardır.

274 Bakara, 2/21-22.

275 Enfüsî: Şahsî anlayış ve duygulara dayanan, subjektif, öznel.

276 Âfâkî: Ciddî ve belli bir konu üzerinde olmayan, rastgele, dereden tepeden konuşma, söz.

Bütün peygamberler bile nübüvvetlerinden ziyâde, Allah'a kul oldukları için iftihar etmişlerdir. Kulluk şerefini nübüvvetlerinden daha üstün görmüşlerdir. Onlar önce kul, sonra rasûldürler. Demek ki, risâlet²⁷⁷ şerefi kulluk sıfatına bina edilmiştir. Risâlet gibi ulvî bir mertebeye ve nice makamlara vâsıl olan Peygamber Efendimize (s.a.v) hitaben Cenâb-ı Hak: “*Yâ Muhammed, seni bu kadar ulvî derecelere kavuşturmuşken, bunlardan başka daha seni neyle şereflendireyim?*” buyurunca, Peygamber Efendimiz (s.a.v): “*Yâ Rabbi! Beni kulluğunla, ubûdiyetinle şereflendir.*” buyurmuştur.

İşte kulluğun ehemmiyetini ortaya koyan bundan daha büyük bir hakikat olamaz. Hâlbuki insanlardan kimi şeref ve fazileti şöhretin cazibesinde, kimi servetin ihtişamında, kimi de siyaset âleminde aramaktadırlar. Oysa bunlar birer gölgeden ibaret olduğundan, aradığı saadet ve mutluluğu onlarda bulmaları mümkün değildir. İnsanın, Allah'a ubûdiyeti haricinde bir şeref ve izzet araması, kulluğun ehemmiyetini idrakten uzak olduğunu gösterir.

İbâdetin bir vechesi de Cenâb-ı Hakk'ın insana verdiği nihayetsiz istidat²⁷⁸ ve kabiliyet ile O'na âyinedarlık etmesidir. Mesela gözüyle Cenâb-ı Hakk'ın kâinattaki âsârına bakıp temâşâ etmesi, kulağıyla ibretli şeyleri dinlemesi, dilinin taamlar için bir müfettiş olması ve akıyla en büyük ibâdet olan tefekkürü yapmasıdır.

277 Risâlet: İnsanları dîne dâvet etme işi, peygamberlik.

278 İstidat: Herhangi bir şeye karşı doğuştan gelen yatkınlık, yetenek, kabiliyet.

İnsan, ibâdetle kalbini Allah'a bağlar, tevekkül ile O'na istinad eder, hâdiselerin tazyikinden kurtulur, huzur ile yaşar. İbâdet, insanın kalbinden uzaklık perdesini kaldırır, onu Allah'a yaklaştırır ve daimî bir huzura kavuşturur. Böylece insan, gaflete dalarak Ma'bud-u İlâhîyi unutmaz.

Şunu da ifade edelim ki, Ma'bud-u Hakk'ın emrettiği ibâdetler, insanların gücünün yetmeyeceği şekilde değil, hatta insan takatinin çok altındadır. Müfessirler, Cenâb-ı Hakk'ın emrettiği ibâdetlerin insan takatinin son sınırı olmadığını ifade etmişlerdir. Yani insan takatinin sınırı, orucu bir ay tutmak ve namazı beş vakit kılmak değildir.

Zerrelerden yıldızlara kadar, canlı cansız her şey Allah tarafından vazifelidir. Onların vazifeleri ibâdetleridir. Her şey ibâdet ile mükellef iken, elbette insan gibi mükerrerem,²⁷⁹ şuurlu bir mahlûk bundan müstesna olamaz.

“Bu misafirhâne-i dünyada, âciz ve fakir kalbine kut²⁸⁰ ve gınâ²⁸¹ ve elbette bir menzili olan kabrinde gıda ve ziyâ ve herhâlde mahkemesi olan mahşerde senet ve berat²⁸² ve ister istemez üstünden geçeceği sırat köprüsünde nur ve buraktır.”²⁸³

279 Mükerrerem: Saygıdeğer, hürmete lâayık, yüce, aziz, muhterem.

280 Kut: Gıda.

281 Gınâ: Zenginlik.

282 Berat: Kurtuluş.

283 Nursî, Sözler, s. 289.

Kabirde ışık ve sıratı burak olacak namaz, rûhun hassasiyetini ve kalbin temizliğini temin eder. Zira ibâdetin en ulvîsi, en mukaddesi ve en mükemmeli namazdır. Allah’a karşı şükrün en mükemmel şekli ve O’nu ta’zim ve tesbih etmenin en güzel yolu namazdır. Zira namaz, birçok ibâdeti içine alan ulvî bir ibâdetir. Allah’ın rızasını temine en güzel vasıta da yine namazdır. Hayatını huzur ve saadete devam ettirmek isteyen bir insan, namaza devam etmelidir. Zira “*Namaz mü’minin mi’racıdır.*” Hayatını namaz ve diğer ulvî ibâdetlerle geçiren bir insan, ne kadar bahtiyar ve ne kadar huzurludur!

Namazın içinde insana huzur veren öyle büyük bir sır vardır ki, tarif edilmez. Cenâb-ı Hak, kullarını günde beş defa kendi mânevî huzuruna dâvet ederek onlarla âdeta sohbet ediyor, onların mânevî derecelerini arttırıyor ve huzuru ile onları şerefendiriyor.

Namaz insanın, “*Mahz-ı rahmet*²⁸⁴ *olarak Zât-ı Celîl-i Zülcemâl ve Mâbud-i Cemîl-i Zülcelâl’in huzuruna kabulü*”²⁸⁵dür. İnsan için Allah’a muhatap olmaktan ve O’nunla böyle ulvî bir sohbet etmekten daha büyük bir huzur, daha büyük bir izzet ve şeref düşünülebilir mi? Böyle bir dâvetin ulviyetini ve kıymetini anlayan bir insanın şevk ile o huzura koşması icab eder.

Namazda hem hizmet, hem kurbiyet, hem de vuslat vardır. Allah’ın bu kudsî dâvetine icabet etmek hizmettir. Ruh, kalp ve bütün duygularla Allah’a teveccüh

284 Mahz-ı rahmet: Rahmetin ta kendisi.

285 Nursî, Sözler, s. 212.

etmek kurbiyettir. Kulun, namaz vasıtasıyla Allah'ın huzuruna kabul edilmesi ve O'nunla âli bir sohbet etme şerefine mazhar olması da vuslattır. Bir hadis-i kudsîde Cenâb-ı Hak şöyle buyurur:

“Bir kulum beni tâzim ederse, ben de onu tâzim ederim. Beni tazimin en güzel yolu da namazdır.”

Bediüzzaman Hazretleri de namazın ehemmiyetini şöyle ifade eder: *“Namazın mânâsı Cenâb-ı Hakk'ı tesbih ve ta'zim ve şükürdür.”*²⁸⁶ Allah'ın mü'minlere îmandan sonra en büyük ihsanı, ikramı ve hediyesi namazdır.

Cenâb-ı Hak, bu dünyada ömrünü ibâdetsiz ve namazsız geçiren kullarına âhirette: *“Ey Kullarım! Ben sizleri yoktan var ettim. Sizin nihayetsiz ihtiyaçlarınızı yerine getirmek için bütün kâinatta olan enfûsî ve âfâkî nimetlerimle size teveccüh ettim. Maddî ve mânevî hadsiz nimetlerimi üzerinize yağdırdığım hâlde siz kimin huzurunda eğildiniz, kime secde ettiniz, kime hizmet eylediniz ve bu nimetlerin şükürünü kime ettiniz? Şükür ve ibâdet bana layık iken, beni unutup kimlere el açıp boyun eğdiniz?”* dediğinde, o huzurda hâsıl olan hayâ ve utanma ateşi, Cehennem ateşine nispeten daha ağır ve şiddetli olmaz mı?

Dua ve Münâcat ile Kurbiyet (Yakınlık)

Dua, kulun Rabbinden medet dilemesi, inâyet istemesi ve kendi âcizliğini ve fakirliğini Kadîr-i Mutlak'a arz etmesidir. Dua her şeyden önce Kudret-i İlâhîye'ye

---

286 Nursî, Sözler, s. 44.

tazimdir. Çünkü “Dua ubûdiyetin rûhudur ve hâlis bir îmanın neticesidir.”²⁸⁷

Dua; acz, fakr ve kusurunu gören insanın, zillet içerisinde Cenâb-ı Hakk’a yönelip hâlini O’na arz etmesi ve her şeyi O’ndan beklemesidir. Bu hâl, kulun Rab-bine karşı îman ve itimadının gereğidir. Bediüzzaman Hazretleri şöyle buyurur:

“Îman duayı bir vesile-i kat’iyye olarak iktiza ettiğî ve fıtrat-ı insaniye,²⁸⁸ onu şiddetle istediğî gibi...”²⁸⁹

Cenâb-ı Hak da:

قُلْ مَا يَعْبُؤُا بِكُمْ رَبِّي لَوْلَا دَعَاؤُكُمْ

“De ki, eğer duanız olmazsa (Rabbiniz katında) ne ehemmiyetiniz var?”²⁹⁰

رَبُّكُمْ اِدْعُونِي اَسْتَجِبْ لَكُمْ

“Bana dua edin, size cevap vereyim.”²⁹¹ buyurmaktadır.

Peygamber Efendimiz de (s.a.v) “Allah katında duadan daha makbul ve şerefli bir şey yoktur.” buyurarak, duanın ehemmiyetini vurgulamıştır.

Duadan maksat, istenen şeye kavuşmak değil, kulluğu izhar etmektir. Zira dua kurbiyet-i ilâhiyeye

287 Nursî, Mektubat, s. 331.

288 Fıtrat-ı insaniye: İnsanın yaratılışı, tabiatı.

289 Nursî, Sözlere, s. 340.

290 Furkân, 25/77.

291 Mü’min, 40/60.

vâsıtaadır ve ibâdetlerin en efdalidir. İnsan arzu ve isteklerini mahviyet ve zillet içinde Rabbine arz etmelidir. Dua eden kimse maddî ve mânevî bütün varlığıyla Zât-ı Akdese yönelmeli ve gönlü ondan gayrısı ile meşgul olmamalıdır ki, duadan maksat hâsıl olsun. Nitekim Peygamber Efendimiz (s.a.v): “*Biliniz ki Allah Teâlâ kendisinden gâfil olan kalbin duasını kabul etmez.*”²⁹² buyurarak bu hakikati ifade etmiştir.

İnsan Allah’tan hakkında hayırlı olanı istemelidir. Zira insan kendi hakkında neyin hayırlı olacağını bilemez. Her şeyi hakkıyla bilen ancak Allah’tır. Israrla zenginlik isteyen Karun’un elîm âkıbeti bunun en çarpıcı bir misalidir.

Cenâb-ı Hakk’ın insanın isteklerini aynen vermesi, duasının kabul olmadığı anlamına gelmez. O’nun vermemesi de bir nevi vermektir. İnsanın nihayetsiz arzularını, her şeye her şeyden daha yakın olan ve her insanın kalbinden geçeni hakkıyla bilen bir Kadîr-i Mutlak yerine getirebilir. Nitekim Kur’ân-ı Kerîm’de Cenâb-ı Hak:

وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ

“*Kullarım beni senden soracak olurlarsa, bilsinler ki, ben onlara pek yakıyım. Bana dua edenin duasına icabet ederim.*”²⁹³ buyurmuştur.

292 Tirmizi, Daavat, 65.

293 Bakara, 2/186.

“Dua eden adam, duası ile gösteriyor ki: Bütün kâinata hükmeden birisi var ki; en küçük işlerime ittılar²⁹⁴ var ve bilir, en uzak maksatlarımı yapabilir, benim her hâlimi görür, sesimi işitir. Öyle ise; bütün mevcudatın bütün seslerini işitiyor ki, benim sesimi de işitiyor. Bütün o şeyleri o yapıyor ki, en küçük işlerimi de ondan bekliyorum, ondan istiyorum.”²⁹⁵

Dua bir ubûdiyet olduğu için, insan sadece sıkıntıya düştüğünde veya bazı musibetlere maruz kaldığında değil, her an Cenâb-ı Hak’a yalvarıp, O’na sığınmalıdır. Yine bir âyette mealen şöyle buyurulmaktadır:

وَإِذَا أَنْعَمْنَا عَلَى الْإِنْسَانِ أَعْرَضَ وَنَأَىٰ بِجَانِبِهِ وَإِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ فَذُو دُعَاءٍ عَرِيضٍ

“Biz insana nimet verdiğimizde o, şükürden yüz çevirir, başını alır uzaklaşır. Fakat kendisine sıkıntı dokununca, yalvarmaya koyulur.”²⁹⁶

Cenâb-ı Hak, her şeyin meydana gelmesini birtakım sebeplere bağlı kılmıştır. Dua da bu sebeplerden biridir. Bunun içinde dua eden kimse önce istiğfar ile mânevî temizlenmeli, sonra makbul bir dua olan salâvat-ı şerifeyi duanın evvelinde ve âhîrinde okumalıdır.

İnsanların birbiri hakkında gıyaben dua etmeleri de çok önemlidir. Çünkü dua edenin ağzı, dua edilen kimse hakkında günahsızdır. Sonra Kur’ân-ı Kerîm’de

294 Itıla: Bilgi sâhibi olma, öğrenme.

295 Nursî, Mektubat, s. 331.

296 Fussilet, 41/51.

zikredilen tesirli dualarla Allah'a yalvarmalı. Ayrıca namazlardan sonra, özellikle de sabah namazından sonra ve mübârek yerlerde dua edilmeli. Hususan Cuma günlerinde, üç aylarda ve meşhur gecelerde yapılan dualar kabule karın olur. Geceleri ve seher vaktinde Cenâb-ı Hakk'ın rahmeti kulları üzerine sağanak sağanak yağacağından, bu vakitlerde –özellikle secdede– Cenâb-ı Hakk'a yalvarmak ve O'na sığınmak ve her şeyi O'ndan beklemek, kulluğun ve duanın en faziletlisidir.

“İşte ey âciz insan ve ey fakir beşer! Dua gibi hazine-i rahmetin anahtarı ve tükenmez bir kuvvetin medârı²⁹⁷ olan bir vesileyi elden bırakma, ona yapış, âlâ-yı illiyîni-insaniyet'e²⁹⁸ çık. Bir sultan gibi bütün kâinatın dualarını, kendi duan içine al. Bir abd-i küllî²⁹⁹ ve bir vekil-i umumî³⁰⁰ gibi “إِيَّاكَ نَسْتَعِينُ”³⁰¹ de. Kâinatın güzel bir takvimi ol.”³⁰²

297 Medâr: Sebep, dayanak.

298 Âlâ-yı illiyîni-insaniyet: İnsanlığın en yüksek derecesi.

299 Abd-i küllî: Bütün varlıkların ibâdetlerini içine alan ve temsil eden kul.

300 Vekil-i umumî: Genel vekil.

301 “Ancak Senden yardım dileriz.” (Fâtiha, 1/5.)

302 Nursî, Sözlür, s. 342.

Tefekkür

Tefekkür, ilim ve tecrübe, fikir ve muhakeme ile idraki geliştirip, basireti açan bir kuvvedir. Tefekkür nefsi ve âfâkî hakikatleri muhakemede, insanda ve kâinatta tecelli eden Rabbânî hakikatleri mütâlaada, idrâkin derinlik kazanmasıdır. İnsan tefekkürle bu hakikatlerin membaini ve merkezini bulur, idrâk terazisiyle tartıp takdir eder. Sürekli mütâlaa ile tefekkürde meleke kazanan bir ruh, kemâlât arşına doğru yürür. Tefekkür, düşünceyi sathîlikten ve taklitten kurtarır. Böylece insan, kendine hücum eden her türlü şüphe ve vesveseleri defedebilir.

Mantık ve muhakeme, hüccet³⁰³ ve burhan³⁰⁴ tefekkürün rükûnlarıdır, kanatlarıdır, ayaklarıdır. İnsan bunlarla bir hakikatin kapısından birçok hakikatlere girebilir, bir esastan binlerce netice çıkarabilir. Bilinenlerden hareketle bilinmeyen nice gerçeklere varabilir. Dimağında taze fikirler doğar, aklına yeni ufuklar açılır. Bu

---

303 Hüccet: Delil, vesika, senet, belge.

304 Burhan: Kanıt, delil, hüccet, beyyine.

seviyeye yükselmiş bir rûhun, kâinattaki sâbit hakikatlere nasıl baktığına dair bazı misaller verelim:

Hiçbir eserin, “*ustasız olamayacağı*” kat’î ve değişmez bir hakikattir. Yani, bir harf kâtipsiz, bir iğne ustasız olamaz. San’at, san’atkârsız düşünülemez. Ruh, tefekkürle bu hakikate erer ve kâinatta her mevcudun bir Sâni-i Hakîm’in varlığına delâlet ettiğini bilir. Ruh, bu hakikatin ışığı altında, kâinattaki icad fiilinden bir mucidi, yani, icad edeni görür. Kâinatta tecellî eden ikram, ihsan, lütuf... gibi mânâlardan, şe’nlerden Mükrim, Muhsin ve Lâtif bir Zât-ı Kerîm’i anlar.

Kâinatta tezâhür eden tanzim, takdir, tezyin, ihyâ, imate gibi fiillerin Cenâb-ı Hakk’ın Esmâ-i Hüsnâ’sına delâlet ettikleri hakikatine aşağıdaki misallerle bir derece bakılabilir.

Meselâ, insan bir kelimeye baktığı zaman, onu bir “*Yazan*”ın mevcut olduğunu anlar. Bir kitaba baktığı zaman, kâtibinin onu sahife sahife, satır satır tertip ettiğini kavrar. Kitabın her cümlesinde onun ilim ve maharetini, kabiliyet ve liyâkatini, hedef ve maksadını seyreder. O kitabın, kâtibinin ilmîni, irâdesini, kudretini, hayatını... gösterdiğini anlar. Kitabın bu sıfatlardan doğduğunu, kâtibinin kitaptan evvel var olduğunu idrâk eder. Kâinata da bu ölçüyle bakar ve onu, bu ölçü içerisinde değerlendirir. Kâinat Kitabı’nın da irâde, hayat, kudret ve ilim... gibi sıfatlardan doğduğunu, bu sıfatlarla mevsuf olan Zât-ı Akdes’in kâinattan evvel var olduğunu yakînen bilir. Bu âlemin, O’nun kemâlât ve maharetini, ince hüner ve meziyetlerini gösterdiğini

idrâk eder. O'nun nihayetsiz mü'cizelerini, hadsiz maharetlerini görür, zevk alır.

Hem meselâ, insan, bir fabrikaya baktığında, o fabrikanın bir ölçü ve takdirden çıktığını, hikmet ve maharetle tertip edildiğini anlar. O fabrikanın birçok maksatlar için çalıştırıldığını düşünür. Fabrikanın mükemmel bir ahenk ve intizam içerisinde çalıştığını görmekle ustasının ilmini, san'atını, fevkalâde kemâlâtını anlar ve takdir eder. Bu misâlden hareketle, kâinatın da akıllara durgunluk veren bir büyüklükte muhteşem ve mükemmel bir fabrika olduğunu düşünür. Büyüklüğüne rağmen, hatasız işlediğini hayretle seyreder. Kâinat fabrikasında her çarkın yerli yerine konulduğunu, bütün eşyanın el ele, bel bele, omuz omuza verdiğini takdirle müşâhade eder. “*Sübhânallah*” der, Rabb-i Âlâ'sını tasdik eder; “*Elhamdülillah*” der, medh ve senâ eder; “*Allahu Ekber*” der, tekbir ve ta'zim eder. Bu fabrikadan hâsıl olan nihayetsiz nimetleri, ikramları, lütûfları ve ihsanları görür. Allahu Azimüşşân'ın nihayetsiz rahmetini, hadsiz servetini, hudutsuz keremini düşünür. “*İn-sana bu kadar ikram ve ihsan eden, bütün kâinatı onun hizmetine koşturan Hâlik-ı Kâinata itaat vâcibdir*” der; vicdanı dahi bunu tasdik eder.

Bir âyette mealen şöyle buyrulur:

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ
لَآيَاتٍ لِأُولِي الْأَبْصَارِ

*“Gerçekten göklerin ve yerin yaratılışında gece ile gündüzün birbiri ardınca gelişinde, sağduyulu, akıl sâhipleri için Allah’ın varlığını, kudret ve azametini gösterir kesin deliller vardır.”*³⁰⁵

Gökleri ve yeri, gece ve gündüzü birer tezgâh hükümünde yaratan Cenâb-ı Hak, insanın nazar-ı dikkatini âlem sahifelerinde teşhir ettiği hadsiz lütuf ve ihsanına celbediyor ve onu tefekküre dâvet ediyor. Bu kâinat kitabına dikkatle bakıp, ibretle mütâlâa etmesini, sûretten mânâyâ, eserden müessire, fiilden faile, lûtuftan lâtife, ihsandan muhsine intikal etmesini istiyor. Allahu Teâlâ, Kur’ân-ı Kerîm’inde hitaplarını akıl sâhiplerine, hususan insana yapıyor. Zira insanı, bu ulvî vazifeyi hakkıyla yerine getirebilecek bir fıtrat ile dünyaya göndermiş, bütün âlemleri varlığının ve birliğinin delilleriyle, kudret ve azametinin burhanlarıyla, rahmet ve kereminin nişanlarıyla doldurarak onun önüne sermiştir. Taa ki, o insan semavat ve zeminin hârîka tedbirini, gece ve gündüzün mükemmel tanzimini, semâvî cisimlerin baş döndüren tedvirini,³⁰⁶ şu muhteşem tabloların hayretfezâ³⁰⁷ tasvirini, şu rengârenk mevcudatın göz kamaştırıcı tezyinini ayrı ayrı tefekkür etsin, onlarda tecelli eden nimet ve ihsanlara karşı şükür ve hamd ile mukabelede bulunsun.

“Nûrun gelmesi elbette nûranîden ve vücut vermesi herhâlde mevcuttan, ihsan ise gınadan, sehâvet

305 Âl-i İmrân, 3/190.

306 Tedvir: Döndürme, çevirme. Yönetme, idâre etme.

307 Hayretfezâ: Hayret verici, şaşırtıcı.

*ise servetten ve tâlim ilimden gelmesi bedihî olduğu gibi, hüsün vermek hasenden ve güzelleştirmek güzelden ve cemâl vermek cemilden olabilir, başka olamaz.*³⁰⁸

diyerek, bütün varlık âlemini geride bırakıp onları var edene teveccüh etsin, O'nu bilsin, O'nu tanıсын, O'nu sevsin. Huzurunda el bağlayıp bel büksün, diz çöküp yüz sürsün. Böylece O'na kul olma şerefının şükrünü edâya çalışsın.

Cenâb-ı Hakk'ın:

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ

“Ben cinleri ve insi ancak bana ibâdet etsinler diye yarattım.”³⁰⁹ fermanına bu sûretle mukabelede bulunarak, hem lisan-ı hâl, hem de lisan-ı kâl ile “Ben de ancak Sana ibâdet eder ve ancak Sen'den yardım dilerim.” desin.

Hâkîm-i Ezelî, nihayetsiz hikmeti ile şu kâinatı ince ve derin mânâları ihtiva eden bir kitap hükmünde yarattı. İnsanı da o kitabın kelimelerini, satırlarını, sahifelerini okuyabilecek bir kabiliyette halk etti. Onu akıl, kalp ve ruh cihetiyle inkişaf ettirdi. Ona bir temyiz kabiliyeti, bir idrâk, bir cüz-i irâde bağışladı. Bu mahiyeti ile insan bu kâinatın mânâsına fevkine çıktı. Artık, kâinat bir kitap, insan ise onun mütâlaacısı idi; kâinat bir mescid, insan ise onun mârifetçisi,³¹⁰ kâinat bir misafirhâne, insan ise Rabb-i Rahîmi'nin nazlı ve nazdar bir misafiri

308 Nursî, Şuâlar, s. 78.

309 Zâriyât, 51/56.

310 Sâcid: Secde eden, secdeye varan, secdeye kapanan.

idi. Her şey onun hizmetine verilmiş ve o diğer nevi-lerde tasarrufa yetkili kılınmıştı. Güneş ve aydan, nehirlerle ve çaylara, havadaki buluttan yer altındaki ma-denlere kadar, her şey onun hizmetine verildiği gibi, her bir hayvan ve nebat da onun yardımına koşuyor, ona hizmet ediyordu. İnsan, bu hâliyle:

وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ

“Şânım hakkı için biz Benî Âdemi tekrim³¹¹ ettik” âyetine en güzel bir mâsadak³¹² olmuştu.

Şimdi mükerrem olarak yaratılan bu insanın yapması lâzım gelen tefekkürünü hülâsâ olarak takdim edelim:

Evet, insan hem kendi nefsini, hem de bu muhteşem âlem sarayını temâşâ ve tefekkür etmekle Allah’ı bilebilir ve bulabilir. “Nefsini bilen Rabbini bilir” hakikatinden hareketle önce kendi nefsini düşünür. Menşei olan bir katre sudan taa son aldığı sûrete kadar geçirdiği bütün tavır ve safhalara hayalen nazar eder. Şuursuz ve cansız elementlerin bu safhalarda ne kadar harika bir nizam ile ve ne kadar mükemmel bir tertip ile istihdam edildiklerini hayret ve ibretle düşünür. Bu cansız ve şuursuz elementlerden şuur ve hayata merkez bir vücut halk eden Sâni-i Hakîm’in muhît ilmîni, nihayetsiz kudretini takdir ve ta’zim eder. Bedenindeki nizam ve intizama, ölçü ve takdire bakarak, onlarda tezâhür eden ilim ve hikmeti akıl gözüyle görür. Bütün organlarının en güzel sûrette yaratıldıklarını, birbirleriyle el

311 Tekrim: Saygı gösterme, yüceltme, ululama.

312 Mâsadak: Uygun, muvâfık, mutâbık.

ele verip muntazaman vazife gördüklerini, hepsinin kendi vazifelerine göre en uygun şekli aldıklarını, en güzel sûreti giydiklerini hayretle tefekkür eder.

Bütün rızıklardaki hadsiz tatları tanıyan, tartan ve zevk eden dilini; gülünden zambağına, karanfilinden menekşesine kadar, bütün kokular taifesini teftiş eden burnunu; rüzgârın terennümatundan, kuşların nağmelerine kadar bütün ses dünyasından onu haberdar eden kulağını; şu sûret ve renk âlemlerinin seyircisi ve bu âlem kitabının mütâlaacısı olan gözlerini bu şuurla mülâhaza ederek Hâlık'ının rahmet ve hikmetini takdir, kemâlât ve maharetini ta'zim eder. Sonra, bedenindeki her bir âzâdan hâsıl olan faydanın, o âzânın şekliyle yakından alâkadar olduğunu düşünür. Gördüğü bütün işler ve yaptığı bütün eserleri ellerinin şu hazır şekline borçlu olduğunu ibretle tefekkür eder. Diğer âzâlarını da aynı nazarla değerlendirir. Cenâb-ı Hakk'ın takdir ve tasvirindeki nihayetsiz hikmetini seyrederek ve her bir âzânın bir vahdet mührü olduğunu bilir. Daha sonra, her bir âzânın ancak kendi yerinde bulunmakla faydalı olduğu dikkatine çarpar. Burnunun koltuk altında; gözünün tam tepesinde; ağzının ense kökünde; ellerinin ayak yerinde; ayaklarının el yerinde bulunmaları hâlinde bu âzâların birer haz kaynağı değil, ızdırap membaı olacaklarını derk eder.

Bir fotoğraf makinası gibi başının en münasip yerine konan gözlerini düşünür. Onları, alnından inecek terlerden koruyan kaşlarına, en küçük tozdan bile esirgeyen kirpiklerine dikkatle bakar. Bu göz-kirpik-kaş

üçlüsünün hikmetli yaratılışları yanında, ayrıca, yüze bir süs olmalarını da ibretle hatırlar. Bütün âzâlarının böyle yerli yerine konulmasındaki hikmet ve inâyeti düşünüp, Mukaddir-i Hakîm'ine hamd-ü senâ eder.

Bedenini böylece temâşâ ettikten sonra, tefekkürünü bir derece daha derinleştirerek onda hükmeden mânâ âlemine, yani, hayata ve onun ihtiva ettiği kudsî hakikatlere bakar. Her ilmin anahtarı olan aklına, binler kütüphane kadar mânâları içine alan hafızasına, kâinatı kuşatacak derecede geniş olan muhabbet kabiliyetine, şefkat, aşk, şevk gibi lâtif duyguların mahalli olan kalbine, mârifet-i İlâhî'nin ziyâsını neşreden vicdanına ve bütün iç dünyasına ve ruh âlemine hayret ve ibret nazarlarıyla bakar. Âzâlarındaki nizamın ve onlar arasındaki yardımlaşmanın çok daha hârîka bir sûrette, bu hissiyat ve duygular arasında da mevcut olduğunu bilir, hisseder ve zevk eder.

Bir et ve kemik, kan ve ilik yığımı olan bedeninde düşünme, hayal kurma, hıfzetme, sevme, korkma, endişe etme gibi binlerle faaliyetin kaynaştığını hayretle tefekkür eder. Her bir hissinin ve duygusunun ayrı bir vazifesi bulunduğunu fehmeder. Düşünme, inanma, sevme... istidadında olan rûhuna yazan el, konuşan dil, secde eden baş... veren Rabb-i Hakîm'ine hadsiz hamd-ü senâ eder. “*Bedenimi bütün âzâlarıyla kim tanzim etmişse, rûhumu da bütün hissiyatıyla ve duygularıyla yine o tanzim etmiştir.*” diye hükmedip Sâni'-i Hakîm'inin hikmetine hayran olur.

Kendisinin o ulvî ve zengin istidadıyla, Cenâb-ı Hakk'ın bütün isimlerine en câmi bir âyine olduğunu idrâk ederek:

لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ

“Biz insanı en güzel bir biçimde yarattık”³¹³ âyetinin sırrını anlar.

الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ فِرَاشًا وَالسَّمَاءَ بِنَاءً وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْ فَلَا تَجْعَلُوا لِلَّهِ أَنْدَادًا وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ

“...Ve yine Rabbinize ibâdet ediniz ki, Arz'ı size döşek; semâyı binanıza dam yapmış ve semâdan suları indirmiş ki, sizlere rızık olmak üzere yerden meyve vesaire gıdaları çıkartsın, öyle ise, Allah'a misil ve şerik yapmayınız. Bilirsiniz ki, Allah'tan başka mâbud ve Hâlık'ınız yoktur.”³¹⁴

Âzâlarını ve duygularını en güzel şekilde terbiye etmekle onu ahsen-i takvim³¹⁵ üzere yaratan Allahu Azîmüşşân'ın nihayetsiz ilminin, hadsiz kudretinin, hâkîmane tasarruflarının kendi vücudundaki tecellilerini böylece tefekkür eden o akl-ı selim sâhibi, enfûsî tefekkürden âfâkî tefekküre geçer. Nefsinde tecelli ve tezâhür eden isim ve sıfatları bu defa kâinat sahifelerinde

313 Tîn, 95/4.

314 Bakara, 2/22.

315 Ahsen-i takvim: İnsanın en güzel şekilde ve tam kıvamında yaratılmış olması.

ve mevcudat âyinelerinde temâşâ etmeye başlar. Evvelâ çekirdeklerden ağaçlara, katrelerden denizlere, yumurtacıklardan hayat tabakalarına, atomlardan semâ sistemlerine kadar her şeye muhît, mükemmel bir nizam gözüne çarpar. Bu nizamdan kaynaklanan derin hikmetleri, ulvî gayeleri, sayısız faydaları, rahmet ve merhameti gösteren semereleri mütâlâa eder. İlim, hikmet, merhamet, şefkat gibi sıfatların ve hakikatlerin bu câmid, câhil, şuursuz, iradesiz ve merhametsiz zerrelere, kürelere, sistemlere isnat edilemeyeceğini düşünür. Bütün kâinatı ihata eden şu nizamın ancak her şeyi bilen ve her şeye kâdir olan bir Zât-ı Akdes'in tanzimi ile olduğunu yakînen anlar.

Sonra, kâinatta olan her şeyin bir itaat ve inkıyad³¹⁶ içerisinde, bir emir ve irâde tahtında vazife yaptıklarını görür. Bütün hayvanat ve nebatat nevilerinin ayrı ayrı vazifelerde hâkimâne istihdam edildiklerini, zemin yüzündeki bütün dağların, denizlerin, fezâdaki bütün sistemlerin Cenâb-ı Allah'ın emrine ve irâdesine itaat ve inkıyâd ettiklerini derk eder. Diğer taraftan kâinattaki her sistemin, her menzilin, her tabakanın, her âlemin, her taifenin ve her ferdin bir terbiye neticesinde semeredar bir vaziyet aldığını görür. Umum kâinattaki bu terbiyenin bir Rabb-i Rahîm ve Alîm-i Hakîm'in rahmet, inâyet ve hikmetiyle olduğunu idrâk eder. Sonra, bu kâinat memleketinin ve zemin şehrinin her tarafına ihata eden fiillere ve durmadan tazelenen icadlara bakar. Bütün hayat sâhiplerinin hiçbirini

---

316 İnkıyad: Boyun eğme, baş eğme, itâat etme.

unutmayarak rızıklandıran bir Rezzâk-ı Kerîm'in hadsiz ihsan ve keremini; atomlardan galaksilere kadar nihayetsiz sistemleri hiç durdurmuyarak hikmetli tedvir eden bir Kadîr-i Mutlak'ın sonsuz kudretini; güneşin ışık verme vazifesinden beyin hücrelerinin zekâ saçmalarına ve bütün ağaçların meyve vermelerine kadar her şeyi mahsus vazifelerde çalıştıran bir müdebbir-i Hakîm'in hikmetli tedbirini, insanın âzâlarından ağaçların dal ve yapraklarına, yağmur katrelerinden semâ yıldızlarına kadar her şeyi en güzel bir şekilde, en ölçülü bir biçimde halk ve takdir eden bir Mukaddir-i Alîm'in âlimâne takdirini ibret nazarıyla temâşâ eder. Bu fiiller gibi, tezyin,³¹⁷ teshir,³¹⁸ tebdil,³¹⁹ tahrik,³²⁰ tenvir,³²¹ teskin,³²² tasrif...³²³ fiillerinin de bütün mevcudatı ihata ettiğini düşünür ve Cenâb-ı Hakk'ın nihayetsiz ve mutlak sıfatlarına ve hadsiz kemâlâtına yakînen îman eder.

فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ إِلَى طَعَامِهِ ﴿٤٢﴾ أَنَا صَبَّيْنَا الْمَاءَ صَبًّا ﴿٥٢﴾ ثُمَّ شَقَقْنَا الْأَرْضَ شَقًّا ﴿٦٢﴾ فَأَنْبَتْنَا فِيهَا حَبًّا ﴿٧٢﴾ وَعِنَبًا وَقَضْبًا ﴿٨٢﴾ وَزَيْتُونًا وَنَخْلًا ﴿٩٢﴾ وَحَدَائِقَ غُلْبًا ﴿١٠٣﴾ وَفَاكِهَةً وَأَبًّا ﴿١٣﴾ مَتَاعًا لَكُمْ وَلِإِنْعَامِكُمْ ﴿٢٣﴾

317 Tezyin: Süsleme, süslenme.

318 Teshir: Sihir yapma, büyü yapma.

319 Tebdil: Değiştirme, değiştirilme, başka şekle sokma.

320 Tahrik: Kımıldatma, oynatma, harekete getirme. Kışkırtma, provokasyon.

321 Tenvir: Işıklandırma, aydınlatma.

322 Teskin: Yatıştırma, sükûnete erdirmeye.

323 Tasrif: Şekil ve sûret verme.

“Bir de insan taamına baksın. Biz o yağmuru bol bol yağdırdık, sonra toprağı (hayat membaı olan rızık-nızı oradan göndermek için) bir yarış yarıdık. Bu sûretle bitirdik, onda taneler; üzümler, yoncalar; zeytinlikler, hurmalıklar; âfâka ser çekmiş (dilber) bahçeler; meyveler ve nice çayırılar... (Bütün bunları) sizin ve hayvanatınızın menfaati için yarattık.”³²⁴ Âyet-i kerimesindeki, “Bir de insan, taamına baksın” emrine inkıyâd ile kendisinin istifadesine sunulan bütün meyve bahçelerinden, hayvanlarına rızık olarak gönderilen çayırılara, yoncalara kadar bütün taamları, nimetleri, ihsanları, ikramları bir sinema şeridi gibi nazarından geçirir.

San’at-ı İlâhiyye’nin birer mû’cizesi ve lûtf-i İlâhiyye’nin birer hediyesi olan meyvelerden birisine, meselâ bir nara, bir elmaya, yahut bir kiraza dikkatle bakar. Mücesssem³²⁵ birer rahmet ve inâyet olan bu meyvelerle kendisi arasındaki münasebetleri ayrı ayrı tefekkür eder: “Renkleriyle gözüme, tatlarıyla dilime, kokularıyla burnuma, zarafetleriyle iştihamama tam hitap ettikleri gibi, vitaminleriyle de bedenimin imdadına koşuyorlar” der ve şu hükme varır: “Bu meyveleri kim halk ve terbiye etmişse, benim Rabbim ve Hâlıkım da O’dur.”

Sonra, o meyvelerden süzülen çekirdeklere bakar. Onların da gelecek nesiller için hazırlandığını ibretle tefekkür eder. Çekirdekler meyveden süzildükleri gibi, meyvenin ağaçtan, ağacın da bütün bir kâinattan

324 Abese, 80/24-32.

325 Mücesssem: Cisimleşmiş, maddî olarak şekillenmiş.

süzüldüğünü düşünmekle “çekirdeğin Hâlık’ı kim ise, bütün kâinatın Mâlik’i de O’dur.” diye hükmeder. “Her bir şey, bir mühür-ü Rabbânî hükmünde bütün eşyayı kendi Hâlık’ına isnad eder.”³²⁶ hakikatinin bir tecellisini o meyvelerde ve çekirdeklerde açıkça görür.

Meyvenin ağaca takılı olması gibi, ağacın da bahçeye, bahçenin arz küresine, arzın da güneşe, güneşin samanyoluna... takılı olduğunu düşünmekle kâinatın bölünmez, parçalanmaz bir tek hakikat olduğunu, muhit bir ilim, nihayetsiz bir kudret ve mutlak bir irâde ile sevk ve idare edildiğini iz’an eder.

“Tabiat, bir san’at-ı İlâhiye’dir, sâni’ olamaz... bir kitab-ı Rabbânî’dir, kâtib olamaz... bir nakıştır, nakkaş olamaz.”³²⁷ hakikatini anlar.

O akl-ı selim sâhibi kâinatı temâşâ ederken, sebepler âlemi nazar-ı dikkatini celb eder. Güneş, ay, hava, toprak, su gibi sebeplerin aynı derecede âciz, câhil, şuuruz, iradesiz, ilimsiz, hayatsız, şefkatsiz ve merhametsiz olduklarını müşahede eder. O sebeplerden hiçbirisinin bu sıfatlar itibariyle diğerinden bir üstünlüğü olmadığını görür. Bununla birlikte o sebeplerin eliyle vücuda gelen bitki ve hayvanlarda nihayetsiz bir ilim ve hikmetin tecelli ettiğini açıkça görür.

Okuma yazma bilmeyen binlerce insanın bir araya gelmesiyle bir tek mektup dahi yazılamayacağı gibi, bu âlemdeki câhil, şuuruz sebeplerin de bir araya gelmesiyle

326 Nursî, Sözlür, s. 750.

327 Nursî, Lem’alar, s. 394.

bir tek çiçek yahut bir tek sineğin icat edilemeyeceğini yakînen anlar. Misaldeki o binlerce insan; hayat, akıl, irade, his ve duygu sâhibi oldukları hâlde, sadece ilim sıfatından mahrum olmakla bir mektup, hatta bir satır dahi yazamazlarken, bu tamamen cansız, şuursuz, ilimsiz, iradesiz sebeplerin şu nihayetsiz bitki ve hayvanları yaratamayacaklarını anlar.

Hayâlen bir atölyeye meselâ bir marangozhâneye girer. Atölyede imal edilmiş, nakışlı, mükemmel ve müzeyyen bir kütüphâne görür. Bu güzel eserin ustasını merak eder. Ne atölyedeki tezgâhların, ne bıçkı, tutkal, çivi ve keski gibi âlet ve malzemelerin ve ne de atölyenin tavanının, tabanının, lambasının... bu eserin ustası olamayacaklarını hemen anlar. Onu yapan Zât'ın ne atölyeye, ne de ondaki âletlere benzemeyen ve onların cinsinden olmayan hayat, ilim, irâde sâhibi mahir bir san'atkâr olduğunu kabul eder.

Bu haşmetli kâinatı da, içinde insan yapılan, hayvanat dokunan, nebatat nescedilen bir atölye gibi görür. Bu atölyenin tavanı hükmündeki semâvâtın, onu nakışlayan yıldızların ve lambası olan güneşin, kandili olan kamerin, zemini olan küre-i arzın, birer tezgâh hükmündeki gece ve gündüzün, kış ve yazın, toprak, hava, su gibi küllî unsurların... ne tek başlarına, ne de bir araya gelmekle en küçük bir canlıyı dahi icat edemeyeceklerini iz'an eder.

إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَنْ يَخْلُقُوا ذُبَابًا وَلَوْ اجْتَمَعُوا لَهُ

*“Allah’tan başka bütün çağırduğunuz ve ibâdet ettiğiniz şeyler toplansalar, bir sineği halk edemezler.”*³²⁸ âyet-i kerimesinde beyan edilen ulvî hakikati yakînen anlar. Bu kâinat atölyesini halk edip, mahlûkatı icat eden, ezeli, ebedî ve nihayetsiz ilim, irâde, kudret sâhibi olan Cenâb-ı Hakk’ın, her şeyin Mâlik’i ve Hâlik’i olduğuna ve mahlûkata hiçbir cihetle benzemediğine îman eder.

“Sivrisineğin gözünü halk eyleyendir mutlaka, güneşi hem Kehkeş’i halk eylemiş.

*Pirenin midasını tanzim edendir mutlaka, Manzume-i Şemsiye’yi nazmeylemiş. Gözde rü’yet, midede hem ihtiyacı dercedendir mutlaka, semâ gözüne ziyâ sürmesi çekmiş, zemin yüzüne gıda sofrası sermiş.”*³²⁹ olduğunu görür.

Sonra, o akl-ı selim sâhibi, kendisindeki ince ve dakik intizamla kâinattaki mükemmel ve muhteşem nizâm arasındaki ahengi, muvafakati, mutabakatı dikkatle temâşâ eder.

“Bendeki nizâm, kâinattaki nizâmın kardeşidir. İkisi de bir nâzımın planından çıkmıştır. Biri merkez ise diğeri muhit, biri çekirdek ise diğeri ağaç, biri fihrist ise diğeri kitap hükmündedir.” diyerek, kâinatla insanın bir tek mürebbinin terbiyesinde ve bir tek müdebbirin idaresinde olduğunu derk eder. Güneşin bir soba ve lamba, ayın kandil ve takvim, gecenin istirahat örtüsü,

328 Hac, 22/73.

329 Nursî, Sözler, s. 767.

gündüzün bir sergi, bir ticaretgâh ve zemin yüzünün bir çiftlik olduğunu tefekkür eder. Ve şu hükme varır:

“Güneşe soba ve lamba dedirten bendeki ısınma ve görme ihtiyacı olduğu gibi, geceye örtü dedirten de benim istirahat ve dinlenme ihtiyacımdır. Arza beşik dedirten benim âcizliğim, nâzeninliğim, nâzdarlığımıdır.” Sonra insansız bir kâinat tasavvur eder. İnsan olmadan güneşin, ziyâ vermesinin, dünyanın hem kendi etrafında, hem de güneş etrafında dönmesinin, gece ve gündüzün birbiri ardı sıra gelmesinin ve her kışı bir baharın takip etmesinin, atmosferin arz küresini çepeçevre sarmasının... hiçbir mânâ taşımayacağını anlar.

Sonra, kâinattaki bütün mevcudatın bir rahmet ve inâyet ile insanın imdadına gönderildiğini ve ihtiyaçlarına koşturulduğunu düşünür. Evvelâ, el ve ayak gibi dış organlarına ve kalp ve mide gibi iç organlarına dikkatle ve ibretle bakar. Bu âzâların da kendi zâtları için vazife görmediklerini ve kendi ihtiyaçları için birbirlerinin yardımına koşmadıklarını düşünür. *“Ne göz kendi yolunu görmekte, ne mide kendi ihtiyacı için hazım yapmakta, ne el kendisi için çalışmakta, ne de ayaklar kendi işlerine koşmaktalar”* diyerek, bunların hep insan rûhuna yardımcı ve hizmetkâr olduklarını idrâk eder. Sonra, bir kademe daha ilerleyerek arz küresinde vazife gören, başta toprak, su, hava olmak üzere, bütün unsurları ayrı ayrı mütâlaa eder. Bedendeki âzâlar gibi bu unsurların da yine kendi zâtları için vazife görmediklerini idrâk eder. *“Onları bu vazifelerde çalıştıran ancak benim Rabbim ve Hâlık’ım olabilir; zira*

bütün bunlar hep benim imdadıma koşuyorlar. Arzın durup dinlenmeden dönmesi, havanın fasılasız çalışması, ağacın meyve, tarlanın mahsul vermesi hep benim için olduğu gibi, kavunun letafeti, gülün güzel kokusu da yine benim içindir” diyerek Hâlik-ı Rahîm’ine nihayetsiz hamd-ü senâ eder.

Sonra, ayın bir takvim ve kandil, güneşin bir lamba ve soba olarak onun yardımına koştuklarını, ona hizmet ettiklerini düşünür. Güneş sisteminin, bütün gezegenleriyle, Samanyolu’nun bir dalı olduğunu hatırlayarak, bu muhteşem kâinatın bir Hakîm-i Rahîm, bir Kadîr-i Alîm tarafından insana hizmet ettirildiğini, hayret ve ibretle tefekkür eder. *“Bütün bu câmid ve cansız mevcudat beni tanıyıp, bana merhamet etmekten hadsiz derece uzak olduklarına göre, bu ihsan ve ikram ancak beni tanıyan ve bilen bir Rabb-i Kerîm’in tesiriyle, emriyle, tedbiriyle, ilmiyle ve irâdesiyledir”* diyerek Allah’a hadsiz şükreder. Bediüzzaman Hazretlerinin ifade ettiği:

*“Zaaf-ı Mutlak içinde bir kuvvet-i mutlaka tezahüratı var. Ve aczi mutlak içinde bir kudret-i mutlakının âsârı görünüyor.”*³³⁰ hakikatini idrak eder.

O akl-ı selim sâhibi âfâkî tefekkürüne devamla ruhsuz, hayatsız, ilimsiz ve iradesiz elementleri düşünür. Bunlardan yapılan hadsiz İlâhî san’atları; nebatatı, hayvanatı, insanları ve onlarda tecelli eden ulvî gayeleri tefekkür eder. Gayet edibâne yazılmış mükemmel bir kasideyi cansız ve şuursuz mürekkep zerrelere

---

330 Nursî, Sözler, s. 730.

vermenin kâbil olamayacağı gibi, her biri bir kudret mu'cizesi olan bu Rabbânî san'atların da bu basit elementlere havale edilemeyeceğini idrâk eder. Binlerce meyve veren o haşmetli dağvari ağaçların narin, zarif ve hassas çekirdeklerden; kuş, balık ve böcek gibi hârîka mahlûkların âdi ve basit yumurtalardan; insan gibi âli bir mahiyetin bir katre sudan kendi kendine olamayacaklarını açıkça anlar.

Sonra akılsız, şuursuz, hayvanatın eliyle vücuda gelen harika san'atlara bakar. Bu san'atları mahlûkat içerisinde şuurca en yüksek ve istidatça³³¹ en zengin olan insanın bile yapamayacağını düşünür. İnsanoğlu mükemmel fabrikalarda, muhteşem tesislerde ancak hazır yünden yahut pamuktan kumaş dokurken, ipek böceğinin sert ve basit dut yaprağından ipek yaptığını; yine insanoğlunun hazır şeker pancarından binbir güçlüklerle şeker üretmesine karşılık, arının çiçeklerden bal yaptığını hayretle temâşâ eder. Bu hayvanatın ancak bir Sâni'-i Hakîm'in birer fabrikası, birer tezgâhı olduklarına hükmeder ve şu hakikati güneş gibi görür:

“Bu acz içindeki kudret ve zaaf içindeki kuvvet ve fakr içindeki servet ve gınâ³³² ve cümud³³³ ve cehil içindeki hayat ve şuur; bilbedahe³³⁴ ve bizzarure,³³⁵ bir Kadîr-i Mutlak ve Kaviyy-i Mutlak Hayy-ı Kayyûm bir

331 İstidat: Herhangi bir şeye karşı doğuştan gelen yatkınlık, yetenek, kabiliyet.

332 Gınâ: Zenginlik.

333 Cümud: Cansızlık.

334 Bilbedahe: Apaçık bir şekilde.

335 Bizzarure: Zorunlu olarak.

*Zât'ın vücub-u vücuduna ve vahdetine³³⁶ karşı her taraftan pencereler açar.*³³⁷

Sonra iradeli ve iradesiz, şuurlu ve şuursuz hiçbir mahlûkun kendi iç âleminde müstakil olmadığını düşünür.

Evvelâ, nazarını kendi iç âlemindeki çeşitli makinalara, tezgâhlara, çarklara çevirir. Ana rahminde iken bu iç âzâların yapılmasında, takılmasında, her birinin kendine münasip vazifeler yüklenip, en elverişli yerlere yerleştirilmesinde ne kendisinin, ne de en yakın sebepler olan ana-babasının hiçbir hisseleri olmadığı gibi; dünyaya geldikten sonra da bu âzâların faaliyetlerinde onların tesirleri olmadığını ibretle tefekkür eder. Kalbinin çalışmasından, midesinin hazım faaliyetlerine ve dimağın hayretengiz³³⁸ bir laboratuvar gibi vazife görmesine kadar bütün fiillerin hep onun irâdesi ve kudreti dışında cereyan ettiğini, kendisinin bunlarda hiçbir tesiri olmadığını bilir. Bu organları hâkimane tanzim eden ve mâhirâne çalıştıran bir Sâni'-i Hakîm'in, bir Rabb-i Kerîm'in mevcudiyetine yakînen îman eder.

Aynı şekilde, bütün hayvanatın iç âlemlerine de nazar eder. Onlardaki hâkimane faaliyetlerin, basirâne tedbirlerin, rahimâne tasarrufların sağır tabiata, kör kuvvete ve şuursuz sebeplere verilemeyeceğini yakînen bilir.

Nebatatın içlerinde cereyan eden hârika faaliyetleri de bunlara kıyas eder, aynı mizanla tartar.

---

336 Vahdet: Birlik.

337 Nursî, Sözlük, s. 730.

338 Hayretengiz: Hayret veren, şaşırtan.

Sonra bu hakikatin deryalarda, dağlarda, yerin derinliklerinde, semâ tabakalarında câr olduğunu dikkate alır. Ne deryaların içlerindeki mahlûklardan; ne dağların taşıdıkları hazinelerden; ne semânın ihtiva ettiği sistemlerden haberdar olmadıklarını ibretle tefekkür eder. Ve bu tefekkür ile kâinatın mihrak noktası olan insandan, semâ tabakalarına kadar bütün mevcudatın iç âlemlerinin aynı ilmin murakabesinde, aynı irâdenin tedbirinde, aynı kudretin tasarrufunda...

*“Her şeyin bâtını zâhirinden daha âli, daha kâmil, daha lâtif, daha güzel, daha müzeyyen olduğu gibi, hayatça daha kavî, şuurca daha tamdır.”*³³⁹ olduğunu iz’an eder.

Sonra her şeyin iç âleminin dışından daha mükemmel olduğu hakikatini tefekküre başlar. Önce kendi iç âlemini nazara alır. Hayâl, hâfıza, muhakeme ve şuur gibi iç duygularının efendisi olan aklının; mârifet, muhabbet, şefkat gibi hakikatlerin mâkesi³⁴⁰ olan vicdanının bedendeki âzâlardan çok daha hârîka, çok daha mükemmel olduğunu hemen anlar. Ve şu hakikatlere intikal eder:

“Saray güzeldir, lâkin sultan daha güzeldir. Zira saray sultan içindir.”

“Kafes güzeldir, ama bülbül daha güzeldir.”

339 Nursî, Mesnevî-i Nuriye, s. 181.

340 Mâkes: Bir şeyin yansıdığı, aksettiği yer, akis yeri.

“Lâfız güzeldir, fakat mânâ daha güzeldir. Çünkü lâfız kuvvetini ve kıymetini ondan alır.”

“Kabuk güzeldir, lâkin lüb³⁴¹ daha güzeldir. Çünkü ukde-i hayat ondadır.”

Bu tefekkür ile kendi bedeninin de bir saray, bir kafes, bir lâfız yahut bir kabuk hükmünde olduğunu ve ondaki bütün güzelliklerin, tenâsübün, ahengin onda hüküm süren ruh sultanından kaynaklandığını yakînen anlar. Asıl nûranî kâmil ve hâkim olanın hep ruh olduğunu, bedenin ise ancak rûhun terakki ve teâlîsine hizmet eden, dağılmaya mahkûm bir kabuk olduğunu idrâk eder.

Bu kâinatı da bir büyük insan gibi tasavvur ederek, onun akılları hayrette bırakan kâmetini, nazarları kamaştıran endamını ve onda tezâhür eden hârîka güzellikleri tefekkür eder. İnsandaki bütün güzelliklerin onun iç âleminde gelmesi gibi, bu muhteşem kâinattaki güzelliklerin de melekût âleminde geldiğini bilir. Kendisindeki kalp, akıl, ruh, hafıza, hayal... âlemlerine mukabil, insan-ı ekber olan kâinatta da Arş, Kürsî, âlem-i ervah, Levh-i Mahfûz, âlem-i misâl gibi âlemlerin mevcut olduğunu ve bu âlemlerin şu görünen âlemden daha âli, daha yüksek, daha güzel, daha lâtif olduğunu anlar.

---

341 Lüb: Öz, iç.

Hak, Adalet, İlim ve Fen, Rûhun Varlığı ile Kâimdir

Bütün haklar –hukukullah³⁴² ve hukuk-u ibâd³⁴³– ancak rûhun varlığı ile sâbit olur. Rûhun inkârı hâlinde, fertler için ortada hiçbir hukukî mes’uliyet kalmaz. Bilindiği gibi, insan bedeni, muayyen bir zaman sonra tamamen değişmektedir. Bu sebeple, rûhun inkârı, içinden çıkılmaz birtakım müşkülleri de beraberinde getirir. Şöyle ki:

Cinayet işleyen bir adama, hâkimin otuz sene ceza verdiğini kabul edelim. Bu adam, vücudunun bütün zerrelere değişecek kadar hapis yattıktan sonra: “*Suçtu, bu vücuttan önceki vücut işlemiştir. Bu vücudun kabahati yoktur; beraati gerekir*” diyebilir. Bu iddia karşısında hâkim söyleyecek söz bulamaz ve adaleti tevzî³⁴⁴ edemez. Çünkü artık kendisi de eski hâkim değildir. Bu

---

342 Hukukullah: Allah’ın hakları.

343 Hukuk-u ibâd: Kul hakları; borç, diyet, tazminat gibi özel menfaati ilgilendiren haklar.

344 Tevzî: Herkese payımı verme, taksim etme.

durumda adalet müesseselerinin istinat noktası kalmaz; ihkak-ı hak³⁴⁵ için bir mesnet bulunamaz.

Öte yandan, rûhun inkârı hâlinde, kardeşlik, nikâh ve mahremiyet gibi maddî-mânevî bağlar da zedelenir. Aile mefhumu diye bir şey kalmaz. Çünkü bu bağlar ve mefhum, rûhun varlığı ile kâimdirler. Bu değerler ruh ile sübût bulur. Ruh olmazsa, herhangi bir karı-kocanın bütün beden zerreleri değiştikten sonra, ortaya bambaşka, apayrı bir insan çıkar. Ortada bunların nikâhlarına hükmedebilecek hiçbir bağ kalmaz. Yine ruh olmazsa, kardeşlik bağları da ortadan kalkar. Şöyle ki:

İki kardeşin bütün zerreleri yenilendiğinde, öncekilerden tamamen ayrı iki şahıs ortaya çıkar. Bu arada, anne ve babalarının da zerreleri değişmiş, onlar da başkalaşmış olacaklarından, sözü edilen iki kişiye, “Kardeş” dememiz için ortada hiçbir sebep kalmaz. Bu durum, bütün akrabalar için de geçerlidir.

Demek ki, her türlü hukuk, kardeşlik, aile mefhumu ve mahremiyet gibi muameleler hep ruh ile kâimdir.

Mücerred beden için, ilim, fen, san’at, hatta îman ve ibâdetten de bahsedilemez. Bunlar rûha ait mefhumlardır. Bir an için, rûhun değil de, beden bu mefhumlara sâhip olduğunu farz etsek bile, vücuttan ayrılıp giden zerrelere bunları da beraberlerinde götürcekler, yerlerine gelen zerrelere de bu mefhumlardan habersiz olacaklardır. Bu durumda, beşeriyet için terakki-den söz edilemez.

---

345 İhkak-ı hak: Hak sâhibine hakkını verme.

Tenâsüh

Tenâsüh Nedir?

Rûhun, bir bedenden diğerk bir bedene intikalini kabul eden bâtil itikada “Tenâsüh” denilmektedir. Bu inanca göre bedenler ruhların kalıpları gibidir; ruh, kalıptan kalıba, bedenden bedene göç etmektedir. İnsan rûhu, cesedini terk ettikten sonra, karada, havada yahut denizde yaşayan herhangi bir hayvanın bedenine girmekte, oradan da başka bir hayvanın bedenine, bilâhare, tekrar diğerk bir insaninkine girerek varlığını devam ettirip gitmektedir. Hatta bazı iptidaî kavimler, insan rûhunun önce madenlere, sonra nebatlara, daha sonra insanlara geçerek bir devr-i dâim³⁴⁶ şeklinde bir bedenden diğerk bir bedene hicret ettiğine inanmışlardır. Pisagor: “Ruh, tamamen maddeye gâlip oluncaya kadar beden değıştirir” diyerek, bunu bir felsefî nazariye hâline koymaya çalışmıştır. Taa ilk çağlara kadar uzanan bu görüş, daha çok basit fikirli insanlarca kabul

---

346 Devr-i daimî: Devamlı dönüp dolaşan, döngü.

görmüştür. Semâvî kitaplara inanmayan, peygamberlerin tebliğlerinden uzak olanlar, Allahu Azimüşşân'ın âhiretteki ebedî ve daimî menzillerini kavrayamadıklarından yahut dar düşüncelerine sığıştıramadıklarından, fitratlarındaki ebediyet arzusunu tatmin ve teskin edebileceği zannıyla bu fikre saplanıp kalmışlardır. Bu yanlış itikada, zamanla felsefî bir kılıf bile giydirilmiştir.

Tenâsühün Tarihçesi

Tenâsüh fikrinin ilk önce nerede doğduğu hakkında ihtilâflar vardır. Bazı kaynaklara göre, bu nazariyenin menşei Eski Mısır'dır. Tarihçi Herodot da aynı kanaattedir. Eski Mısır'da, ölen bir kimsenin rûhunun, hayvanların, bilhassa kuş ve yılanların cesetlerine geçerek hayatını devam ettirdiğine inanılırdı. Mısırlılar, rûhın, ölümün hemen akabinde bir hayvan cesedine girdiğine, havada, karada ve suda yaşayan pek çok hayvan cesedini dolaştıktan sonra, tekrar insan cesedine döndüğüne inanırlardı. Firavunlar devrinde Piramit'lerin yapılması, bu kaba hurafenin tesiriyledir.

Bazı kaynaklarda bu köhne safsatanın, Mısır'da tahsilini yapan Pisagor tarafından Yunanlılara ve böylece, Batı Dünyası'na götürüldüğü kaydedilmektedir.

Doğu'da ise tenâsüh görüşü, daha yaygın bir şekilde, Hindistan'da görülmüştür. Ganj ve Send nehirlerinin sıcak havzalarında yaşayan insanlar, öldükten sonra ruhlarının, kuşların hayatında devam edeceğine inanırlardı.

Dinler tarihi tetkik edildiğinde görülür ki, bu hurafe, Eski Mısır ve Hind'den önce, çok tanrıya inanan, iptidâî kavimlerin itikatları içerisinde de vardır. Keza, Totemizm'de de, tenâsühün izlerine rastlanmaktadır.

Eski insanlar, ruhların yalnız insan bedenlerine değil, aynı zamanda hayvanlara, bitkilere ve cansız varlıklara da göç ettiklerine inanmaktaydılar. Bu sebeple, rûhun bir insan bedeninden diğer bir insan bedenine intikaline “Nash”, kendi ruh kabiliyetine uygun bir hayvanın bedenine göçüne “Mash”, nebatlara intikaline “Rash”, maden ve cemâdatlara intikallerine de “Fash” denilmiştir.

Bu hurafe, Eski Yunan, Mısır, Hind, Çin ve İran'da farklı şekillerde ortaya çıkmıştır. Meselâ, Hindistan'da tenâsüh görüşü küllîdir; bütün varlıklara tamim³⁴⁷ ve teşmil³⁴⁸ edilmiştir. Buda ve Brahman dinlerinde mistik bir şekle bürünmüştür. Neticede şöyle bir itikat benimsenmiştir: “Temizlenen ve günahsız ruhlar Nirvana'ya erişir, günahkâr ruhlar da temizleninceye kadar hayvan cesetlerinde dolaşırlar.”

Eski Mısırlılar ise, tenâsühü, yalnız insandan hayvana, hayvandan da tekrar insana göç şeklinde kabul etmişlerdir.

---

347 Tamim: Umumileştirme, genelleme; bir hükmü aynı cinsin bütün fertlerine verme.

348 Teşmil: Umumileştirme, kapsamlı olma.

Eski Yunan’da, felsefe tarihinden anlaşıldığı kadarıyla, tenâsüh görüşüne, önce Pisagor, Eflâtun,³⁴⁹ sonra da, Yeni Eflâtuncular tarafından felsefî bir libas giydirilmeye çabalanmıştır.

İptidaî olarak, Mısır’da ortaya çıkan bu köhne görüş, Hind’de mistik şekle, Yunan’da felsefî libasa sokulmuş, İnan’da ise bu bâtl inanca bir ahlâkî meslek ve din süsü verilmiştir. Bu görüş, Zerdüş ve Mezdekîler gibi dinî gruplarda taraftar bulmuştur. İnan’da, eskilerden gelen bu bâtl felsefe, Şîlik perdesi altında Gulât gibi bazı Şîi kollarına hulûl³⁵⁰ etmiştir. Maalesef, bu ilim ve fikir asrında bile hâlâ bu safsataya inananlara rastlanmaktadır! Bunlar, fikren taa İlk Çağ’larda dolaşan ve bu asrın çalkantıları içerisinde bunalımlar geçiren kimselerdir.

Görülüyor ki, Eski Yunan, Hind, Mısır ve Mezopotamya’da rastlanan bu itikat, daha sonra kuvvet ve tesirini yavaş yavaş kaybetmiş, semâvî dinlerin, bilhassa İslâm Dini’nin yayılıp gelişmesi ile fikir dünyasından büsbütün silinip gitmiştir.

Fakat asrımızda, bu safsatayı yeniden sergilemek isteyen bazı kasıtlı sîmâlara rastlanmaktadır. Bunların başında Fransız Charles Fourier ve Pierre Leroux

---

349 Eflâtun: Sokrates’in talebesi olan Eflâtun Atina’da doğdu. Eserlerinde diyalog metodunu kullandı. İki âlem görüşünü ortaya attı. Sokrates’in eserlerini, o öldükten sonra yazan Eflâtun’dur. Şölen adlı eserinde ruh ve beden ayrılığını, Devlet isimli eserinde de devlet şekli, sınıflar ve eğitim tarzı üzerinde durdu. Felsefeyi fikir dünyasında yükseltti, ideler üzerinde ısrarla durdu, akılcılığı geliştirdi.

350 Hulûl: Bir şeyin içine işleme, girme, nüfuz etme.

gelmektedir. Bunların her ikisi de katı birer sosyalisttir. İdeolojileri icabı rûha inanmamaktadırlar. Buna rağmen bu materyalistler, semâvî dinlerdeki âhîret inancını zedelemek kastıyla, tenâsüh fikrine sarılmakta ve böylece sapık ideolojilerine malzeme hazırlamak istemektedirler. Bugün de, bu hurafeye rağbet gösterip onu yaymak, propaganda etmek isteyenler, maddeci tezgâhtarlardan başkası değildir.

Tenâsüh İddiasının Bâtıl Olduğunu Gösteren Deliller

Bütün semâvî dinlerin akîde ve esaslarına zıt düşen tenâsüh fikrinin hiçbir ilmî istinadı yoktur. Tenâsüh fikrini iddia edenlerin sayısı, dünya nüfusu içerisinde istatistikî değerlendirmelere giremeyecek kadar azdır.

Bu iddiayı çürüten delillere geçmeden önce şunu belirtelim:

Kâinatta yıldızlardan zerrelere kadar her fert, her mahlûk mutlak bir irâdenin, ihatalı bir ilmin, kâhâr bir kudretin tasarruf ve hâkimiyeti altındadır; bir nizâmın esiridir. Yani bütün mevcudat, Allah'ın tedbir ve tanzimiyle konup kaldırılmaktadır. O'nun mutlak ilim ve iradesiyle vazife görmektedir. O haşmetli güneşlerin, o uçsuz bucaksız sistemlerin, yaratıldıklarından bu yana “*Kemâl-i intizam ve hikmet ile (...) bir saniye kadar şaşırmayarak hareketleri*”³⁵¹ ve vazife görmeleri gösteriyor ki, ruhlar ve bedenler başıboş olamaz,

---

351 Nursî, Sözlür, s. 739.

bu nizâma muhalefet edemezler. Rûhu, bu nizâmın dışına çıkararak tenâsüh iddiası, hikmet-i İlâhiyye'ye³⁵² tamamen zıt ve Allahu Azimüşşân'ın lütuf, kerem, ih-san ve inâyeti gibi kudsî sıfatlarına büyük bir iftiradır.

Evet, Cenâb-ı Hak'ın hikmet ve rahmeti bu çirkin hurafeyi reddeder. İnsanı âleme halife ve sultan yapan, yer ve gökleri onun emrine veren, âlemin özü ve özeti olarak onu en yüksek fıtratta, en mükemmel sûrette, en geniş ve küllî istidatta yaratan Kudret-i İlâhiyye,³⁵³ bu mahiyetteki bir rûhu hiç, binler derece aşağıya düşürerek farelerin, köpeklerin, yılanların... daha ayıbı maymunların cesetlerinde dolaştırır mı? Adalet ve hikmeti, rahmet ve şefkati, lütuf ve ihsanı buna müsaade eder mi? Bu hâl, O Hakîm-i Zülcelâl'in, -hâşâ-şânına yakışır mı?

Dinimiz insanlara o kadar ehemmiyet vermiştir ki, kabirlerinin çiğnenmesine bile müsaade etmemiştir. Kabristanlardaki kemikleri ve o kemikleri misafir eden toprakları çiğnemeye müsaade etmeyen Hak Teâlâ, hiç insan rûhunu, hayvanların cesetlerinde barındırır mı?

Kendisine, “Köpek” denildiğinde kızan insanoglunun rûhunu, Cenâb-ı Hak hiç köpek cesedine sokup da oğlunun kapısına bağlatır mı? Yahut eşeğin bedenine sokup, oğlunu ona bindirir mi? Bu iğrenç safsataya inanan bir insana, hiç “İnsan” denilebilir mi?

352 Hikmet-i İlâhiyye: Allah'ın her şeyi bir sebep ve gayeye yönelik olarak, anlamlı ve yerli yerinde yapması.

353 Kudret-i İlâhiyye: Cenâb-ı Allah'ın kudreti, güç ve iktidarı.

Tenâsüh iddiası, Cenâb-ı Hakk'ın va'dine de muhaliftir. Zira Cenâb-ı Hakk'ın emir ve nehiyelerinin icabı mutlaka tahakkuk edecektir. Mü'minlere Cennet'i vademiştir ve bu vadini yerine getirecektir. Ulûhiyyetini inkâr eden şerir insanları, kâfir ve münâfıkları da ebedî azab ile cezalandıracaktır. Ne mü'minler mükâfatsız kalacaklar, ne de kâfir ve münâfıklar tenâsüh iddialarıyla azaptan kurtulabileceklerdir.

Tenâsüh iddiası, peygamberlerin gönderilmeleri ve semâvî kitapların indirilmeleri hakikati ile de bağdaşmaz. Eğer ruhlar dünyada başıboş bırakılsalar ve hareketlerinde serbest olsalardı, peygamberlerin gönderilmelerine ve kitapların inzaline ihtiyaç kalmazdı. Peygamberlerin en büyük dâvâları, Allah'ın varlığı ve birliğinden sonra ebedî hayattır, âhîret hayatıdır. Cenâb-ı Hak onları, insan nev'inin terakki ve tekâmülünü te'min etmek, beşerin nazarını ebedî hayata çevirmek için göndermiştir. Hâlbuki tenâsüh, peygamberlerin gönderilmesi ve kitapların indirilmesi hakikatleriyle tam bir tenâkuz³⁵⁴ içindedir.

İnsanın mükerrem bir mahlûk olarak yaratıldığını, semâvât ve arzın, gece ve gündüzün, hayvan ve nebatların onun emrine verildiğini, küre-i arza halife tâyin edildiğini, "Ahsen-i takvîm"de mümtez bir sûrette yaratıldığını, bir kısım meleklerin onu gözetmek ve muhafaza etmek için çalıştırıldıklarını, bâkî bir hayata mazhar kılındığını, mü'minlerin ebedî olarak Cennet'te,

---

354 Tenâkuz: Bir sözün diğer bir sözle çelişmesi, çelişki.

kâfirlerin Cehennem’de kalacaklarını bildiren Kur’ân-ı Mübîn de tenâsüh iddiasını tamamen reddetmektedir.

Tenâsüh iddiasının tutarsızlığına bu kısa bakıştan sonra mevzûyu biraz daha geniş olarak izaha çalışalım.

Tenâsühün Mantık ve Hukuk Açısından Tutarsızlığı

Tenâsüh varsa ve vâki ise, bütün insanlara şâmil olması, az çok her insanın, hâlihazır bedenine girmeden önce misafir olduğu bedenleri ve o bedenlerde iken yaptığı işleri hatırlaması gerekir. Milyarlarca insanın yaşamadıkları, bilmedikleri ve inanmadıkları bir hurafeyi, ısrarla piyasaya sürmenin mantık ve muhakeme açısından hiçbir değeri olamaz. Bu hurafe, insanların zihinlerine hangi maksatla yerleştirilmek istenmektedir? Doğrusu bu husus düşündürücü ve ibret vericidir.

Tenâsüh iddiasında bulunan üç grup insan vardır: Bunlar, birkaç çocuktan, psikopat ve ideolojik düzenbazdan ibarettir.

Bugüne kadar sadece birkaç çocuk başka cesetlerde yaşadıklarını iddia etmişlerdir. Hâlbuki altı veya yedi yaşlarındaki bu çocukların sözleri, hukuk ve ilim açısından bir değer taşımaz. Çünkü bunlar reşit değildirler. Kendi çocukluk dünyalarını yaşayan, temyize henüz kâbil³⁵⁵ olmayan, hayâl ile gerçeği ayırt edemeyen tufeylilerin sözleriyle bir mesele ispat edilemez. Zira çevrelerini kendileriyle meşgul etmek, ilgilerini çekmek, itibarlarını

---

355 Kâbil olmamak: İmkân dâhilinde bulunmamak, mümkün olmamak.

yükseltmek, tanınmak ve “*aferin*” almak gibi birtakım psikolojik tesirler altında kalabilirler. O hâlde, onların ciddiyetten uzak, hayâl mahsûlü konuşmalarının hukukî ve ilmî bir değeri olamaz. Zaten tespitlere göre, kendilerine tenâsüh isnat edilen bu çocukların sayıları üç-beş kişiyi geçmemektedir. İşte, bütün tenâsühçülerin dayanıklıkları delil ve bağlandıkları ip, bu çocukların saçma sapan sözlerinden ibarettir.

Psikopatlarla gelince; bunların aklî muvâzeneleri bozuktur, ifadelerinde çok yönlü çelişkiler mevcuttur. Ciddî bir tedaviye muhtaç olan bu insanların ifadeleri üzerinde yorum yapmanın abes olduğu açıktır. Bunların beyanları da hukuk açısından geçersizdir; itibar olunamaz.

Tenâsüh fikrini kabullenen üçüncü grup da, belli bir ideoloji nâmına hareket eden samimiyetsiz ve kasıtlı kişilerdir. Allah’a ve âhirete inanmayan bir kısım dinsiz ve materyalist insanlar; kasten milleti ifsat etmek, dinî temayülleri kırmak, umumî itikad ve inancı sarsmak için, para ve menfaat karşılığında uydurma vak’alar hazırlamakta, üç-beş zavallıyı teyp gibi kurup, umumî efkârı bulandırmak istemektedirler.

Netice olarak, birkaç çocuğun, bir grup psikopatın ve birtakım kasıtlı kişilerin asılsız iddialarına dayanan bu hurafeye hakikat kisvesi giydirilemez.

Tenâsüh, Fıtrat Kanunlarına Muhaliftir

Kâinat nizamını ayakta tutan ve hayatın devam ve bekası için vazedilmiş bulunan sonsuz diyebileceğimiz kadar çok kanun vardır. Eşya arasındaki tenâsüp,³⁵⁶ ahenk, disiplin, tertib, muvâzene ve nizâm bunlarla te'min edilmektedir. Bütün kâinatı kuşatan bir tenâsübü ve bütün âleme şâmil bir muvâzeneyi sağlayan bu kanunların müessisi,³⁵⁷ Allahu Azimüşşân'dır.

Kâinatın her köşesinde, her cephesinde müşâhade edilen takdir ve muvâzene, rahmet, şefkat, rubûbiyyet, rezzâkiyyet, mâlikiyyet... gibi kanunlar, zerrelere yıldızlara kadar âlemde hiçbir şeyin başıboş olmadığını göstermekle, rûhun da başıboş kalamayacağına delâlet eder ve tenâsüh iddiasını reddederler. Bunlardan üçü üzerinde kısaca duralım:

1- Tenâsüh, Takdir ve Muvâzene³⁵⁸ Kanununa Zıttır

Kâinatta her şey bir plan ve programdan, takdir ve tâyinden, ölçü ve mizandan çıkmıştır. İhtimamla yapılmış bir elbise, nasıl ki prova defterinden, terzinin ilim, ölçü, takdir ve maharetinden haber veriyorsa, kâinatta hikmetle yaratılan her şeyin ölçüsü, düzgünlüğü, ahenk ve estetiği, ince nizâm ve intizamı da takdir ve muvâzene kanunundan haber verir; Hak Teâlâ'nın adalet,

356 Tenâsüp: Aralarında uygunluk bulunma, birbirine uyma, yakışma, uygun ve güzel oranda olma.

357 Müessis: Tesis edici, kurucu.

358 Muvâzene: Denge.

ilim, hikmet ve irâdesini gösterir. Dakik bir nazarla kâinata baktığımızda, bütün eşyadaki güzelliklerin, tenâsüp ve ahengin, ölçü ve nizâmın, cazibe ve çekiciliğin bu iki kanundan geldiğini görürüz. Çünkü eşya arasındaki estetik ve güzellik, ince bir ölçüye, hassas bir tartıya, maharetli bir takdir ve tâyine, yüksek bir tenâsüp ve âhenge dayanmaktadır.

Muvâzene kanununu birkaç misâlle izah etmeye çalışalım:

İnsanın yaşamasına yardım eden bir kısım kanunlar vardır. Vücutta, yağ ve besinlerin parçalanmaları, enerjiye çevrilmeleri tam bir muvâzene içerisinde olmaktadır. İnsanın erkek ve kadın olarak yaratılmasında bir ölçü ve denge mevcuttur. Ölüm ve doğum denge üzerindedir. Dünya ile güneş arasında bir denge vardır. Med ve cezir olayı, dünya ile ay arasındaki muvâzene-yi gösterir. Faydalı ve zararlı mikroplar dengeli bir şekilde çoğalırlar. Bütün hayvanların çoğalmaları yine denge ile olur. O hâlde, kâinata muvâzene kanunu vardır ve hiçbir şey, kendini bu kanunun dışına çıkaramaz.

Dünyanın hareketleri, mevsimlerin geliş-gidişleri hep bu kanun ile olur. Bütün atomlardaki sistem, denge kanununa bağlıdır. Semâdaki bütün menziller, bütün galaksi sistemleri, samanyolları, hep denge ile ayakta durmaktadırlar.

Görülüyor ki, kâinatın her köşesinde hükmeden bir muvâzene kanunu vardır.

Muvâzene kanunu muhittir yani her şeyi kaplamıştır ve çok yönlüdür. Bunun kâinatta; fizikî denge, biyolojik denge, bedenle ruh arasındaki denge... gibi çeşitleri vardır.

Bütün hayat sâhiplerinin vücutlarındaki yağ ve besinlerin parçalanma ve enerjiye çevrilmeleri tam bir denge içerisinde. Bütün hayat sâhiplerinin doğma, büyüme ve beslenmeleri ve nihayet ölmeleri hep bu biyolojik denge kanununu gösterir.

Fizikî dengeye gelince; semâdaki bütün menziller, bütün galaksiler, samanyolları fizikî dengeyle ayakta durmaktadırlar. Atom sistemlerinden güneş sistemlerine kadar her şey bu kanunun şümûlüne dâhildir. Her şeyin fizikî yapısı ve dengesi, onun vazifesine göre tanzim edilmiştir. Meselâ, güneş ve ayın fizikî yapıları, onların ruhları hükmünde olan vazifelerine en uygun bir şekildedir. Biri diğerinin vazifesini icra edemez.

Görülüyor ki, kâinat baştan aşağıya ilm-i ilâhî'nin pergeliyle ölçülüp biçilmiş, dengelenmiş ve O'nun hâkimane kıskacı altında daimî bir murakabeye tâbi tutulmuştur.

Muvâzene kanunu, her hayvanın rûhu ile cesedi arasında da mevcuttur. Sâni-i Hakîm her rûha, mahiyet ve mizacına uygun bir ceset giydirmiştir. Mesela, koyunun cesedi ünsiyetli rûhuna ne kadar uygundur. Hayâlen, koyunun rûhuna arslanın cesedini giydirebilirsiniz. O ruh, arslanın kafasını taksa, pençesini de alsanavar olamaz.

Hayvanların ruhları arasında da farklılıklar mevcuttur. Mesela, ceylan ile arslanın, balık ile kuşun... ruhları mizaç, arzu, istek, hülâsa mahiyet itibariyle birbirlerinden nihayet derecede ayırdılar.

Kâinatta ihatalı bir şekilde cereyan eden bu kanun gösteriyor ki, Cenâb-ı Hakk, en mükemmel şekilde yarattığı insan rûhunu, alâ-yı illiyyîn³⁵⁹ mertebesinde esfel-i sâfilîn³⁶⁰ derecesine indirmez. Yani sarayda yaşayan insanın rûhunu, ininde pinekleyen tavşana, gölde yüzen kurbağaya veya fare kovalayan kediye sokmaz. Böyle bir hâl, yukarıdan beri beyan edilen muvâzene kanununa zıttır.

2- Tenâsüh, İmtiyaz Kanununa Zıttır

Cenâb-ı Hak, her bir mahlûkunun hüviyet ve şahsiyetini muhafaza etmektedir. Buna imtiyaz kanunu diyoruz.

Kâinat içerisinde her nev'in mahiyeti farklıdır. Herhangi bir mevcudun mahiyeti başka bir mahiyete dönüşemez. Hiçbir şeyin hakikati zıddına inkılâb etmez; özelliklerini yitirmez. Meselâ, elmanın vasıfları kendisinden ayrılamaz, koparılıp alınmaz. O, hiçbir zaman armut yahut kiraza inkılâb edemez.

Bu kanun; yıldızlarda, güneşlerde, nehirlerde, dağlarda, bağlarda da câridir. Çünkü kâinatta her şey şahsiyetiyle tektir. Meselâ, dünya haritasında bir başka Ağrı

359 Alâ-yı illiyyîn: Yücelerin en yücüsü.

360 Eşfel-i sâfilîn: Aşağıların en aşağısı.

Dağı, bir başka Nil Nehri yoktur. Denizler bile şahsiyetlerini muhafaza etmekte, birbirlerine karışmamaktadırlar.

Bu kanun, kâinata öyle hâkimane ve hassas bir şekilde çalışmaktadır ki, değil bütün nev'iler, hatta her bir fert dahi, diğerlerinden kesin çizgiler, tanıtıcı vasıflar, temyiz edici hususiyetlerle ayrılmıştır. Meselâ her insan, simasından parmak izlerine kadar her şeyiyle diğer insanlardan farklı yaratılmıştır. Bu kanun, eşya arasındaki hukukun korunması için vazedilmiştir. Bütün insanlar aynı tip, şekil ve hususiyetleri taşımış olsalar, kimse kimseyi tanıyamaz, hayat mahvolur, hukuk zâyî olurdu.

Bediüzzaman Hazretleri bu hakikati veciz olarak şöyle ifade eder:

“Senin yüzün, vechin o kadar küçüklüğü ile beraber geçmiş ve gelecek bütün insanların adedince kendisini onlardan ayıran ve tarif eden nişan ve alâmetleri hâvi³⁶¹ olduğu gibi, yüzünü teşkil eden esas ve erkânında da bütün insanlar ittifaktır. Bütün insanlarda biri tevâfuk, diğeri tehâlûf³⁶² olmak üzere iki cihet vardır. Tehâlûf ciheti Sâni’in muhtar olduğuna, tevâfuk ciheti ise Sâni’in Vâhid-i Ehad olduğuna delalet ederler. Bu iki cihetin bir Kâsîd’in³⁶³ kasdıyla, bir Muhtar’ın ihtiyarıyla, bir Mürîd’in iradesi ile, bir Alîm’in ilmiyle

361 Hâvi: İhtiva eden, içine alan.

362 Tehalûf: Birbirinden farklı olma.

363 Kâsîd: Sonsuz ilim, irade ve ihtiyarıyla her şeyi bir gaye için yaratan Allah.

olmadığını tevehhüm³⁶⁴ etmek, muhalâtın³⁶⁵ en acibidir. Fesübhanallah! Yüzün o küçük sahifesinde nasıl gayr-ı mütenahi³⁶⁶ nişanlar derç³⁶⁷ edilmiştir ki, göz ile okunur da nazar ile yani akıl ile görünmez.”³⁶⁸

Malûmdur ki, eşyanın vasıfları, zâtî hassaları mahiyetinden ayrılmaz. Bal arısı ile karasineği ele alalım: Her ikisinin de vücut yapıları genelde birbirlerinden farklı oldukları gibi, teferruatta da farklıdır. Meselâ, birinin kanat yahut ayak yapısıyla diğerinki birbirine benzemez. Çok nişan ve hususiyetlerle birbirlerinden ayrılırlar.

Bunlar, uzuvları itibariyle olduğu gibi, ruh ve istidatları itibariyle de birbirlerinden ayırırlar. Birinin rûhu gül bahçelerinden hoşlanırken, ötekininki kanalizasyon çukurlarından hoşlanır. Bu misâl dürbünüyle diğer hayvan nev’ilerine de bakılabilir. Hiçbir hayvan nev’inin zâtî hassaları kendilerinden kopup başka nev’e geçmez. Bu durum, insanlarla diğer hayvan nev’ileri arasında kendini daha iyi göstermektedir. Meselâ, insan rûhu bir hayvanın cesedine girmiş olsaydı, o takdirde, idrâk ve düşüncesiyle, hitabet ve kitabesiyle, san’at ve istidadıyla, hülâsa bütün hassalarıyla birlikte gitmesi gerekirdi. O zaman hayvanlarda da, meselâ fi-lozoflar, mütefekkirler, ilim adamları... olması lâzım

364 Tevehhüm etmek: Kuruntuya kapılmak, zannetmek.

365 Muhâlât: Olması imkânsız, akla uzak şeyler.

366 Gayr-ı mütenahi: Sonu olmayan.

367 Derç etmek: İçine yerleştirmek.

368 Nursî, Mesnevî-i Nuriye, s. 181-182.

gelirdi. Onların da kültür ve medeniyetleri, san'at ve edebiyatları olacaktı!

İmtiyaz kanununun zaruri bir neticesi olarak, insanlarla hayvanlar arasında ve hayvanların kendi aralarında tenâsüh olamayacağı gibi, insanlarla insanlar arasında da olamaz. Zira bir insan, ilim ve irfanıyla, itikad ve îmanıyla, zekâ ve dirâyetiyle, şefkat ve merhametiyle, hamiyet ve şecaatiyle... bir başkasının tıpatıp aynı değildir. Meselâ, İmam-ı Gazâlî'nin o nezîh rûhu; vicdan-ı kudsîsi ve ilm-i âlisiyle diğer ruhlardan ayrılır. Eğer, tenâsüh mümkün olsaydı, bugüne kadar dünyaya birçok Gazâlî'lerin gelmesi gerekirdi. Ve yine, birçok İbn-i Sinâ'lar, Eflâtun'lar... gelmiş olacaktı. Hakikatte ise böyle bir şey vâki değildir.

Bir insanın, hem tahsil hayatında, hem de mezuniyetinden sonra çalıştığı bütün vazifelerinde hüviyet ve şahsiyetini devam ettirmesi gösteriyor ki, onun, “*Sicil Dosyası*” ölümünden sonra da ondan ayrılmayacaktır. O, bu hüviyetiyle Mahkeme-i Kübrâ'da, en küçük ayrıntılarına varıncaya kadar hayatının hesabını verecektir. Cenâb-ı Hakk'ın adâlet-i mutlakası,³⁶⁹ Hâşir'de öyle bir vüs'atle tecelli edecektir ki, değil insanlar, bütün hayvanlar bile hüviyetleriyle dirilecek ve muhasebeye tâbi tutulacaklardır. Bu hakikatin tahakkuku, imtiyazı icap ettirmektedir.

İmtiyaz kanununun en azim gayesi, en büyük hikmeti ve en mühim neticesi âhirete bakar. Mizân-ı Kübrâ'da, her fert, Kur'ân-ı Azîmüşşan'ın ifadesiyle,

369 Adalet-i mutlaka: Sınırsız, tam ve yerinde adalet.

“Zerre Miskal” hayır ve şerrin hesabını verecektir. Bu muhasebenin neticesi olarak, ehl-i Cennet’in her birisi, imân, amel ve takvâsı nispetinde ayrı ayrı lütûflara ve makamlara mazhar olacaktır. Ehl-i Cehennem’den her bir fert de, küfür ve isyanının ağırlığına göre, farklı azap-lara maruz kalacaktır. Bu hakikatin tahakkuku, her fer-din, hüviyet ve şahsiyetini muhafaza etmesine ve diğer hayat sâhiplerinden ayrılmasına bağlıdır.

3- Tenâsüh İddiası “Rezzâkiyet”³⁷⁰ Kanunu’na da Aykırıdır

Her nev’in rızkı, o nev’in şahsiyet ve hüviyetine, kadr-ü kıymetine göre tâyin ve taksim edilmiştir. Cenâb-ı Hak, şuuru, idrâki ve konuşma kabiliyetini ihtiva eden en büyük hayat mertebesini insana bahşettiği için kem-miyet ve keyfiyet itibariyle en müstesna, en lâtif, en gıdalı, en zarif nimetleri onun sofrasına sermiştir. Me-selâ tavuk, yem ve darı ile iktifa ederken; insan, tavuk ve yumurta yemektedir. Koyun, diken ve saman yer-ken; insan, et ve süt ile beslenmektedir. Dünyada bile dâvet ve kabullerde “Protokol” gözetildiğine göre, insana bu kadar ehemmiyet veren Rezzâk-ı Kerîm, el-bette, onu insanîyet sofrasından alıp, bir başka hayva-nın cesedine sokarak onun sofrasına oturtmaz. O’nun hikmet ve rahmeti, buna müsaade etmez.

---

370 Rezzâkiyet: Rızık vericilik.

Tenâsüh, İnsaniyetin Kıymet ve Şerefini Tahkir Eder

Cenâb-ı Hak, insanı en yüksek bir mahiyette, câmiyyette³⁷¹ halk etmiştir. Umum nebatat ve hayvanâtı ona hizmetkâr yapmıştır. Meselâ, ağaç, meyvesiyle; inek, sütüyle; koyun, etiyle... insanın imdadına koşturulmakta, onun için çalıştırılmaktadır. O, cihanın zîneti, arzın halifesidir. Cenâb-ı Hak, Kâinat Sarayı'nı, bütün müştemi-lâtıyla onun için yaratmış, tanzim ve tertip etmiştir. Bu sarayın azâmeti, haşmeti, ziyeti... hep o misafirin şerefini, makbuliyetini ve Allahu Azimüşşân yanındaki itibarını, kadr-ü kıymetini göstermektedir.

İnsan, Cenâb-ı Hakk'ı tanımak ve O'na ibâdet etmek için yaratılmıştır. Bu hikmete binâen, ona pek kıymetli cihazlar takılmış, câmi istidatlar verilmiştir. Evet, insan, yerlerin ve göklerin kaldıramadıkları bir emaneti taşımaktadır. Elbette, kâinatın neticesi, meyvesi olan insanın bu kâinattan daha büyük ve daha ehemmiyetli bir gayesi olmalıdır. Bu gaye ise, ancak yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, Allah'ı bilmek, O'na bihakkın kul olmaya çalışmak, O'na muhabbet edip rızâsına nail olmak ve böylece Cenâb-ı Hakk'ın ebedî ziyafetgâhı olan Cennet'e lâıyk bir kıymet almak ve orada, beden ve rûhuyla ebedî bir hayat sürmektir.

İşte tenâsüh hurafesi, insanın mahiyetine, hakikatine ve ona verilen bu değere ters düşer. Elbette, insana bu kadar kıymet veren Hakîm-i Rahîm, onun rûhunu

---

371 Câmiyyet: Geniş kapsamlı oluş.

nihayet derece aşığđ düşürüp terzil³⁷² etmez, tenkis³⁷³ etmez, tahfif³⁷⁴ etmez. İnsanın rûhunu, ona hizmet eden âciz bir hayvan cesedine sokmaz. Elmas kıymetinde yarattığı o ulvî rûhu kömür derecesine indirmez.

Bedüzzaman Hazretleri insanın şeref ve kıymetini şu harika ifadelerle şöyle anlatır:

“İnsan; şu kâinat ağacının en son ve en cem’i-yetli meyvesi.

Ve hakikat-i Muhammediye Aleyhissalâtü Vesselâm cihetiyle çekirdek-i aslîsi.³⁷⁵

Ve kâinat Kur’ân’ının âyet-i kübrası.

Ve ism-i a’zamı taşıyan âyetü’l kürsisi.

Ve kâinat sarayının en mükerrerem³⁷⁶ misafiri.

Ve o saraydaki sair sekenelerde tasarrufa mezun en faal memuru.

Ve kâinat şehrinin zemin mahallesinin bahçesinde ve tarlasında, vâridat³⁷⁷ ve sarfiyatına ve zer’ ve ekilmesine nezarete memur ve yüzer fenler ve binler san’atlarla teşhiz edilmiş en gürültülü ve mes’uliyetli nâzırı.

372 Terzil: Aşığđlamak, rezil ve alçak göstermek.

373 Tenkis: Değeri indirme.

374 Tahfif: Hafifletme, azaltma.

375 Çekirdek-i aslî: Asıl çekirdek, tohum.

376 Mükerrerem: İkram olunan, saygın.

377 Vâridat: Gelirler, kaynaklar.

Ve kâinat ülkesinin arz memleketinde, Padişah-ı Ezel ve Ebed'in gayet dikkat altında bir müfettişi, bir nevi halife-i arzı.³⁷⁸

Ve cüz'î ve küllî harekâtı kaydedilen bir mutasarrıfı.³⁷⁹

Ve semâ ve arz ve cibâlin³⁸⁰ kaldırmasından çekindikleri emanet-i kübrayı³⁸¹ omzuna alan ve önüne iki acip³⁸² yol açılan, bir yolda zîhayatın en bedbahtı ve diğerinde en bahtıyarı, çok geniş bir ubûdiyetle mükellef bir abd-i küllî.

Ve kâinat Sultanı'nın ism-i a'zamına mazhar ve бүтүн esmâsına en câmi' bir âyinesi.

Ve hitabat-ı Sübhaniyesine ve konuşmalarına en anlayışlı bir muhatab-ı hassı.³⁸³

Ve kâinatın zîhayatları içinde en ziyâde ihtiyaçlı ve hadsiz fakıryla ve aczi ile beraber hadsiz maksatları ve arzuları ve nihayetsiz düşmanları ve onu inciten zararlı şeyleri bulunan bir bîçare zîhayatı.

Ve istidatça en zengini ve lezzet-i hayat cihetinde en müteellimi³⁸⁴ ve lezzetleri dehşetli elemlerle âlûde.³⁸⁵

378 Halife-i arz: Yeryüzünde Allah'ın emirlerini yerine getirip Onun nâmına tasarrufta bulunan ve varlıklar üzerinde Onun adına egemen olan insan.

379 Mutasarrıf: Tasarruf eden, kullanan, idare eden.

380 Cibâl: Dağlar.

381 Emanet-i kübra: Büyük emanet; benlik duygusu, başka varlıkların yüklenmekten çekindiği ve insanın yüklendiği İlâhî görevler, yükümlülükler.

382 Acip: Hayret verici, şaşırtıcı.

383 Muhatab-ı has: Özel muhatap.

384 Müteellim: Acı çeken.

385 Âlûde: Bulaşık, karışık.

Ve bekaya en ziyâde müştak³⁸⁶ ve muhtaç ve en çok lââyık ve müstahak.

Ve devamı ve saadet-i ebediyeyi hadsiz dualarla isteyen ve yalvaran.

Ve bütün dünya lezzetleri ona verilse, onun bekaya karşı arzusunu tatmin etmeyen.

Ve ona ihsanlar eden zâtı perestiş³⁸⁷ derecesinde seven ve sevdiren ve sevilen çok hârika bir mu'cize-i kudret-i Samedaniye ve bir acûbe-i hilkat.³⁸⁸ 389

Tenâsüh Safsatası, Allah'ın (c.c) Emir ve İrâdesine Muhaliftir

Cenâb-ı Hakk'ın tasarrufu âlemşümuldür. Her mah-lûk gibi insan da bu tasarruftan hariç değildir.

İnsan; düşünceleriyle, meyilleriyle, arzularıyla... her an ve demde durmadan değişmektedir. Bütün bu değişiklikler hem zaman, hem de mekân itibariyle olmaktadır. Bilip yaşadığımız bu hakikati, Allahu Azî-müşşân, müteaddid âyetlerde, muhtelif vecîhlerle beyan buyurmaktadır. Bu âyetlerden birkaçını meâlen takdim edelim:

﴿٢١﴾ ﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ﴾

386 Müştak: Arzulu, çok istekli.

387 Perestiş: Aşırı derece sevmek, tapma.

388 Acûbe-i hilkat: Acayip bir yaratılıшта olan.

389 Nursî, Şuâlar, s. 216-217.

ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَكِينٍ ﴿٣١﴾

ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ
عِظَامًا فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا ثُمَّ أَنْشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ فَتَبَارَكَ اللَّهُ
أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ ﴿٤١﴾

ثُمَّ إِنَّكُمْ بَعْدَ ذَلِكَ لَمَيِّتُونَ ﴿٥١﴾

ثُمَّ إِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ تُبْعَثُونَ ﴿٦١﴾

“Şânım hakkı için, biz insanı çamurdan (süzülmüş) bir hülâsadan yarattık. Sonra onu sarp ve metin bir karargâhta bir nutfe yaptık. Sonra o nutfeyi bir kan pıhtısı hâline getirdik, derken o kan pıhtısını bir çiğnem et yaptık, o bir çiğnem eti de kemik(ler)e kalp ettik. Sûret yapanların en güzeli olan Allah’ın şânı (bak) ne yücedir! Sonra siz bunun arkasından, hiç şüphe yok ki, ölümler (olacaksınız). Sonra siz kıyâmet gününde muhakkak dirilip kaldırılacaksınız.”³⁹⁰

Bu âyetler, insanın ilk yaratılışından taa kıyâmet gününde diriltilmesine kadar geçirdiği bütün ahvâl ve merhalelerde, yalnız ve yalnız Allahu Azîmüşşân’ın tasarrufu altında olduğunu göstermektedir. Bu âyetlerde, yaradılışa ait ince esrar ve keyfiyetler dokuz merhalede beyan buyurulmaktadır:

Hak Teâlâ, beşerin kalıp ve şekli mevcut değilken, insan tohumuna da gerek kalmadan, Hz. Âdem’in

390 Mü’minûn, 23/12-16.

süzülmüş bir çamurdan, taklitsiz ve gayet mükemmel bir şekilde yaratıldığını beyan buyurmaktadır.

İnsan neslinin bekası için ana rahminde karar kılan nutfenin, yani beyaz kanın yaratılmasını beyan etmekte, neslin devamını kanunlaştırmakta ve kudretinin tasarrufunu nazara vermektedir.

İnsan mahiyetinin, nutfeden alakaya, yani tohumdan kan pıhtısına dönüştürüldüğünü beyan ile tahavvüldeki³⁹¹ terakki ve terbiyeyi nazara vermektedir.

Sonra, o mahiyetin alakadan mudgaya, yani kan pıhtısı hâlimden bir çiğnemlik et parçası hâline dönüştürüldüğünü ifâde buyurmaktadır.

Daha sonra, onun, beden çatısını teşkil edecek temel direk ve sütunlarının halk edilmesini akla göstermektedir. İşte bu safha, mudgadadan izama geçiş, yani, bir çiğnemlik et parçasından kemiklerin yaratılmasına intikal safhasıdır.

Bu merhaleden sonra, o kemiklere et giydirildiğini buyurarak, tasarrufundaki güzellik ve hikmeti vicdan ve akıllara havale etmektedir.

“Sonra onu, bambaşka bir halk ve icad ile inşa eyledik.” fermanıyla da, insana takılan bütün maddî ve mânevî cihazları nazara vererek, insanın ne derece nazenin, lâtif, mükemmel halk edildiğini zikretmektedir. Artık boy ve endamı ile sezîş ve duyusuyla, his ve vicdanı ile ruh ve kalbi ile bir san’at hârikası, bir hilkat

---

391 Tahavvül: Değişme, bir hâlden başka bir hâle geçme.

şaheseri, “Esmâ-i İlâhiyye’ye ait garaibin fihristesi”, “Şûun ve sıfat-ı İlâhiyye’nin bir mikyası” ve “Kâinat-taki âlemlerin bir mizanı” olan insanın hilkatı tamamlanmıştır. İnsanı bu keyfiyette yaratan Zât-ı Akdes, elbette Ahsenü’l Hâlikîn’dir. İnsan da ahsen-i mahlûkattır, yaratılmışların en güzelidir. İnsanı bu derece üstün fıtratta yaratan Cenâb-ı Hak, onun rûhunu hiç hayvanların derekesine indirir mi?

Sonra, onun iradesiyle ölümü tadacağımızı,

Sonra da, muhakkak kıyâmet gününde diriltileceğimizi beyan buyurmaktadır.

Âyetlerde geçen dokuz merhale gösteriyor ki; insan hayatının hiçbir safhası, hiçbir anı Allahu Azimüşşân’ın tasarruf ve irâdesinden hariç değildir. Hükümranlığı ebedî olan Cenâb-ı Hakk’ın, insanı bu derece ulvî yaratmasının hikmeti, onu birtakım ciddi emanetlerle, büyük tekliflerle mükellef kılmak içindir. Halife-i arz olduğunu iradesiyle, hayat ve felsefesiyle tescil ettirmesi içindir. Ebedî saadete namzet olduğunu îmanıyla, ah-lâkıyla, ameliyle, hayatı ile göstermesi içindir. Elbette, Cenâb-ı Hak, insanı ne dünyada, ne de âhirette kendi hâline bırakmaz. Evet, Âyet-i Kur’âniye’nin beyanıyla, kıyâmet kopacak ve her insan tek tek hesaba çekilecektir. Peygamberlerin en büyük dâvâsı, iddiası âhiret olduğu gibi, Kur’ân-ı Kerîm’in de dörtte üçü haşirden, âhiretten bahsetmektedir. Güneş gibi zâhir olan bu hakikate karşı, tenâsühçülerin vehim ve vesveselerinin ne önemi olabilir?

Rûhun, bir insan bedeninden herhangi bir hayvan bedenine, oradan da başka bedenlere geçmesini bir fikir olarak ele alırsak, bu hususta iki ihtimal karşımıza çıkar:

Tenâsüh, ya Cenâb-ı Hakk'ın emir ve irâdesi ile yapılmakta veyahut rûhun kendi tercih ve iradesiyle olmaktadır. Birinci şıkkın imkânsızlığı, yukarıda yapılan izahlardan anlaşılmıştır.

İkinci ihtimale, yani, rûhun bir bedenden diğerine, kendi tercih ve iradesiyle göçtüğüne gelince, burada da iki yol söz konusudur. Ruh bu göçü, ya şuurlu olarak veya şuursuz olarak yapmaktadır. Ruh şuursuz ise, zaten tercih yapması imkânsızdır. Zira hareketleri akim ve şuurun dışındadır. Rûhun, herhangi bir cesedi kendi iradesiyle tercih etmesi ihtimali ise, sayısız muhallere bina edilmiş utanç verici bir safsatadır. Şöyle ki:

“*Rûhun irâdesi kendi elindedir*” demek, rûhun tercih sâhibi olduğunu kabul etmek demektir. Madem tercih sâhibidir, o zaman rûhun şuurlu olduğu, beğenmek, seçmek ve ayırmak gibi meziyetlere sâhip bulunduğu kabul edilecektir. Çünkü tercih, şuur ve muhakemeye dayanır. Mademki, rûhun şuur ve muhakemesi vardır; öyleyse o, hiçbir zaman bir hayvan cesedine girmeyi tercih etmeyecektir. Demek insan rûhunun, bitki ve hayvanların cesetlerine girmesi ihtimali yoktur.

Farz edelim ruh, kendi iradesiyle hayvanlara göç ediyor. O zaman karşımıza, halli mümkün olmayan zorluklar çıkar. Meselâ, bu faraziyeye göre, rûhun durup dinlenmeden, usanmadan ve hatta utanmadan her çeşit hayvanın döl yatağına girmesi lazım gelir. Daha açık

bir ifâdeyle, karada, havada ve denizde yaşayan sayısız hayvanların yumurtalarında veya gen ve kromozomlarının yanında her zaman hazır bulunması gibi bir safsayaya kapı açılır. Akıldan binler derece uzak, muhal ve bâtil böyle bir mesleği, değil insan, hayvan dahi kabul edemez. Akla gelen diğer bir muhal de şudur: Faraza, ruh hangi anne babayı tercih ediyorsa, onların çiftleşmesi anında, orada hazır bulunması icab eder. Acaba, o anda rûhun nöbet yeri neresidir?

Ruh, ister içeride, ister dışarıda beklesin, bu noktada şu muhaller ortaya çıkar: Ruh ile döl yatağında toplanan erkek ve dişi genler, rahim, tenâsül uzuvları, onları telkih ve telâkkuh hâline getiren şehvet, şehvetin dayandığı enerji, enerjinin elde edildiği vücut, vücudu besleyen gıda maddeleri arasında, kısacası bunlarla kâinat arasında bir anlaşma yapıldığını kabul etmek gerekir. Bunların muhal olduğu açıktır. Meselâ, dişi ve erkek genler “*İştah ve Şehvet Kanunu*”na göre çalışır. Hâlbuki bu kanun şümullüdür. Bütün hayat tabakalarına şâmil olan bu İlâhî Kanun’u, âciz bir insan rûhu ile erkek ve dişi genlerin emir ve irâdesine vermek divaneliktir. Allah’ı bilmemektir. Sualler ve muhaller, artık bu noktada sonsuza doğru uzar gider.

Bilinen bir hakikattir ki, cesedin döl yatağında büyüüp gelişmesi, neşv-ü nemâ³⁹² kanununa bağlıdır. Cesette nihayet derece intizam bulunduğundan, onun yapılması nihayetsiz ilim, kudret ve iradeyi gerektirir. İnce hikmetlerle dokunan, gayet ihtimam ve intizamla

---

392 Neşv-ü nemâ: Büyüme ve gelişme.

yaratılan bu cesedin plan ve programını, âciz ve câhil bir rûha vermek büyük bir hezeyandır. Bu safсата kabul edilirse, şu suallere ne cevap verilecektir? Farz ediniz ki, ruh döl yatağında beğendiği hayvanın tohumunu buldu. Bu tohumun erkek veya dişi olduğunu bizzat kendisi mi tespit ediyor, yoksa herhangi bir laboratuvarında mı tespit ettiriyor? Bu tohumları, erkek veya dişi hâline kendisi mi sokuyor? Yoksa ruh, gâh erkek, gâh dişi bir hayvanın cesedine mi giriyor? Böylece, bir zaman erkek, bir zaman dişi olarak mı yaşıyor? Veya erkekse, her zaman erkek; dişiye, her zaman dişi bir hayvanın cesedine mi giriyor? Dünyaya geldiği zaman mâzisini, erkek ve dişi olarak yaşadığı bedenleri neden hatırlamıyor? Bunu milyarlarca insan hatırlamıyor dâ, üç-beş tane çocuk veya psiko-manyak mı hatırlıyor?

Aynı döl yatağına birden fazla ruh tâlip olunca, ihtilâflarını kura ile mi, kavga ile mi, yoksa ikna ile mi hallediyorlar?

Hem ruh, ne diye bir hayvan cesedine girsin?

Buraya kadar zikrettiklerimizden anlaşılmuştur ki, tenâsüh hurafesi, mantık ve muhakeme, hikmet ve hakikat, hak ve hukuk, akıl ve vicdan açısından bâtıldır, hurafedir, safساتadır. Ve yine, bu izahların ışığında görüldü ki, tenâsüh iddiası kâinatta câri kanunlara aykırı düşmekte, her bir kanun hikmet lisanı ile hakikat dili ile bu hurafenin bâtül olduğunu haykırmaktadır. Diğer taraftan tenâsüh iddiası, Zât-ı Akdes'in hikmet ve adâletine, rahmet ve inâyetine karşı bir istihzadır, nihayetsiz bir cinayettir.

Şimdi düşünelim: Acaba, bu iddiadan daha hurafe ve bâtil ne vardır! Böyle bir iddia gericiliğin, yobazlığın, cehâlet ve taassubun en katmerlisi değil de nedir?

Tenâsüh, Ruh-Beden Münasebetine de Ters Düşer

Tenâsühçülere şöyle bir soru soralım: Her hâne, içinde oturanın, kâmet ve kıymetine göre tertip, tanzim ve teşkil olunur. Saray sultana göre, kafes kanaryaya göre yapılır. İşte, hâneler ile içinde oturanlar arasındaki bu münasebet, en kâmil mânâda ruhlar ile cesetler arasında mevcuttur. Hâkim-i Mutlak, koyunun cesedini onun munis rûhuna, arslanın cesedini de onun haşin rûhuna mutâbık şekilde yaratmıştır. Bunun şâhitleri, canlıların nev'ileri, hatta fertleri adedince. Rahîm-i Zülkemmâl, ebedî saadete namzet olarak yarattığı, akıl, hafıza, hayâl ve daha nice zâhirî ve bâtunî hassalarla teçhiz edip bezettiği insan rûhuna, tefekkür, ibâdet, şükür gibi ulvî vazifeleri yapmaya en elverişli bir beden giydirmiştir. Malumdur ki, bir mahiyetin has-saları, o mahiyetten ayrılmaz. Bu hakikate göre, insan rûhu, faraza bir hayvan bedenine girse, düşünmesine, tefekkürüne devam etmek isteyecek, bildiklerini anlatmak, mârifetlerini sergilemek arzu edecektir. Bulunduğu ceset, buna hiçbir cihette elverişli olmayacağından hayatını devam ettiremeyecektir.

İnsan bedeninde bile bazen sıkılan, bunalım geçiren bir ruh, elbette hayvan bedeninde yaşayamayacaktır.

İşte, tenâsüh fikrine saplananlar, dünyadaki vazifesini bitirdiğinde bedenden ayrılan bu âli misafiri, bazen kümese sokup insanlardan ürkütmekte, bazen arslana yerleştirip ceylânlarla saldırmakta, bazen da kurbağaya gönderip, suya sokup çıkarmaktadırlar. O lâtif misafirin önüne bazen kum, bazen hayvan lâşeşi, bazen ot ve saman koymakta, hikmete isyan etmekte, hakikate ters düşmektedirler. Bazen, hayatta iken tavuk yiyen o misafiri, öldükten sonra tavuk bedenine sokup, gâh insanlara, gâh tilkilere yedirmektedir! Tenâsühçüler, hammam böceğindeyken herkesten ve her sestenden ürken, dipte köşede ne bulursa onunla kanaat eden bir rûhu, kaplan bedenine sokunca cevval ve kahraman yapmakta ve ceylan etine meftun etmektedirler. Ve yine tenâsühçüler, bir rûhu günde birkaç bedene sokmakta, meselâ, sabahleyin bir keçide, ikindiye kadar öküzde, akşama kadar inekte yaşamakta, gece de maymun olarak yatırmaktadırlar.

Tenâsühçülere göre, bugün ceylana saldıran kaplan, belki de dün ceylân idi. Veya bugün bu safsatayı savunan tenâsühçü belki de dün bir yılan idi. Acaba, tenâsühçülerin zehirli fikirleri, yılanlık dönemlerinden kalmış olmasın!

Hâsılı, cesetlerle ruhlar arasındaki mükemmel uygunluk, ahenk, mutâbakat ve münasebet gösteriyor ki, Cenâb-ı Hak, bu cihana merkez olarak yarattığı, doğuştan medenî kılıp, ilim ve irfan ile sinesini genişlettiği, arza halife ve mahlûkat kabilelerine kumandan tayin ettiği insanın rûhunu, ölümden sonra hayvanların

cesetlerinde gezdirmez; bitkilerde, madenlerde seyr-ü sefer ettirmez; onu hakir ve zelil etmez.

Ruh Çağırma Nedir?

Batı'dan kaynaklanan “Ruh çağırma(!)” modası, memleketimizde, bilhassa yüksek sosyete arasında gelişme istidadı gösterdiğinden, bu konunun çeşitli cepheleriyle incelenmesinde fayda vardır.

Ruh çağırıcılarını iddia edenler, bazı gâfil ve safdil insanları muhtelif şekillerde aldatmaktadırlar. Bunlardan en yaygını şudur: Medyum, yani, ruh çağırıcı kişi bir masa üzerine birkaç fincan ve birtakım harfler serer. Güya, çağıracağı rûhun ismini söyler. Biraz sonra fincanda kımıldanmalar başlar, masadan ‘*Tak, tak!*’ sesleri yükselir.

Bu arada harfler sağa sola doğru hareket eder. Harflerin kımıldanmasından sözde rûhun suallere verdiği cevapların belirlenmesine çalışılır.

Ruh çağırma hâdisesinin, gerçekten ruhlarla bir ilişkisi var mıdır? Medyumların çağırıp konuştuklarını iddia ettikleri, hakikaten ölmüş insanların ruhları mıdır? Eğer bunlar, ölmüş insanların ruhları değilse, masaya vurarak ses çıkaranlar kimlerdir?

Bu suallere ancak, ilim ve mantığın, aklî ve naklî delillerin ışığında cevap aranabilir.

Önce şunu belirtelim ki, kâinata hiçbir şey gayesiz, sâhipsiz ve başıboş değildir. Hiçbir şey kendi hâline bırakılmamış, tesadüfe havale edilmemiştir. Kâinata canlı-cansız her mahlûk bir nizâmın esiridir, bir murakabe ve te'sir altındadır. Hiçbir şey, Cenâb-ı Hakk'ın koyduğu ihatalı ve şümûllü kanunların tazyikinden hariç değildir.

Mütemadiyen nizâm ve intizâm altında cereyan eden bu kanunları tefekkür eden her insan anlar ki, hayatı bu kanunlarla idare eden Zât, ihatalı ilmi ve küllî iradesiyle o hayatı, ölümden sonra da bir nizâm altında devam ettirecektir.

Hem Allahu Azimüşşân'ın, insan rûhunu, mahlûkat içinde en müşerref ve en mükerrem bir mahiyette yaratıp, o rûhu yüksek meziyetlerle süslemesi, kâinatı ona teveccüh ettirmesi ve onu kendisine muhatap ve dost olarak seçmesi apaçık gösteriyor ki, o Zât-ı Zülcelâl, bu meziyetlere sâhip ve bu liyâkatlere mazhar kıldığı insan rûhunun tasarrufunu başka ellere teslim etmez. Birtakım sefih cambazlara bırakmaz.

İnsanın kendi cesedi üzerindeki tasarrufu dahi elinde değildir. Meselâ, yediği bir lokmanın, boğazından geçtikten sonra nasıl taksim edildiğini, her âzâyâ ne kadar dağıtıldığını dahi bilememektedir. Kendi iç âlemindeki bunca tasarruftan haberi olmayan insanın, ruhlar üzerinde tasarruf dâvâ etmesi ne kadar gülünç bir iddiadır, tarif edilemez.

Yerde ve gökte ne varsa, hepsi Cenâb-ı Hakk'ın tasarrufu altındadır. Binâenaleyh, ruhlar da kendi irâdelerine terk edilmemişlerdir. Nitekim onlar kendi irâdeleriyle diledikleri gibi hareket edebilselerdi, belki de bir kısmı dünyaya bile gelmek istemeyecek, gelse de gitmek istemeyecekti.

İsrâ sûresinin 85. âyetinde:

قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي

“*Ruh Allah'ın emrindedir.*” buyurulmaktadır. Âyet-i kerîmede apaçık olarak insan rûhunun, Allah'ın emrinden geldiği bildirilmektedir. Emr-i İlâhî'den gelen bir rûha, hangi kuvvet tesir edebilir ve onda tasarruf sâhibi olabilir?

Yine pek çok âyetlerde, insan rûhunun ölümden sonra da başıboş bırakılmadığı, ölümlerle birlikte muhâsebesinin de başladığı beyan edilmektedir. Meselâ, kâfirler hakkında beyan olunan Enfâl sûresinin 50. âyetinde de:

وَلَوْ تَرَىٰ إِذِ يَتَوَفَّى الَّذِينَ كَفَرُوا الْمَلَائِكَةُ يَضْرِبُونَ وُجُوهَهُمْ
وَأَذْبَابَهُمْ وَذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ

“*Melekler kâfir olanların canlarını aldıkları zaman yüzlerine ve arkalarına vurup onlara, ‘cayır cayır yanmanın acısını tadın, çekin’ derlerdi.*” buyurulmaktadır. Mü'min sûresi 46. âyetinde de:

النَّارُ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا غُدُوًّا وَعَشِيًّا وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ

“Onlar (kabir içinde kıyâmet gününe kadar) sabah ve akşam ateşe arz edileceklerdir.” buyurulmaktadır. Bu âyette de açık olarak, kâfirlerin kıyâmet gününe kadar ateş ile azab görecekları bildirilmektedir. Nahl sûresi 32. âyetinde ise mü’minler hakkında şöyle buyurulmaktadır:

الَّذِينَ تَتَوَفَّيْهِمُ الْمَلَائِكَةُ طَيِّبِينَ يَقُولُونَ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ ادْخُلُوا
الْجَنَّةَ بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ

“Bunlar (o kimselerdir ki), melekler ruhlarını en iyi hâlde alır. Ve onlara: ‘Selâm sizin üzerinize olsun. Yaptıklarınızın karşılığı olarak Cennet’e giriniz’ derler.”

Ölümden sonraki hâller ve kabir azabı hakkında Hz. Rasûlullah’ın (s.a.v) pek çok hadîsleri mevcuttur. Misâl olarak, yalnız bir iki tanesini zikrederim: Bir hadîs-i şeriflerinde Efendimiz (s.a.v) şöyle buyurmaktadır:

“Kabir (herkesin ameline göre) ya Cennet bahçelerinden bir bahçe veya Cehennem çukurlarından bir çukurdur.”³⁹³

Diğer bir hadis-i şeriflerinde ise,

“Ölü, kabre defnedildiği zaman ona, birine Münker, diğerine Nekir denilen kara yüzlü ve gök gözlü iki melek gelip: “Siz bu Zât (Hz. Peygamber) hakkında ne dersiniz?” diye sorar. Eğer o mü’min ise: “O, Allah’ın kulu ve Peygamberidir. Şehâdet ederim ki, Allah’tan

393 Tirmizî, Kıyamet, 26; et-Tahâvî, Ebû Ca’fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme, el-Akîdetü’t-Tahâviyye, I/169; Ahmed b. Hanbel, el-Akîde, s. 64-76.

başka hiçbir ilâh yoktur. Şehâdet ederim ki, Muhammed muhakkak O'nun Peygamberidir!" der. Melekler de: "Biz de (dünyada) böyle ikrar ettiğini biliyorduk" derler. Sonra o ölünün kabri enine ve boyuna yetmiş arşın genişletilir, orası nûrlandırılır. Sonra ona, 'uyu' denilir. Bunun üzerine o der ki: "Aileme döneyim de (şu saadetimi) onlara haber vereyim." Melekler de şöyle derler: "Sen uyu, ancak kendi ehlerinden, kendisine en sevgili olan kimsenin uyandırabileceği bir güveyinin (yahut gelinin) uykusu gibi uyu." O, ba's vaktine (kıyâmet gününe) kadar bu hâlde kalır. Eğer, ölü bir münâfik ise, cevabında der ki: "İnsanlardan işitirdim. O'na Allah'ın Peygamberi derlerdi de, ben de öyle derdim. Hakikatte O bir Peygamber midir, değil midir, bilmiyorum." Bunun üzerine melekler: "Biz de öyle söylediğini biliyorduk" derler. Artık toprağa: 'Onu olanca şiddetle sık' denilir. Toprak da onu sıkır, kaburga kemikleri birbirine geçer ve artık o, kıyâmet gününe kadar bu hâlden kurtulamaz."³⁹⁴

Yukarıda zikredilen âyet-i kerime ve hadîs-i şeriflerden açıkça anlaşılıyor ki, âlemde her mahlûk gibi, ruh da başıboş değildir. İnsanın ölümünden sonra rûhu, âlem-i berzah denilen kabir âleminde daimî bir mura-kabe ve muhasebeye tâbi tutulmakta, bir kahır veya taltife muhatap olmaktadır.

Ayrıca şunu da belirtelim ki; âlem maddeye münhasır olmadığı gibi, ruh da yalnız insana münhasır değildir. Rûhanî âlemler hadsizdir; o âlemlerde yaşayan

394 Tirmizî, Cenâiz: 70; Ahmed bin Hanbel III/126; IV/140.

mahlûklar da nihayetsizdir. Nitekim meleklerin, cinlerin, şeytanların, kısacası rûhanî varlıkların sayısını ancak Allahu Azimüşşân bilir.

Şimdi, bu rûhanî varlıkların, “*ruh çağırma*” iddiası ile irtibatlarının olup olmadığını etraflıca tahlil edelim:

Rûhanî varlıkların en büyük taifesi meleklerdir. Melekler “Nurdan” yaratılmıştır. Melekler, Allah’a mutlak itaat ederler, hiçbir sûrette âsî olmazlar. Bu ibâd-ı mükerrerler; müzâheret,³⁹⁵ zikir, teşbih, ibâdet, mârifet gibi vazifelerle meşgul olur, Cenâb-ı Hak hesabına, O’nun nâmıyla, kuvvet ve emriyle iş görürler. Bedüüz-zaman Hazretleri bu hakikati şöyle ifade eder:

“*Semânın sükût ve sükûneti ve intizam ve ittıradı³⁹⁶ ve vüs’at ve nûraniyeti gösterir ki: Sekenesi, zeminin sekenesi gibi değiller; belki bütün ahalisi mutîdirler. Ne emrolunsa onu işlerler. Müzahame³⁹⁷ ve münakaşayı îcab edecek bir sebep yoktur. Zira memleket geniş, fıtratları safî, kendileri masum, makamları sâbittir.*”³⁹⁸

Elbette, bütün fiilleri mutlak hayır üzerine olan bu mukaddes mahlûklar; günahkâr insanların ayaklarına inmez, medyumlara tâbi olmazlar.

İnsan ruhlarının ve meleklerin İlâhî tasarruf altında olduklarını bildiren pek çok âyet-i kerime mevcuttur. Bunlardan bir kısmını zikrederim:

395 Müzâheret: Arka çıkma, destek olma, yardım etme.

396 Itırad: Düzgünlük, aynı şekilde devamlılık.

397 Müzahame: Zahmet verme, itişip kakaşma.

398 Nursî, Sözler, s. 188.

Tahrim sûresinin 6. âyetinde şöyle buyurulmaktadır:

عَلَيْهَا مَلَكَةٌ غَلَاظٌ شِدَادٌ لَا يَعْصُونَ اللَّهَ مَا أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ
مَا يُؤْمَرُونَ

“...O melekler Cenâb-ı Hakk’a, kendilerine emrettikleri şeylerde asla âsî olmazlar. Neye de me’mûr edililerse yaparlar.”

Yine melekler hakkında Enbiyâ sûresi, 26 ve 27. âyetlerinde de şöyle buyurulmaktadır:

وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمَنُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ بَلْ عِبَادٌ مُّكْرَمُونَ ﴿٦٢﴾
لَا يَسْبِقُونَهُ بِالْقَوْلِ وَهُمْ بِأَمْرِهِ يَعْمَلُونَ ﴿٧٢﴾

“Doğrusu onlar ikram olunmuş kullardır. O’nun sözünün önüne geçmezler. Hep O’nun emriyle hareket ederler.”

Görülüyor ki, meleklerin, medyumlarca celbedilmesi mümkün değildir. Çünkü onlar, bu gibi süflî işlerden münezzehe ve müberrâdırlar.

Yukarıda zikrettiğimiz âyet-i kerîmelerden kat’iyetle anlaşılıyor ki, medyumlara haber getirenler melekler olamazlar.

İnsan ruhlarına gelince, bunlar derece ve mertebe itibarıyla dörde ayrılırlar:

1- Peygamberlerin ve Velîlerin Ruhları:

Mahlûkat içinde en seçkin ve mümtaz olan bu nû-ranî zâtlar, beşeriyetin kumandanlarıdır. Cenâb-ı Hak indinde en makbul, en mümtaz ve meleklerden üstün olan bu âli ruhların, süflî ve günahkâr insanların çağır-malarıyla gelmeyeceklerini, her akıl, vicdan ve inanç sâhibi tasdik eder.

2- Şehitlerin Ruhları:

Bakara sûresinin 154. âyetinde şöyle buyrulur:

وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتٌ بَلْ أَحْيَاءٌ وَلَكِنْ لَا
تَشْعُرُونَ

“Sakin Allah yolunda öldürülmüş olanlara ‘öldür-ler’ demeyiniz. Hayır, onlar ölü değil, diridirler. Fakat siz duyamazsınız, sezemezsiniz.”

Şehitler, umum müfessirlerin beyanlarıyla, velî hükmündedirler ve “Şühedâ hayatı” denilen ayrı bir hayat mertebesinde bulunurlar. Hayatlarını Allah için feda eden bu mücâhitler zümresinin ruhlarının da, bu düzenbazların âleti olamayacakları açıktır.

3- Günahkâr Mü’minlerin Ruhları:

Bu ruhlar, Allah’a ve âhirete inandıkları hâlde, sâ-lih amel işlemeyerek, sefâhate düşüp günahlara dal-dıklarından, kabirlerinde azaba mâruzdurlar. Bunların,

medyumların ayağına gelmeleri hiç düşünülemez. Zira kendi hesaplarını vermekle baş başadılar.

4- Kâfirlerin Ruhları:

Kitap ve sünnet ile sâbit olduğu üzere, Allahu Azîmüüşân'a, Peygamber-i Zîşân'a, Kur'ân-ı Kerîm'e ve âhiret gününe inanmayan bu ruhlar da, kabirde daimî elîm ve şiddetli bir azaba mâruzdurlar. Kahhâr-ı Zülcelâl'in kahrına muhatap olan bu ruhları, kim bırakır ki gelsinler, masaları tıkırdatsınlar!

Yukarıdaki izahlardan, meleklerin ve insan ruhlarının, medyumların ayaklarına gelmeyecekleri anlaşılmuştur. Öyleyse, medyumların irtibat kurmaları neticesinde, gelip masaya vuranlar kimlerdir?

Bu suale yeterli cevap verebilmek için insanların yaratılmaları ile ilgili hikmetler üzerinde biraz durmakta fayda vardır. İnsan sûresinin 2. âyetinde meâlen şöyle buyurulmaktadır:

إِنَّا خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ أَمْشَاجٍ نَبْتَلِيهِ فَجَعَلْنَاهُ سَمِيعًا
بَصِيرًا

“Hakikat, biz insanı birbiriyle karışık bir damla sudan yarattık. Onu imtihan ediyoruz. Bu sebeple onu işitici ve görücü yaptık...”

Âyetin mealinden açıkça anlaşıldığı üzere, insan bu dünyaya imtihan için gönderilmiştir. Dünya, onun önüne bir müsabaka yeri olarak açılmıştır. Elmas gibi ruhların, kömür gibi ruhlardan ayrılmaları bu müsabakayı

gerektirmektedir. Bu müsabakada iyilerle kötülerin birbirinden ayrılması, şeytanların yaratılmasını iktizâ eder. Taa ki, şeytanlar beşere musallat olsun, iyilerle kötüler birbirlerinden ayrılınsınlar.

Nitekim şeytanların hayırdan mahrum ve şer üzere yaratılmış mahlûklar oldukları ve insanlara musallat olup, onları iğfal edecekleri A'râf sûresinin, 11-18. âyetlerinde şöyle beyan buyurulmaktadır:

وَلَقَدْ خَلَقْنَاكُمْ ثُمَّ صَوَّرْنَاكُمْ ثُمَّ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ لَمْ يَكُنْ مِنَ السَّاجِدِينَ ﴿١١﴾

قَالَ مَا مَنَعَكَ أَلَّا تَسْجُدَ إِذْ أَمَرْتُكَ قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ ﴿٢١﴾

قَالَ فَاهْبِطْ مِنْهَا فَمَا يَكُونُ لَكَ أَنْ تَتَكَبَّرَ فِيهَا فَاخْرُجْ إِنَّكَ مِنَ الصَّاغِرِينَ ﴿٣١﴾

قَالَ أَنْظِرْنِي إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿٤١﴾

قَالَ إِنَّكَ مِنَ الْمُنظَرِينَ ﴿٥١﴾

قَالَ فَبِمَا أَغْوَيْتَنِي لَأَقْعُدَنَّ لَهُمْ صِرَاطَكَ الْمُسْتَقِيمَ ﴿٦١﴾

ثُمَّ لَا تَجِدُ فِيهِمْ مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ وَعَنْ أَيْمَانِهِمْ وَعَنْ شَمَائِلِهِمْ وَلَا تَجِدُ أَكْثَرَهُمْ شَاكِرِينَ ﴿٧١﴾

قَالَ اخْرُجْ مِنْهَا مَذْمُومًا مَدْحُورًا لَمَنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ لَأَمْلَأَنَّ
 جَهَنَّمَ مِنْكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٨١﴾

“And olsun sizi yarattık, sonra size sûret verdik, sonra da meleklere, secde ediniz dedik. Hepsi secde ettiler. Yalnız İblis etmedi, o secde edenlerden olmadı. (Allahu Teâlâ) Dedi: ‘Ben sana secde emretmiş iken, seni alıkoyan nedir?’ O da: ‘Ben ondan hayırlıyım, beni ateşten yarattın, onu çamurdan yarattın’ dedi. (Allahu Teâlâ): ‘Öyleyse, oradan hemen in. Sana orada kibirlenmek gerekmez. Hemen çık, çünkü sen alçaklardan-sın’ dedi. (O da): ‘Bana dirilip kaldırılacakları güne kadar mühlet ver’ dedi. (Hak Teâlâ da): ‘Sen mühlet verilmişlerdensin’ dedi. (İblis): ‘Öyle ise, dedi. Sen beni azgınlığa mahkûm ettiğin için onları gözetlemek üzere Senin doğru yolunda oturacağım. Sonra, and olsun, onların önlerinden, arkalarından, sağlarından, sollarından kendilerine geleceğim (musallat olacağım). Sen de onların çoğunu şükredici (kimse)ler bulmayacaksın.’ Allah (c.c) dedi ki: ‘Zem³⁹⁹ ve tahkire⁴⁰⁰ uğramış ve kovulmuş olarak çık oradan. Yemin ederim ki, onlardan kim sana uyarırsa, Cehennemi bütün sizlerden dolduracağım.’”

Âyet-i kerîmede, iki nokta mes’elemizle yakından ilgilidir. Birincisi; şeytanların beşere musallat olmasına, taa kıyâmete kadar müsaade edilip mühlet verilmesi; ikincisi ise, şeytanların insanlara, önlerinden,

399 Zem: Kötülüğünü söyleme, yerme, çekiştirme.

400 Tahkir: Hakaret.

arkalarından, sağlarından, sollarından sokulabilmele-
ridir. Bunun için şeytanlar, daima insanların süflî ve
hayvanî arzularını işletmekte, onları aldatmakta, doğru
yoldan saptırmaktadırlar. İğfal yollarından biri de, med-
yumları maskara olarak kullanmaları ve onlara yanlış
haberler vererek beşeri ifsad etmeleridir.

Şu hakikati de belirtelim ki, bu imtihan meyda-
nında, Rabbini bilen, Kur'ân'a ve Rasûlullah'a uyan,
sâlih amel işleyen müttakî mü'minler üzerine şeytan-
ların hiçbir hâkimiyeti olamaz. Yani, onlara musallat
olamazlar. Şeytanlar ancak, itikadı zayıf, ameli noksan,
sefâhete düşkün, emr-i haktan uzak, hâsılı Kur'ân'ın
nûrundan tam istifade edememiş insanları kötülüğe sü-
rükler ve oyuncak hâline getirebilirler. Bu tip insanları
baştan çıkarmak için fırsat kollarlar.

Bu sebeple Müslüman bir insan, Kur'ân'a uyma-
yan herhangi bir hareket ve amelin şeytanların eseri
olduğunu anlamakla, onların elinde oyuncak olmaktan
kurtulabilir. Bir kısım kimseler de, hem şeytanların çe-
şitli iğfallerine kapılmakta, hem de işe ilim süsü vere-
rek bu bâtil mesleği câzip göstermeye çalışmaktadırlar.

Ancak, Hz. Allah (c.c) mû'cize ve ibret dolu şu
âyetleri, bu kimselerin başlarına birer necm-i sâkıp⁴⁰¹
gibi vurarak onları âleme rezil ve rüsvay etmektedir:

هَلْ أُنَبِّئُكُمْ عَلَىٰ مَن تَنَزَّلُ الشَّيَاطِينُ ﴿١٢٢﴾

401 Necm-i sâkıp: Karanlığı delip geçen parlak yıldız.

تَنْزَلُ عَلَيَّ كُلِّ آفَاكٍ أَثِيمٍ ﴿٢٢٢﴾

يُلْقُونَ السَّمْعَ وَأَكْتَرُهُمْ كَاذِبُونَ ﴿٣٢٢﴾

“Haber vereyim mi size, şeytanlar kimin üzerine inerler? Vebal yüklenici her bir sahtekâr üzerine inerler. Onlar, (Şeytanlara) kulak verirler ve ekseri yalan söylerler.”⁴⁰²

Evet, çağırıldığı zaman gelenler ve medyumların masalarına vurarak ses çıkaranlar, şeytanlar ile cinnîlerin fâsık olan kısımlarıdır. Üstad Bediüzzaman Hazretleri bu konuda şunları söylemektedir:

“Bu mesele, felsefeden ve ecnebîden geldiği için ehl-i îmana çok zararları olabilir. Ve çok sû’i istimalâta menşe’ olmakla beraber, içinde bir doğru olsa on yalan karışıyor. Çünkü doğruyu ve yalanı tefrik⁴⁰³ edecek bir mihenk,⁴⁰⁴ bir mikyasa olmadığından ervâh-ı habîse⁴⁰⁵ ve şeytana yardım eden cinnîlerin bu vesile ile hem onun ile meşgul olanların kalbine ve hem de İslâmiyet’e zarar vermek ihtimali var. Çünkü mâneviyat nâmına Hakâik-ı İslâmiye’ye ve akide-i umumiyye⁴⁰⁶ muhalif ihbarat oluyor. Ervâh-ı habîse iken kendilerini, ervâh-ı tayyibe⁴⁰⁷ zannettirip belki, kendilerine bazı büyük velîler nâmını verip İslâmiyet’in esasatına muhalif

402 Şu’arâ, 26/221-223.

403 Tefrik etmek: Ayırmak.

404 Mihenk: Ölçü, ayar.

405 Ervâh-ı habîse: Kötü ruhlar.

406 Akide-i umumiye: Genele ait iman, inanç esasları.

407 Ervah-ı tayyibe: İyi ve temiz ruhlar.

sözlerle zarar vermeye çalışabilirler. Hakikati tağyir⁴⁰⁸
edip, safdilleri⁴⁰⁹ tam aldatabilirler.”⁴¹⁰

Mevzu ile ilgili olarak, Mevlânâ'nın şu mısralarını nakletmeyi yerinde bulduk:

“Cin insana gâlip gelir ve ona musallat olursa, insandaki insanlık sıfatı kaybolur.”

“Her ne söylese, onu cin söylemiş olur. İster bu baştan, ister öbür baştan, hakikatte söz cinindir.”

“Böyle bir zamanda insanın kendi benliği gitmiş, tamamıyla cin hâkim olmuştur. Bu anda bir Türk, ilhamsız olarak Arapça söyler.”

Cinlerin insanlara musallat olmaları hususunda Ebû Hüreyre (r.a) demiştir ki: Nebiyy-i Ekrem (s.a.v) bir gün buyurdular ki:

“Cin (taifesinden) bir ifrit dün gece namazımı boz-
durmak için bana ansızın hücum etti. (Lâkin) Allahu
Teâlâ (beni gâlip getirip) ona istediğimi yapmaya fırsat
verdi. Sabah olunca hepiniz onu görüp seyredesiniz
diye mescidin direklerinden birine bağlamak istedim.
Fakat Süleyman Bin Dâvud'un (a.s): ‘Yâ Rab, bana
mağfiret et ve benden sonra kimseye nasip olmayacak
bir mülkü bana bağışla’ demiş olduğu hatırıma geldi
ve ifriti köpek gibi kovdum.”⁴¹¹

408 Tağyir: Değiştirme.

409 Safdil: Saf kalpli, kolay aldanan.

410 Nursî, Emirdağ Lâhikası, II/160.

411 Buhârî, Salât, 75, Enbiyâ, 40; Müslim, Mesâcid, 39.

Dârülfünun⁴¹² eski müderrislerinden meşhur Babanzâde Ahmed Naim Bey'in, bu hadîs-i şerifin ışıği altında cinler hakkında yaptığı fikr-i tetebbuat cidden takdire şâyândır. Babanzâde, bu husustaki açıklamalarının ilk kısmında, mahlûkat nev'ilerinin sayılarını bilmenin ancak Allah'a mahsus olduğunu ifâde eder ve hayat sâhibi mahlûkların yalnız insan ve hayvanlar olmadığını belirtir. Bu iki taife dışında, melek ve cin gibi lâtif mahlûkların da bulunduğunu, Peygamberimizin ihbarı yanında, asfiyânın da şehâdetlerini delil göstererek beyan eder. Meleklerin tamamının rûhanî olup, Allah'ın emrine itaatten zerrece ayrılmadıklarını, karar-gâhlarının semâvat olduğunu belirttikten sonra, cinler taifesi hakkında şu bilgilere yer verir: *“Cinler, insanlar gibi yeryüzünde yaşarlar. Kâfir ve mü'minleri vardır. Değişik şekil ve kılıklara girebilirler. Melek ve cinlerin varlıkları Kur'ân'ın beyanı ve Peygamberimizin ihbarıyla sâbittir. Bunları inkâr etmek, Kur'ân ve Peygamberimizin sözlerini tekzip olacağından küfürdür.”*

İlmin her hakikati idrâk edemeyeceğini ifâde eden Ahmed Naim Bey:

“İlim, her şeyi bilirim dediği gün, teveccüh ettiği gayelerden sapmış, ilmîlikten çıkıp cehle düşmüş olur. Hâlbuki ilmin gayesi hakikatleri inkâr değil, araştırmaktır. Henüz yetişemediği saha ve hakikatleri inkâr etmenin hiçbir faydası olmamakla birlikte, zararları çoktur” der.

---

412 Dârülfünun: Üniversite.

Ahmed Naim Bey, bir kısım fikir sâhiplerinin: “İlmin tasdik ettiğini kabul ederiz, etmediği hakkında da hüküm veremeyiz” şeklindeki fikirlerini de tenkit etmekte, bu hususta şöyle demektedir:

“Eğer bu felsefe, hakikati arama aşkıdan kaynaklanıyorsa, akıl ve naklin kâhir⁴¹³ te’yidiyle müberhen⁴¹⁴ olan, Nübüvvet-i Muhammediyye’ye istinad eden bu haber-i sahih neden araştırılmıyor? Herhâlde hakikati araştırmaya âşık olan bir kimse, bu sahaya biraz yüzünü çevirip aramaya çalışsa doğru yolu bulabilir.”

Ahmed Naim Bey: “Bugün, bazı kitaplarda, güya ruhların çekilen fotoğraflarına rastlanmaktadır. Bu fotoğrafların ruhlarla hiçbir ilgisi yoktur” demektedir, bunların cinlerin fotoğrafları olabileceğini kaydederek, alaf-ranga cinciliğin, telekinezi⁴¹⁵ ve ekto plazmanın⁴¹⁶ cin ve şeytan tâifeleriyle ilgili olduğunu söylemektedir. Babanzâde, medyumların elleri değmeden sandalyelerin havada dolaşmalarının ve fincanların masa üzerinde kıpırdanmalarının cin ve şeytanlar tarafından yapıldığını belirtmektedir...

Ahmed Naim Bey, bu konuda İngiltere’nin en büyük fizik ve astronomi âlimlerinden Kroks’u (Krookes)

413 Kâhir: Üstün gelen.

414 Müberhen: Delille ispatlanmış olan.

415 Telekinezi: Cisimlerin dokunulmadan sadece zihin gücüyle hareket ettirilmesi.

416 Ekto plazma: Trans hâline girmiş medyumların vücutlarından, özellikle ağız, burun, kulak gibi organlarından çıktığı, havada yayıldığı, bazen gözle görülebildiği ve elle dokunulabildiği ileri sürülen şekilsiz süptil maddelere verilen ad.

delil göstererek şöyle der: ‘Tecrübelerini, fizik âleti üzerinde icra eden Kroks, tetkiklerini İngiliz Yüksek Kraliyet Cemiyeti’ne haber verdiğinde kendisi için ‘Aldanmıştır, gözü bağlanmıştır’ diyen münkirlere hitaben: ‘Haydi benim aldanmış olduğumu kabul edeyim. Ya şu fizik âlâtının da aldanmış, gözünün bağlanmış olduğunu nasıl teslim edeyim’ demiştir.”

Babanzâde, Batı’da cinlerin esrar ve hakikatlerini araştırmak ve bu taifeyle irtibat kurmak isteyen pek çok cemiyetin bulunduğunu ve bu konuda yüzlerce mecmuanın çıkarıldığını kaydeder. Hatta artık bu konuyla ilgilenmeyi ar saymayan yüzlerce profesörün bulunduğunu belirtir. Bunlardan Birmingham Üniversitesi Rektörü Sir Olivier Lodge ile Charles Richet ve Lazarref gibi zâtların da bulunduğuna kail olduklarını söyler. Ahmed Naim Bey, bu konuda şu hakikati de vurgular: “*Bu bâbta, bu zâtların cinlerle ilgili olarak vermiş oldukları malûmatlar, eksik ve yetersiz, muvâzenesiz ve yarım yamalıktır. Bu sebeple, bunlardan alınan malûmat pek iptidaîdir. Ancak bu bâbta, itikat ve inancımız, vahy-i semâvî ile malûmat sahası fevkalâde genişlemiş olan Muhbir-i Sâdık’ın (s.a.v) beyanatıdır. Hükümlerimiz, o sâdık beyanın hududu ile hudutludur. O’ndan nasıl telakki etmiş isek, öylece kabul eder, O’na kendiliğimizden bir şey katmayız. Avrupalı ve Amerikalı ilim erbabından bahsedişimiz –onların bu bâbdaki fikir ve nazarları bize uysun uymasın– yalnız vahyi inkâr edenlere, malûmat sahaslarının henüz pek dar olduğunu, hakikatleri kendilerince meçhul olan her şeyi ulu orta, düşünmeden inkâra kalkışmanın, hakikat*

nâmına tehlikeli ve ilim nâmına küfür ve ilhad olduğunu anlatmak içindir.”

Şeytanlar, Cinler ve Mübâreze Kanunu

Mübâreze kanununun bir gereği olarak, şeytanlar ve cinler insanlara musallat olmaktadır. Kâinatta zıtların çatışması, yani mübâreze kanunu vardır. İnsan bu dünyaya teklif ve imtihan için gönderilmiştir. Bu teklif ve imtihan ile insan bu dünyada istidatlarını inkişaf ettirecektir. Elbette bu inkişaf, bir hareket ister. Bir muamelelerin olmasını gerekli kılar. Taa ki, terakki zembereği çalışabilsin. Terakki ve mücâhede ise, şeytan ve şerir mahlûkların vücutlarını ve insanlara musallat olmalarını hikmeten iktiza etmektedir. Aksi hâlde, insanların makamları sâbit kalır, beşer terakki edemezdi. Zaten insanlar da, yaratılışları gereği, şerre meyyaldirler. Öyle ise, insanı hariç ve dâhilde terakki ve tedenniye sevk ve teşvik edecek bu iki hâricî âmilin olması aklen gereklidir. Bu sebeple, melekler beşeri alâ-yı illiyyîne yükseltmek; şeytanlar ise esfel-i safilîne indirmek isterler. Bu bir kanun-u İlâhî ve sırr-ı kaderidir. Beşer tabakalarındaki terakki ve tedenni de, bu hakikati tasdik etmektedir. Peygamberlerden, evliyalardan taa Nemrudlara ve Firavunlara kadar değişik terakki ve tedenniler

bu hakikati ispat etmektedir. Madem kâinatta böyle bir mücadele kanunu var, elbette şeytanlar, kendilerini insan rûhu imiş gibi göstererek bazı insanları aldatacak, bir kısım safdil ve meczupları maskara edeceklerdir.

Malûmdur ki, kâinatta her nev'in, her taifenin güzeli yanında çirkini, âlisi yanında âdisi, iyisi yanında kötüsü vardır. Elbette ruhanîler taifesinin de, hayırlı ve nûranîleri yanında, mülevves⁴¹⁷ ve şerlileri de vardır. Bunların zararlı ve şerli taifesi elbette insanlara ve meleklere ilişmek isterler. Meleklere ilişemeyip, semâdan terk edildiklerini âyat-ı Kur'âniye sarahatle haber verdiğine göre, bu zararlı mahlûklar en çok insanlarla uğraşacaklardır. Nitekim uğraşıyorlar da...

Bu hususta, delil olarak, aşağıdaki iki âyet-i kerimeyi nazara verelim:

وَلَقَدْ زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحَ وَجَعَلْنَاهَا رُجُومًا لِلشَّيَاطِينِ
وَاعْتَدْنَا لَهُمُ عَذَابَ السَّعِيرِ

*“And olsun ki, biz yere en yakın olan göğü kandillerle donattık. Bunları şeytanlara ateş taneleri yaptık. Ve onlara (çılgın ateş) azabı hazırladık.”*⁴¹⁸

وَأَنَا لَمَسْنَا السَّمَاءَ فَوَجَدْنَاهَا مُلِئَتْ حَرَسًا شَدِيدًا وَشُهُبًا

417 Mülevves: Pis, kirli, iğrenç.

418 Mülk, 67/5.

sıyla insanları aldattıklarını bildirmektedir. Şeytanlar ve cinlerin şerli kısımlarının bu hareketler ile Peygamberlere ve meleklerle rekabet etmek istediklerini, fakat semâvâta yükselmek isterken ateşli şihâblarla tardedildiklerini⁴²⁷ belirtmektedir.

---

427 Tardedilmek: Uzaklaştırılmak.

Ruhlarla Mûnâsebet Kurulabilir mi?

Ruhlarla mûnâsebet mümkündür ve vâkidir. Bu hakikatin en açık delili de rü'yâ-yı sâdıkalardır. Ancak bu mûnasebet, şeytanlara ve cinlerin şerli kısımlarına oyuncak olan ispritizmacıların, düzenbazcılarının işi değildir. Ruhlarla irtibat yolu onlara kapalıdır. Zira bu mûnâsebet, rûhen terakki ile fenâfillah, bekâbillâh gibi mertebeleri kat ederek ruhlar âlemine yakınlık kazanmak ve ahvâllerine muttali olmakla olur. Bunun da yolu, Allah'a ihlâs ile ibâdet ve emirlerine tam inkıyâd ederek, O'nun rızâsını tahsilden geçer. Bu cadde, ancak ve ancak "Havass-ı izam" denilen evliya ve asfiyâyâ mahsustur. Evet, O zâtlar mânâ âlemi ile ilgili feyiz ve bereketler, sır ve hakikatler, melekût âlemi ile ilgili ciddî maksatlar için, âlem-i ervah ile mûnâsebet tesis edebilmektedirler.

Nefsini, Cenâb-ı Hakk'ın rızâsı için yok etmiş ehl-i velayete, bir kısım mânevî ve nûranî âlemlere irtibat tesis ettirmesi, Rabbü'l Âlemîn'in lütuf, inâyet ve vedûdiyettinin muktezâsıdır.

Cenâb-ı Hakk'ın Lâtif ismine mazhar olan ehl-i velayetin, ruhların hâllerini müşahede, feyz ve bereketlerinden istifâde ve husûsan Fahr-i Kâinat Efendimiz'in rûhânîyeti ile görüşüp tefeyyüz etmeleri, melekût âlemi ile ilgili esrara müncelip⁴²⁸ olup o âlemlerde gezmeleri, seyir ve temaşaları, lâtif, nurlu ve mânevî sofralardan istifade etmeleri, hikmet-i İlâhiyye'ye muhalif olmadığı gibi, kudret-i İlâhiyye açısından da ne müşküldür, ne de imkânsızdır.

Ruhlarla görüşme hususunda, Selef-i Sâlihîn'in muhtelif eserlerinde pek çok rivâyetler ve kayıtlar vardır. Bunları te'yyid sadedinde, asrımızın büyük mütefekkeri Bediüzzaman Hazretleri de şunları ifâde etmektedir:

*“...Belki ayn-ı hakikat ve edeb ve hürmet ve istifade odur ki, Celâleddin-i Süyûtî, Celâleddin-i Rûmî, İmam-ı Rabbânî gibi zâtların seyr ü sülûk-i rûhanîleri gibi seyr ü sülûk ile yükselerek, o kudsî zâtlara yanaşmak ve istifade etmektir.”*⁴²⁹

“Celb-i ervâh-ı tayyibe⁴³⁰ ise medenîlerin yaptığı gibi; hezeliyat⁴³¹ sûretinde bazı oyuncaklara, o pek ciddî ve ciddî bir âlemde olan ruhlara hürmetsizlik edip kendi yerine ve oyuncaklara celbetmek değil, belki ciddî olarak ve ciddî bir maksat için Muhyiddîn-i Arabî gibi zâtlar ki istediği vakit ervah⁴³² ile görüşen

428 Müncelip: Celbedilmek, çekilmek.

429 Nursî, Emirdağ Lâhikası, II/161.

430 Celb-i ervâh-ı tayyibe: İyi ruhları çağırma.

431 Hezeliyat: Ciddi olmayan sözler, saçmalamalar.

432 Ervah: Ruhlar.

bir kısım ehl-i velayet⁴³³ misillü onlara müncelip⁴³⁴ olup münâsebet peydâ etmek ve onların yerine gidip âlemlerine bir derece takarrup⁴³⁵ etmekle rûhaniyetlerinden mânevî istifade etmektir... ”⁴³⁶

Evet, bu nûranî zatlari bu mertebelere yükselten, terakki ettiren, feyzyâb kılan Kur’ân-ı Kerîm’dir. O zâtlar, Rabbânî sırları, İlâhî hakikatleri hep Kur’ân-ı Kerîm’den çıkarmışlardır. Bütün müçtehidler, yüksek içtihatlarının delil ve burhanlarını, bu sofradan istihraç etmişlerdir. Bütün siddîklar, sadakatin zirvesine bu sofradan alınan mârifetlerle yükselmişlerdir. Bütün İslâm hükemâsını,⁴³⁷ muhakkikin⁴³⁸ seviyesine çıkararak o sofranın hikmetleridir. Bütün âbidleri, Ma’bûd-u Bilhakk’a secde ettiren o sofranın letafet ve feyizleridir. Bütün evliyâ ve ârifleri keşf, müşâhade ve irfan ile doyurup cezbeden o sofranın zevk ve feyizleridir. Bütün kutubları irşâd makamına çıkararak o sofranın ta’lim ve terbiyesidir. Bütün fukahâ-i izamî adaletli hâkim seviyesine yücelten o sofranın düstûr ve prensipleridir. Bütün mütekellimler mantık ve fikrin şahikasına ulaştıran o sofranın hüccet ve delilleridir.

Öyle ise, en büyük mürebbi, en büyük halaskar, en büyük mürşid ve en doğru rehber O’dur. Bu bakımdan

433 Ehl-i velayet: Veliler, Allah dostları.

434 Müncelip olmak: Celbedilmek, çekilmek.

435 Takarrup: Yaklaşmak.

436 Nursî, Sözlür, s. 276-277.

437 Hükemâ: Hakîmler, filozoflar, ilim adamları.

438 Muhakkikin: Gerçekleri araştıran ve onları delilleriyle bilen âlimler.

ruhlarla irtibat, ancak O'nun terbiyesi altında yetişen nûranî zâtlara mahsustur.

Cinler ve Şeytanlar Müsbet Mecrâda Çalıştırılır mı?

Şerleri defedilmek sûretiyle, cin ve şeytanlar insanların emrinde çalıştırılabilir. Evet, nefisini yok etmiş, enâniyetini tamamen kırmış, rızâ ve siddîkiyet makamına yükselmiş olan nûranî zâtlar, lisan-ı ismet ile cin ve şeytanların teshirini⁴³⁹ Cenâb-ı Hak'dan isterlerse, Hak Teâlâ, bu muî⁴⁴⁰ kullarına cin, şeytan ve şerirleri itaat ettirir. O nûranî zâtlar velayet iksiriyle, cin ve şeytanlarla temas kurabilir ve onları müspet işlerde çalıştırabilirler.

Kur'ân-ı Kerîm'de bu konu ile ilgili âyetler mevcuttur. Meselâ, risâlet ile birlikte saltanat nimetine de mazhar olan Hz. Süleyman (a.s), cin ve şeytanları emri İîlâhî ile çalıştırmış, Mescid-i Aksâ'nın inşâsında istihdam ettirmiştir. Hz. Süleyman (a.s), geniş olan memleketinde, saltanatını adalet üzere bihakkın devam ettirmek, râiyetinin hallerini görmek ve dertlerini işitmekle,

---

439 Teshir: Ele geçirme, emri altına alma, kendine tâbi kılma, zaptetme.

440 Muî: Uyan, itâat eden.

icrâatını hak ve hakikat üzere yapmak için lisan-ı ismetle cin ve şeytanların kendisine musahhar⁴⁴¹ kılınmalarını Cenâb-ı Hak'tan istemiş, Hak Teâlâ da bir mû'cize ve bir ihsan olarak O'na cinleri teshir etmiştir.

Bu husus, bir âyette meâlen şöyle ifade buyrulur:

وَمِنَ الشَّيَاطِينِ مَنْ يَغُوضُونَ لَهُ وَيَعْمَلُونَ عَمَلًا دُونَ ذَلِكَ
وَكُنَّا لَهُمْ حَافِظِينَ

*“Şeytanlardan da Süleyman için dalgıçlık edenleri ve daha başka iş için çalışanları teshir etmiştik ve hep onları zapt eden biz idik.”*⁴⁴²

Bu âyetin tefsirinde, Bediüzzaman Hazretleri şöyle demektedir:

“Yerin insanlardan sonra, zîşuur olarak en mühim sekenesi olan cin, insana hizmetkâr olabilir. Onlarla temas edilebilir. Şeytanlar da düşmanlığı bırakmaya mecbur olup ister istemez hizmet edebilir ki, Cenâb-ı Hakk'ın evâmirine musahhar olan bir abdine, onları musahhar etmiştir.

Cenâb-ı Hak mânen şu âyetin remziyle der ki: *“Ey insan! Bana itaat eden bir abdime cin ve şeytanları ve şerirlerini itaat ettiriyorum. Sen de benim emrime musahhar olsan, çok mevcudat, hatta cin ve şeytan dahi sana musahhar olabilirler.”* İşte beşerin, san'at ve fenin imtizacından süzülen, maddî ve mânevî fevkalâde

441 Musahhar: Boyun eğdirilmiş, emir ve itaat altına alınmış.

442 Enbiyâ, 21/82.

hassasiyetinden tezâhür eden ispritizma gibi, Celb-i ervah⁴⁴³ ve cinlerle muhabereyi şu âyet, en nihayet hududunu çiziyor ve en faydalı sûretlerini tâyin ediyor ve ona yolu dahi açıyor. Fakat şimdiki gibi bazen kendine emvât⁴⁴⁴ nâmını veren cinlere ve şeytanlara ve ervâh-ı habîseye musahhar ve maskara olup oyuncak olmak değil, belki tılsimat-ı Kur'âniye⁴⁴⁵ ile onları teshir etmektir, şerlerinden kurtulmaktır.”⁴⁴⁶

---

443 Celb-i ervah: Ruhları çağırma.

444 Emvat: Ölüler.

445 Tılsimât-ı Kur'âniye: Kur'ân'da bulunan sırlar, gizli gerçekler.

446 Nursî, Sözlere, s. 276.

İslâm Âlimleri ile Garp Filozoflarının Ruh Hakkındaki Görüşleri

Gerek İslâm ulemâ ve hükemâsı⁴⁴⁷ ve gerekse Garp filozofları, ruh mevzuu üzerinde önemle durmuş, bu hususta fikirler serdedip eserler te'lif etmişlerdir. Biz, önce İslâm ulemâ ve hükemâsının, sonra da Garp filozoflarının ruh hakkındaki görüşlerini hülâsa olarak takdim edeceğiz.

İslâm Âlimlerine Göre Ruh

Felsefe ve kelâm kitaplarını incelediğimizde, bütün İslâm hükemâsının (el-Kindî, Fârâbî, İbn-i Rüşd, İbn-i Miskeveyh... ilh.) rûhun varlığında müttefik olduklarını görürüz. Biz, bunlardan fikirlerinin daha sistemli oluşunu dikkate alarak, önce İbn-i Sinâ'nın görüşlerinin bir hülâsasını vermekle iktifa edeceğiz:

---

447 Hükemâ: Hakîmler, filozoflar, ilim adamları.

İbn-i Sinâ'ya⁴⁴⁸ göre insan, cisimle ruhtan mürekkeptir. Cisim, nefsin çalışmasına müsait duruma gelince, ruh cisme gönderilir. Cisim, nefsin memleketi yahut tezgâhı hükmündedir.

Nefs, cismin hadis olmasıyla hadis olur. Nefs-i nâtuka⁴⁴⁹ (ruh), cisme girmekle ebediyet kazanır, cisimden ayrıldıktan sonra da yok olmaz. Nefs-i nâtukanın kurtuluşu ilim ve fazilettir. Bu fazileti, ruh cisimde iken kazanır. İbn-i Sinâ, bu hususta şu delilleri serdediyor:

1- İnsanda birtakım eserler vardır ki, rûhun varlığı kabul edilmedikçe bunları izah mümkün değildir. Bunların en önemlileri hareket ve idrâktir. Cismin tabiatında sükûn ve atalet vardır. Hareket, onun fitratına zıttır. Öyle ise, bir cismin hareket etmesi için varlığının dışında bir başka mahiyete ihtiyaç vardır. Bu kaideye binâen, insan bedeninin de fitratında atalet (tembellik)

448 İbn-i Sinâ: 980 tarihinde Harmisen'de doğdu. 1037'de Hemedan'da öldü. Genç yaşında yazmaya başladı. Aristo'nun metafiziğini çok karışık buldu. Fârâbî'nin "el-İbâne"si O'na Aristo'yu tanıttı. Hayat-ı içtimâîyyenin çeşitli kademelerinde vazife yaptı. Eserlerini yollarda, hapishanelerde ve son derece güç şartlar altında yazdı. İbn-i Sinâ'nın sistemi Orta Çağ felsefesinin karakterini tâyin eder. Batı âleminde Avicenne ismiyle tanınır. O İslâm hükemâsının önderi ve zamanının Aristo'su olmuştur. Tıpta da mâhirdir. Onun rûha ait bilgileri geniş bir inceleme mahsulüdür. Mantıkta olduğu kadar ruh nazariyesinde de menşe itibariyle Aristo'ya dayanır. Ancak, rûhun ezeliyetini kabul etmez.

449 Nefs-i nâtuka: Konuşan öz, insan; doğru ile yanlış birbirinden ayıran insan mahiyetinde bulunan nur, akfî ve nakfî meselelerin alâkalarını hissetmeye ve anlamaya kabiliyeti olan insan rûhu, insan.

vardır. Hareketi için, onun dışında bir mahiyetin var olması zarurîdir. İşte o mahiyet ruhtur.

Maddenin tabiatında idrâk olmadığına göre, insanın maddesinde de idrâkin olmaması zarurîdir. Hâlbuki insan idrâk sâhibidir. Bu idrâk, cismin hassası olmadığına göre, bir başka mahiyetten kaynaklanmaktadır. İşte o mahiyet ruhtur.

Benlik Fikri: İnsan, “Şöyle yaptım”, “Böyle yaptım” der. Bu sözler, onun bedenine yahut organlarına veya bunların fiillerine verilemez. Şu hâlde, insan, “Ben” demekle nefs-i nâtıkasını, yani, rûhunu kastetmektedir.

Nefsin fiillerindeki birlik, doğuş yerinin bir olduğunu gösteriyor. İbn-i Sinâ şöyle demektedir. “*Ey câhil insan, düşün ki, senin rûhun bütün ömrün boyunca değişmemektedir. Hâlbuki cismin daima değişmekte ve bozulmaktadır. Bu değişmelere rağmen, başından geçen birçok hâdiseleri hatırlaman gösteriyor ki, sende değişmeyen bir hakikat vardır. O hakikat ise ruhtur.*”

İnsan bir boşlukta dünyaya gelse, göz, kulak gibi birçok âzâları da bulunmasa, fakat buna karşılık akıl ve şuuru yerinde olsa, böyle bir hâlde o, zaman, mekân, uzunluk, genişlik gibi mefhumları anlayamamakla birlikte, kendi varlığından da şüphe etmeyecektir. İnsanın âzâlara ihtiyacı, mevcudatla münasebeti içindir. Kendi varlığını ise, bu âzâlar olmadan da bilebilir. İşte o kendini bilen varlık ruhtur.

Bedenin ihtiyarlamasıyla organlar zayıflar. Bu hâl, kırkıncıdan sonra başlar. Hâlbuki makulleri kavrama prensibi asıl bu yaştan sonra kuvvet kazanır. Yani rûhun faaliyeti organik gelişmeyle zıddiyet gösterir. Demek ki, insanda, beden ve ruh olmak üzere iki ayrı mahiyet vardır.

İbn-i Sinâ'ya göre hayat, his ve hareket hassalarına aykırı ve onları gerektiren ayrı bir kuvvettir. Felç olan âzâlar his ve hareketten mahrum oldukları hâlde, hayattan mahrum değildirler. O felç olan âzâları dağılmaktan koruyan birisi var ki, o da ruhtur.

Şimdi de aklî ve naklî ilimlerin merkezi Hüccetü'l-İslâm İmam-ı Gazâlî Hazretleri'nin ruh mevzuundaki fikirlerini hülâsa olarak arz edelim.

Gazâlî'ye⁴⁵⁰ göre, insanda, bedenden başka asıl ve sâbit bir varlık vardır ki, o da ruhtur. Beden ruhta değil, ruh bedende tasarruf etmektedir. Ölmüş bir insanın ortada cesedi vardır, fakat rûhu yoktur. Meselâ, bir insan gözünü yumduğu zaman, varlıklar nazarından kaybolur. Hatta kendini bile göremez. Bununla birlikte, kendi varlığını yakînen bilir, hiçbir şüpheye kapılmaz. Demek ki esas insan, çevresine ve bedenine bağlı olmaksızın

---

450 İmam-ı Gazâlî: 1058 yılında Horasan'ın Tûs şehri civarında, Gazale Köyü'nde doğdu. 1111 yılında Tûs'da öldü. Gazâlî, aklî ve naklî ilimlerin merkezi olmuştur. O'nun çeşitli ilim ve fenlerdeki hârika kudretini ilim dünyası takdirle tanımıştır. Kendisi İslâm Mücedditleri arasında ayrı bir hususiyete haizdir. Yüksek dehâsi, keskin hüccetleri ve hâkimane metodu ile ehl-i sünnet itikadına saldırmak isteyen felsefî ve fikrî cereyanların çemberini kırmıştır. İslâm dünyasına sayısız eserler kazandıran Gazâlî, asrının her cihette ferd-i fendi olmuş, Hüccetü'l-İslâm unvanını bihakkın kazanmıştır.

kendi varlığını müstakilen bilip düşünendir. O ise, ruhtan başkası değildir. Beden, o rûhun tezâhür ettiği bir kalıp, çalıştığı bir tezgâh, bir kışla, bir mekteptir.

Gazâlî, rûhu bir cevher-i mücerred olarak kabul etmiştir. Yani, ruh araz değil cevherdir. Beden ruh ile kâimdir. Ruh kendini, Hâlık'ını ve mahlûkat âlemini bilir. İşte bu, ilimdir. İlim ise arazdır. Rûhun araz olduğu kabul edilirse, o zaman arazın araz ile kâim olması gerekir ki, işte bu muhaldir.

Gazâlî, rûhun cisim olmadığını şöyle izah ediyor: Her cisim parçalara ayrılır, ruh da cisim olsa, onun da bölünmesi, parçalara ayrılması gerekir. O takdirde, herhangi bir şeyi, rûhun parçalarından bir kısmı bilir, bir kısmı bilmez. Böyle bir durumda, insanın bir şeyi hem bilmesi, hem de bilmemesi gerekir. Bu ise imkânsızdır. Demek ki, ruh cisim değildir.

Ruh, beden içerisinde herhangi bir yeri mekân tutmaz. O, mekân ve cihetle sıfatlanamaz. Binâenaleyh, rûhun bedene hulûl⁴⁵¹ ve ittisali⁴⁵² de olamaz. Gazâlî'nin en çok meşgul olduğu mesele, ruh ile bedenın alâka ve keyfiyetidir. Gazâlî'ye göre ruh, bedene dâhil olmadığı gibi, hariç de değil; muttasıl (bitişik) olmadığı gibi, munfasıl (ayrı) da değildir. Muttasıl ve munfasıl olma, cismin özelliklerindedir. Hâlbuki ruh cisim değildir. Yani, ruh için, bedene muttasıldır denemeyeceği gibi, munfasıldır da denemez. Bu hakikati şöyle bir misalle akla yakınlştırıyor: “*Cansız bir cisme câhil*

451 Hulûl: Bir şeyin içine işleme, girme, nüfuz etme.

452 İttisal: Bitişme, ulaşma.

denemediği gibi, âlim de denemez. Yani, o şey ne câhildir, ne de âlimdir. Aynı şekilde, ruh da, ne muttasıldır, ne munfasıldır.”

Gazâlî, bedeni bir şehre benzetir ve şöyle der:

“Beden bir şehre benzer. El, ayak ve âzâlar şehrin san’at erbabı gibidir. Şehvet, maliye müdürü; gazab, emniyet âmiri gibidir. Ruh, bu şehrin padişahıdır. Akıl ise padişahın veziridir. Padişahın, bunların hepsine ihtiyacı vardır. Memleketin idaresi ancak bunlarla yürür.

Fakat maliye müdürü olan şehvet yalancısıdır, sebepsiz yere başkalarının işine karışır ve saçma sapan konuşur. Vezir olan, aklın söylediklerine muhalefet eder. Şehvet daima, memlekette olan bütün malları toplamak, almak ister. Emniyet müdürü mesabesinde olan gazap ise şerir, şiddetli, azgın ve serttir. Herkesi öldürmek, her şeyi kırmak, dökmek ister. Şehrin padişahı daima veziri ile meşveret ederse, yalancı ve tamahkâr maliye müdürünü hırpalarsa, onun vezire uymayan sözlerini dinlemez, emniyet müdürünü onun peşine takıp sebepsiz ve lüzumsuz iş görmekten onu menederse, emniyet müdürünü de yapmak istediği haksızlıklardan dolayı döver ve incitirse, memlekette âsâyîş ve nizâm olur. Bunun gibi ruh padişahı, veziri olan aklın işareti ile iş yaparsa, şehvet ve gazabı zapt-u rabt altına alıp akla uymalarını emrederse, akli onlara tâbi eylemezse, beden memleketinin işleri düzgün olur. Saadet yolu ve Allah’a kavuşma yolu kapanmamış olur. Eğer akli, şehvete ve gazaba esir ederse, memleket harap olur. Padişah bedbaht olup helak olur.”

Gazâlî, rûhun bedenden ayrı bir varlık olduğunu söylemiş ve bunu şöyle bir temsil ile izah etmiştir: Ruh, bir hükümdar, beden ise onun tasarruf ettiği büyük bir ülke yahut ikamet ettiği bir hânedir.

Gazâlî’ye göre ruh, kendi nefsiyle kâim bir cevherdir, ebedîdir, daimîdir. Kendi zâtını bildiği gibi, Hâlık’ının da mevcudiyetini ve sıfatlarını bilir. Bu bilmede, ruh duyulara muhtaç değildir. Bu itibarla, kâinattan gâfil bulunsa da, kendini ve Yaradan’ını bilmektedir.

İmâm-ı Gazâlî Hazretleri, “*Ruh nedir? Hakikati neden ibarettir?*” sorularına cevap verirken, bu suallerin, ehil olmayanlara açılması için Peygamber Efendimiz’e (s.a.v) izin verilmediğini beyan ettikten sonra şöyle buyuruyor:

“Eğer sen bu suale verilecek cevabın ehli isen, işit ve bil ki, ruh, suyun kabına hulûlü gibi bedene hulûl etmiş bir cisim değildir. İlmin âlimde, karanlığın kara bir şeyde hulûlü gibi ruh dimağa hulûl etmiş araz dahi değildir. Belki, o, arazî değil, cevherdir. Çünkü kendini ve Yaratıcısını biliyor; akılla kavranabilen şeyleri idrâk ediyor. Araz ise bu sıfatlarla sıfatlanıcı olamaz.”

“Eğer ruh bir cihette midir? denilirse cevap veririz ki ruh, cihetlerle kayıtlanmaktan, hulûl ve ittihat-tan münezzehtir. Zira bunlar cisimlerin sıfat ve arazlarıdır. Ruh ise cisim ve araz⁴⁵³ değildir.”

“Peygamber Efendimiz, rûhun hakikatini izahtan, bu sırrı ifşadan niçin menedildi diye sorulsa, şöyle cevap

---

453 Araz: Alâmet, belirti, işâret.

verilir. Zira insanlar havas ve avam olmak üzere iki sınıftır. Tabiatında avamlık gâlip olanlar, ruh hakkındaki hakikatleri Allah'ın sıfatı hakkında bile kabul ve tasdik etmiyorlar, ruh hakkında nasıl tasdik ederler?"

İmam-ı Gazâlî Hazretleri, Hz. Âdem'e (a.s), rûhun nefhedilmesini (üflenmesini) izah ederken şöyle buyuruyor:

"Maksat, insan rûhunun Cenâb-ı Hak'tan bir cüz olduğunu beyan değildir. (Bir insanın başka bir insana malından bir cüz'ü vermesi gibi) Buradaki nispet mânevîdir. Şu sûretle temsil olunabilir: Güneşin ışığı bir duvara aksetse, o duvar, hâliyle aydınlanır. Bu hâlde güneş nutka gelip: "Ben duvara ışığımdan verdim" dese, bundan, güneşin ışığından bir parçasının kendisinden kopup ayrıldığı, yani, güneşin bölünme kabul ettiği iddia olunamaz. İşte Cenâb-ı Hak'ın: "Ve ona kendi rûhumdan üfledim" buyurmasıyla da güneşin ışığının duvardaki aydınlığa olan nispeti kabilinden bir münâsebet anlaşılacak lâzım gelir. Yoksa hulûl ve bölünme akla gelmez."

İmam-ı Gazâlî bahsi geçen âyet-i kerimeyi tefsir ederken "Halk" ve "Emir" âlemlerine de temas ederek şöyle buyuruyor:

"Sayılması ve ölçülmesi kâbil olan şeylere halk âleminde denilir. Burada "Halk", yoktan icat ve ihdas⁴⁵⁴ mânâsına olmayıp, takdir mânâsındır."

454 İhdas: Yeni bir şey ortaya koyma, ortaya çıkarma.

“Kemiyet ve takdire gelmeyen her şey Rabbânî emirdendir.

Emir âlemi, his ve hayâlin, cihet ve mekân tutmak hassasının dışında kalan hâricî varlıklardan ibarettir; ölçü ve tartı altına girmez, taa ki, kemiyeti nef-yedilebilsin.”

İmam-ı Gazâlî, devamla şöyle buyuruyor:

“Rûhun kadim⁴⁵⁵ olduğu tevehhüm⁴⁵⁶ edilmemelidir. Şüphesiz, ruh mahlûktur. Aksini iddia etmek cehâlet eseridir. Ruh için, “mahlûk değildir” denildiğinde şu anlaşılmalıdır: Ruh boşlukta yer kaplamaz, bölünmesi, tartılması ve sayılması da kâbil⁴⁵⁷ değildir.”

Hüccetü’l-İslâm İmam-ı Gazâlî’nin, ruhla ilgili fikirlerini özet olarak arz ettikten sonra, biraz da “*Tefsir-i Kebir*” sâhibi **Fahreddin-i Râzî Hazretleri**’ni⁴⁵⁸ dinleyelim:

O büyük müfessir, ruh hakkında özetle şöyle buyurmaktadır:

“*İnsanın aslı ruhtan ibarettir. Beden, onun yükselip gelişmesi için bir kışladır. Zaruri olarak bilinmesi*

455 Kadim: Geçmiş uzun zamana dayanan, eski.

456 Tevehhüm: Asılsız şüpheye düşme, kuruntuya, vehme kapılma, delile dayanmayan ihtimal üzerinde durma.

457 Kâbil: Olabilir, mümkün.

458 Fahreddin-i Râzî: Rey şehrinde 1148’de doğmuş, 1209’da Herat şehrinde vefat etmiştir. Râzî, ahlâk, ilâhiyat, felsefe ve astronomiye ait mevzuları derin bir vukûfiyetle muhakeme etmiş, ruh hakkında incelemelerde bulunmuştur. Akfî ve nakfî ilimlerin bayrağını elinde tutarak ilmin tam hâkimiyetini korumuştur. 300 küsur eseri vardır.

gerekir ki, beden değiştiği hâlde, insanın benliği hayatının sonuna kadar sâbit kalır. Değişen, o bünyenin taşları hükmünde olan hücreleridir. Değişenle sâbit kalının birbirine aykırılığı açıktır. Bu, aklen bilinen bir gerçektir. Öyle ise, insanın beden dediğimiz bünyeden başka bir şey olması icab eder.”

Fahredden-i Râzî Hazretleri Tefsir-i Kebir’inde:

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ

“Sana ruh hakkında soru sorarlar.”⁴⁵⁹ âyetini tefsir ederken, rûhun ispatı için on yedi delil serdetmektedir. Biz bunlardan bazılarını hulâsa olarak nazara vermek istiyoruz.

Birinci Delil

İnsan, fikrini tek bir şeye çevirdiği zaman, vücudunu teşkil eden cüzleri unutsa bile benliğini unutmaz. Böyle bir anda gördüğünü, işittiğini nefsine dayandırır. Fikirleri, düşünceleri, emelleri, arzuları onun benliğini terk etmez. Demek ki, nefsini unutmuyor. Öyle ise, nefsinden gâfil değildir. Şu hâlde ruh bedeninin gayrisidir.

İkinci Delil

Bir insanın kullandığı eşyalar ile kendisi arasında mahiyet bakımından farklılıklar vardır. Meselâ, “Benim kalemim” dendiğinde, elbette “Ben” başka, “Kalem” başkadır. Aynen bu misâl gibi, her insan “Başım”,

---

459 İsrâ, 17/85.

“Ayağım”, “Gözüm” diyerek bu âzâları nefesine nispet etmektedir. İşte, beden âzâlarının nispet edildiği bu hakikat ruhtur. Malûmdur ki, nispet olunan başka, nispet edilen başkadır.

Üçüncü Delil

İnsan hakikati, şu görünen bedenden ibaret değildir. Zira insanda ilim ve mârifetin varlığı açıktır. Hâl-buki ilim ve mârifet ceset ile kâim değildir. Demek oluyor ki, insanda şu cesetten başka bir şahsiyet mevcuttur. Bu da ruhtan başkası olamaz.

Dördüncü Delil

Hiçbir cismin tabiatında irâde yoktur. Hâlbuki insanda nihayetsiz iradî hareketler vardır. Bu iradî hareketler, onun cismine isnat edilemeyeceğine göre, demek ki onda bir mebde-i irâde⁴⁶⁰ vardır. Bu ise ruhtur.

Beşinci Delil

Fahreddin-i Râzî Hazretleri, insanda bedeninin dışında bir hakikatin bulunduğuna şu âyeti delil gösteriyor:

يَا أَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ﴿٧٢﴾

ارْجِعِي إِلَىٰ رَبِّكِ رَاضِيَةً مَّرْضِيَّةً ﴿٨٢﴾

“Ey o Rabbine mutî olan nefs-i mutmainne! Sen dön O Rabbine, hem râdiyye olarak, hem mardiyye...”⁴⁶¹

460 Mebde-i irâde: İrâdenin başlangıç noktası.

461 Fecr, 89/27-28.

Âyetteki “*Sen dön*” hitabı, elbette ölmüş cesede değildir. Bu hitabın yapıldığı bir başka mahiyet vardır ki, o da ruhtur.

Ruh mevzuunda İslâm âlimlerinin görüşlerini beyan ederken, tasavvuf semâlarının bir güneşi olan **Hz. Mevlânâ**’nın⁴⁶² inci gibi kıymetli ve derya gibi derin mânâlar taşıyan mısralarından da bazılarını takdim etmeden geçemeyeceğiz.

Bütün mutasavvıflar gibi, Hz. Mevlânâ da insanı ten ve can, yani, beden ve ruh olmak üzere başlıca iki kısımda inceler. Can esas, ten yardımcıdır; can aziz, ten hakirdir; can efendi, ten hânedir; can bâki, ten fânidir.

Hz. Mevlânâ Mesnevi-i Şerif’inde şöyle buyuruyor:

Sûret toprak olur ama mânâ olmaz. Kim, olur derse, de ki: Hayır, buna imkân yok.

Ruhlar âleminde gâh sûretten kaçarak, gâh sûrete bürünerek beklerler.

“Sûretlere gidin” diye emir gelir, giderler. Yine onun emriyle sûretlerden ayrılırlar.

Hâsılı “Halk da O’nundur, emir de” sırrını bil. Halk sûrettir, emir de o sûrete binen can.

Binek de padişahın buyruğundadır, binen de. Cisim kapıdadır, can huzurda.

---

462 Mevlânâ (1207-1273): İslâm tasavvufunun büyük mümessillerinden, mütefekkir ve şair. Mevlevî Tarikatı’nın pîridir. Belh şehrinde doğmuş, Konya’da vefat etmiştir. Hz. Ebû Bekir (r.a) sülâlesindedir. Altı ciltlik Mesnevi, Dîvân-ı Kebir, Traşnâme, Esrânâme, Lübb’l-Lübâb, el-Mânevî gibi tasavvufî ve ahlâkî eserleri telif etmiştir.

Su, testiye dolmak istedi mi padişah, can askerine “Binin” diye emreder.

Sonra yine canları yücelere çekmek diledi mi Padişah, nakiplerinden ses gelir: “İnin!”

Bundan öte söz inceldi: “Ateşi azalt, odunu çok atma!”

Can, karıncaya benzer, beden de bir buğday tanesine. Karınca, o buğday tanesini her an çeker durur. İnatçı, Kur’ân’dan buna delil istiyorsan oku: “Onların hepsi huzurumuzdadır.”

Haklarında, “Huzurumuzdadır” denenler yok olmazlar, iyi dikkat et de ruhların bekasını iyice anlayasın. Bekadan mahcup olan ruh azâptadır, Allah’a vâsıl olan ruh ise beka âleminde hicaptan kurtulmuş bir hâldedir.

Gayb havasında bir kuş uçar, ama gölgesi yere vurur. Beden gönlün gölgesinin gölgesinin gölgesidir. Nereden beden, gönül mertebesine erişecek?

Adam uyur, rûhu, güneş gibi gökyüzünde parlar. Bedense yorgan altındadır.

Beden (de) canın ayağında bir ipe benzer, onu gökyüzünden yere çeker durur.

Arşta oturup duruyordum. Anamın iştihası, “İnin” emriyle beni buraya attı.

O tam yücelikten bir kocakarının hilesiyle rahim zindanına düştüm.

Rûhu, taa arştan bu yurda getirdi. Hâsılı, kadınların hilesi pek büyük!

İnişim, önce de kadın yüzünden, sonradan da kadın yüzünden.

Ruhtum, nasıl oldu da bedene büründüm?

Bir güneş, bir zerre içinde gizlidir. Derken ansızın o zerre ağzını açar.

O güneşin huzurunda gizlendiği yerden sıçradı mı, gökler de zerre zerre olur, yeryüzü de.

Artık böyle bir can; nasıl olur da bedene lââyık olur? Kendine gel de ey beden, bu candan iki elini de yağ!

Ey cana bucağ olan beden, yeter artık! Deniz, bir mataraya ne kadar sığabilir ki?

Şimdi, Mevlânâ'dan asırlar sonra yaşamış olan büyük müfessir ve mutasavvıf **İsmail Hakkı Bursevî**⁴⁶³ Hazretleri'ne kulak verelim. Bakalım, ruh mevzuunda ne demiş, dinleyelim:

Evet, İsmail Hakkı Bursevî Hazretleri, bu mevzûdaki görüşlerini “Rûhu’l-Beyân” isimli eserinde:

قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي

463 İsmail Hakkı Bursevî: Celvetî Tarikatı'nın şeyhlerindedir. Aydos'ta doğmuş, Bursa'da vefat etmiştir (1725). Pek çok eserleri vardır. Rûhu'l-Beyân, Rûhu'l Mesnevî, Muhammediyye Şerhi en meşhurlarındandır.

“De ki: “Ruh Rabbimin emrindedir.”⁴⁶⁴ âyetini tefsir ederken dile getirmiştir. Biz, aşağıda bu görüşlerin bir hülâsasını takdim ediyoruz.

İsmail Hakkı Bursevî, beşer aklının rûhu ihata etmekten âciz bulunduğunu, rûhun Cenâb-ı Hakk’ın ilmiyle esrar-ı hafiyeden⁴⁶⁵ ihtiyar ve irâde ettiği hakikatlerden olduğunu beyan etmektedir.

Bursevî, âlem hakkında açıklamalarda bulunurken, Sadreddin Konevî ve Necmeddin-i Kübrâ’nın tasnifine yer vermekte, onların görüşlerini izah etmektedir. Bu görüşlere göre, âlem ikiye ayrılmaktadır: Biri âlem-i halk, yani, âlem-i kevn, âlem-i hudûstur. Diğeri ise, âlem-i emr, âlem-i ilimdir...

Bunlardan birincisine âlem-i halk denilmesinin sebebi, o âleme âit varlıkların sebepler tahtında yaratılmış olmasıdır. Ağacın meyveye, annenin çocuğa sebep olması gibi.

Diğesine, yani, âlem-i emre, “Emr” denilmesinin sebebi ise, Cenâb-ı Hakk’ın âlem-i emre âit mevcudatı vasıtasız, yani, maddesiz, müddetsiz ve hiç yoktan “Kün” emriyle yaratmış olmasıdır. Âlem-i halk, âlem-i emre tâbidir. Çünkü âlem-i emr, âlem-i halkın aslı ve mebedidir. Ruh, akıl, levh, arş, Kürsî, Cennet ve Cehennem emir ve beka âlemindedir; halk ve fena âleminden değildir.

Bursevî, Hak Teâlâ’nın rûhu müphem bıraktığını iddia eden, hatta daha da ileri giderek “Nebî (a.s) rûhu

464 İsrâ, 17/85.

465 Esrar-ı hafiyeye: Gizli ve saklı sırlar.

bilmiyordu” diyenlere karşı da şöyle bir izah getirmektedir. Hz. Rasûlullah, Âlim-i Billâh idi. En ince sırlara vâkif olan Habibullah’ın yüce makamı, elbette dâire-i vücubdan⁴⁶⁶ haberdardır ve rûhun mahiyetini bilir. Çünkü:

وَعَلَّمَكَ مَا لَمْ تَكُنْ تَعْلَمُ

“Sana bilmediğin şeyleri Cenâb-ı Hak öğretti”⁴⁶⁷ ve:

وَكَانَ فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكَ عَظِيمًا

“Allah’ın sana fazl-u ihsanı çok büyüktür”⁴⁶⁸ âyetleri, O’nun, rûhun mahiyetini bildiğine işaret etmektedir. Hz. Peygamber’in (s.a.v), Yahudilerin ruh hakkındaki suallerine karşı sükût etmesi ve vahye muntazır olmasının hakikatine gelince, suali soran Yahudiler, fikren gabî,⁴⁶⁹ kalben katı olduklarından ve bozuk bir itikat taşıdıklarından, Hz. Rasûlullah onların bu derece derin bir hakikati anlayabilecek bir kabiliyet ve ferâsette olmadıklarını bilmiş ve o samimiyetsiz kimselere karşı sükûtu tercih etmiştir. Yoksa rûhun hakikatini bilmediği ve konuşmaktan âciz olduğu için değildir.

Bu büyük mutasavvıf, Cenâb-ı Hakk’ın, ruh ilmini kendi ilmine münhasır kılmadığını da belirtmekte,

466 Dâire-i vücub: Hiç değişikliğe uğramayan, varlığı zorunlu olan İlâhlık dairesi.

467 Nisâ, 4/113.

468 Nisâ, 4/113.

469 Gabî: Anlayışı kıt olan, kalın kafalı, bön, ahmak kimse.

asfiyâ⁴⁷⁰ makamındaki büyük zâtların (İmam-ı Gazâlî gibi) rûhu bileceklerini ifâde etmektedir.

Son devrin büyük müfessirlerinden ve müstesna müderrislerinden **Elmalılı Hamdi Yazır**⁴⁷¹ da ruhla ilgili olarak şunları demektedir:

“Ben, ruhlarda cisimleri görüyorum. Şu anda, zihnimde, memleketimin cisme dair bütün hâtıraları yaşıyor. Sonra, cisimlerde de ruhları görüyorum. Mesela, zihin çalışmalarımın şu sınırlı beden içinde kaynaştığını duyuyorum. Bu sûretle, ruh ile beden, birleşme derecesinde bir bağlantı ile (Ben) dediğim nefsimde karar kıldıklarını anlıyorum. Cisim ile rûhun buluşması olmasa idi, ben şu kalemi ve hatta o kalemi tutan bu elimi nasıl bulur, nasıl tanırdım? Günahlarımın kararları gibi şu kara satırları nasıl dökerdim? Demek ki, âlem pergelinin kutupları yerindeki o iki kavuşma başlangıcı arasında, daha mühim ve daha büyük bir kavuşma başlangıcı var. Var ki, ruh ile beden birleşebiliyorlar. Ruh ile beden bu kavuşma başlangıcından ben kendimi buluyorum. (Ben) Diyebiliyorum. Rûhâniliği ve cismâniliği toplayabiliyorum. Bu iki sûretin aksettiği bu aynaya (nefsim) diyorum. (Kendim) Dediğim bu birlik

470 Asfiyâ: Saf ve temiz, hâlis, her türlü kötülükten arınmış kimseler, ermişler.

471 Elmalılı Hamdi Yazır: 1878’de Antalya’nın Elmalı kazasında doğmuş, 1942’de İstanbul’da vefat etmiştir. Kayserili Mahmud Hamdi Efendi’den ders almıştır. Bâyezid Dersiami olarak vazife yapmış, Dârü’l-Hikmeti’l-İslâmiyye âzâlığına seçilmiştir. Hak Dini Kur’ân Dili ismini taşıyan Türkçe tefsiri meşhurdur. Fransızcadan tercümeyle başladığı felsefe tarihi kitabını, önsöz ve dipnotlarıyla birlikte “Metalib ve Mezahib” adıyla bastırmıştır.

başlangıcında ikileme, üçleme yıkılıyor. Ortak koşma, tek varlığın kabulüne dönüşüyor. Artık (Men arefe nefsehu fekad arefe Rabbehu, “Nefsini bilen Rabbini bilir”)'in ne demek olduğunu bu görme ile anlıyorum. Bundan sonra, bütün ruh sûretlerini bir tarafa, cisim sûretlerini de bir tarafa diziyorum. Ezellere (başı olmayanlara), lâezellere (sonu olmayanlara) koşuyorum. Nefsim gibi ince nice nefisler bulunduğunu görüyorum. Aralarındaki münâsebetleri ve kavuşmayı duyuyorum. Görüşüp konuşuyorum. Kendimdekini onlarda, onlardakini kendimde tekrar buluyorum. Kendi birliğini, şahid olduğum vicdan ile onlardaki birliği de kıyas vicdanı ile anlıyorum. Aramızdaki birliği yine vicdanımda idrâk ediyorum. Kıyas eden ile edilenin, gören ile görülenin, vicdan ile vücudun birleştiği bu üç nokta, artık olayların Sidre-i Müntehâ'sı, vücudun (istiva) noktasıdır. (er-Rahmanü ale'l arşi'stevâ) bunun belirlediği tahta asılmış bir ledün kitâbesi. Bu nişaneyi görüyorum. Tekniğin arşına geldiğimi anlıyorum. “Eşhedü en lâ ilahe illâllahu vahdehû lâ şerike lehu” deyip bu teklik dershânesine giriyorum.”

Elmalılı Hamdi (Yazır) Efendi, Hak Dini Kur'ân Dili tefsirinde de ruh hakkındaki görüşlerini üç noktada toplamıştır: Hareket mebdei, hayat mebdei, idrâk mebdei diye.

Hareket mebdei hususunda şöyle der: “Hareketin başlangıcı düşüncesiyle ruh, maddenin tam karşılığı olarak kuvvet demek olur. Madde veya kuvvet, madde veya ruh denildiği zaman bu düşünce kastedilir.” Hamdi

Efendi, “*Bu mânâ rûhun en umumî mânâsıdır. Meselâ, elektrik bu mânâca bir ruh ve hareket ettiren her kuvvet bir ruh demektir*” şeklinde ifade etmektedir.

Hayat başlangıcı düşüncesiyle rûhun bir öncekinden daha hususî olduğunu belirten Hamdi Efendi, “*Zira hayat kuvveti, mutlak kuvvetten ehasır.⁴⁷² Fakat bunda da iki mülâhaza vardır. Birisi en umumî mânâsıyla hayattır ki; nebatî hayata şâmil⁴⁷³ olur. Onun için umumiyetle nebatata dahi ruh denildiği vâkidir. Birisi de meşhur mânâsıyla hayat, hayvanî hayattır ki, insanî hayatta son bulur. Bu mânâca ruh, nebatî ruhtan daha hususî, binâenaleyh onu da içine alır*” demektedir.

Daha sonra, “*İdrâk mebdeini*” ele alan Hamdi Efendi, bunun tanımak, bilmek, irâde etmek ve konuşmak gibi en yüksek derecelere kadar varan insan hayatı olduğunu ifâde etmektedir.

Hamdi Efendi, “*İnsan nefsinin, hayvanî ruhtan ayıran ve hakkı bilmeye kavuşturarak kendisini ve başkasını bildiren bu ruh hakkında “Ona kendi rûhumdan üfürdüm” buyurulduğunu ifade etmektedir. “Biz bunu kendisiyle duyar, vicdan, irâde, taakkul⁴⁷⁴ ve bâtınî kelâm gibi eserleriyle tanırız” dedikten sonra, her insanda bu rûhun bulunduğunu, insan nefsinin bunun aynı olup olmadığında ihtilâf edildiğini belirtmektedir. Daha sonra, “Fakat rûhun hakikati, hakikat-ı insaniyenin mâverasında (ötesinde) olmasa idi insan, eşyanın zâtından*

472 Ehas: Çok (daha, en, pek) hususi, çok özel, çok yakın.

473 Şâmil: İçine alan, kaplayan, kapsayan.

474 Taakkul: Akıl erdirme, zihin yorarak anlama.

hiçbir hakikati idrâk edemez veya bütün hakikat insandan ibaret olmak lâzım gelirdi” diyen Hamdi Efendi, şu hususu da belirtmeden geçememiştir: *“Hâlbuki insanın bilmedikleri pek çoktur. Ne kadar az olursa olsun bildiği de yok değildir. Binâenaleyh, idrâk olan ruh, insanın cismânî hayatında bedenine nefholunan bir başlangıçdır (mebde) ki, insan nefsinin şakilesi,⁴⁷⁵ hidâyete ve dalâletteki hissesi, derece-i nefhi ile mütenasiptir.”⁴⁷⁶*

Fatih Dersiâmlarından **Ömer Nasuhî Efendi**⁴⁷⁷ de rûhun mevcudiyeti hakkında İslâm’ın akîdesini nazara verdikten sonra, materyalistlerin ruh hakkındaki mütâlaalarını ele almış ve bunların tenkidini yapmıştır. Bu konuda:

“Bereket versin ki, son zamanlarda maddiyyûnun (maddecilerin) felsefe binası pek büyük bir tezelzüle (sarsıntı) uğramış, rûhiyyûn (ruhçular) galibiyet kazanmıştır” diyen Nasuhî Efendi şu hususa dikkati çekmiştir: *“Vaktiyle rûhun mevcudiyetine inananları, ceahl ile akılsızlıkla itham eden birçok filozoflar, mütefenninler (müsbet ilim adamları) bilâhare yaptıkları tecrübe ve tetkikler neticesinde tebdil-i fikir⁴⁷⁸ etmiş,*

475 Şakile: Yaradılış. Tıynet. Seciye. Mizaç. Bir kimsenin yaratılışının temel hususiyeti.

476 Yazır, Elmalılı M. Hamdi, Hak Dini Kur’ân Dili, Matbaa-i Ebuzyiya, İstanbul, 1935, C. 5, s. 3198-3199.

477 Ömer Nasuhî Bilmen: (Erzurum 1884 - İstanbul 1971): Din âlimi. Tahsilini Fatih Medresesi’nde tamamladı ve oraya hoca oldu. İstanbul Müftülüğü yapmış olan Ömer Nasuhî, bir ara Diyanet Reisliği’nde bulunmuştur. Kur’ân’dan Dersler ve Öğütler, İlm-i Kelâm, İslâm Ahlâkı, Hukuk-u İslâmiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu, Büyük Tefsir Tarihi... O’nun başlıca eserleridir.

478 Tebdil-i fikir: Fikir değişikliği.

bu hususta birçok kitaplar neşrederek rûhun müstakil varlığını itirafa mecbur kalmışlardır. Hatta birtakım kimseler daha ileri giderek ruhlar ile konuştuklarını, hatta ruhların fotoğraflarını bile alabildiklerini iddiaya cür'et göstermişlerdir.”

Nasuhî Efendi, “*Muvazzah İlm-i Kelâm Dersleri*” isimli kitabında rûhun mevcudiyetini isbat eden delilleri sıralamakta ve rûhun mahiyetinin anlaşılıp anlaşılmayacağı hakkında değerli fikirler vermektedir. Eserinde rûhun kâbil-i idrâk olabileceğini söyleyenleri üç grupta incelemektedir. Ayrıca, rûhun bekaya müteveccih⁴⁷⁹ olduğuna ve ehâdiyetine⁴⁸⁰ dair gayet makûl ve önemli deliller serdetmiştir.

Şimdi de çağımızın büyük mürid ve mütefekkir **Bediüzzaman Said Nursî**'nin⁴⁸¹ ruhla ilgili görüşlerini takdim edelim:

479 Müteveccih: Yönelmiş, yönelen. Birine yakınlık ve sevgi duyan, teveccüh gösteren.

480 Ehâdiyet: Birlik, teklik, Allah'ın birliği

481 Bediüzzaman Said Nursî: 1876 tarihinde, Bitlis'in Nurs köyünde doğan Bediüzzaman Said Nursî, çağımızın en büyük müridlerinden, âlim ve mütefekkirlerindedir. Birinci Dünya Savaşı'nda, Doğuda, Rus ve Ermeni birliklerine karşı milis albayı olarak kahramanca çarpışıp esir düşmüş, iki yıllık Sibiryaya esaretinden sonra İstanbul'a dönmüştür. “Dini Siyasete Âlet” ittihamıyla çıkarıldığı bütün mahkemelerden beraat karan alan Bediüzzaman Said Nursî, eserlerinin hemen hemen tamamını hapisanelerde, sürgün yerlerinde, oldukça güç şartlar içinde te'lif etmiştir. Dinî, felsefî, içtimâî mes'eleleri anlamak ve anlatmakta müstesna bir kabiliyet sâhibi olan Bediüzzaman, 130 parçadan meydana gelen eserlerinin tamamına birden “Risâle-i Nür Külliyyatı” ismini vermiştir. Bu eserler, Kur'ân tefsirleri olup, okuyucularına tahkiki îman dersi vermiş, asrın, karşılığını beklediği her tür suali büyük bir vukûfiyetle, muknî ve müdellel cevaplandırmıştır. Günümüzde eserleri, bilhassa tahsil çağındaki

Bediüzzaman, hakâik-i îmaniye ve Kur'âniye'yi izah ve ispat sadedinde yüz otuz parça eser telif eylemiş ve bu arada insanlığı pek yakından alâkadar eden ruh mevzuu üzerinde de hakkıyla durmuş ve birçok zihni meşgul eden hakikat-ı insaniye sahasında fikirlerini belîğ ve veciz ifadeleriyle ortaya koymuştur.

Ruh mevzuunda, şimdiki kadar ileri sürülen nazariyelerin en ileri seviyesinde serd-i kelâm etmiş, bu mevzuu layıkıyla işlemiş, denilmesi gerekeni en güzel şekilde dile getirmiştir. Tafsîlâtını, müellifin Risâle-i Nûr Külliyyatına havale ederek, ruh mevzuundaki fikir ve mülâhazalarının bir kısmını aşağıda takdim ediyoruz.

Bediüzzaman Said Nursî, “Sözler” isimli eserinde, rûhu şöyle tarif etmektedir.

“Ruh, zîhayat,⁴⁸² zîşuur,⁴⁸³ nûranî, vücûd-u hâricî⁴⁸⁴ giydirilmiş, câmi’, hakikatdâr, külliyyet⁴⁸⁵ kesb etmeye⁴⁸⁶ müstaid⁴⁸⁷ bir kanun-u emridir.⁴⁸⁸”⁴⁸⁹

“Mektûbat’ında ise şöyle der:

---

gençler tarafından hararetle okunmaktadır. Eserlerinin çoğu Doğu ve Batı dillerine tercüme edilmiştir. Hakkında, yurt içinde ve yurt dışında birçok yazılar yazılmıştır. 1960’ta Urfa’da vefat etmiştir.

482 Zîhayat: Canlı.

483 Zîşuur: Şuur sahibi, bilinçli.

484 Vücud-u hâricî: Yokluktan veya ilim dairesinden varlık âlemine çıkmış olan.

485 Külliyyet: Fertlerin geneli, genellik.

486 Kesb etmek: Kazanmak.

487 Müstaid: İstidatlı, kabiliyetli.

488 Kanun-u emrî: Cenâb-ı Hakk’ın doğrudan emrinden gelecek vasıtasız işleyen kanunu.

489 Nursî, Sözler, s. 569.

“Ruh, bir kanun-u zîvücûd-u hâricidir,⁴⁹⁰ bir nâmus-u zîşuurdur.⁴⁹¹ Sabit ve dâim fitrî kanunlar gibi, ruh dahi âlem-i emirden,⁴⁹² sıfat-ı irâdeden⁴⁹³ gelmiş; kudret ona vücûd-u hissî⁴⁹⁴ giydirmiştir; bir seyyâle-i latifeyi⁴⁹⁵ o cevhere sade⁴⁹⁶ etmiştir. Mevcut ruh, mâkul kanunun kardeşidir. İkisi; hem daimî, hem âlem-i emirden gelmişlerdir. Şayet, nevilerdeki kanunlara kudret-i ezeliye⁴⁹⁷ bir vücûd-u hâricî⁴⁹⁸ giydirseydi, ruh olurdu. Eğer ruh, şuuru başından indirse; yine lâyemut⁴⁹⁹ bir kanun olurdu.”⁵⁰⁰

Bediüzzaman, insanın madde ve mânâdan, ruh ve bedenden mürekkebe olduğunu kabul ederek; rûhun esas, maddenin ise ona tâbi ve musahhar⁵⁰¹ olduğunu şöyle dile getirmektedir:

“Bittecrûbe, madde asıl değil ki, vücud ona musahhar kalsın ve tâbi olsun. Belki madde, bir mânâ ile kâimdir. İşte o mânâ, hayattır, ruhtur.

490 Kanun-u zîvücûd-u hâricî: Haricî (maddî) vücud sâhibi bir kanun.

491 Nâmus-u zîşuur: Şuur sahibi yasa, kanun.

492 Âlem-i emir: Cenâb-ı Hakk’ın değişmeyen sâbit hakikatler şeklinde devam eden kanunlar âlemi.

493 Sıfat-ı irade: Cenâb-ı Hakk’ın irade sıfatı.

494 Vücud-u hissî: Duyu organları ile kavranabilen varlık.

495 Seyyâle-i lâtife: Akıcı özelliğe sâhip mânevî varlık.

496 Sade: İnci kabuğu.

497 Kudret-i ezeliye: Varlığının başlangıcı olmayan ve ezelden beri var olan Allah’ın kudreti.

498 Vücud-u haricî: Maddî vücut, beden.

499 Lâyemut: Ölümsüz.

500 Nursî, Mektubat, s. 524.

501 Musahhar: Boyun eğdirilmiş, emre verilmiş.

Hem bilmüşâhade madde, mahdum değil ki, her şey ona ırcâ⁵⁰² edilsin. Belki hadimdir; bir hakikatin tekemmülüne hizmet eder. O hakikat, hayattır. O hakikatin esası da ruhtur.

Bilbedâhe madde hâkim değil ki, ona müracaat edilsin; kemâlât ondan istenilsin; belki yarılmaya, erimeye, yırtılmaya müheyya⁵⁰³ bir kışırdır,⁵⁰⁴ bir kabuktur ve köpüktür ve bir sûrettir.

Görülüyor mu ki, gözle görülmeyen hurdebînî⁵⁰⁵ bir hayvanın ne kadar keskin duyguları var ki, arkadaşının sesini işitir, rızkını görür, gayet hassas ve keskin hisleri vardır. Şu hâl gösteriyor ki; maddenin küçülüp inceleşmesi nisbetinde âsâr-ı hayat tezâyüd⁵⁰⁶ ediyor, nûr-u ruh teşeddüd⁵⁰⁷ ediyor. Güya madde inceleştikçe, bizim maddiyatımızdan uzaklaştıkça ruh âlemine, hakikat âlemine, şuur âlemine yaklaşıyor gibi hararet-i ruh, nûr-u hayat daha şiddetli tecelli ediyor.

İşte hiç mümkün müdür ki: Bu madde perdesinde bu kadar hayat ve şuur ve rûhun tereşşuhatı bulunsun; o perde altında olan âlem-i bâtın, zîruh ve zîsuurlarla dolu olmasın. Hiç mümkün müdür ki: Şu maddiyat ve âlem-i şehâdetteki mânânın ve rûhun ve hayatın ve hakikatin şu hadsiz tereşşuhatı ve lemaat ve semeratının menâbii, yalnız maddeye ve maddenin hareketine icra

502 İrcâ: Döndürme, yönlendirme.

503 Müheyyâ: Hazır.

504 Kışır: Kabuk.

505 Hurdebînî: Gözle görülmeyecek kadar küçük, mikroskobik.

506 Tezayüd etme: Ziyâdeleşme, artma.

507 Teşeddüt etme: Şiddetlenme, kuvvetlenme.

edilip izah edilsin. Hâşâ ve kat'a ve asla! Bu hadsiz tereşsuhat ve lemaat gösteriyor ki: Şu âlem-i maddiyat ve şehâdet ise, âlem-i melekût ve ervah⁵⁰⁸ üstünde serpilmiş tenteneli⁵⁰⁹ bir perdedir.”⁵¹⁰

Bediüzzaman Hazretleri rûhun varlığı ve bekasını ispatta, dikkate şâyân bir tarz ve metod ortaya koymuştur. Önce, enfüsî delillerle insanın akıl ve vicdanını tatmin etmiş, bu mevzuda insana kazandırdığı ilim ve irfanı âfâkî delillerle takviye ve tahkim etmiştir. Enfüsî deliller hususundaki telâkkilerini şöyle dile getirir:

“Herkes hayatına ve nefesine dikkat etse, bir ruh-u bakîyi anlar. Evet, her bir ruh kaç sene yaşamış ise, o kadar beden değiştirdiği hâlde, bilbedâhe aynen bâki kalmıştır. Öyle ise: Madem ceset, gelip geçicidir. Mevt ile bütün bütün çıplak olmak dahi rûhun bekasına te'sir etmez ve mahiyetini de bozmez. Yalnız, müddet-i hayatta, tedricî cesed libâsını değiştiriyor. Mevtte ise birden soyunur. Gayet kat'î bir hads ile belki müşâhade ile sâbittir ki, ceset ruh ile kâimdir. Öyle ise; ruh, onun ile kâim değildir. Belki ruh, binefsihî kâim ve hâkim olduğundan; ceset istediği gibi dağılıp toplansın; rûhun istiklâliyetine⁵¹¹ halel⁵¹² vermez. Belki, ceset, rûhun hânesi ve yuvasıdır, libâsı değil. Belki rûhun libâsı, bir derece sâbit ve letafetçe rûha münâsîp bir gılâf-ı lâtifî ve bir beden-i misâlîsi vardır. Öyle ise, mevt hengâmında

508 Âlem-i melekût ve ervah: Görünmeyen mânâ ve ruhlar âlemi.

509 Tentene: Tül gibi, ince ve şeffaf.

510 Nursî, Sözlür, s. 558-559.

511 İstiklâliyet: Bağımsızlık, bir şeye bağlı olmayış.

512 Halel: Zarar, eksiklik.

bütün bütün çıplak olmaz, yuvasından çıkar, beden-i misâlisini giyer.”⁵¹³

Âfâki deliller konusunda dahi derin düşüncelerini şöyle ifâde eder:

“Mükerrer müşâhedat⁵¹⁴ ve müteaddid vâkıat ve kerrat⁵¹⁵ ile münâsebattan neş’et eden bir nevi hüküm-ü tecrübîdir. Evet, tek bir rûhun bâdelmemat⁵¹⁶ bekası anlaşılrsa, şu ruh nev’inin külliyetle bekasını istilzam eder. Zira fenn-i mantıkça⁵¹⁷ kat’îdir ki: Zâtî bir hassa, bir tek fertte görünse; bütün efratta dahi o hassanın vücuduna hükmedilir. Çünkü Zâtîdir. Zâtî olsa, her fertte bulunur. Hâlbuki değil bir fert, belki o kadar hadsiz, o kadar hesaba, hasra gelmez müşâhedata istinad eden âsâr ve beka-i ervaha delalet eden emârât o derece kat’îdir ki, bize nasıl Yeni Dünya, yani, Amerika var ve orada insanlar bulunur; o insanların vücutlarına hiç vehim hatıra gelmez. Öyle de şüphe kabul etmez ki, şimdi âlem-i melekût ve ervahta; ölmüş, vefat etmiş insanların ervahı, pek çok kesretle vardır ve bizimle münâsebettardırlar. Mânevî hedâyâmız onlara gidiyor, onların nûranî feyizleri de bizlere geliyor.”⁵¹⁸

Rûhun ispatı yanında, bekası üzerinde de önemle duran Bediüzzaman Hazretleri bunu hassasiyetle nazara vererek şöyle demiştir:

513 Nursî, Sözlür, s. 568.

514 Müşâhedât: Gözlemler.

515 Kerrat: Defalarca.

516 Bâdelmemat: Öldükten sonra.

517 Fenn-i mantık: Mantık ilmi.

518 Nursî, a.g.e., s. 568-569.

“*Hem hads-i kat’î ve vicdanen hissedilebilir ki; insan öldükten sonra esaslı bir ciheti bakidir. O esas ise ruhtur. Ruh ise, tahrib ve inhilâlê mâruz değil. Çünkü; basittir; vahdeti var. Tahrib ve inhilâl ve bozulmak ise, kesret ve terkiib edilmiş şeylerin şe’nidir. Sabıkan beyan ettiğimiz gibi; hayat, kesrette bir tarz-ı vahdeti te’min eder, bir nevi bekaya sebebiyet verir. Demek vahdet ve beka, ruhta esastır ki, ondan kesrete sirayet eder. Rûhun fenası, ya tahrib ve inhilâl ileidir. O tahrib ve inhilâl ise, vahdet yol vermez ki girsin; besatet bırakmaz ki bozsun. Veyahut idam ileidir. İdam ise, Cevâd-ı Mutlak’ın hadsiz merhameti müsaade etmez ve nihayetsiz cûdu⁵¹⁹ bırakmaz ki, verdiği nimet-i vücûdu, o nimet-i vücûda pek müştak⁵²⁰ ve lâyıık olan rûh-u insanîden⁵²¹ geri alsın.*”⁵²²

Bediüzzaman Hazretleri, Sözlere adlı eserinde rûhun varlığı ve bekasını çeşitli yönleriyle ve muhtelif tarzlarda izah ve isbat etmiştir. Bu mevzuda tafsilât için adı geçen esere müracaat edilebilir. Bunun yanında, diğer eserlerinde de çeşitli vesilelerle yer yer ruh mevzuuna temas etmiş, hârika beyanlarda bulunmuştur. Bunlardan bir kısmını takdim ediyoruz.

“...Ve keza, o kalbin öyle bir kabiliyeti vardır ki, bir harita veya bir fihriste gibi bütün âlemi temsil eder. Ve vâhid-i Ehad’den başka merkezinde bir şeyi kabul

519 Cûd: Cömertlik.

520 Müştak: Çok istekli, arzulu.

521 Rûh-u insanî: İnsan rûhu.

522 Nursî, a.g.e., s. 569.

etmiyor. Ebedî, sermedi bir bekadandan mâada bir şeye de razı olmuyor.

İnsanın çekirdeği olan kalp, ubûdiyet ve ihlâs altında İslâmîyet ile iskâ⁵²³ edilmekle îmanla intibaha gelirse, nûranî, misâli âlem-i emirden gelen emr ile öyle bir şecere-i nûranî⁵²⁴ olarak yeşillenir ki, onun cismânî âlemine ruh olur. Eğer o kalp çekirdeği böyle bir terbiye görmezse, kuru bir çekirdek kalarak nûra inkılâb edinceye kadar ateş ile yanması lâzımdır.”⁵²⁵

“Âlem-i ziyâ, âlem-i hararet, âlem-i hava, âlem-i kehrübâ,⁵²⁶ âlem-i elektrik, âlem-i cezb,⁵²⁷ âlem-i esîr,⁵²⁸ âlem-i misâl, âlem-i berzah gibi âlemler arasında müzâheme⁵²⁹ ve yer darlığı yoktur. Bu âlemler, hepsi de, ihtilâlsiz, müsâdemesiz,⁵³⁰ küçük bir yerde içtimâ ederler.

Kezâlik, pek geniş gaybî âlemlerin de bu küçük arzda içtimâları mümkündür. Evet, hava, su, insanın yürüyüşüne; cam ziyanın geçmesine; şua’ın röntgen vasıtasıyla kesif cisimlere bile nüfuzuna ve akıl nûruna, melek rûhuna, demirin içine hararetin akmasına, elektriğin cereyanına bir mâni yoktur.

523 İskâ: Su verme, sulama.

524 Şecere-i nûranî: Nurlu, parlak ağaç.

525 Nursî, Mesnevî-i Nuriye, s. 117.

526 Âlem-i kehrûba/Âlem-i elektrik: Elektrik âlemi.

527 Âlem-i cezb: Çekim âlemi, dünyası.

528 Âlem-i esir: Bütün kâinatı kapladığı farz edilen ince ve lâtif maddenin bulunduğu âlem.

529 Müzâheme: Bir yere yığılıp sıkışma.

530 Müsademe: Çarpışma.

Kezâlik,⁵³¹ bu kesif âlemde rûhanîleri deverandan, cinnîleri cevelândan,⁵³² şeytanları cereyandan, melekleri seyerandan menedecek bir mâni yoktur.”⁵³³

“Lâfızların tebeddülüyle mânâ tebeddül⁵³⁴ etmez, bâki kalır. Kabuk parçalanır, lüb⁵³⁵ bâki ve sağlam kalır. Libâsı yırtılır, cesedi sağlam, bâki kalır. Cesed ölüp dağılırsa da ruh bâki kalır. Cisim ihtiyarlanırsa, enâniyet genç kalır. Çokluk, cemaat dağılır amma, vâhid-i ferd⁵³⁶ bâki kalır. Kesret bozulur, vahdet bâkidir. Madde kırılır, nûr bâkidir.

Binâenaleyh, ömrün bidâyetinden sonuna kadar devam eden mânâ, çok cesetleri tebeddül⁵³⁷ ve tavırdan tavra intikal ve devirden devre yuvarlandığı hâlde vahdetini, bekasını muhafaza ettiği gibi, ölüm hendeğini de atlayarak sâlimen ebed yoluna devam edecektir.”⁵³⁸

“Evet, zâhire bakılırsa insan bir zerre hükmündedir. Fakat insanın taşıdığı rûha, kafasına taktığı akla, kalbinde beslediği istidatlara nazaran bu âlem-i şehâdet dardır, istiab⁵³⁹ edemez. Ancak o rûhun arzularını ve o aklın fikirlerini tatmin ve te'min edecek âlem-i âhirettir.

531 Kezâlik: Bunun gibi.

532 Cevalân: Dolaşma.

533 Nursî, a.g.e, s. 138-139.

534 Tebeddül: Değişim.

535 Lüb: Öz, iç. Kabuklu meyvelerin içi, özü.

536 Vahid-i fert: Bir, tek kişi.

537 Tebeddül: Değişim.

538 Nursî, a.g.e, s. 194.

539 İstiab etmek: İçine almak, kapsamak.

Ve keza, istifade hususunda müzahame,⁵⁴⁰ mümanaa⁵⁴¹ ve tecezzî⁵⁴² yoktur; bir küll ile cüz'iyatı gibidir. Nasıl ki, bir külli, bütün cüz'iyatında mevcut olduğu hâlde, ne o küllide tecezzî ve inkısam olur ve ne de cüz'iyatında müzahame ve müdafaa olur. Küre-i Arz'dan⁵⁴³ da binlerce müstefid⁵⁴⁴ olsa, ne aralarında bir müzahame olur ve ne Küre-i Arz'da bir noksanîyet peyda olur. Yalnız insanın indallah kerameti olduğu için, âlem-i şehâdetin⁵⁴⁵ yaratılışında insan, ille-i gaiye⁵⁴⁶ menzilesinde⁵⁴⁷ gösterilmiştir. Ve insanın hatırı için, bütün envâa bir umumî ziyafet verilmiştir. Bu ise, bütün âlemin fâide-leri insana münhasır olup başkalarına hiçbir fâidesi yoktur, demek değildir.”⁵⁴⁸

“Melâike ve rûhaniyatın vücudu, insan ve hayvanların vücudu kadar kat'idir denilebilir. Evet, On Beşinci Söz'ün Birinci Basamağı'nda beyan edildiği gibi; hakikat kat'iyen iktiza⁵⁴⁹ eder ve hikmet yakînen ister ki; zemin gibi, semâvâtın dahi sekeneleri bulunsun ve zîşuur sekeneleri olsun ve o sekeneler, o semâvâta münasip bulunsun. Şeriatın lisanında, pek çok muhtelif-ül-cins olan o sekenelere melâike ve ruhâniyet tesmiye edi-

540 Müzahame: Birbirine zahmet verme, sıkışma, sürtüşme.

541 Mümanaa: Birbirine engel olma.

542 Tecezzî: Bölünme.

543 Küre-i arz: Yer küre, dünya.

544 Müstefid olma: İstifade etme, faydalanma.

545 Âlem-i şehadet: Görünen âlem.

546 İlle-i gaiye: Asıl gaye, temel maksat.

547 Menzile: Makam, derece.

548 Nursî, İşârâtü'l İ'caz, s. 180.

549 İktiza etmek: Gerektirmek.

lir. Evet, hakikat böyle iktiza eder. Zira şu zeminimiz, semâya nispeten küçüklüğü ve hakaretiyle beraber, zîşuur mahlûklarla doldurulması; ara sıra boşaltıp yeniden yeni zîşuurlarla şenlendirilmesi işaret eder, belki tasrih⁵⁵⁰ eder ki; şu muhteşem burçlar sâhibi olan müzeyyen⁵⁵¹ kasırlar misâli olan semâvat dahi, nûr-u vücudun nûru olan zîhayat ve zîhayatın ziyası olan zîşuur ve zevi'l-idrâk⁵⁵² mahlûklarla elbette doludur. O mahlûklar dahi, ins ve cin gibi, şu saray-ı âlemin seyircileri ve Saltanat-ı Rubûbiyet'in⁵⁵³ dellâllarıdır. Küllî ve umumî ubûdiyetleri ile kâinatın büyük ve küllî mevcudatın tesbîhatlarını temsil ediyorlar."⁵⁵⁴

---

550 Tasrih etme: Açıkça ifade etme.

551 Müzeyyen: Süslü.

552 Zevi'l-idrâk: İdrak sâhipleri.

553 Saltanat-ı Rububiyet: Allah'ın her şeyi kuşatan egemenliği.

554 Nursî, Sözlür, s. 553-554.

Filozoflara Göre Ruh

Şimdi de bazı meşhur filozofların ruh hakkındaki mülâhazalarını arz edelim:

İlk çağın en ziyâde iştihar⁵⁵⁵ bulmuş felsefecilerinden olan ve kendinden sonraki filozoflar üzerinde derin te'sirler bırakan Sokrates'in, ruh mevzuunda dikkate şâyân fikirleri vardır. **Sokrates**,⁵⁵⁶ hikmete dair mes'elelerin halli için insanın nefsi ve mahiyeti üzerinde durmuş, felsefî tefekkür sistemini bunun üzerine bina etmiştir. Bu cihetiyle, enfüsî dâireye eğilen ilk filozof unvanını lâyıkıyla hak etmiştir.

Sokrates'in ruh konusundaki görüşlerini şöyle özetleyebiliriz:

---

555 İштиhar: Şöhret bulma.

556 Sokrates (M.Ö. 468-400): Atinalıdır. Konuşma metodunu kullandı. Ömrünü, halkına ahlâk ve felsefe dersi vermekle geçirdi. Madde ile uğraşan felsefeyi ahlakî konulara yöneltti. Fikirlerini ortaya koyan bir eser bırakmadı. Talebesi Eflâtun'un anlattığına göre, Tek Allah inancını kabul ediyordu. Dolayısıyla çok tanrıcılıkla mücadele etti. Haksızlıklara tahammül edemeyen Sokrates, düşmanları ve onları anlayamayanlar tarafından baldıran zehiri içirilerek Atina'da öldürüldü.

İnsanların nefisleri, yani ruhları, cisimlerinden evvel varlıklar âleminin bir tarafında mevcuttur. Daha sonra cisimle birleşir. Cisim, rûhun çalışma âleti ve kabıdır. Cisimler bozulup dağıldıkları zaman, nefisler gelmiş oldukları membalarına dönerler. Nefsin, yani rûhun cisimle birleşmesi iki önemli gayeye müteveccihdir:

- 1- Tekâmül etmek,
- 2- Devamlılık kazanmak.

Sokrates'e göre insan, rûhundan ibarettir. Cismin hiçbir ehemmiyeti yoktur. Sadece ruh dediğimiz efendinin çalışmasına bir merkez ve fiillerini gerçekleştirme bir âlettir. Ruh, kendi bedeninde görünmeksizin tedbir ve tasarrufta bulunmaktadır. Beden fânidir, geçicidir, zevâle⁵⁵⁷ maruzdur, lâkin ruh ebedîdir, daimîdir.

Sokrates, insanların dünyaya niçin geldiği ve vazifesinin ne olduğu suâline şöyle cevap vermiştir: İnsanın vazifesi, süflî âlemin⁵⁵⁸ geçici zevklerinden sıyrılmak, rûhunu ulvî hedeflere doğru kamçulamaktır. Dünyaya gelişindeki gaye de budur. Sokrates, cismanî haşri, yani, insanların öldükten sonra bedenleriyle tekrar dirilecekleri hakikatini kabul ve tasdik etmiştir. Bu inancını, muhakeme edilirken hâkimlere hitaben söylediği şu cümlelerden anlıyoruz: “*Rûhun bu dünyadan göçüşü olan ölüm, bir fenalık değil, bir necattır, kurtuluşur. Gerçekten ölüm, insanları bu dünyadan âhirete*

557 Zevâl: Geçip gitme, gidip kaybolma.

558 Süflî âlem: Aşağı âlem; dünya.

götüren bir yolculuktur. Bütün ölenler başka bir dünyada yaşamaktadırlar.”

Meşhur ilk çağ filozoflarından bir başkasına, Eflâtun’a kulak verelim:

Varlıkları ulvî varlıklar, süflî varlıklar diye iki kısma ayıran Eflâtun, rûhun, ulvî varlıklardan olduğunu söyler.

Ruh önceleri o yüce makamında (ideler âleminde) yaşıyordu. Hayatından memnundu, ilim sâhibiydi. Biri “Hak”, diğeri “Hayır” olmak üzere iki kanadı vardı. Bilâhare yeryüzüne indi ve kanatlarını kaybetti. Rûhun bu dünyadaki aslî gayesi, kaybettiği bu kanatlarını, yani, Hak ve Hayır sıfatlarını yeniden kazanmaktır.

Eflâtun, insandaki nefsi üçe ayırmaktadır:

- 1- Şehvanî,
- 2- Gadab,
- 3- Nefs-i Nâtıka

Nefs-i Natıka ruh olup, düşüncenin mebdesi ve menşeidir. İnsandaki tefekkür kabiliyetinin kaynağıdır. Ruh, Cenâb-ı Hak tarafından vesilesiz yaratılmıştır. Herhangi bir şekli yoktur ve insan gözüyle görülmesi mümkün değildir. Bizzat müteharrik⁵⁵⁹ bir cevherdir, yani, hareketini kendi ihtiyarı ve isteğiyle yapma kabiliyetine hazirdir. Basittir; parçalanıp, bölünemez. Cismanî değildir. Her türden faaliyetin merkezidir. İlâhîdir ve ebedîdir.

---

559 Müteharrik: Hareket eden.

Sokrates'taki, “*ruh bedenden önce mevcuttur*” fikrini Eflâtun'da da görmekteyiz. Ruh, bedenın dağılmasından sonra da devam edecektir. Ruh, mahzâ⁵⁶⁰ hayattır. Ölüm, rûhun bedenden ayrılmasıdır. Ruh, bedenden ayrıldıktan sonra da tabiatının muktezâsı⁵⁶¹ olarak yaşamaya devam eder.

İnsan, nefsi ile hisseder ve idrâk eder. Ruhta, biri insanî, diğeri hayvanî olmak üzere iki itibar vardır. Rûhun bedene ittisali, tedbir ve tasarruf cihetiyledir. İnsanların sûretleri birbirine benzemediği gibi ruhları da birbirine benzemez, biri diğerinden temâyüz eder. Ruh, münfail⁵⁶² değil, fâildir. Bir lirin⁵⁶³ ahengi değil, görünmeyen bir mûsikişinastır ki, beden denilen âleti alarak, hayat denilen ahengi husule getirir, isterse onu kırıp dağıtabilir.

Rûhun cisim olmayıp, bir cevher olduğu fikrinde, Eflâtun'la **Aristo**⁵⁶⁴ müttefikler. Aristo'ya göre ruh hadistir, yani ezeli değildir, sonradan cisimle beraber yaratılır. Cisim yok olduktan sonra nefis kalır ve ebedileşir.

Aristo sisteminde mebd-i hayat,⁵⁶⁵ ruhtur. Hayat da bir harekettir. Her hareket, harekete getiren bir sûret ile

---

560 Mahzâ: Sadece, yalnız.

561 Muktezâ: Bir şeyin gereği.

562 Münfail: Fiilden etkilenen.

563 Lir: Kaynağı mitolojik çağlara kadar giden, üzerindeki tellerin parmak ucu ile çekilmesi sûretiyle çalınan telli çalgı.

564 Aristo (M.Ö. 384-322): Yunan filozofu. Eflâtun'un talebesidir. Makedonya'da doğdu. Mantık ilmini kurdu. Realizmi savundu. Büyük İskender'e hocalık yaptı. “Aristo Mantığı” günümüzde de geçerliliğini devam ettirmektedir. Eserleri çeşitli dillere çevrildiği gibi Arapça'ya da çevrildi.

565 Mecd-i hayat: Hayatın başlangıcı.

müteharrîk⁵⁶⁶ bir maddeye muhtaç olduğundan, zîhayat insanda da, sûret ruh, madde cisimdir. Ruh, bedenden olmadığı gibi, ondan ayrı da değildir. Rûhun müteharrik-i bizzat⁵⁶⁷ olmadığını söyleyen Aristo, bu yönüyle Eflâtun'a ters düşer. Aristo'ya göre, ruh, kendi hareket etmeksizin tasarruf eder, tahrik eder. Rûhun hareketi, karada yürüyen bir adamınki gibi değil, kayığa binmiş bir kimsenin hareketi gibidir.

Ruh, maddî ve gayr-i muayyen değildir. Cesedin bütün hareketini o ortaya getirir ve idare eder. Bedenin bütün şerait-i hayatiyesine sebep olan ruhtur.

“Ruh, cesedin sûretidir” diyen Aristo, cesedin ruh için yaratıldığı fikrindedir. Cesedin gayesi, rûha hizmet etmektir. Rûhun âleti olan beden, yüksek gaye ve vazifeleri icraya müsait bir hâlde yaratılmış ve münâsip bir şekilde tanzim edilmiştir.

“Ruh sayesinde hayat inkişâf eder” diyen Aristo, beş çeşit ruh tasavvur etmiştir:

- 1- Nefs-i gıdaî,⁵⁶⁸
- 2- Nefs-i hissî,⁵⁶⁹
- 3- Nefs-i muharrik,⁵⁷⁰
- 4- Nefs-i şehevânî,⁵⁷¹

566 Müteharrîk: Hareket eden.

567 Müteharrîk-i bizzat: Hareket kabiliyeti kendinde olan.

568 Nefs-i gıdaî: Gıda ile ilgili nefis.

569 Nefs-i hissî: Hislerle ilgili nefis.

570 Nefs-i muharrik: Harekete geçirici nefis.

571 Nefs-i şehevânî: Şehvetle ilgili nefis.

5- Nefs-i aklî'dir.⁵⁷²

Descartes⁵⁷³ de ruh mevzuunda enteresan mülâhazalar yürütmüştür. Düşünceye verdiği ehemmiyeti ile tanınan Descartes, rûhun da özünün fikir olduğunu söyler. Rûhu cevher kılan fikirdir. Ruh bu sayede kendini tanıtmaktadır. İnsan rûhu nerede olursa olsun düşünebilir. Bu kabiliyet onda vardır. Bedenden ayrı bir bilme gücü mevcuttur. Bedenle var olmadığı gibi, bedenle sınırlı da değildir. Şekli yoktur ve bölünemez. Bu nedenle beden bozulması ona sirâyet etmez. İnsan rûhu ölümsüzdür.

Malebranche⁵⁷⁴ ise, bu konudaki bütün fikirlerini Allah'a ve Allah inancına istinat ettirir. Bütün olup biten hâdisatın birer vesileden ibaret olduğunu söyleyen Malebranche, insan rûhunun Allah'ın te'siri olmaksızın idrâk edemeyeceği ve hissedemeyeceği görüşündedir.

Ruh cisimden büsbütün ayırır; aralarında hiçbir bağlantı yoktur. Ruh, bağımsız değildir; faaliyetlerinde Allah'a bağlıdır. Bilgiyi de insan rûhuna veren Allah'tır.

Bu meyânda, metafiziğe yepyeni bir istikamet tâyin eden ve felsefe dünyasında büyük bir inkılâp yaparak müstesna bir mevkiye yükselen, asrımızın

---

572 Nefs-i aklî: Akılla ilgili nefis.

573 Descartes (1596-1650): Fransız filozofu, matematikçisi ve fizikçisi. Avrupa'yı dolaştı. Optik ve Analitik Geometri'yi o bulmuştur. Felsefenin Esasları, Rûhun İhtirasları, Zekâyı İşletmenin Yolları, Metod Üzerine Nutuklar... başlıca eserleridir.

574 Malebranche (1638-1715): Fransız hatibi ve metafizikçisi. Hakikatın Araştırılması isimli eseri meşhurdur.

büyük filozofu **Bergson**'un⁵⁷⁵ fikirlerini zikretmeden geçemeyeceğiz.

Bergson'a göre, şuurumuzun bir kabuk, bir de iç kısmı vardır. Kabuk tarafı akıl, zekâ, mantık ve ilim tabakasıdır. Bu tabaka, madde ve cemiyet hayatının amelî şartlarına uyarak teşekkül eder. Bu kısmın faaliyetlerinde illiyet kanunları⁵⁷⁶ carîdir. Burada hürriyet yok, muayyenlik vardır.

İç şuura gelince... Buna, “ene” yahut “ben” diyebiliriz. Evvelkinde, amel, mantık, muayyenlik gibi kayıtlar söz konusu olduğu hâlde ene, bunun tamamen zıddı bir keyfiyet arz eder. Birincisi, madde ve cemiyete uyarak katılmış ve mekânlaşmış, sathî bir ben hâline gelerek içtimâîleşmiştir. Hâlbuki iç şuur, yani ene daima bir kaynaşma, sürekli bir erime ve bir hulûl hâlinindedir. İşte asıl enenin sahası budur.

Bergson'a göre, madde ile ruh münâsebeti, hafıza ile dimağ münasebeti gibidir. İki nevi hâfıza vardır:

1. Otomatik yahut mihaniki hafıza.
2. Asıl hafıza

Mihaniki hafıza madde âlemiyle münâsebet içindir. İkinci hafıza ise, hayâl ve hâturalardır. Bergson, yaptığı araştırmalar neticesinde şu kanaate varmıştır. Dimağ,

---

575 Bergson (1859-1914): Fransız filozofudur. Başlıca eserleri: Şuurun Vasıtasız Verileri Üzerine Deneme, Madde ve Hafıza, Ruhî Enerji, Süre ve Hemzamanlık, Ahlâk ile Dinin İki Kaynağı.

576 İlliyet kanunları: Nedensellik ilkesi.

hafızanın kendisi değildir. Onun dayandığı bir yer ve intiba âletidir. Tefekkürün membâi dinamik hafızadır.

Dimağ, tefekkür gibi rûhî hâletin hiçbir zaman kendisi olamaz. Zaten düşünce ve zekâ gibi maddî olmayan varlıkların maddeden doğması hiç vârit değildir. Dimağın vazifesi, düşünce ve şuur unsurlarının, realite ile temasta bulunmasında hizmet etmekten ve hâlin zaruretlerine karşı intibakta vesile olmaktan ibarettir.

Görülüyor ki, Bergson, maddeci filozofların tabîi ilimlerle izaha kalkıştıkları idrâk mes'elesini, tamamen rûhî bulmakta, insanın hüviyetinde, tamamen farklı bir hakikati, hiçbir vasıfla tavsif edilmeyecek mânevî ve aslî bir varlığı kabul etmektedir.

Bu meşhur filozof, cismi, rûhun emrinde bir âlet olarak görmüştür. Ruh, fikirlerini açıklamada ondan istifade eder. Cisim daima amele yöneliktir. Cismin esas vazifesi amele münhasırdır; akıl olaylarından birini meydana getirebilecek bir gücü yoktur. Akılî olaylar, cismin ötesinde maddî olmayan bir kuvvetin eseridir. Bu kuvvete ister ruh, ister nefis densin, netice değişmez.

Bergson, tesis ettiği tefekkür sistemiyle, insanın maddî ve mânevî olmak üzere iki mevcudun birleşmesiyle meydana gelen bir varlık olduğunu ispat etmiş, yalnız maddeye inananları da, ruhtan başka hakikat kabul etmeyenleri de yıkmıştır.

“*Rûhun Varlığı ile İlgili Naklî Deliller*” bölümünde de belirttiğimiz gibi, ruh konusunda, hakikî söz sâhibi onu yaratan Cenâb-ı Hakk'tır, vahy-i İlâhî'ye istinaden

konuşan Peygamberlerdir ve onların vârisleri olan din âlimleridir. Feylosofların görüşleri ise, vahy-i İlâhî'ye uygunlukları nisbetinde makbuldür. Mücerret akıl,⁵⁷⁷ hakikati her yönüyle kavramaya yeterli olmadığından, feylesofların hiçbirinin bütün fikirlerini aynen kabul etmek mümkün değildir. Her biri Hakk'a belli bir nisbette yaklaşmış, hakikatin bir yönünü kendi aklının vüsatı oranında ortaya koyabilmiştir. Onların sözleri Hak dinin mizanında tartılmalı, hâlis çıkan fikirleri takdirle kabul edilip, hatalı görüşlerine itibar edilmemelidir.

---

577 Mücerret akıl: Soyut akıl.

Ruh ile İlgili İstılahlar

Akıl

Akıl, madde ve mânâ âlemlerini idrak için insana verilmiş bir kuvvedir. İnsan, ilim ve hikmetin sırlarını akılla elde eder. Akıl, tedbir ve fiil itibarıyla maddeye yakın olup, zâtıyla maddeden mücerrettir. O öyle bir cevherdir ki, Allahu Teâlâ onu, insan rûhuna bir nûr olarak ihsan etmiştir; taa ki, eşyanın hakikatini onunla keşfetsin.

Akıl, anlama âleti olup, insanla hayvanı birbirinden ayıran ve insanı kemâlâtın zirvesine çıkaran bir nurdur. Akıl, her fazilet ve mârifetin esasıdır. Allahu Teâlâ akılı; dinin temeli, dünyanın sütunu olarak yaratmıştır. Din, ona teveccüh etmiştir. Dünyanın nizâm ve ahengi onunla olduğu gibi, ebedî saadet de onunladır.

Akıl, tasavvurları birbirinden seçip, mantık kaidelerine göre eşya ve hâdiseler arasındaki müşterek noktaları bulup, tahlil ve tertib ederek bir hükme varır. Mefkûrenin neticelerini fiil ve amelde tatbik eder.

Akıl, mefhumlarla dıştaki varlıklar arasında mutabakat te'min eder. Kıyas yoluyla, bildikleri yardımıyla bilmediklerini anlar. Hem cüz'îden küllîye, hem de küllîden cüz'îye doğru tefekkür ederek neticeler elde eder. Böylece akıl, zâhîrî ve nazarî ilimlerle mevcudatın sır, hakikat ve mahiyetlerini çözmeye çalışır.

Aklın üç mertebesi vardır. Hikmet, cerbeze⁵⁷⁸ ve gabavet.⁵⁷⁹

Hikmet, aklın vasat mertebesi olup, hakkı hak bilip imtisal,⁵⁸⁰ bâtulı bâtul bilip içtinab⁵⁸¹ etmektir. Akıl, hikmet üzere olmakla, zararları def ve menfaatleri celbeder. Böylece, takva ve amel-i sâlihe vâsıl olur. Cerbeze ise, aklın ifrat mertebesidir; bâtulı hak, hakkı bâtul gösterecek kadar aldatıcı bir zekâya sâhip olmaktır. Gabavete gelince, bu, en basit şeyleri bile anlayamamak ve hiçbir şeyden haberi olmamaktır.

Rivâyetlerden anlaşıldığına göre, Allah ilk önce akli yaratıp, ona oturmakla emretmiş, o hemen oturmuş; kıyam ile emretmiş, hemen kalkmış; konuş demiş, konuşmuş; dinle demiş, dinlemiş; öne dön demiş, dönmüş; geri dön demiş, dönmüş. Sonra, Allah akla hitab ederek: *“Celâl ve Kibriya'mın hakkı için senden mükerrem, sevgili ve muhterem bir nesne yaratmadım. Sen, beni bilir ve bana itaat edersin. Seninle kullarımı süslerim, seninle dostlarımı ihyâ ederim. Senin için veririm,*

578 Cerbeze: Kolay, güzel ve inandırıcı şekilde konuşma yeteneği.

Doğruyu yanlış, yanlış doğru gösterebilecek derecede aldatma.

579 Gabavet: Anlayışsızlık.

580 İmtisal: Emre uymak, bir emri yerine getirmek.

581 İçtinab: Kaçınma, sakınma.

seninle inâyet ve yardım ederim, seninle hidâyet ederim. Seninle hitap ve itap ederim, senin için âlemleri halk ederim” buyurmuştur.

Hız. Ömer (r.a): “*İnsanlığın şerefi akıyla, asaleti diniyle, şahsiyeti ahlâkıyladır*” buyurur. İslâm Hükemâsı, akli dört dereceye ayırıyorlar:

1- Akl-ı Heyûlânî:

Bu, ilim ve hikmeti idrâk için yalnız istidattan ibaretir. Yani, ilmi kesbetmeye hazır bir kuvvedir. Çocukların akli gibi.

2- Akl-ı Bilmelek:

Bu mertebedeki akıl, eşya ile ilgili hakikatleri doğru ve sıhhatli bilir, bilmediği hususlar için de kıyas yoluyla neticelere varır.

3- Akl-ı Bilfiil:

Bu mertebedeki akıl, ciddî bir çalışmayla, nazariyelere sür’atle intikal eder. Böylece, istediği şeyin hakikatine az bir teveccühle ulaşabilir. Meselâ, bir adamın ancak bir yıl çalışmakla elde edebileceği ilmi, o bir gün veya bir saatte elde edebilir.

4- Akl-ı Müstefâd:

Bu mertebe, mevhibe-i İlâhî’dir.⁵⁸² Buna ilm-i huzurî tâbir edilir. Nazarî olan ilimler, onun yanında hazırdır.

---

582 Mevhibe-i İlâhî: Cenâb-ı Hakk’ın ihsan ve hediyesi.

Yani, nazarî ilim ve hakikatler, bu mertebeye mazhar olanların yanında âyân beyândır. Bu makam, Peygamberlere ve onların ender velîlerine mahsustur.

Kalp

Kalp, maddî ve mânevî olmak üzere iki ayrı mânâda mütâlâa edilmektedir:

Maddî kalp (Yürek): Çam kozalağına benzeyen, kuvvetli kaslardan yapılmış bir et parçasıdır. Bu mânâda kalp, âb-ı hayat olan kanı vücudun her tarafına yayıp hayat bahşeder. Bu kalp, hayatın bir zembereğidir. Hayat, onun çalışmasıyla kâimdir. O durunca, hayat sona erer.

Mânevî kalp: Bir sır-ı İlâhî olup, esrar-ı İlâhiyye'ye ma'kes olan bu kalbe, ehl-i irfan ve hikmet, lâtife-i Rabbanıyye demişlerdir. Bu latifeye kalp denilmesinin sebebi, devamlı olarak değişmesindedir. Cenâb-ı Hak, kullarına, kendisini bildirmek ve sevdirmek için lütuf ve merhametiyle onlara, irfan ve feyiz mahalli olan bu kalbi ihsan etmiştir. Mârifet ve muhabbet bu kalp ile olur. Kalp, bütün fazilet ve reziletlerin beşiği, hânesi, havuzu ve merkezidir. Mânevî kalp, kendisine tevdi⁵⁸³ edilen vazifeleri yerine getirmenin şevk ve heyecanıyla, durmadan inşirah etmekte, hâlden hâle girmektedir. Bu esrarengiz lâtife, derûnundaki coşkun faaliyetlerin mahsullerini, dil, göz, kulak, el ve ayak gibi mecralarda teşhir eder; bâtınî sırlarını zâhire vurur.

---

583 Tevdi: Brakma, emanet etme.

Böylesine esrarlı bir hâne veya havuzun kapı ve muslukları, bilgisizce açılmamalıdır. Askerî bir “*karargâh*” da diyebileceğimiz böyle bir merkezin bir girişi ve çıkışı talimatı mutlaka olmalıdır. Her gelenin içeri alınmasına ve her mânânın da dışarı atılmasına izin verilmemelidir.

Âyine-i Samed olan bu kalbe ulvî ve lâhûtî görevler yükleyen Allahu Azîmüşşân, Kur’ân-ı Kerîm’de onun işleyiş talimatını da bildirmiştir. İslâm âlimlerince yazılmış tasavvufî ve ahlâkî eserlerde, bu talimat teferuatıyla şerh ve izah edilmiştir.

Vicdan

İnsan kendi fikriyle tasavvur ederek, muhakemesi neticesinde vardığı bir neticeyi vicdan tasdik ederse, bu, ilm-i yakînî, yani, şüpheden uzak bir ilim olur. Kalbin mutmain ve müsterih olması bu tasdike bağlıdır. Vicdan, ayrıca elem, haz, sürur, hüzn, muhabbet, adavet, güzel, çirkin, hak ve bâtl gibi keyfiyetleri hissedip tartan bir mizandır; asla hataya düşmez ve nefis-i nâtıkayı iğfal⁵⁸⁴ etmez. Vicdan, fiil ve davranışların, fikir ve düşüncelerin, arzu ve meyillerin hayırlı-şerli, faydalı-zararlı taraflarını tartan bir hiss-i mânevîdir. Ruh, kendi varlık ve keyfiyetini vicdan ile bilir.

İnsan, Cenâb-ı Hakk’a karşı vazifelerini bununla îfâ ettiği gibi, cemiyete karşı olan mes’uliyetlerini de bununla yerine getirir. Kısacası vicdan mizan-ı insandır.

584 İğfal: Gaflete düşürüp yanıltma, kandırma, aldatma.

Kuvve-i Hayaliye

Kuvve, selahiyet, iktidar, güç, fikir, niyet, hasse, duygu ve meleke gibi mânâlara gelir.

Hayâl, hiss-i müşterekin bir hazinesidir. Hiss-i müşterek, beş duyu ile aldığı malûmatı hayâle aktarır. Meselâ, görülen bir cisim ve duyulan bir ses ortadan kaybolmadan hiss-i müşterek onu alır ve hayâle teslim eder. Fotoğraf makinasının, çektiği şekilleri kâğıt üzerine tesbit edişi gibi, hiss-i müşterek de beş duyu ile aldıklarını hayâle tevdi eder. İşte bu sayede, insan daha önce gördüğü bir şeyi veya duyduğu bir sesi tanıyabilir. Evvelce gördüğü bir şehri veya dinlediği bir sesi bu kuvve vasıtasıyla zaman zaman tahayyül⁵⁸⁵ edebilir. Bediüzzaman Hazretleri şöyle buyurur:

“Ve keza o habbe-i kalp⁵⁸⁶ için, pek çok hizmetçi vardır ki, o hâdimler kalbin hayatıyla hayat bulup inbisat ederlerse, kocaman kâinat onlara tenezzüh⁵⁸⁷ ve seyrangâh olur. Hatta kalbin hâdimlerinden bulunan hayal –meselâ– en zâif, en kıymetsiz iken, hapiste ve zindanda kayıtlı olan sâhibini bütün dünyada gezdirir, ferahlandırır.”⁵⁸⁸

“Akıl ve fikir ve hayal, o midenin elleri hükmünde, semavat ve zemin genişliğinde, o sofrâ-i rahmetten istifade edip şükreder.”⁵⁸⁹

585 Tahayyül: Hayal etmek.

586 Habbe-i kalp: Kalbin tohumu, çekirdeği.

587 Tenezzüh: Gezinti.

588 Nursî, Mesnevî-i Nuriye, s. 117.

589 Nursî, Lem’alar, s. 407.

Hayâlin bir vazifesi de, zihnimizin muhtaç olduğu ham maddeyi depo etmektir. Yani, hiss-i müşterek⁵⁹⁰ vasıtasıyla hariçten gelen şeyleri zihne sermaye olarak hazırlar. Hayâl, dağda çıkan karışık madenlerin ilk değerini gibidir. Bu karışık madenler, birtakım kimyevî süzgeçlerden geçtikten sonra, özelliklerine göre seçilip tasnif edildiği gibi, hiss-i müşterekin hayâle teslim ettiği ham fikirler, tasavvur süzgecinden geçirilerek tasnif, terkiib ve tahlil edilir. Hafızada kazanılmış bilgiler tasnifi bir şekilde kayıt ve istif edildiği hâlde, hayâlde dağınık ve düzensizdir.

Hayâlin bir vazifesi de, insanın istikbalde yapacağı hareket ve amellerin gerçekleşmesine yardımcı olmasıdır. Nitekim insan bir arzuyu önce tahayyül, sonra tasavvur⁵⁹¹ eder, daha sonra onu gerçekleştirmenin yollarını arar. Evet, insan istikbal için tahayyül ettiği şeylerin tahakkukuna inanırsa, güveni artar, yeisten kurtulur; itimat etmezse ümitsizliğe düşer. Şu hâlde hayâl insanın ümit dünyasıdır, dolayısıyla en büyük teselli kaynağıdır. Meselâ, bir tüccar bir sene zarar etse, istikbalde kazanacağını hayaliyle rahat eder, teselli bulur. Tahayyül edilen şeyler saadete de, şekavete de, atalete de sebep olabilir. Çünkü insan ona fikriyle hâkim olamazsa, tahayyül nice safsatalar doğurur, bâtul ve zararlı şeyleri güzel gösterir. İnsan için en mühim husus, tasavvurata hâkim olmakla, hakikati hayalden ayırabilmektir.

590 Hiss-i müşterek: Ortak his.

591 Tasavvur: Zihinde şekillendirme, fikren kurma, tasarım.

Kuvve-i Hafıza

Kuvve-i hafıza, şekil ve sûretlerin, ses ve mânâların, hâtıra ve hâdiselerin, renk ve keyfiyetlerin... kayıt merkezidir. Yani, aklın arşividir. Zâhirî ve bâtûnî hislerden gelen şekil ve sûretler bu kuvvette olduğu gibi nakşolunur ve muhafaza edilir. Meselâ, birbirleriyle görüşen iki ferd daha sonra karşılaştıklarında sûretlerini tanırlar. Çünkü ilk karşılaştıklarında sûretleri birbirlerinin hafızasında nakşolmuştur. Bediüzzaman Hazretleri şöyle buyurur:

“Hardal gibi küçük kuvve-i hafızanda,⁵⁹² senin sahife-i a’ mâlin⁵⁹³ ekseri ve sahaif-i ömrün⁵⁹⁴ ağlebi⁵⁹⁵ içine girdiği gibi, çok cüz’î küçük şeyler var, öyle büyük eşyayı bir cihette yutar, istiab⁵⁹⁶ eder.”⁵⁹⁷

Hafıza; dikkat, tekrar ve itina ile kuvvet kazanır.

Kuvve-i Vehmiye

İnsanı yersiz korku ve kuruntularla meşgul eden bir kuvvedir. Bu kuvve, mümkün olan veya olmayan şeyleri aşırı derecede abartarak takdim eder. İnsan bu kuvve ile meselâ, bir tek güneş yerine binlerce güneşleri yahut hiç aslı olmayan Anka Kuşu’nu veya Kaf Dağı’nı tahayyül edebilir.

592 Kuvve-i hafıza: Hafıza duyusu, bellek.

593 Sahife-i a’ mâl: Amellerin kaydedildiği sayfa.

594 Sahaif-i ömür: Ömür sayfaları.

595 Ağleb: Çoğunluk.

596 İstiab etme: İçine alma, kaplama.

597 Nursî, Lem’alar, s. 159.

İnsan, kuvve-i vâhimeye mağlûp olursa, aklî ve naklî delillere muhalif, hak ve hakikate aykırı birçok yalan ve safsataları icad eder. Bütün bâtlı inançlar, bu kuvvenin semeresidir. İnsana bu kuvvenin verilmesi sırf imtihan içindir. Evliyalar, vehmin fehme galebesinden Allah'a sığınmışlardır.

Kuvve-i Mutasarrıfa

Hikmet âlimleri beşinci bir his olarak, kuvve-i mutasarrıfa ismiyle bir kuvve tespit etmişlerdir. Bu kuvvede, hem kuvve-i vehmiyye, hem de kuvve-i akliyye tasarruf edebilir. Yani, kuvve-i mutasarrıfa, bu iki kuvvenin de tezgâhı mesabesindedir. Bu kuvveye, aklın laboratuvarı olması haysiyetiyle kuvve-i mefkûre; kuvve-i vehmiyyenin çalışma yeri olması cihetiyle de kuvve-i mütehayyile denir. Yani, insan bu kuvve vasıtasıyla hissettiği sûretlerde tasarrufla birlikte, bunları terkip ve tahlil ederek hakikati olmayan şeyleri de çıkarır. Meselâ, iki başlı ve dört ayaklı insan tasavvur edebilir.

Kuvve-i mutasarrıfa tezgâhında kuvve-i akliyye çalışırsa, bu kuvve, “*kuvve-i mefkûre*” adını alır. Artık, kuvve-i vehmiyye oraya yanaşamaz. Akıl o tezgâhtan elini çekince, meydan kuvve-i vehmiyyeye kalır.

Hiss-i Müşterek

Hiss-i müşterek, dimağın önüne konulmuş bir kuvvedir. Beş duyunun, dış âlemden aldığı bilgi, şekil, sûret ve sesleri kendinde toplayıp, bâtınî duygulara intikal ettirir.

Zâhirî duygularla alınan şeylerin sûreti hiss-i müşterekte toplanır. Hiss-i müşterek; ses, sûret, şekil ve renkleri alıp nakleden televizyona benzetilebilir. Bu hissin vazifesi, dıştan gelen duyguları içe, içten gelenleri de dışa tercüme etmektir.

Kalpten çıkan mânâlar çıplak olarak dimağa gelir, dimağda tahayyül, tasavvur, taakkul⁵⁹⁸ gibi safhalar-
dan geçtikten sonra sûret giyip hiss-i müştereke ulaşır, oradan, irâdenin taallûkuyla, zâhirî duygular vasıtasıyla hâricî âleme açılır.

---

598 Taakkul: Akıl erdirmeye, zihin yorarak anlama, hatırlama.

İnsan Rûhuna Konulan Üç Kuvve

Kuvve; selahiyet, iktidar, güç, fikir, niyet, hasse, duygu ve meleke gibi mânâlara gelir.

“Tagayyür,⁵⁹⁹ inkılab ve felâketlere maruz ve muhtaç şu insan bedeninde iskân edilen rûhun yaşayabilmesi için üç kuvvet ihdas edilmiştir. Bu kuvvetlerin birincisi: Menfaatleri celb ve cezb için kuvve-i sheviye-i behimiye.⁶⁰⁰ İkincisi: Zararlı şeyleri def’ için kuvve-i sebuiye-i gazabiye. Üçüncüsü: Nef’ ve zararı, iyi ve kötüyü birbirinden temyiz için kuvve-i akliye-i melekiedir.^{601”}⁶⁰²

İnsana verilen bu kuvvelerin ifrat, tefrit ve vasat olmak üzere üç mertebesi vardır.

---

599 Tagayyür: değişim, değişme.

600 Kuvve-i sheviye-i behimiye: Hayvanî şehvet gücü, duygusu.

601 Kuvve-i akliye-i melekiye: Akıl ve meleke kabiliyeti, tecrübeli akıl duygusu.

602 Nursî, İşârâtü'l İ’caz, s. 576.

Kuvve-i Şeheviye

Kuvve-i sheheviye, menfaatleri celb ve cezbeden kuvvedir. Yemek, içmek, uyumak ve konuşmak gibi şeyler kuvve-i sheheviyedir.

İffet, kanaat, nezahat ve seha kuvve-i sheheviyenin önemli kısımlarındandır. İffet, nefsinin haram olan şeylerden muhafaza etmek; kanaat, elindeki nimetlere rıza gösterip haris olmamak; nezahat, çirkin ve rezil olan şeylerden kendini muhafaza etmek; seha ise, insanın kendi istek ve arzusuyla muhtaç olanlara yardımda bulunmasıdır. Seha, ahlâk-ı hasenenin en mühimlerindedir.

Diğer kuvveler gibi, kuvve-i sheheviyenin de üç mertebesi vardır:

“Kuvve-i sheheviyenin⁶⁰³ tefrit⁶⁰⁴ mertebesi humurdur⁶⁰⁵ ki; ne helâle ve ne de harama şehveti, iştihası yoktur. İfrat⁶⁰⁶ mertebesi fücûrdur⁶⁰⁷ ki; namusları ve ırzları pâyimal⁶⁰⁸ etmek iştihasında olur. Vasat mertebesi ise iffettir ki; helâlîne şehveti var, harama yoktur.”⁶⁰⁹

603 Kuvve-i sheheviye: Şehvet gücü, duygusu.

604 Tefrit: Tersine aşırılık, normalden aşağı olma.

605 Humud: Şehvet duygusunun körelmesi; helâle de, harama da istek duymama.

606 İfrat: Aşırılık, ileri gitme, haddi aşma.

607 Fücûr: Zina ve yalan gibi günah işleme.

608 Pâyimal etmek: Ayak altına almak, mahvetmek.

609 Nursî, İşârâtü'l İ'caz, s. 26.

“*Ve keza kuvve-i şeheviyesi⁶¹⁰ haddi aşarsa, heva-i nefse tâbi olur, kalbinden şefkat-i cinsiye⁶¹¹ zâil⁶¹² olur, kendisi berbad olacağı gibi başkalarını da berbad edecektir.*”⁶¹³

İnsanın hayatı, her zaman ifrat ve tefritten uzak ve daima istikamet üzere olmalıdır. Her meselede olduğu gibi yemesi, uyuması ve konuşması hep ölçülü, israftan uzak ve sünnete uygun olmalıdır. Nitekim:

وَكُلُّوا وَأَشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا

“*Yiyin, için; fakat israf etmeyin.*”⁶¹⁴ âyeti bunu emretmektedir.

Ebû Ali İbni Sinâ, yalnız tıp noktasında bu âyeti şöyle tefsir etmiştir: “İlm-i Tıbbî iki satırla topluyorum. Sözün güzelliği kısalığındadır. Yediğin vakit az ye. Yedikten sonra dört-beş saat kadar daha yeme. Şifâ, hazımdadır. Yani, kolayca hazmedeceğin miktarı ye. Nefse ve mideye en ağır ve yorucu hâl, taam taam üstüne yemektir.

Kuvve-i Gadabiyye

Kuvve-i gadabiyye, gerek nefisten ve gerekse hariçten gelen tehlikelere karşı insanın kendini muhafaza etmesi için Allah’ın bahşettiği bir müdafaa ve dafia kuvvesidir.

610 Kuvve-i şeheviye: Şehvet duygusu.

611 Şefkat-i cinsiye: Kendi cinsine, türdeşine olan şefkat.

612 Zâil: Yok olma.

613 Nursî, a.g.e., 251.

614 A'râf, 7/31.

Bu hasse ve meziyet akıl ve hikmete uygun olarak ihtiyatlı bir şekilde istimal edilmeli, ifrat ve tefritten kaçınılmalıdır. Kuvve-i gadabiyenin de ifrat, tefrit ve vasat mertebeleri vardır.

“Evet, “Kuvve-i gadabiyenin tefrit mertebesi cebânettir⁶¹⁵ ki, korkulmayan şeylerden bile korkar. İfrat mertebesi tehevürdür⁶¹⁶ ki, ne maddî ve ne mânevî hiçbir şeyden korkmaz. Bütün istibdadlar, tahakkümler, zulümler bu mertebenin mahsulüdür. Vasat mertebesi ise şecâattır ki; hukuk-u diniye ve dünyeviyesi için canını fedâ eder, meşru’ olmayan şeylere karışmaz.”⁶¹⁷

“Ve keza kuvve-i gazabiyesi hadd-i vasatı⁶¹⁸ tecavüz ederse, hayat-ı içtimaiyenin hem yüzünü, hem astarını yırtar, altüst eder.”⁶¹⁹

Eğer bir insan, öfkesinde ifrata giderse, o öfke onun rûhunu yakar ve aklını perişan eder. Çünkü öfke aklı selimin ve mantığın düşmanıdır.

Hükemâdan bazıları, “Öfkenin evveli cinnet, âhiri ise pişmanlık ve zarardır.” demişlerdir. Öfke bazen insanın îman ve amelini büyük zarar verebilir. “Öfke ile kalkan, zarar ile oturur” sözü darb-ı mesel olmuştur. Bundan dolayıdır ki, insanın öfke vaktinde âdeta ateşe su serpmek gibi, “إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ”⁶²⁰ diyerek, ona hilim

615 Cebânet: Korkaklık, aşırı ürkeklik.

616 Tehevür: Sonunu düşünmeden öfkeyle davranma.

617 Nursî, İşârâtü'l İ'caz, s. 27.

618 Hadd-i vasat: Orta çizgi, normal sınır.

619 Nursî, a.g.e., s. 251.

620 “Şüphesiz Allah sabredenlerin yanındadır.” (Bakara, 2/153)

ile mukabele etmesi hâkimane bir tedbirdir. Cenâb-ı Hak, Kur’ân-ı Kerîm’de:

وَالْكَاطِمِينَ الْغَيْظَ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ

“Kızdıklarında öfkelerini yutarlar, insanların kusuraqlarını affederler.”⁶²¹ buyurmaktadır. Zira gadap ile hareket eden tehlikeye yaklaşmış olur.

Hz. Ali (r.a): “Üç şey üç yerde belli olur. Şecâat ehli, muharebe vaktinde; insanın dostu, ihtiyaç vaktinde ve hilm, gadap zamanında belli olur.” buyurmuştur. Bunun için hikmet ehli, “Nefis hiddetle değil, sükûnetle teskin olunur.” demişlerdir. İmam-ı Şa’ranî de “Hilm, rıza hâlinde değil, gadap hâlinde olan sükûnettir” demiştir. Yani öfkeli değilken veya acz hâlinde iken gösterilen hilm, hilm değildir. Asıl hilm sâhibi, öfkeli ve güçlü olduğu hâlde affeden, ceza vermekten vazgeçen kimsedir. Cezalandırmaktan âciz olarak affeden kimse, hilm sâhibi olamaz.

Hükemâdan birisi “Gadabına uyan adam, edebini zayi eder.” demiştir. Evet, insan hiddet ve şiddet anında ne yaparsa yapsın, yaptığı iş akıl ve hikmete zıt olacağından, neticesi onu, telafisi mümkün olmayan bir acıya düşürür ve nedamete götürür.

Gadap öyle bir haldir ki, sâhibini menfur ve bedbaht yapar ve yalnız yaşamaya mecbur eder. Zira hiddet ve şiddete tahammül edecek az kişi bulunur.

621 Âl-i İmrân, 3/134.

Sahabe-i Kiram efendilerimiz Peygamber Efendimiz'e (s.a.v) *“Yâ Rasûlallah! Âfatın şiddetlisi nedir?”* diye sorduklarında *“Allah'ın gadabıdır.”* diye buyurmuş, *“Bundan kendini muhafaza edip, kurtulmanın yolu nedir?”* diye tekrar sorduklarında Efendimiz: *“Gadap etmemek ve ondan uzak durmaktır.”* buyurmuşlardır.

İmam-ı Suyûtî: *“Gadap ve şiddet vücut ikliminin en dehşetli bir âfatıdır. Eğer onu defetme çaresi aranmazsa insanı harab eder.”* demiştir. Hiddet insanın kalbini ateş gibi yakar, onu galeyana getirir, yerinden sarsar ve iç âlemini alt-üst eder. Maazallah insanın vücudunu tahrip eder veya az bir vakitte onu ya hapis haneye ya da mezaristana götürür. Elhâsıl gadap ve hiddet, insan için büyük bir kusurdur. Kendisini bundan muhafaza etmeyen insan, her zaman büyük zararlara uğrar.

Kuvve-i Akliye

Akıl, düşünme ve tefekkür hassası olan bir kuvve-i kudsiyyedir ve mahiyetinin anlaşılması mümkün olmayan ilâhî bir sırdır. Akıl, hayrı ve şerri birbirinden ayıran, insanı doğru yola sevk eden ilâhî bir nurdur. Eserden müessire intikale vesile olan bir idrak âletidir. Zira akıl, insanı göz ile görünen eserden, görünmeyen ve müessir-i hakiki olan Cenâb-ı Hakk'a götürür.

İlim ile akıl, ruh ve ceset gibidir. Bazı tefsirler de vardır ki, kâmil îman, akl-ı kâmile bina edilmiştir. Akıl, ancak ilim ve irfan ile tekâmül ederse kemale erer.

İlimsiz akıl her zaman sırat-ı müstakimde yürüye-
mez, ufku her şeyi kuşatamaz. Çoğu zaman hayırdan
ziyâde şerre âlet olur. Çünkü akıl mahlûktur ve sınırlıdır. İlim ise Allah'ın sıfatıdır ve sonsuzdur. Bundan
dolayıdır ki; insanları irşat için kitaplar, peygamberler
ve mürşitler gönderilmiştir.

İlim ve medeniyet sahasındaki terakkiler, akılla
gerçekleştirildiği gibi, mânevîyat sahasındaki terakki
de yine akıl sayesinde meydana gelmiştir.

Akıl, daha önce geniş olarak anlatıldığından bu-
rada kısa kesiyoruz.

Nefis

Nefis zât mânâsına gelir. Yani cisim ve rûhun ikisine birlikte nefis denilir. Bediüzzaman nefsi şöyle tarif eder:

“Nefis, insanın daire-i hayatı içindeki cisim, ruh ve kalbin ve onlar içindeki göz, dil, akıl ve hayal gibi zâhirî ve bâtınî hasseleridir.”

Nefis, insan yaratılışına konulan ve onun terakki ve mücadelesine vesile olan bir histir.

İnsan nefis ile mücadelesi sayesinde terakki eder ve meleklerden üstün olur. Eğer nefisine mağlup olursa, hayvandan daha aşağıya düşer.

Peygamber Efendimiz (s.a.v) şöyle buyurmaktadır:

“Aklın alameti, nefse galip ve hâkim olmak ve öldükten sonra lazım olanları hazırlamaktır. Ahmaklığın alameti nefse uyup, Allah’tan af ve merhamet beklemektir.”

Ebû Bekr Tamistani diyor ki: *“Nefse uymaktan kurtulmak, dünya nimetlerinin en büyüğüdür. Çünkü nefis,*

Allah ile kul arasındaki perdelerin en büyüğüdür.” Sehl bin Abdullah Tüsteri de; “*İbâdetlerin en kıymetlisi, nef-sine uymamaktır.*” demiştir.

Erbab-ı hikmet ve irfan, insanda, nefs-i tabîî, nefs-i nebatî, nefs-i hayvanî ve nefs-i insanî olmak üzere dört türlü nefis tesbit etmişlerdir.

Nefs-i Tabîî: İnsan bedeninin cüzlerini birbirlerine bağlayıp, ayrılmalarını önleyen kuvvedir.

Nefs-i Nebatî: Bu, insanın büyüyüp gelişmesini sağlayan bir kuvvedir. Rızkı arayıp bulmak, yiyip içmek, midede hazmetmek, bedene faydalı kısmı uzuvlara taksim etmek, lüzumsuz ve zararlı kısmı dışarıya atmak, neslin devamı için gerekli olan nutfeyi hazırlamak, bu kuvvenin vazifeleri arasındadır.

Nefs-i Hayvanî: Bu kuvve, yaşama, iştiha ve hareket kuvvesidir.

Nefs-i İnsanî (Nefs-i Nâtuka): Maddeden mücerret⁶²² bir cevher veya bir cism-i lâtifdir ki, işte bu nefse ruh denilmektedir. Ruh bedenın sultanıdır. Ancak, bedenın cüzlerindeki tasarrufunu nefs-i hayvanî vasıtasıyla icra eder.

Ehl-i tefsir, ruh-u tabîîyi mişkâta (lamba kafesi); ruh-u nebatîyi fitile; ruh-u hayvaniyi gaz yağına; ruh-u insaniyi de züccaceye benzetirler.

---

622 Mücerret: Madde ve cism hâlinde olmayan.

Nefsin Tabakaları

İnsan nefsinin terakki ve tezkiyesinde yedi mer-
tebe vardır.

1- Nefs-i Emmare: Nefs-i emmare, şiddet ve ısrarla hep kötülükleri emreden bir duygu ve histir. İnsanı kötü ve zararlı şeylere zorladığı için bu ismi almıştır.

Bu nefis, şeytanın telkin ve teşviklerine itirazsız tâbi olur. İnsanı, gayr-i meşru zevk ve arzularına tâbi kılar. Sâhibinin izzetine değil, zilletine tâliptir, kimse-
nin emri altına girmeyip, daima emretmek ister.

“Nefs, kendini serbest ve müstakil ve bizzât mevcud bilir. Ondan bir nevi rububiyet dâvâ eder. Mâbuduna karşı adavetkârane⁶²³ bir isyanı taşır.”⁶²⁴

Bundan da anlaşılıyor ki, insanın en büyük düşmanı nefsidir. İnsan, bu düşmanına karşı daima uyanık olmalıdır. Çünkü “Su uyur, düşman uyumaz.” sözü nefis için kullanılmıştır.

Nitekim Hz. Yusuf (a.s) gibi ülü’l-azm⁶²⁵ bir peygamber bile nefsinden şikâyet ederek şöyle burmuştur:

وَمَا أُبْرِي نَفْسِي إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ إِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّي إِنَّ
رَبِّي غَفُورٌ رَحِيمٌ

623 Adâvetkârâne: Düşmancasına.

624 Nursî, Sözlür, s. 523.

625 Ülü’l-azm: Kur’ân-ı Kerim’de “yüksek azim ve sebat sâhibi” olarak nitelendirilen bazı peygamberler.

“Doğrusu ben nefsimi temize çıkarmam. Rabbin merhamet edip korudukları hariç, nefis daima fenalığı ister ve kötülüğü emreder.”⁶²⁶

Peygamber Efendimiz, (s.a.v) Tebük seferinden Medine-i Münevvere’ye dönüşünde “*Küçük cihattan büyük cihada dönüyoruz.*” buyurarak, en güçlü ve büyük bir ordu ile yapılan cihadı küçük cihad olarak vasıflandırmış, nefis-i emmareye karşı olan mücahedeyi ise büyük cihat olarak nitelendirmiştir. Zira savaşta ölen şehadetlik mertebesine çıkar ve ebedî saadete mazhar olur. Eğer insan, nefis-i emmaresine mağlup olursa, ebedî şekavet⁶²⁷ ve mücâzata⁶²⁸ düşer olur.

Bu hadis-i şerife istinaden İslâm âlimleri gazaya, yani düşmanla yapılan savaşa küçük cihad, nefisle mücahedeye ise büyük cihad nazarıyla bakmışlardır. Demek ki, hakiki mücâhid, düşman ordularını mağlup edip ülkesine ülke katan değil, nefisine karşı cihad edip, onun kötü arzularına gâlip gelip muzaffer olandır.

İnsanın en mühim vazifesi, kendisini nefsin gayri-meşru arzularından ve kin, haset, gıybet, cimrilik, câhillik gibi kötü huylardan men ederek; fazilet, ubûdiyet, iffet ve hayâ gibi meziyetlerle süslemektir. Eğer insan nefsinin ıslahına muvaffak olamazsa, nefis onu, sonu gelmeyen fenalıklara götürmeden bırakmaz. Evet, aklı başında olan bir insanın hayatı boyunca nefisle mücadele edip, onu mağlup etmesi son derecede zarûrîdir.

626 Yûsuf, 12/53.

627 Şekavet: Kötü yaratılışlı, kötü iş işleyecek tıynetle olma, kutsuzluk.

628 Mücâzat: Cezâ verme, cezâlandırma.

Bediüzzaman Hazretleri bu hususta şöyle buyurmuştur:

“Herkes kendi âleminde bir kumandan olduğundan âlem-i asgarında⁶²⁹ cihad-ı ekber⁶³⁰ ile mükelleftir. Ve ahlâk-ı Ahmediye (s.a.v) ile tahalluk⁶³¹ ve sünnet-i nebeviyeyi ihya ile muvazzaftır.”⁶³²

Evliya-i izam hazretleri, ömürleri boyunca nefisleriyle aslanlar gibi mücadele etmişlerdir. Evet, nefis-i emmarenin zarar ve tehlikesinden kurtulmanın yegâne çaresi Allah’tan korkup, O’nun emirlerini yapıp, yasaklarından sakınmak ve kendisinde; *“Yalnız kusuru ve naksı ve aczi ve fakrı görüp; bütün mehasin ve kemalâtını, Fâtır-ı Zülcelal⁶³³ tarafından ona ihsan edilmiş nimetler olduğunu anlayıp, fahr⁶³⁴ yerinde şükür ve temeddüh⁶³⁵ yerinde hamd etmek”⁶³⁶* ve takvâ dairesinde yaşamaktır.

Zira nefisle cihadın en kısa yolu takvâdır. Hz. Ömer (r.a) Efendimiz Sa’d bin Ebî Vakkas’a yazmış olduğu bir mektubunda *“Zaferin ekvası (kuvvetlisi) takvâdır.”* buyurmuştur.

629 Âlem-i asgar: Küçük âlem.

630 Cihad-ı ekber: En büyük cihat; nefis ile mücadele.

631 Tahalluk: Ahlâklanma.

632 Nursî, Tarihçe-i Hayat, RNK Neşriyat, İstanbul 2020, s. 55.

633 Fâtır-ı Zülcelâl: Sonsuz haşmet ve yücelik sâhibi olan ve her şeyi harika, üstün sanatıyla yaratan Allah.

634 Fahr: Övünme, gurur.

635 Temeddüh: Bóbürlenme.

636 Nursî, Sözler, s. 523.

Evet, takvâ silahıyla mücehhez olan bir insan, nef-sine –biiznillah– gâlip gelir. İnsan, nefsinin aklın ve dinin güzel düsturları olan; ilim, irfan ve fazilet ile terbiye ettiği takdirde, şerre değil hayra, çirkine değil güzele yönelir. Allah'ın rızasını kazanmak için her türlü meşakkate karşı dayanır. Yani nefs-i emmarenin⁶³⁷ şiddet ve zararından bir derece kurtulup, nefs-i levvame⁶³⁸ makamına terakki eder. O zaman hem ubûdiyet hem de ahlâkta mertebe mertebe yükselir.

2- Nefs-i Levvâme: Nefs-i emmarenin tazyik ve zorlamasıyla yaptığı kötülüklerden pişmanlık duyarak kendisini kınayıp vicdanen azab çeken nefistir. Bu nefis, her ne kadar kendini levmetse, ayıplasa da, onlara karşı yine arzu ve meyli vardır. Hatta nefs-i emmarenin bazı kalıntılarından da tamamen temizlenmiş değildir. Gayr-i meşru şehvete karşı meyli devam etmektedir; ancak bu durumdan müteessirdir.

İbâdetini Allah için yapmakla beraber, başkalarının görmelerini de ister. Fakat bu gösteriş arzusundan da vicdanı rahatsız olur. Bu nefis tehlike ve hatalardan tamamen berî⁶³⁹ değildir. İnsanın bu nefsin tehlikelerinden kurtulması için aklını, fikrini îman hakikatleriyle doyurması, nefsiyle cihad etmesi lâzımdır. O zaman huzur ve rahata kavuşur, mânevî zevk ve sevinçle dolar, nefsinin vesveselerine mağlup olmaz, şehvetin telkinine aldanmaz.

637 Nefs-i emmare: İnsanı daima kötülüğe, yasak zevk ve isteklere sevk eden duygu.

638 Nefs-i levvame: Sürekli kendini kötüleyen nefis.

639 Berî: Arınmış, temizlenmiş olan.

3- Nefs-i Mülhime: Kur'ân'a uyan ve bütün haramları terk ederek Sünnet-i Seniyye'ye tam ittiba ile takvâyâya giren bir insan, nefis-i levvâmeden kurtulup, nefis-i mülhimeye girer. Bu nefse mülhime denilmesinin sebebi, Cenâb-ı Hakk'ın feyiz ve nurları, hikmet ve mârifetleri bu nefis sâhibine ilham etmesi dolayısıyladır. İlim, hilm, iffet, sabır, tevazu, hakkı tavsiye, cihad gibi yüksek meziyetler bu mertebede tebarüz eder.

4- Nefs-i Mutmainne: Bu nefis, güzel ahlâk ile muttasıf,⁶⁴⁰ kurb-u İlâhiye'ye⁶⁴¹ itminan ve istikrar kazanmış ve kötü sıfatlardan temizlenmiş bulunan nefistir. Nefs-i mutmainneye sâhip olan kimse halimdir, selimdir, tevekkül-ü tam sâhibidir. Sünnet-i Seniyye'yi kendisine hâl edip, kalp ve zevkini bununla tatmin eder. Bu sebeble, yanında oturanlar huzur bulur, sohbetinden mesrur olurlar. Belli bir mertebeden sonra, onda vehbî ilim tebellür⁶⁴² eder. O, eşyanın hakikatine ve Kur'ân-ı Kerîm'in ince ve derin esrarına derece derece vâkıf olur.

5- Nefs-i Râziye: Nefis, ister meşru, ister gayr-i meşru olsun, bütün arzulardan vazgeçer de, Allah'ın rızâsını tahsil arzusu onda kemâl derecesine gelirse, bu nefse nefis-i râziye denir. Bu makamdaki nefiste, artık beşerî zaafaların izi bile kalmamıştır. Onun hareketleri tamamen Cenâb-ı Hakk'ın rızâsı içindir.

640 Muttasîf: Bir hâl ve sıfatla nitelenmiş olan, kendisinde o hâl ve sıfat bulunan.

641 Kurb-u İlâhiye: Allahu Teâlâ'ya yakın olmak.

642 Tebellür: Açık şekilde ortaya çıkma, belirme.

6- Nefs-i Marziyye: Cenâb-ı Hakk'ın, kendisinden razı olduğu, ind-i İlâhî'de makbul olan nefistir. Bu nefis sâhibi helâl dairesinde de olsa, bütün arzu ve beşerî istekleri unutmada kemâl derecesine varmış, Allah'ın irâdesine külliyyen teslim olmuştur. Böyle bir insan, kendisine karşı yapılan kusur ve hakaretleri afveder. Herkese şefkat ve merhamet eder, onları irfanıyla aydınlatır. Cehalet karanlıklarından kurtarır. Kendinde bir imtiyaz görmez. Onun ruh ve kalbi, nurların çeşmesi, sırların kaynağıdır.

7- Nefs-i Kâmile: İlim, verâ ve güzel ahlâkta kemâl derecesinde bulunan ve insanları irşâd ile vazifeli olan nefse, nefis-i kâmile denir. Bu nefse sâhip olan insan, irfan meydanında irşâd makamına gelmiş, diğer makamdakilerin tekmiline mânen vazifeli olmuştur. Onun konuşması ilim ve hikmettir. Bu zâtı görenlerin kalpleri Allah sevgisiyle dolup taşar.

Nefs-i Cismânînin Kuvveleri (Nebatî ve Hayvanî):

Nefs-i cismânînin beş kuvvesi vardır:

1- Kuvve-i Gadaiyye: Yiyip içme ve gıda alma kuvvesidir.

2- Kuvve-i Nâmiye: Neşvünemâ, yani, büyüme ve gelişme kuvvesidir.

3- Kuvve-i Müvellide: Doğurma ve üreme kuvvesidir.

4- Kuvve-i Musavvire: Kuvve-i Müvellide'nin tev-lid ettiği şeylere şekil ve sûret giydiren kuvvedir. Ra-hime düşen veya ekilen tohumlar, biiznillah bu kuvve ile şekil ve sûret kazanırlar.

Bu son iki kuvve, nev'in devam ve bekası için lâ-zımdır.

5- Kuvve-i Mümeyyize: Gıdanın lâtifini kesifin-den ayırıp, lâyık oldukları yere gönderen kuvvedir. Bu kuvve, gıdanın en değerlilerini dimağa, sonra beyaz kana ve ehemmiyet sırasına göre diğer organlara dağıtır.

Hazım Kuvveleri:

Bunlar dörde ayrılır:

1- Kuvve-i Cazibe (Çekici Kuvve): Bu kuvve, alı-nan gıdaları vücudun ihtiyaç bölgelerine götüren kuv-vedir. Bu kuvve olmazsa, alınan gıdalar, değirmen suyu gibi akıp gideceğinden, hayatın devamı mümkün olmaz.

2- Kuvve-i Mâsika (Tutucu Kuvve): Kuvve-i ca-zibe tarafından çekilen gıdalar kuvve-i mâsikaya teslim edilir. Bu kuvve ile gıdalar bedende belirli bir müddet tutulur. Taa ki, hazmettirici kuvvet vazifesini yapabilsin.

3- Kuvve-i Hazime (Hazmettirici Kuvve): Kuv-ve-i mâsikanın tuttuğu gıda, bu kuvve ile hazmettirilir. Hazmolunan gıdalar, kuvve-i cazibenin de yardımıyla vücudun bir parçası hâline getirilir. Hazmın dört süz-geci vardır. Bunlar, ağız, mide, karaciğer, ince ve ka-lın bağırsaklardır.

4- Kuvve-i Dâfia (Defedici Kuvve): Hazıma el-verişli olmayan kesif ve faydasız maddeleri vücudun dışına atan kuvvedir.

Cevher

Cevher, üzerinde hâdise ve hassaların⁶⁴³ tagayyür⁶⁴⁴ ve tebeddül ile cereyan ettiği değişmez bir asıldır.

Cevher, maddî ve mânevî cevher olarak ikiye ayrılır:

Temel maddeler maddî cevher; bunların çeşitli terkipleriyle ortaya çıkan değişik şekil ve özellikteki maddeler, cisimler ise arazdır.

Mânevî cevhere gelince, bütün rûhaniyat bu sınıfa girer. İnsanın rûhu cevher, bedeni ise arazdır. Malûmdur ki, insanda sürekli değişen beden yanında, bir de sâbit kalıp değişmeyen bir öz, bir mahiyet vardır. İşte, bu değişen kısım araz, kalan öz ise cevherdir.

---

643 Hassa: Bir şeye veya bir kimseye mahsus olan, yalnız onda bulunan hal, keyfiyet.

644 Tagayyür: Değişme, başkalaşma.

Bibliyografya

Kur'ân-ı Kerim.

Aclûnî, İsmail b. Muhammed, Keşfu'l-Hafa, Daru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, II. Baskı, Beyrut 1351.

Ahmed b. Hanbel, el-Akîde.

____, el-Müsned, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.

el-Cevziyye, İbni Kayyim, İ'lâmü'l-Muvakkûn.

Gümüşhânevî, Ahmed Ziyâüddin, Ramûz el-Ehadis,
(Mütercim, Abdülaziz Bekkine) Milsan Basın. 1982.

Hakim, el-Müstedrek.

Heysemî, Mecmâu'z-zevâid.

İbn Abdilberr, Câmiu Beyâni'l-İlm.

İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd, es-Sünen,
Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.

İbnü'l-Esîr, el-Kâmil fi't-Tarih.

İmam Gazâlî, İhyâu Ulûmi'd-Dîn, Bedir Yayınevi,
İstanbul 1975.

el-Kastallânî, Ahmed b. Muhammed, Mevahibü'l-
Ledünniyye Şerhi.

Kâtip Çelebi, Keşfü'z-Zünun.

Nursî, Bediüzzaman Said, Âsâr-ı Bedîiyye, RNK
Neşriyat, İstanbul.

____, Emirdağ Lâhikası, RNK Neşriyat, İstanbul 2020.

____, İşârâtü'l İ'caz, RNK Neşriyat, İstanbul 2020.

____, Lem'alar, RNK Neşriyat, İstanbul 2020.

____, Mektubat, RNK Neşriyat, İstanbul 2018.

____, Mesnevî-i Nuriye, RNK Neşriyat, İstanbul 2020.

____, Ramazan İktisat Şükür, RNK Neşriyat, İstanbul.

____, Sözlür, RNK Neşriyat, İstanbul 2020.

____, Şuâlar, RNK Neşriyat, İstanbul 2020.

____, Tarihçe-i Hayat, RNK Neşriyat, İstanbul 2020.

Suyûti, el Câmiu's Sağir.

Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme, el-
Akîdetü't-Tahâviyye.

Yazır, Elmalılı M. Hamdi, Hak Dini Kur'ân Dili, Matbaa-i
Ebuzziya, İstanbul, 1935.

İndeks

A

abd-i küllî 142, 185
Abdülkadir-i Geylânî 68
adalet 56, 69, 70, 72, 82,
165, 175, 181, 222
âfâkî 74, 99, 134, 138, 143,
151, 159, 249
Ağrı Dağı 178
ahlâk 31, 58, 62, 63, 233,
256, 276, 286, 288
ahsen-i takvim 151
alâ-yı illiyîn 178
âlâ-yı illiyîn-i insaniyet
142
âlem-i berzah 200, 252
âlem-i ervah 163, 218
âlem-i gayb 67
âlem-i misâl 163, 252
Anka Kuşu 272
Antalya 241

Aristo 226, 259, 260
Arş 81, 163
arş-ı Samedâni 60
asfiyâ 241
astronomi 211
Aşere-i Mübeşşere 124
Atom 21, 177
avam 232
Avicenne 226
Aydos 238
Âyine-i Samed 60, 269

B

Babanzâde Ahmed Naim
Bey 210
Batı Dünyası 167
bâtıl 58, 71, 166, 169, 191,
192, 193, 207, 266, 269,
271, 273

- bâtinî 14, 23, 29, 46, 47, 85,
87, 110, 132, 193, 243,
268, 272, 273, 282
- bâtinî kelâm 243
- Bâyezid Dersiamı 241
- bedevî 24
- Bediüzzaman 5, 6, 19, 28,
43, 46, 48, 49, 53, 61,
65, 69, 70, 71, 74, 81,
92, 93, 94, 104, 105,
115, 116, 122, 124, 127,
131, 138, 139, 159, 179,
184, 201, 208, 219, 223,
245, 246, 247, 249, 250,
251, 270, 272, 282, 286,
294
- Belh 236
- berat 136
- Bergson 262, 263
- beyin 23, 76, 153
- beytullah 60
- Birmingham 212
- biyolojik denge 177
- Brahman 168
- Buda 168
- burhan-ı rabbânî 59
- bürhan-ı limmî 58
- Büyük İskender 259
- C-Ç**
- câhillik 285
- câmid 26, 86, 152, 159
- canlı ve cansız varlıklar 21
- Cebrâil 15, 36, 53
- cehâlet 31, 62, 90, 193, 233
- celâdet 22
- Celâleddin-i Rûmî 219
- Celâleddin-i Süyûtî 219
- Celb-i ervah 224
- Celb-i ervâh-ı tayyibe 219
- Celvetî Tarikatı 238
- Cennet 33, 38, 105, 116,
117, 118, 172, 182, 183,
199, 239
- cevelân 14, 66
- cevher 22, 41, 59, 60, 73,
229, 259, 261, 283, 291
- Charles Fourier 169
- Charles Richet 212
- cimrilik 285
- cin 86, 89, 209, 210, 211,
222, 223, 255
- Çekici Kuvve 290
- Çin 168
- D**
- dâfia 22, 25, 126

dâire-i vücub 14
 darb-ı mesel 72, 74, 278
 Dârû'l-Hikmeti'l-İslâmiyye
 241
 Dârülfünun 210
 Defedici Kuvve 291
 Descartes 261
 devr-i dâim 166
 Dinler tarihi 168
 Dîvân-ı Kebir 236

E

ebediyet 167, 226
 Ebû Ali İbni Sinâ 277
 Ebû Bekr Tamistani 282
 Ebû Hüreyre 37, 209
 ef'âl-i ihtiyariye 75
 Eflâtun 169, 181, 256, 258,
 259, 260
 Ehl-i dalalet 90
 elektrik 22, 28, 41, 216,
 243, 252
 Elmalılı Hamdi Yazır 241
 el-Mânevî 236
 enâniyet 253
 enfüsî 74, 99, 134, 138,
 151, 249, 256
 esfel-i sâfilîn 178

Eski Mısır 167, 168
 Eski Mısırlılar 168
 Eski Yunan 168, 169
 esmâ-i ilâhiye 57
 esrar-ı İlâhiyye 67, 268
 esrar-ı Rubûbiyet 28
 Esrârname 236
 evliyalar 124
 ezel ve ebed 19, 107

F

Fahreddin-i Râzî 233, 234,
 235
 Fârâbî 225, 226
 fazilet 53, 61, 95, 98, 106,
 117, 125, 265, 268, 285,
 287
 felsefe 29, 45, 54, 169,
 211, 233, 241, 244, 256,
 261
 ferdî ve içtimâî 128
 fitrat-ı insaniye 139
 filozoflar 30, 180, 220, 225,
 244, 256
 Firavun 34, 35
 Firavunlar 167
 fizik 211, 212

G

gabî 216, 240
 gadabiyye 51, 132, 277
 galaksiler 177
 galaksi sistemleri 176
 Ganiyy-i Rahim 70
 Ganj 167
 Garp 9, 225
 Garp filozofları 225
 gayr-i meşru 38, 284, 285,
 288
 Gazale Köyü 228
 gıybet 56, 62, 285
 Gulât 169

H

hafıza 163, 193, 262, 272
 hararet 22, 248, 252
 Harmisen 226
 haset 13, 56, 62, 285
 Hâşir 181
 haşyet 62
 havas 112, 232
 havf 11, 62, 68, 123, 127,
 128
 Hayvanî 51, 275, 283, 289
 Hazmettirici Kuvve 290
 Hemedan 226
 Herat 233

Herodot 167
 hezeliyat 219
 hidâyet 123, 244, 267
 hikmet-i İlâhiyye 171, 219
 Hind 168, 169
 Hindistan 167, 168
 hiss-i müşterek 270, 271
 Hitab-ı Sübhâniyye 69
 Horasan 228
 Hubbü'l-Kulûb 67
 Hukuk 8, 58, 164, 173, 244
 hukuk-u ibâd 58, 164
 Hukukullah 58, 164
 hulûl 169, 229, 231, 232,
 262
 Hüccetü'l-İslâm 228, 233
 hüsn-ü hâtime 124
 Hz. Abdurrahman bin Avf
 124
 Hz. Âdem 53, 187, 232
 Hz. Âişe 37
 Hz. Ali 86, 99, 102, 122,
 124, 279
 Hz. Câbir 37
 Hz. Ebû Bekir 102, 124,
 236
 Hz. Mûsâ 68
 Hz. Ömer 120, 124, 267,
 286

- Hız. Peygamber 105, 120, 199, 240
 Hız. Said 124
 Hız. Süleyman 222
 Hız. Talhâ 124
 Hız. Übeyde bin Cerrâh 124
 Hız. Yusuf 284
 Hız. Zübeyr bin Avâm 124
- I-İ**
- İbn-i Miskeveyh 225
 İbn-i Rüşd 225
 İbn-i Sinâ 181, 225, 226, 227, 228
 içtimâî 20, 29, 128, 130, 245
 iddihar 18
 iffet 53, 126, 285, 288
 iğbirar 30
 ihkak-ı hak 165
 İktisadî 29
 ilâhiyat 233
 ilim 12, 14, 16, 20, 21, 22, 26, 29, 31, 43, 44, 45, 49, 53, 54, 56, 68, 81, 82, 91, 92, 98, 101, 103, 108, 112, 114, 143, 144, 148, 155, 156, 157, 165, 169, 170, 173, 175, 176, 179, 180, 181, 191, 194, 197, 207, 212, 213, 220, 225, 226, 228, 235, 244, 246, 249, 258, 262, 265, 267, 268, 269, 280, 287, 288, 289
 ilim adamları 180, 220, 225, 244
 ilim ve irâde 21
 İlk Çağ 169
 İmam-ı Gazâlî 181, 228, 232, 233, 241
 İmam-ı Rabbânî 219
 İmam-ı Suyûtî 280
 İmam-ı Şâranî 279
 İngiliz Yüksek Kraliyet Cemiyeti 212
 inkısam 42, 93, 254
 inşirah 66, 268
 intizam-ı ekmel 131
 irâde 21, 25, 26, 44, 45, 49, 82, 144, 147, 152, 155, 156, 157, 235, 239, 243
 İran 168, 169
 İstanbul 19, 31, 47, 52, 58, 61, 70, 72, 94, 103, 121, 241, 244, 245, 286, 293, 294
 istikamet 31, 51, 58, 69, 70, 130, 261, 277

K

Kâ'b-ı Kavseyin 36
Kaf Dağı 272
kâfir 94, 172, 198
Kâinat Kitabı 21, 48, 144
Kâinat Sarayı 183
kat-ı merâtip 84
kavim 35
Kehkeş 157
kıyâmet 187, 189, 199, 200
kin 13, 30, 62, 285
Kindî 225
Konya 236
Krookes 211
kurb-u İlahiye 288
kut 136
kuvve-i akliyye 273
kuvve-i behimiyye 51
Kuvve-i Cazibe 290
Kuvve-i Dâfia 291
Kuvve-i gadabiyye 51, 277
Kuvve-i Gadaiyye 289
Kuvve-i Hazime 290
Kuvve-i Mâsika 290
kuvve-i mefkûre 273
Kuvve-i Musavvire 290
kuvve-i mutasarrıfa 273
Kuvve-i Mümeyyize 290
kuvve-i mütehayyile 273

Kuvve-i Müvellide 289, 290
Kuvve-i Nâmiye 289
Kuvve-i şeheviye 51, 275,
276, 277
kuvve-i vehmiyye 273
Kuvvet-i İlahiyye 83
Küre-i Arz 254
Kürsî 163, 239

L

lâtife-i Rabbanıye 22, 41
Lazarref 212
Levh-i Mahfûz 163
Lübb'l-Lübab 236
lütuf ve kerem 22

M

Mahkeme-i Kübrâ 181
Mahmud Hamdi Efendi
241
Mahz-ı rahmet 137
Makedonya 259
Malebranche 261
Mantık 5, 8, 143, 173, 250,
259
manyetizm 216
Manzume-i Şemsiye 157
mârifet 11, 22, 36, 42, 44,
45, 54, 57, 60, 61, 68,

- 70, 83, 84, 89, 94, 97,
99, 103, 104, 106, 109,
110, 111, 112, 115, 150,
162, 201, 235
- Mârifetullah 14, 93, 99,
105, 108, 112
- materyalist 27, 30, 174
- mebde 100, 235, 244, 258,
259
- medeniyet 56, 281
- Medine 4, 285
- Mehâfetullah 8, 114
- Mehmet Âkif 126
- Melâike 254
- melek 37, 89, 126, 131,
199, 210, 252
- melek-i mukarreb 126
- melekût âlemi 218, 219
- Mescid-i Aksâ 222
- Metalib ve Mezahib 241
- metapsizizm 216
- Mevlânâ 209, 236, 238
- Mevlevî Tarikatı 236
- Mezdekiler 169
- Mezopotamya 169
- Mısır 4, 167, 168, 169
- mihaniki hafıza 262
- Mi'raç 36
- Muhabbetullah 8, 67, 84,
114
- muhakeme 17, 69, 143,
162, 173, 192, 233, 257
- Muhammediye Şerhi 238
- muharrik 21, 23, 260
- Muhyiddîn-i Arabî 219
- muvâzene kanunu 176
- mücehhez 25, 287
- müdebbir 23, 153
- mühtâr-ü Rabbânî 155
- Mürebbi 23, 74
- mürşid-i Rabbanî 57
- müsemmâ 35, 36
- müşâhade 18, 145, 175,
220, 249
- mütefekkirler 180
- mütefenninler 244
- mütehassıs 29, 31
- Mütehassıslar 29
- N**
- Namaz 94, 130, 137
- nazargâh-ı İlâhî 67, 105
- nebatat 25, 152, 156, 183
- Nebatî 283, 289
- Necmeddin-i Kübrâ 239
- nefis muhasebesi 70
- Nefs-i emmare 284, 287
- Nefs-i Hayvanî 283
- Nefs-i İnsanî 283

Nefs-i Kâmile 289
Nefs-i Marziyye 289
Nefs-i Mutmainne 288
Nefs-i Mülhime 288
Nefs-i Nâtıka 258, 283
Nefs-i Nebatî 283
Nefs-i Râziye 288
Nefs-i Tabiû 283
neşv-ü nemâ 191
nevâmis-i İlâhiyye 132
Nil Nehri 179
Nirvana 168
nokta-i istimdad 71
nümüne-i imtisal 36
nüsha-i kübra 95

O-Ö

Orta Çağ 226
oruç 58, 94, 105
Ömer Nasuhî Efendi 244

P

Peygamber Efendimiz 6,
36, 52, 61, 73, 92, 94,
96, 97, 98, 99, 107, 120,
121, 125, 135, 139, 140,
231, 280, 282, 285
Pierre Leroux 169
Piramit 167

Pisagor 166, 167, 169
psikoloji 45
psişizm 216

R

recâ 11
Rey 233
Risâle-i Nûr 83, 246
risâlet 135, 222
Rubûbiyet 28, 255
Ruh çağırma 196
Rûhu'l-Beyân 238
Rûhu'l-Mesnevî 238
rü'yet 117, 157

S-Ş

Sâd bin Ebî Vakkas 286
Sadreddin Konevî 239
sahabîler 124
Saltanat-ı Rubûbiyet 255
Samanyolu 159
Samediyet 45
Sâni-i Kadîr 95
Sehl bin Abdullah Tüsteri
283
selahiyet 270, 275
semâ 18, 38, 65, 67, 152,
153, 157, 162, 185

- Semâvî 167
 Send 167
 seyeran 14
 seyr-ü sefer 195
 Sıfat-ı Kudsiye 85
 Sırru'l-Kalp 68
 Sidre-i Müntehâ 36, 38, 242
 Sir Olivier Lodge 212
 siyaset 135
 Sokrates 169, 256, 257, 259
 sosyete 196
 Süleyman Bin Dâvud 209
 Sünnet-i Seniyye 288
 Şîlik 169
- T**
- taakkul 243, 274
 tabiatperest 111
 Tagayyür 275, 291
 tasaffî 17, 19, 49
 tebdil-i fikir 244
 tebeddül 253, 291
 Tebük 285
 tecezzî 42, 93, 254
 tefekkür 25, 39, 51, 57, 82,
 86, 87, 88, 89, 90, 91,
 92, 95, 99, 109, 111,
 133, 146, 148, 149, 150,
 151, 154, 158, 159, 161,
 162, 163, 193, 197, 256,
 258, 263, 266, 280
- telekinezi 211
 tenâsüh 12, 167, 168, 169,
 170, 171, 172, 173, 174,
 175, 181, 183, 192, 194
 terakki 14, 16, 18, 19, 20,
 45, 49, 77, 81, 92, 99,
 106, 109, 130, 163, 172,
 188, 214, 218, 220, 281,
 282, 284, 287
 tevahhuş 72
 tılsımat-ı Kur'âniye 224
 Totemizm 168
 Traşnâme 236
 Tûs 228
 Tutucu Kuvve 290
- U-Û**
- ubûdiyet 28, 63, 106, 133,
 141, 252, 285, 287
 Ulemâ-i Kiram 68
 ulûhiyet 71, 102, 122, 129
 ulum-u diniye 106
 ülü'l-azm 284
- V**
- vahiy 15, 53, 54
 vahy-i İlâhi 12, 263

vekil-i umumî 142

vicdan-ı beşer 129

Y

Yeni Eflâtuncular 169

Yerçekimi Kanunu 45

Yunan 168, 169, 259

Yunus Emre 91, 117

Z

zâhirî 14, 29, 46, 47, 48, 85,
87, 89, 110, 132, 193,
266, 274, 282

zekât 58, 94

Zerdüşt 169

zevî'l-idrâk 255